

УРБАНИСТИЧКИ ЗАВОД РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ,а.д.
Б А Њ А Л У К А

УРБАНИСТИЧКИ ЗАВОД РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ, а.д. БАЊАЛУКА

ГРАДСКА РАЗВОЈНА АГЕНЦИЈА ГРАДА БАЊАЛУКА

СТУДИЈА

ИНТЕГРАЛНИ РУРАЛНИ РАЗВОЈ
НА ПОДРУЧЈУ СЈЕВЕРОЗАПАДНОГ ДИЈЕЛА
ГРАДА БАЊАЛУКЕ

УРБАНИСТИЧКИ ЗАВОД РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ,а.д.
Б А Њ А Л У К А

НАРУЧИЛАЦ СТУДИЈЕ: ГРАДСКА РАЗВОЈНА АГЕНЦИЈА ГРАДА БАЊАЛУКА

КООРДИНАТОР: МИЛЕНКО ГЕМАЉЕВИЋ, дипл.инж.маш.

ДИРЕКТОР: НЕНАД РАЧИЋ, дипл.економ.

НОСИЛАЦ ИЗРАДЕ: УРБАНИСТИЧКИ ЗАВОД РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ, а.д. БАЊАЛУКА

КООРДИНАТОР СТУДИЈЕ: СЛАВИЦА ПОПОВИЋ, дипл.екон.

УЧЕСНИЦИ НА ИЗРАДИ:

др НЕНАД СТОЈАНОВИЋ
мр ЗОРАН ЛУКАЧ, дипл.инж.пољ.
ДРАГАНА РАДОСАВЉЕВИЋ, проф.биологије и хемије
мр БРАНИСЛАВ БИЈЕЛИЋ, дипл.прост.планер
ДАРКО ЈОВАНИЋ, дипл.инж.шум.
мр РИСТО СТОЈАНОВИЋ, дипл.инж.грађ.
мр МИЛАН ПРЖУЉ, дипл.инж.ел.
РАДЕ ПЕЈИЋ, ел.инж.
ДОБРИЛА ТАСОВАЦ, дипл.инж.пољ.
САША МИЋИЋ, дипл.технолог
ЈАСНА ТАЛЛОВИЋ, проф.биологије
ДРАГИЦА ХРНИЋ, дипл.прост.планер
ВЛАДИМИР БОРИСАВЉЕВИЋ, дипл.инж.саобр.
МИЛЕ ВУЈАЧИЋ, дипл.инж.геол.
БОГОЉУБ ОЛУЈИЋ, дипл.правник
НАТАША ВОЈВОДИЋ, дипл.инж.арх.
ДУШКО БАБИЋ, дипл.инж.арх.
АЛЕКСАНДАР БАРОШ, дипл.инж.арх.
СИНИША ЦВИЈИЋ, дипл.инж.арх.
ДУШКО БУРГИЋ, арх.грађ.тех.
НАТАША НОВАКОВИЋ, дипл. новинар
СЛАВИЦА ПАШТАР, дипл.инж.ел.
ДРАГАН ТОДОРОВИЋ, дипл.инж.маш.
МАЈА МРКИЋ-БОСАНЧИЋ, дипл.инж.маш.
САЊА БАЈИЋ, инж. информатике
НАТАША БАЈИЋ, арх.грађ.тех.
СЛАВИША ЧОВИЧКОВИЋ, арх.грађ.тех.
ДОБРИЛА РАДИЋ, арх.грађ.тех.
ИГОР КЉАЖИЋ, ел.тех.
ОРХАН БЛЕКИЋ, ел.тех.
ДЕНИС МИТРОВИЋ, ел.тех.
УРОШ КУКОЉ, копирант

ТЕХНИЧКИ РУКОВОДИЛАЦ: мр БРАНКИЦА МИЛОЈЕВИЋ, дипл.инж.арх.

ДИРЕКТОР
мр БОРИСЛАВ БИЈЕЛИЋ

САДРЖАЈ

1. ПРЕДГОВОР	12
2. ГЕНЕЗА ИЗРАДЕ СТУДИЈЕ	16
3. ЦИЉЕВИ СТУДИЈЕ	18
4. МЕТОДОЛОГИЈА ИЗРАДЕ СТУДИЈЕ	20
4.1. Приступ изради Студије	20
4.2. Принципи на којима је заснована Студија	20
4.3. Методе израде Студије	22
5. ОСНОВЕ РУРАЛНОГ РАЗВОЈА ЕУ, ПРЕПОРУКЕ	24
5.1. Основне функције руралних простора	24
5.2. Основни циљеви политике руралног развоја	25
5.3. Основни концепт руралног развоја и историјски пут	25
5.4. Концепт "LEADER"	26
5.5. Рурални развој и заједничка пољопривредна политика ЕУ	26
5.6. Структурни фондови и рурални развој у ЕУ	28
5.7. Улога шумарства у руралном развоју	30
5.8. Препоруке ЕУ које се односе на туризам и културно наслеђе	31
6. АНАЛИЗА СТАЊА СТУДИЈСКОГ ПОДРУЧЈА РУРАЛНОГ ПРОСТОРА БАЊАЛУКЕ	32
6.1. Физичко-географске карактеристике подручја	32
6.1.1. Географски положај	32
6.1.2. Територија	32
6.1.3. Везе са сусједним просторима	33
6.1.4. Рељефне карактеристике	34
6.1.5. Геоморфолошке карактеристике	35
6.1.6. Геолошке карактеристике	35
6.1.7. Хидрогеолошке карактеристике	56

6.1.8. Инжењерско-геолошке карактеристике	57
6.1.9. Климатске карактеристике подручја	60
6.2. Природни ресурси подручја	62
6.2.1. Пољопривредно земљиште	62
6.2.2. Шуме и шумско земљиште	70
6.2.3. Воде	73
6.2.4. Минерални ресурси	74
6.2.5. Геонаслеђе	81
6.2.6. Флора и фауна	82
6.3. Становништво	83
6.3.1. Кретање броја становника и домаћинства	83
6.3.2. Структуре становништва	87
6.3.3. Густина насељености	89
6.4. Основне карактеристике привредног развоја подручја	91
6.4.1. Тржиште радне снаге	91
6.4.2. Привредна структура	93
6.4.3. Пољопривреда	95
6.4.4. Лов и шумарство	97
6.4.5. Рибарство	103
6.4.6. Услугне дјелатности	106
6.5. Инфраструктура подручја	112
6.5.1. Саобраћајна инфраструктура	112
6.5.2. Водоснабдијевање, коришћење вода за остале потребе, отпадне воде и заштита вода	114
6.5.3. Електроенергетска инфраструктура	120
6.5.4. Телекомуникациона инфраструктура	122
6.5.5. Третман чврстог отпада	124

6.6. Социјална и друштвена инфраструктура подручја	125
6.6.1. Образовање	126
6.6.2. Култура	127
6.6.3. Здравствена заштита	127
6.6.4. Комуналне дјелатности	128
6.6.5. Управа	128
6.6.6. Спорт	128
6.6.7. Опремљеност јавним службама	128
6.7. Заштита природног и културно - историјског наслеђа	129
6.7.1. Заштита природног наслеђа	129
6.7.2. Културно - историјско наслеђе	130
6.8. Заштита животне средине	133
6.9. Анализа просторно-планских и стратегијских докумената	135
6.9.1. Анализа просторно-планске документације	135
6.9.2. Анализа стратегијских докумената	139
6.10. Законска легислатива	140
6.10.1. Стање законске легислативе	140
6.10.2. Концесионе и инвестиционе политике Републике Српске кроз законску регулативу	144
6.10.3. Правни оквир за мала и средња предузећа	145
6.10.4. Правни и институционални оквири управљања грађевинским земљиштем	146
6.10.5. Политика куповине и кориштења земљишта	148
6.11. Оцјена локалитета пилот пројекта	149
6.11.1. Стратинска (Туристичко-угоститељски комплекс „Батар центар“)	149
6.11.2. Мотике (Туристичко-рекреативни центар „Излетиште Дубока“)	151
6.11.3. Кмећани (Туристичко-рекреативни комплекс „Гомионица“)	152
7. ПЕСТ АНАЛИЗА – ПРЕГЛЕД ПОЛИТИЧКИХ, ПРИВРЕДНИХ, СОЦИЈАЛНИХ И ТЕХНОЛОШКИХ ФАКТОРА	154

7.1. Политичко-привредне и социјалне прилике	154
7.2. Технолошко окружење	157
7.3. Еколошко окружење	157
7.4. Резиме ПЕСТ анализе	158
8. SWOT АНАЛИЗА ПОДРУЧЈА	160
8.1. Увод	160
8.2. Интегрална SWOT анализа	161
8.3. Секторске SWOT анализе	162
8.4. Закључци	168
9. КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА (АНАЛИЗА СЛУЧАЈА) СТУДИЈСКОГ ПОДРУЧЈА И РУРАЛНОГ ПОДРУЧЈА ЈУЖНОГ ДИЈЕЛА БАЊАЛУКЕ	169
10. ЕКОНОМСКИ И РАЗВОЈНИ ТРЕНДОВИ У РУРАЛНИМ ПОДРУЧЈИМА ОКРУЖЕЊА	177
11. ЕКОНОМСКИ И РАЗВОЈНИ ТРЕНДОВИ ГРАДА БАЊАЛУКЕ	178
12. ВИЗИЈА РУРАЛНОГ РАЗВОЈА ПОДРУЧЈА	181
13. ЦИЉЕВИ РУРАЛНОГ РАЗВОЈА ПОДРУЧЈА	183
14. МЈЕРЕ И ПРОГРАМИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈУ ЦИЉЕВА	188
15. АКЦИОНИ ПЛАН	201
16. МОГУЋНОСТИ РАЗВОЈА ПОЉОПРИВРЕДЕ НА СТУДИЈСКОМ ПОДРУЧЈУ	226
16.1. Биљна производња	227
16.2. Сточарство	228
16.3. Интегрална и органска производња и сертификација	230
16.4. Управљање фармом	230
17. ПОТРЕБНА ОРГАНИЗОВАНOST ЗА ЕФИКАСАН РАЗВОЈ ТУРИЗМА У РУРАЛНИМ ПОДРУЧЈИМА	235
18. МОГУЋНОСТИ И ПРИЈЕДЛОЗИ ЗА РАЗВОЈ ОДРЖИВОГ ТУРИЗМА НА СТУДИЈСКОМ ПОДРУЧЈУ	238
18.1. Неки оквирни појмови у вези са одрживим туризмом	238
18.2. Могућности развоја туризма на подручју сјеверозападног дијела града Бања Лука	239

18.2.1. Културни и вјерски објекти на студијском подручју као туристички потенцијали	239
18.2.2. Манифестације на подручју и у окружењу као туристички потенцијали	240
18.2.3. Могућности развоја сеоског туризма	242
18.2.4. Потенцијали за развој ловног и риболовног туризма	243
18.2.5. Могућности развоја излетничког туризма	244
18.2.6. Културно-историјско и градитељско наслеђе подручја	245
18.2.7. Зимски туризам	246
18.2.8. Транзитни туризам	246
18.2.9. Здравствени туризам	246
18.2.10. Планинарење	247
18.2.11. Планински бициклизам/Mountbiking	248
18.2.12. Падобранство	248
18.3. Оцјена стања туристичке дјелатности на студијском подручју	248
18.4. Оцјена квалитета окружења сеоског домаћинства на студијском подручју	249
18.5. Оцјена препоручених услова за могуће укључење домаћинстава у туристичку дјелатност	256
18.6. Формирање туристичког производа подручја	270
19. КОРИШЋЕЊЕ ГИС АЛАТА У ИЗРАДИ СТУДИЈЕ	273
20. ИЗВОРИ ФИНАНСИРАЊА РАЗВОЈНИХ АКТИВНОСТИ	275
21. ЗАКЉУЧЦИ СТУДИЈЕ	278
22. ЛИТЕРАТУРА И ДОКУМЕНТАЦИЈА	280
23. ПРИЛОЗИ	283
1. Графички прилози	283
2. Идејна урбанистичка рјешења за локалитете пилот пројеката	283
2.1. Туристичко-угоститељски комплекс „Батар центар“	283
2.2. Туристичко-рекреативни центар „Излетиште Дубока“	283
2.3. Туристичко-рекреативни комплекс „Гомионица“	283

1. Предговор

Подручје града Бањалуке налази се на сјеверозападном дијелу Републике Српске. Град Бањалука је главни политички, привредни, административни, финансијски, универзитетски и културни центар Републике Српске. Смјештен је у долини ријеке Врбаса. Представља град са највећом концентрацијом становништва у Републици Српској. Сам простор града Бањалуке обухвата територију од 1.239 km² и она је највећа политичко-територијална јединица у Републици Српској.

Територија града Бањалуке простире се у правцу сјевер-југ, при чему источни дио града припада сливном подручју ријеке Врбаса, а мањи западни дио припада сливу ријеке Гомионице. Максимална удаљеност крајње сјеверне и јужне тачке територије града је 55 km, а западне и источне тачке је 40 km.

У просторном размјештају природних ресурса, а посебно у односу на вриједност пољопривредног земљишта, шума, водотока, саобраћајне и комуналне инфраструктуре идентификују се следеће микропросторне цјелине:

- Источна зона - урбано подручје Бањалуке, површине 190 km², смјештена у долини ријеке Врбаса у Бањалучком пољу, на надморској висини у распону од 140-1600 m,
- Сјеверозападна зона - смјештена у долини ријеке Драгочај, између планине Козаре и Пискавице на површини од 285 km², на надморској висини у распону од 200-300 m,
- Западна зона - смјештена у долини ријеке Црквенице и Гомионице, на површини од 290 km², на надморској висини у распону од 300-400 m,
- Југозападна зона, на брдско – планинском дијелу територије града, са обје стране Врбаса, на површини од 353 km², на надморској висини у распону од 500-1000 m,
- Јужна зона - на брдско планинском дијелу простора града са источне стране ријеке Врбаса, на површини од 122 km², на надморској висини у распону од 500-1000 m.¹

Повећање броја становника урбаног подручја града Бањалуке последица је више фактора, међу којима су најзначајнији:

- Град Бања Лука представља регионални центар, што утиче на задржавање карактеристика града, као имиграционог подручја,
- Подручје града Бања Лука је привредно најразвијеније подручје сјеверозападнoг дијела Републике Српске и Босне и Херцеговине.

Број становника у граду има тренд сталног раста. Само у периоду од 1981. до 1991. године број становника у граду се повећао за 15,4%. Према попису становника из 1991. године у граду је живјело 195.692 становника. Према пројекцијама Статистичког завода Републике Српске број становника се до 2004. године повећао на 224.647 становника, што представља повећање у односу на последњи попис за 15,7%. Ситуација у руралним подручјима је сасвим другачија. Број становника у сеоском и приградском подручју је 1991. у односу на попис из 1981. године смањен за 7.068 становника, што представља смањење број становника за 12%. Садашње стање сеоског становништва, према

¹ Михајло Марковић, Основа заштите, коришћења и уређења шпољопривредног земљишта града Бања Лука, Универзитет у Бања Луци, 2006 године, стр 29-31.

пројекцији, процењује се на 41.876 становника. То представља смањење сеоског становништва за 10.737 особа у односу на 1991. годину.

Становништво града је просторно размјештено у 52 насељена мјеста, при чему је највећа концентрација становника у урбаном простору на површини око 121 km².

Поред свих напора да се равномјерно развијају сви дијелови подручја града, због различитог интензитета дјеловања фактора на демографска кретања, пораст становника сеоског подручја се одвија неуједначено (број становника у насељима ближим урбаном дијелу, као што су насеља: Драгочај, Дебељаци, Мотике, Рамићи, Шарговац у благом су порасту у односу на број становника по попису из 1981. године) по појединим насељима.

Резултат повећања броја становника у граду и приградским насељима је условио депопулацију сеоског становништва. Млађи нараштаји на сеоским подручјима се школовањем оспособљавају за непољопривредна занимања чиме се још више стимулише њихово одређење за напуштање руралних подручја. Степен урбанизације се повећава из године у годину, док је број пољопривредног становништва све мањи.² Тренд иселавања сеоског становништва лежи у немогућности сеоских заједница и руралних подручја да задовоље све веће потребе становника које могу да се задовоље само у урбаним срединама које те могућности пружају.

Пољопривредно становништво представља значајан елемент производних снага, посебно у фази развоја друштва у којој се ми сада налазимо. Пољопривреда представља важну грану привреде која је од стратешког значаја за развој подручја града Бањалуке. Иако је заступљеност пољопривредног становништва у подручју града Бањалуке мања од републичког просјека (посматрајући све три године пописа 1971, 1981. и 1991.), садашње стање у привреди пружа могућност интензивније пољопривредне производње.

Савремени приступ економском развоју подразумијева интегралну валоризацију природних, људских и материјалних ресурса у тзв. џеповима индустријализације - међу којима су најзначајније запостављени рурални простори. Специфичности агропривреде и руралне економије захтијевају да се из посебног угла ова привредна област теоријски и практично сагледа.

Рурални развој подразумијева интегрално управљање природним ресурсима на одржив начин. При томе се под одрживим развојем овдје подразумијева усаглашавање економских, социјалних и еколошких принципа у оквиру руралне заједнице. Политика руралног развоја представља програм активности које су оријентисане на потребе локалне руралне заједнице. Рурални развој, у ствари, представља одговор на притисак који је пратио модернизацију европске пољопривреде.

Желећи да планском активношћу допринесе равномјерном развоју свих дијелова подручја града, у складу са природним условима и предностима које посједују поједине области, чиме би се допринијело заустављању иселавања сеоског становништва, Градска развојна агенција града Бањалука је покренула иницијативу израде СТУДИЈЕ «Интегрални рурални развој на подручју сјеверозападнoг дијела Бањалуке, Бронзани Мајдан-Шимићи», са циљем да се сагледају могућности:

- стварања нових радних мјеста у сеоским подручјима,
- могућности квалитетнијег и садржајнијег живота на селу,
- сигурнијег и бољег пласмана пољопривредних производа,

² Михајло Марковић, Основа заштите, коришћења и уређења шпољопривредног земљишта града Бања Лука, Универзитет у Бања Луци, 2006. године.

- развоја инфраструктурних потреба села,
- услова за кредитирање и финансијску подршку пољопривредној производњи,
- могућности укључивања сеоског становништва у туристичку дјелатност, итд.

сматрајући да ће се на тај начин допринијети да се пољопривредно становништво задржи у руралним подручјима.

Постављен је задатак да се на интегралан начин сагледају сви аспекти развоја Студијом обухваћеног руралног подручја у функцији оптимизације развоја оних дјелатности које се могу на њему успоставити. Посебно оних дјелатности које су у вези «са и око пољопривреде», које чине почетну основу раста пољопривредних и туристичких предузећа на идентификованим локалитетима са посебним природним ресурсима.

Идентификујући основни проблем руралног подручја Бањалуке, као проблем депопулације тих простора представници Градске развојне агенције града Бањалука су иницирали израду ове Студије.

Иницијативу израде Студије је подржала Скупштина града Бања Лука. На основу одлуке Скупштине града, Градска развојна агенција је провела активности око дефинисања пројектних задатака који су одређени усвојеном одлуком Скупштине. У циљу креирања одрживог модела на Студијом обухваћеном подручју одређене су локације на којима ће се понудити конкретна примјена модела интегралног приступа развоју руралног простора у датим условима.

Израда студије «Интегрални рурални развој на подручју сјеверозападнoг дијела Бањалуке, Бронзани Мајдан-Шимићи» иницирана је, дакле, у складу са стратешким одређењем Града Бања Лука да су пољопривреда и туризам привредне гране на којима се може темељити привредни развој руралних подручја. На тај начин, градска администрација кориштењем расположивих природних и културно- историјских ресурса у туристичке сврхе, подстиче равномјеран привредни развој, те ствара претпоставке за квалитетније услове живота, што би допринијело останку становништва на тим подручјима.

Студија интегралног руралног развоја тих подручја треба да буде темељни документ који ће поставити оквире за уравнотежени развој руралних подручја града, узимајући у обзир већ постојеће просторне и развојне планове који се односе на Студијом обухваћено подручје, било да су на локалном, општинском, градском или републичком нивоу.

Студија треба да, прије свега, понуди анализу и ревизију потенцијала подручја који се могу ставити у функцију развоја пољопривредне производње и туристичке активности, одреди развојну визију, дефинише стратешке циљеве развоја пољопривредне и туристичке дјелатности, те дефинише мјере које се морају системски проводити у циљу реализације визије. Између осталог, ова Студија треба да буде помоћ кључним носиоцима пољопривредног и туристичког развоја, прије свега, на локалном нивоу у изради властитих развојних стратегија, маркетиншких планова и других развојних докумената на локалном нивоу. Резултат тога би требало да буде функционално управљање и кориштење туристичких и привредних потенцијала Студијом обухваћеног руралног подручја.

Методологија израде Студије темељи се на «bottom up» приступу, што значи да локални, унутрашњи учесници, имају кључну улогу у обликовању пољопривредног и туристичког развоја и на тај начин се приступа локалним развојним проблемима. Кроз низ састанака и

радионица са свим субјектима привредног, пољопривредног и туристичког развоја, извршена је анализа постојећег стања у привредном, пољопривредном и туристичком сегменту, те су идентификовани проблеми који стоје на путу бржег развоја руралних подручја Бронзаног Мајдана и Пискавице са Поткозарјем на основу којих су сачињене краткорочне и дугорочне мјере које се морају предузети у правцу бржег развоја.

2. Генеза израде Студије

Савремени приступ економском развоју захтијева активну улогу локалне самоуправе, као и потребу да се изврши комплетна идентификација и анализа природних, људских и створених ресурса за развој у неразвијеним руралним подручјима на које отпада око 90% територије града Бањалука. Због тога је наручилац Студије, а то је Градска развојна агенција града Бањалука и Скупштина града Бањалука, увидио потребу израде Студије којој је основни задатак да изврши валоризацију постојећих и потенцијалних природних и створених ресурса и да пружи интегрални модел развоја руралних подручја града Бањалуке. Израда Студије према Одлуци о приступању припремним активностима на реализацији Идејног рјешења пројекта "Развој малих и средњих предузећа у области туризма и пољопривреде на подручју сјеверозападног дијела града Бањалука" бр. 12-K-3932/07, представља основни задатак у оквиру активности које треба да се реализују како би се покренули локални потенцијали и унаприједио одрживи развој руралних подручја.

Идентификујући основни проблем руралног подручја Бањалуке као проблем депопулације, која за резултат има:

1. Непостојање праксе одрживог развоја
 - Непознавање парадигме одрживог развоја,
 - Лош општи имиџ руралног подручја,
 - Недостатак неформалне едукације о одрживости,
 - Недовољна комуникација и хоризонтална покретљивост локалног становништва према сличним окружењима,
 - Централизација у одлучивању,
 - Низак ниво економског раста,
 - Мали број предузећа,
 - Непостојање предузетничке инфраструктуре.
2. Бирократске препреке
 - Централизација у одлучивању,
 - Недостатак: квалификованих служби подршке руралном развоју, информација, обуке и едукације. Планиране су одређене активности при изради студије "Интегрални рурални развој на подручју сјеверозападног дијела града Бањалука".

Основне активности при изради Студије су биле:

- а) Приједлог методологије израде Студије, са конкретним извођачким активностима на предвиђеним локалнитетима.
- б) Организовање и провођење истраживања у циљу анализе основних аспеката руралних простора и утврђивање стања на подручју:
 - Природних ресурса,
 - Културног и историјског наслеђа и новостворених вриједности, првенствено, објеката привреде, пољопривреде, туристичке и комуналне инфраструктуре,
 - Људских ресурса,
 - Пројектне и урбанистичке документације.

- в) Израда нацрта Студије са приједлогом квантитативних и квалитативних циљева развоја простора обухвата, као и препоруке мјера и пројеката за њихову реализацију,
- г) Организовање јавне расправе о документу прије израде коначне верзије,
- д) Израда завршног документа, лекторисање, штампа потребног броја копија Студије,
- е) Израда информационе базе података о свим релевантним параметрима на дефинисаним руралним локалитетима града Бањалуке.

Основне активности у изради Студије су биле у складу са методологијом израде стратешких докумената Европске Уније и у суштинском и методолошком смислу овај документ представља солидну основу за израду *Стратегије руралног развоја града Бањалуке*.

3. Циљеви Студије

Студија треба да покаже недостатке, потенцијале и потребе извођачке активности и промјена у вези са нужним условима за интегрални рурални развој на подручју Бањалуке, како би се постигли следећи циљеви:

Основни циљ

Снимити ситуацију на терену како би се детаљно могао одредити правац развоја и акције, затим унаприједити одрживи развој руралних подручја Бањалуке проводећи развојни модел утемељен на цертифицираном "зеленом" предузетништву и сличним ЕУ искуствима.

Специфични циљ

Повећати број економски профитабилних и социјално праведних МСП у руралним подручјима Бањалуке.

Остали важни циљеви:

- Валоризовати све досадашње, као и потенцијалне туристичке, пољопривредне и друге ресурсе Бањалуке и околине и утврдити препоруке за њихово одрживо коришћење у јединствен документ, прилагођених за сваки просторни сегмент;
- Подизање атрактивности подручја града Бањалуке за инвестициона улагања у развој руралних предјела: привреде, пољопривреде, туризма и неопходне инфраструктуре, од стране домаћих и страних инвеститора;
- Подизање атрактивности подручја за посјету од стране домаћих и страних туриста и развој туристичке инфраструктуре;
- Промоција новог модела развоја названог "рурална индустријализација";
- Подстицање отварања нових радних мјеста у пољопривреди, туризму и дјелатностима у вези са њима;
- Развој предузетничке способности и начина финансирања на подручју руралних региона Бањалуке;
- Основе за кандидовање јавних и приватних пројеката руралног развоја за домаће и међународне фондове за финансирање развојних пројеката и инвестиција у привреди, пољопривреди, туризму и повезаним дјелатностима, прије свега, заштите животне средине и укључивања руралне економије у међународне интеграције;
- Подизање квалитета и стандарда живота домаћег становништва и уређења околине на руралном подручју града Бањалуке како би се спријечило исељавање, прије свега, млађег становништва;
- Оснажити људски потенцијал за економски раст стварањем партнерства између судионика одрживог развоја у одабраним пројектним локацијама;
- Стварање поузданог система подршке "зеленим" предузетницима руралних подручја Бањалуке путем активности развојних агенција: ЦИДЕА, ЦУРС БЛ, ТО БЛ.

Наведени циљеви које желимо постићи одређују смјерове конкретних праваца дјеловања који ће бити зацртани предметном Студијом. Студија као важан почетни стратешки документ служиће покретању и усмјеравању активности у вези са руралним развојем, на контролисан начин.

Кроз организовање и провођење истраживања, Студија треба да одговори на питања битна за дефинисање основних циљева и праваца развоја руралног простора са посебним приоритетима:

ПРИОРИТЕТ 1: ПРИЛАГОЂАВАЊЕ ПОЉОПРИВРЕДНИХ СТРУКТУРА

- Улагање у пољопривредна домаћинства,
- Пољопривредна производња усмјерена на очување околине и сеоског крајолика,
- Подршка успостављању и управљању пољопривредним газдинствима,
- Побољшање обрадивих површина и парцелисање,
- Успостављање катастра,
- Побољшање стручног школовања,
- Управљање водним потенцијалима,
- Шумарство, пошумљавање и улагање у приватне шуме.

ПРИОРИТЕТ 2: ИНДУСТРИЈА ХРАНЕ, КВАЛИТЕТ, ЗДРАВЉЕ, УЛАЗАК НА ТРЖИШТЕ

- Прерада и трговање пољопривредним производима,
- Структуре контроле квалитета, ветеринарско-санитарна контрола, граничне контроле,
- Успостављање организација произвођача, кооператива, задруга, удружења, мрежа.

ПРИОРИТЕТ 3: РАЗВОЈ СЕОСКОГ ПРОСТОРА

- Развој и увођење нових привредних активности ради додатног извора прихода,
- Обнова и развој села и очување руралне баштине,
- Развој и побољшање руралне инфраструктуре,
- Кућна радиност у руралним просторима ради додатних извора прихода.

ПРИОРИТЕТ 4: РАЗВОЈ СЕОСКОГ ЕКО-ТУРИЗМА

- Пунктови еко-туризма – Развој амбијенталне екологије и амбијенталне архитектуре,
- Развој туристичке компоненте сеоских домаћинстава,
- Развој туристичке инфраструктуре у руралном подручју,
- Развој стандардизације, класификације и означавање сеоских домаћинстава.

У току израде Студије организовани су радни састанци и јавна расправа о документу. Тиме је омогућено великом броју заинтересованих субјеката да дају допринос у свим фазама настанка документа. У току припреме Студије и прикупљања информација консултован је велики број заинтересованих субјеката.

4. Методологија израде Студије

4.1. Приступ изради Студије

Приступ процесу израде Студије је започео и наставио се као процес "одоздо према горе" кроз оснивање радних група и партнерских односа као генералних вођа и кључних доносиоца одлука о идентификацији најважнијих инвестиција које треба да се реализују на студијском подручју, као и избор дјелатности у којима треба да се реализују инвестиције.

Временски оквир представља други битан фактор у покретању планирања стратешких развојних пројеката који треба да се реализују на студијском подручју. Наиме, студија "Интегрални рурални развој на подручју сјеверозападног дијела Бањалуке" представља једну од првих на подручју Републике Српске, а временски оквир представља комбинацију краткорочних и дугорочних оперативних планова који ће се реализовати.

Проблеми у вези са односом између дугорочног плана и краткорочних до средњорочних програма планирано је да се превазиђу кроз предложени низ имплементацијских мјера и давања приоритета при имплементацији одређених програма и потпрограма.

Користећи овај приступ, стратешки циљеви и приоритетни задаци су дефинисани као дугорочна развојна стратегија (са периодом реализације до 7 година), док су програми, углавном, оријентисани према приоритетним подручјима дјеловања (која треба да се остваре у року од 3 године).

Кључни елемент Студије као стратешког документа су мјере које су дефинисале сценарије и путеве реализације стратешких циљева. Кроз cjелокупни процес планирања Студије као стратешког документа узета је у обзир методологија и принципи ЕУ, кад год је то било могуће.

Методологија израде Студије је у складу са методологијом израде стратешких докумената Европске Уније. На тај начин се по стварању услова за имплементацију европских претприступних фондова на просторима БиХ ствара могућност кандидовања пројеката који покривају подручје идентификовано Студијом.

4.2. Принципи на којима је заснована Студија

Уважавајући услове који преовладавају у географском, економском, административном и социолошком смислу у Републици Српској, а који су међусобно повезани и условљени, принципи на којима је заснована методологија израде Студије су у највећој мјери еквивалентни принципима препорученим од стране стручњака ЕУ. Већина њих је разматрана као врло битна у креирању развојних програма.

Основни принципи који су кориштени у изради Студије су:

1. Партнерство: Један од врло важних предуслова одрживости у реализацији било каквих промјена у економским условима представља партнерство заинтересованих субјеката. У циљу изградње консензуса и усклађивања реалних очекивања локалне заједнице и

других заинтересованих субјеката, са планираним активностима власти обављене су многобројне консултације. Отуда сви важни развојни субјекти (као што су: представници државних власти, научне институције, удружења грађана, удружења привредника, представници привредних субјеката, представници невладиних субјеката, представници локалних заједница, итд.) позвани су да дају допринос у креирању одлука и развојних праваца дјеловања.

2. Заједничко власништво и учешће: Други важан елемент у креирању одрживости је стварање услова за заједничко власништво приватног и друштвеног сектора. Основна улога овог принципа је да обезбиди "заједничко власништво" учесника јавне администрације и приватног сектора, чиме се обезбјеђује широки друштвени консензус, као и јаснија јавна подршка стратешким циљевима одређених Студијом. Све активности су креиране тако да обезбиде јак утицај свих заинтересованих субјеката који имају утицај на доношење одлука које су у вези са реализацијом концепта развоја руралног простора обухваћеног Студијом.

3. Одрживост: Основно питање које се односи на одрживост везано је за квалитетну уравнотеженост и кохерентност унутрашњих елемената Студије (задаци, мјере, акциони програми подржани кроз примјену наведених принципа). Други важан елемент који подржава одрживост је развијање компаративних предности које су идентификоване у SWOT анализи коришћењем "maxi-maxi" стратешког приступа (развој заснован на потенцијалним снагама и развојним могућностима подручја обухваћеног Студијом и његовог ближег окружења). Осим тога, "mini-maxi" SWOT матрица је кориштена и као корективни фактор за укључивање значајних претпоставки за одрживост.

4. Интеграција у Студији је остварена на два начина:

- Интеграција заједничких локалних потреба на подручју обухваћеном Студијом и пилот локацијама како у географском тако и садржајном смислу, што у крајњем случају значи да ће било који циљ који се односи на локалну заједницу или поједини локалитет имати значај и за cjелокупно рурално подручје града Бањалуке и шире. Интеграција је постигнута кроз активно учешће свих локалних актера који егзистирају на студијском подручју.
- Интеграција као мултидисциплинарни план за развој међусобно подржавајућих сектора дјеловања и која обезбјеђује усмјереност на компатибилност идентификованих мјера.

5. Квалитет: Квалитет Студије је постигнут кроз социо-економску анализу ситуације на студијском подручју (CEA), затим коришћењем ПЕСТ анализе, те коришћењем компаративних предности и могућих подручја интервенције (SWOT) анализе. Комбинација ова три елемента одредила је ниво квалитета планова на цијелом студијском подручју.

6. Иновација: Као принцип је кориштена у идентификацији пројеката у акционом плану и најефикаснијег начина кориштења расположивих ресурса за идентификоване пројекте.

7. Дефинисање јасне структуре "стабла циљева" као принцип, омогућавајући синергију и комплементарни утицај елемената и јасне одговоре на питања:

Гдје се налазимо тренутно?

Куда идемо?

Како стићи тамо гдје смо се упутили?

Када ћемо стићи тамо?

Са којим капацитетима и ресурсима?

8. Хијерархија стратешких планова. Карактеристика стратешких планова на нижем нивоу је да су они специфичнији, док су стратешки планови на вишем нивоу више исказани уопштено и обезбјеђују оквир за доношење одлука на нижим нивоима.

4.3. Методе израде Студије

У изради студије су учествовале следеће групе:

- радне групе,
- партнерске групе,
- фокус групе,
- експертне групе.

Израда Студије је обухватила, осим планиране три радионице, и већи број радних састанака са одређеним заинтересованим групама појединачно и према потреби. На тим радионицама и радним фокусним групама је обезбјеђена техничка помоћ у виду припремних тренинга за учеснике. Након припремних тренинга, групе су настављале са активним дискусијама како би се дошло до одређених компромисних приједлога за главне елементе Студије. Сталне консултације чланова радне и експертске групе са заинтересованим странама обезбјидиле су консензус око кључних приједлога и иницијатива руралног развоја који су предложени у Студији.

Табела 1. Пројектне активности по фазама

Пројектне активности	
Фаза 1	Носилац активности
1.1 Организовање иницијалног састанка	Координатор пројекта и Уговорни орган
1.1.1 Састанак радног тима УЗРС са координатором пројекта	
1.1.2 Састанак радног тима са локалним интересним групама (идентификовање локалних интересних група за учешће у изради Студије)	
1.2. Прикупљање, систематизација и обрада података за израду социо-економске анализе студијског подручја	Радни тим
1.3. Прикупљање података о основним економским показатељима на националном нивоу	Радни тим
1.4. Формирање базе података за студијско подручје (текстуална и графичка)	Радни тим
1.5. Израда упитника за анализу индикатора интегралног руралног развоја по областима	Радни тим
1.6. Анкетирање популације на студијском подручју	Радни тим
1.7. Обрада анкета и процесуирање базе података	Радни тим
1.8. Подношење извјештаја Уговорном органу о реализованим активностима након фазе 1 и повратна информација од стране истог	Координатор пројекта
Фаза 2	
2.1 Одржавање радионице за локалне интересне групе на студијском подручју у циљу израде SWOT анализе	Радни тим и Уговорни орган

2.2 Припрема извјештаја са одржане радионице о снагама и слабостима у развоју студијског подручја	Радни тим
2.3 Подношење извјештаја Уговорном органу о реализованим активностима након фазе 2 и повратна информација од стране истог	Координатор пројекта
Фаза 3	
3.1. Одржавање радионице за локалне интересне групе у сврху дефинисање визије за студијско подручје	Радни тим и Уговорни орган
3.2. Дефинисање циљева и мјера руралног развоја студијског подручја	Радни тим
3.3. Израда приједлога пилот пројекта и њихових економских анализа за студијско подручје	Радни тим
3.4. Разрада предвиђених пилот пројекта на 6 локација у фази идејног пројекта и Прединвестиционе студије	Радни тим
3.5. Подношење извјештаја Уговорном органу о реализованим активностима након фазе 3 и повратна информација од стране истог	Координатор пројекта
Фаза 4	
4.1 Израда коначне верзије студије »Рурални интегрални развој на подручју сјеверо-западнoг дијела Бањалуке« са Акционим планом	Радни тим
4.2 Израда пројектне базе података коришћењем GIS алата (Softwer)	Радни тим
4.3 Подношење студије »Рурални интегрални развој на подручју сјеверо-западнoг дијела Бањалуке« Уговорном органу	Координатор пројекта

У току израде документа, пажња је константно била усмјерена на евентуалне разлике које могу утицати на одрживост концептиране Студије.

Како би се побољшао квалитет стратегије концептиране Студијом, у току процеса су кориштени следећи алати:

- анализа поређења парова,
- анализа укрштања,
- GMA метод (приступ глобалном менаџменту) за идентификацију стратешких циљева,
- анализа трошкова у односу на користи (за приједлог понуђених пројеката),
- комплементарност и условљеност (за дефинисање програма активности),
- мрежа међусобне повезаности за сваки елемент Студије (унутрашња кохерентност и уравнотеженост).

5. Основе руралног развоја ЕУ, препоруке

5.1. Основне функције руралних простора

Улога руралног друштва и у ЕУ још увијек игра значајну улогу како у демографском, друштвеном, тако и економском смислу. Руралне области и заједнице се простиру по цијелој Еропи. Наиме, према дефиницији руралних подручја коју је формирала (OECD)³, а која се темељи на густини насељености простора - претежно рурална подручја покривају око 90% територије Европе, на којем се процјењује да живи више од 50% становништва које производи на тим просторима преко 40% домаћих производа. Неке од основних функција које врше рурални простори односе се не само на потребе домаћег становништва које на њему живи већ и на друштво у цјелини. Рурални простор:

- Даје потребно земљиште за производњу хране и других основних сировина,
- Обезбеђује животни простор за биљни и животињски свијет (очување еколошке равнотеже),
- Представља простор за одмор и рекреацију,
- Представља културно и историјско наслеђе о којем се све више води брига итд.

Руралне области имају властите посебне економске и друштвене структуре у којима пољопривредна производња, шумарство, занати, мала, средња и велика предузећа производе и тргују. То је простор гдје се пружају услуге значајне како за локалну заједницу, тако и услуге од међународног значаја (као, на примјер, услуге за потребе туризма). Рурални простори међусобно сарађују, развијају се и надмећу. Ипак, у поређењу са глобалном економијом многа рурална подручја заостају у економском развоју.

У просјеку је на тим просторима доходак по глави становника значајно мањи оддохотка по глави становника урбаних простора. Стопа незапослености на руралним просторима је далеко већа, а постоји и далеко чвршће ослањање на пољопривреду и шумарство.

Оно што карактерише удаљене руралне просторе ЕУ-е, без обзира на шароликост њених чланица, је ниска густина насељености тих простора. На тим удаљеним руралним просторима су и најнижи приходи, највећа незапосленост, слабо развијена инфраструктура, као и низак ниво јавних услуга. Сви ови проблеми заједно доприносе да све више омладине напушта те просторе и све их је теже задржати на тим просторима.

Умјерено удаљене руралне области и заједнице су још увијек релативно удаљене од великих урбаних центара, али је ситуација далеко боља од удаљених руралних подручја са низом економских активности. Једна од карактеристика ових подручја су и пољопривредна газдинства већих капацитета.

Општи принципи политике руралног развоја Европске Уније темеље се на:

1. Партнерству и заједничкој одговорности,
2. Стратешком приступу,
3. Комплементарности и кохезији.

³ Организација за економску сарадњу и развој

5.2. Основни циљеви политике руралног развоја

Три главна циља политике руралног развоја ЕУ у посматраном периоду ће бити:

- I. унапређење конкурентности у секторима пољопривреде и шумарства кроз подршку реструктурирању, развоју и иновацијама,
- II. унапређење села и животне средине кроз подршку газдовања земљиштем,
- III. унапређење квалитета живота у руралним областима и оснаживање диверзификације привредних активности.

Остваривање зацртаних циљева финансираће се путем јединственог фонда за рурални развој (LEADER).

Реализација задатих циљева фокусираће се на следеће приоритете:

- I - трансфер знања,
- модернизације и иновације у ланцу хране,
- улагање у материјалне и људске ресурсе.
- II - очување биолошке разноврсности, заштита више вриједних, природи блиских система пољопривреде и шумарства, те заштита вода, уздржавање од активности које доводе до климатских промјена.
- III - стварање услова за запослење диверсификацијом привредних активности и подизањем квалитета живота.

Као посебан приоритет фаворизоваће се развој старих вјештина и традиције кућне радиности међу руралним становништвом.

ЕУ улаже перманентне напоре и значајна средства за ублажавање разлика између нивоа развијености земаља чланица и њихових регија, кроз тзв. структурне фондове.

Босна и Херцеговина, а самим тим и Република Српска, као потенцијални кандидат за чланство у ЕУ, нема право приступа 5. компоненти IPA-е, која се односи на рурални развој. Да би могла да учествује у овој компоненти IPA-е, БиХ мора да стекне статус земље кандидата, а да би га стекла мора, поред осталог, да спроведе у потпуности Децентрализовани систем имплементације помоћи.

Да би БиХ у каснијим корацима могла да користи фондове Заједнице намијењене руралном развоју, односно структурне фондове у цјелини, мораће да ниже територијалне јединице у одређеној мјери усклади са системом територијалних јединица у земаљама ЕУ. Ријеч је о територијалним јединицама NUTS-2 и NUTS-3.

5.3. Основни концепт руралног развоја и историјски пут

Под руралним развојем подразумевамо интегрално управљање ресурсима којима располаже рурални простор на одржив начин. То подразумева усаглашавање економских, социјалних и еколошких принципа у оквиру руралне заједнице. Основу политике развоја руралног простора представљају планиране активности које су усмјерене према интересима локалне заједнице. У основи се може рећи да концепт руралног развоја који је утемељила ЕУ представља својеврсан одговор на притисак који је

због модернизације трпила пољопривреда развијених европских земаља. Рурални развој има за циљ реконструкцију већ значајно нарушене руралне економије која је скоро у потпуности разорила и испразнила руралне просторе Европе.

Историјски гледано, концепт руралног развоја је прошао кроз период који би се могао охарактерисати кроз три фазна периода:

- I фазу чинио би период од оснивања Европске економске заједнице до раних 70.-их година, када је максимално пружана подршка пољопривредној производњи.
- II фазу чини период од 1970. до 1989. године, када се рурални развој посматрао са аспекта регионалног приступа и значаја који му је дала регионална политика.
- III фазу чини период од 1990. године, када се руралном развоју приступило са аспекта међусекторских веза, односно, са аспекта интегралног приступа.

5.4. Концепт "LEADER"

Супротно класичној политици подршке руралном развоју која се заснива на приступу "одозго на доле" LEADER приступ функционише на принципу "одоздо на горе" и усмјерен је на локални развој. Јавни и приватни партнери на локалном нивоу формирају локалну акциону групу (ЛАГ). Овај концепт који се обично заснива на партнерском односу локалних предузетника, пољопривредника и других заинтересованих за развој из једне или неколико општина може да се примијени и на студијско подручје кроз организовање ЛАГ-а на нивоу општине или предложених територијалних цјелина. Оно што карактерише локалне акционе групе јесте захтјев да у њима буде најмање половина представника из приватног сектора. Улога локалних акционих група је да припремају планове локалног развоја и уводе их у процедуру селекције - избора.

Сматра се да је приступ "LEADER" ефикасан, јер се може лако прилагодити различитим друштвено-економским контекстима у руралним подручјима, јер спаја кључне актере, подстиче сарадњу између различитих субјеката и промовише развој на локалном нивоу.

5.5. Рурални развој и заједничка пољопривредна политика ЕУ

Рурална подручја покривају око 80% територије Европске Уније и на тим подручјима живи око 25% укупне популације становништва. У управљању природним ресурсима тих подручја кључну улогу играју пољопривреда и шумарство као основни корисници земљишта. Политика руралног развоја коју проводи Европска Унија обезбјеђује несметан и уравнотежен развој на свим њеним руралним подручјима.

Основне елементе стратегије интегралног руралног развоја Европска Унија је дефинисала 1988. године у документу "The future of ruralsociety" (Будућност руралног друштва). У том документу се дефинише више циљних програма. Европска Унија, углавном, од тада постепено афирмише нови територијални, мултисекторски, односно интегрални концепт у обнови и планирању развоја руралних подручја.

Све активности које се проводе, а у вези су са руралним развојем и управљањем шумарством, дефинисане су заједничком пољопривредном политиком ЕУ-е (CAP).

Заједничка пољопривредна политика ЕУ (CAP) је развијена на свеобухватном правном оквиру који се односи на пољопривреду земаља чланица Уније. Основна улога (CAP) је да обезбиди заједничка правила уважавајући, при томе, различитост земаља чланица Европске Уније. CAP је усмјерен на:

1. Пољопривредна тржишта,
2. Рурални развој,
3. Пољопривреду и животну средину,
4. Мјере у шумарству,
5. Органску пољопривреду,
6. Политику квалитета,
7. Унапређење пласмана и квалитета,
8. Финансирање CAP-а,
9. Истраживање.

Последњих година се Заједничка аграрна политика (CAP) ЕУ окренула са подршке производњи према подршци дохотку произвођача, као и према остварењу циља одрживе пољопривреде. Врло важан дио нове CAP је подршка пољопривреди путем мјера руралног развоја. Те су мјере намијењене прилагођавању производње, управљању земљиштем, усвајању нових технологија итд. Све више се ове мјере усмјеравају и према другим појединцима, а не само пољопривредницима, који су активни учесници у развоју руралних подручја.

У оквиру ових средстава финансира се и програм LEADER +, који је у почетку био намијењен пројектима за боље кориштење природне и културне баштине краја, побољшање квалитета живота у руралном подручју, подршка производњи додане вриједности на мањим производним јединицама за локално тржиште на бази партнерства и употребе савремених технологија. Посебан нагласак у оквиру LEADER програма даје се значају локалних заједница у изради и имплементацији програма руралног развоја, дефинисаног појмом *локалних акционих група*, као и значајем партнерства између владиног, невладиног и приватног сектора у развоју руралног подручја. Анализе су показале да је кроз LEADER пројекте створено 150.000 нових радних мјеста, те је с обзиром на такав ефекат овог прискупа, LEADER пројекат проглашен четвртим ступцем политике руралног развоја Европске Уније.

У склопу укупних реформи првог стуба Заједничке аграрне политике Европске уније током 2003. и 2004. године, Аграрни савјет ЕУ усвојио је септембра 2005. године Фундаменталну реформу политике руралног развоја за период 2007-2013. година. Реформисана политика руралног развоја указује да је стратешки приступ ЕУ усмјерен на побољшање имплементације програма подршке руралном развоју и на увећаном фокусу на запошљавање, конкурентност и иновације у руралним подручјима. Реформисана политика руралног развоја поставила је „LEADER“ иницијативу као водећи приступ у дистрибуирању подршке и значајно поједноставила процедуре.

Подршка за рурални развој обједињена је унутар јединственог заједничког фонда и програмског оквира у оквиру Европског пољопривредног фонда за рурални развој – EAFRD (*European Agricultural Fund for Rural Development*). Нова политика руралног развоја у складу је са Декларацијом водећих принципа одрживог развоја. Поред тога, она рефлектује и приступе садржане у Лисабонској и Гетебург декларацији везане за

економске, еколошке и друштвене елементе одрживог развоја. Три основне „осе“ политике руралног развоја у периоду од 2013. године су:

1. Повећање конкурентности аграрног сектора;
2. Унапређење животне средине и руралног амбијента кроз подршку управљању земљиштем;
3. Унапређење квалитета живота у руралним подручјима и промоција диверзификације активности.

Стратегија руралног развоја Европске Уније темељи се на шест стратешких смјерница које земље чланице приликом припреме властите стратегије треба да узму у обзир. Те смјернице су:

1. Унапређење конкурентности пољопривредног и шумарског сектора,
2. Унапређење животне средине и крајолика,
3. Унапређење квалитета живота у руралним подручјима, уз подстицање диверзификације,
4. Изградња капацитета на локалном нивоу за запошљавање и диверзификацију,
5. Пренос приоритета у програме,
6. Комплементарност између различитих инструмената заједнице.

5.6. Структурни фондови и рурални развој у ЕУ

Један од главних циљева Заједнице је јачање економске и социјалне кохезије кроз смањивање разлика између нивоа развијености различитих региона. Структурни фондови су економски инструмент за достизање ових циљева. Регионална развојна политика ЕУ, чији дио представља политика руралног развоја, чини основу за постизање ових циљева, а регулативе које их спроводе чине законски оквир за њихову примјену.

ЕУ посвећује око 1/3 свог буџета и око 0,46% свог БНД у спровођењу Европске регионалне развојне политике, што износи 195 милијарди еура у периоду 2000-2006. године.

Регулативом Европског вијећа бр. 1257/1999 од 17. маја 1999, ЕЗ је поставила темеље политике руралног развоја у периоду 2000-2006. У односу на ранији период, поједностављени су механизми додјеле грантова тако што је припрема програма руралног развоја препуштена земљама чланицама и њиховим регионима. Тиме је постигнуто да рурални развој чини један од камена темељаца нове заједничке пољопривредне политике, да потиче трајан развој и заштиту животне средине, стварање нових радних мјеста и једнакост између полова.

Да би се још више унаприједила политика руралног развоја, Европско вијеће је донијело нову регулативу којом се пружа помоћ младим фармерима и структурном прилагођавању њихових посједа. Подршка је дата фармерима који примјењују нове стандарде у вези са заштитом животне средине и сигурношћу на раду. Фармери су били оснажени да примјењују нове стандарде и у сточарству, а, такође, су додатно подржани инструменти подршке квалитету хране. Успостављен је и савјетодавни систем за фармере.

Фондови за финансирање руралног развоја

У циљу даљег јачања руралног развоја, Европска Заједница је 2004. успоставила јединствен фонд за помоћ у имплементацији мјера руралног развоја, под називом LEADER.

Мјере LEADER-а усмјерене су у три основна правца:

1. повећање конкурентности сектора пољопривреде и шумарства,
2. оснаживање сеоске и животне средине,
3. појачавање квалитета живота у руралним областима и диверсификација руралне привреде (ове мјере спроводе се кроз посебан програм под називом PRODER).

Као четврти правац дјеловања предвиђен је такозвани приступ из базе, гдје иницијативе за програме помоћи руралном развоју долазе од самих фармера.

Политика руралног развоја ЕУ у периоду 2007-2013. год.

Три главна циља политике руралног развоја ЕУ у посматраном периоду биће:

- I. унапређење конкурентности у секторима пољопривреде и шумарства кроз подршку реструктурирању, развоју и иновацијама;
- II. унапређење села и животне средине кроз подршку газдовања земљиштем;
- III. унапређење квалитета живота у руралним областима и оснаживање диверсификације привредних активности.

Остваривање зацртаних циљева финансираће се путем јединственог фонда за рурални развој (LEADER).

Реализација заданих циљева фокусираће се на следеће приоритете:

- I - трансфер знања,
- модернизације и иновације у ланцу хране,
- II - улагање у материјалне и људске ресурсе.
- III - очување биолошке разноврсности, заштита више вриједних природи блиских система пољопривреде и шумарства, те заштита вода, здржавање од активности које доводе до климатских промјена.
- III - стварање услова за запослење диверсификацијом привредних активности и подизањем квалитета живота.

Као посебан приоритет фаворизоваће се развој старих вјештина и традиције кућне радиности међу руралним становништвом.

ЕУ улаже перманентне напоре и значајна средства за ублажавање разлика између нивоа развијености земаља чланица и њихових регија, кроз тзв. структурне фондове.

Босна и Херцеговина, а самим тим и Република Српска, као потенцијални кандидат за чланство у ЕУ, нема право приступа 5. компоненти IPA-е, која се односи на рурални развој. Да би могла да учествује у овој компоненти IPA-е, БиХ мора да стекне статус

земље кандидата, а да би га стекла, поред осталог, мора у потпуности да спроведе децентрализован систем имплементације помоћи. Укупан износ помоћи је 11.468 милијарди еура, а предуслов је да земља прималац помоћи има статус кандидата и да има успостављен децентрализован систем управљања фондовима (Колурис Р. 2007). У оквиру пете компоненте подршке руралном развоју, средства ће се имплементирати за следеће категорије и мјере подршке:

Оса 1 - Унапређење ефикасности тржишта и имплементација ЕУ стандарда

- Инвестиције у фарме за реструктурирање и подизање стандарда на ниво ЕУ,
- Помоћ успостављању произвођачких група и асоцијација,
- Инвестиције у прераду и маркетинг пољопривредних производа и рибарства, за реструктурирање и подизање стандарда на ниво ЕУ.

Оса 2 - Припремне акције за имплементацију „агро-околишних“ мјера и LEADER приступа

- Припрема за имплементацију мјера и акција за уређење околине и пејсажа,
- Припрема локалних приватно-јавних партнера за имплементацију локалних развојних стратегија.

Оса 3 - Развој руралне економије

- Унапређење и развој руралне инфраструктуре,
- Развој и диверсификација економских активности,
- Унапређење тренинга.

Да би у каснијим корацима БиХ могла да користи фондове Заједнице намијењене руралном развоју, односно структурне фондове у цјелини, БиХ ће морати да своје ниже територијалне јединице у одређеној мјери усклади са системом територијалних јединица у земаљама ЕУ. Ријеч је о територијалним јединицама NUTS-2 и NUTS-3.

5.7. Улога шумарства у руралном развоју

Стратегија Европске Уније, која се односи на шумарство, посебно истиче значај који има шумарство у:

- стварању нових радних мијеста,
- општој добробити и животної средини (Члан 3),
- контексту руралног развоја, нарочито у стварању додатних вриједности који учесници могу обезбиједити кроз мјере руралног развоја (Члан 11).

Стратегија шумарства ЕУ је усмјерена је ка:

- обезбјеђивању заштите,
- одрживом газдовању и
- развоју шума.

Заснована је на основним еколошким, економским и социјалним функцијама шуме.

Унутар политике руралног развоја концепцијски оквир шумарских мјера садржан је у Регулативи Савјета европске комисије, Бр: 1257/1999.

Шумарски аспекти у политици руралног развоја су интегрисани кроз три правца:

- Инвестиције потребне за унапређење мултифункционалне улоге шума (Члан 30),
- Пошумљавање пољопривредног земљишта (Члан 31),
- Унапређење вредновања заштите шума (Члан 32).

5.8. Препоруке ЕУ које се односе на туризам и културно наслеђе

Евидентирајући значајну улогу коју има туризам у промоцији и очувању културних вриједности народа, Европска Унија је дала одређен број препорука. Препоруке о промоцији туризма у циљу унапређења културног наслеђа, као једног од фактора одрживог развоја, су између осталих:

- Препорука бр. Р(94) 7 Комитета министара чланица ЕУ, која се односи на општу политику одрживог туризма и развој оног туризма који не угрожава животну средину;
- Препорука бр. Р(95) 10 Комитета министара чланица ЕУ о политици, која се односи на одрживи развој туризма у заштићеним подручјима;
- Препорука 1133 (1990) о европским политикама туризма и Резолуција 1148 (1998) о потреби убрзања развоја туризма у централној и источној Европи, коју је усвојила Парламентарна скупштина Савјета Европе;
- Декларације које је Конгрес локалних и регионалних власти Европе /Congress of Local and Regional Authorities of Europe/ усвојио на Европским симпозијима о историјским градовима /Symposia of Historic Towns/;
- Ту је и додатак препоруке Rec (2003) 1 који се односи на истовремено вођење рачуна о туристичким чињеницама и потреби заштите културног наслеђа;
- Агенда о одрживом развоју туризма.

Оно што карактерише препоруке ЕУ када се ради о туризму је:

- Неопходност утврђивања општег оквира за регулисање осјетљивог односа између туризма и културног наслеђа,
- Улога одрживог туризма као фактора економског, социјалног и културног развоја који служи локалним заједницама кроз развој квалитетнијих производа и услуга,
- Питање заједничке одговорности везане за очување и унапређење културног наслеђа,
- Питање увођења финансијских механизма на свим нивоима (национални, регионални и локални), како би се обезбедио редован допринос туризма,
- Потреба изградње властитих стратегија развоја туризма на нивоу сваке државе која ће осигурати одрживост, итд.

6. Анализа стања студијског подручја руралног простора Бањалуке

6.1. Физичко-географске карактеристике подручја

6.1.1. Географски положај

Студијско подручје се налази између 44° 42' 15" и 44° 59' 16" С.Г.Ш. и 16° 47' 51" и 17° 13' 19" И.Г.Д. Најјужнија тачка обухвата налази се у атару насеља Кмеђани, док је најсјевернија лоцирана сјеверно од засеока Торлак, у атару насеља Шимићи (сеоски пут). Најзападнија тачка је у атару насеља Стратинска (брдо Разбој), а најисточнија тачка је у атару насеља Барловци (локални пут Куљани – Буковица).

Обухват студијског подручја је неправилног облика. Димензије територије у правцу сјевер – југ износе 8.5 – 21 km, а запад - исток 6 – 20 km.

Студијско подручје се налази у сјеверозападном дијелу БиХ и Републике Српске. Овај простор по географској регионализацији Проф. др Јована Ђ. Марковића припада макрорегији Панонског обода, мезорегији Перипанонске Босне, односно двијема субрегијама: Доњоврбаско – доњобосански крај и Панонско поуње. Међутим, неки регионални географи су ову територију сврставали у друге регије. Тако нпр. Мелик студијско подручје укључује у подручје висоравни западне Босне, а Р. Петровић у Средњевисоку динарску регију Босне. У геоморфолошком смислу, студијско подручје припада Панонском ободу и Унутрашњим Динаридима.

Преко овог подручја прелазе двије значајне саобраћајнице према приједорској регији и Хрватској: магистрални пут Бања Лука – Приједор – Нови Град и железничка пруга Бања Лука – Приједор – Нови Град. Саобраћајница Бања Лука – Сански Мост пролази кроз јужну половину студијског подручја.

Према Просторном плану Републике Српске до 2015. год, преко студијског подручја води примарна осовина развоја РС Нови Град – Приједор – Бања Лука – Лакташи – Приједор – Дервента – Модрича – Шамац – Бијељина.

6.1.2. Територија

Подручје које је предмет обраде ове Студије (студијско подручје) има површину од 469,96 km² или 46.996,2 ha и простира се у сјеверозападном дијелу града (општине) Бања Лука и чини 37,93 % територије града (општине) Бања Лука. Границу овог подручја на истоку и југу чине границе насеља и катастарских општина у оквиру града (општине) Бања Лука, тачније урбано подручје Бањалуке на истоку, а на и југу студијско подручје Мањаче.

На сјеверу и сјевероистоку границу студијског подручја чини територија општине Градишка односно Лакташи, а на западу и југозападу територија општине Приједор односно Оштра Лука. Укупна дужина границе студијског подручја износи 170 km.

Обухват студијског подручја чине 20 насеља: Барловци, Борковићи, Бронзани Мајдан, Церици, Драгочај, Поткозарје (Ивањска), Кмеђани, Мелина, Мотике, Обровац, Перван Доњи, Перван Горњи, Пискавица, Пријаковци, Радосавска, Славићка, Стратинска, Суботица, Шимићи и Верићи.

Табела 2. Насеља у саставу студијског подручја

Ред. број	НАСЕЉЕ	Површина (km ²)
1	Барловци	7.29
2	Борковићи	22.68
3	Бронзани Мајдан	10.96
4	Церици	9.99
5	Драгочај	33.21
6	Поткозарје (Ивањска)	73.42
7	Кмећани	21.36
8	Мелина	29.55
9	Мотике	17.07
10	Обровац	30.62
11	Перван Доњи	11.44
12	Перван Горњи	11.44
13	Пискавица	61.71
14	Пријаковци	6.28
15	Радосавска	9.50
16	Славићка	16.32
17	Стратинска	31.70
18	Суботица	6.06
19	Шимићи	40.29
20	Верићи	19.07
УКУПНО		469.96

6.1.3. Везе са сусједним просторима

Везе са сусједним просторима проистичу из географског положаја одређеног простора. Под везама се подразумевају односи одређене територије са територијама у окружењу, на различитим територијалним нивоима.

Тако, када говоримо о везама студијског подручја са сусједним просторима, то се првенствено односи на његов географски положај и релације према различитим врстама и нивоима политичких ентитета у окружењу.

Студијско подручје представља дио града (општине) Бања Лука и саставни дио мезорегије Бања Лука (централни дио) по Просторном плану Републике Српске до 2015. године. У мезорегији Бања Лука се налазе, поред града (општине) Бања Лука, и општине Градишка, Језеро, Кнежево, Котор Варош, Лакташи, Мркоњић Град, Петровац, Прњавор, Рибник, Србац, Источни Дрвар, Купрес, Челинац и Шипово. Студијско подручје је изузетно jakim функционалним везама повезано са Бањалуком као примарним локалним центром, мезорегионалним и ентитетским центром.

Стварање економских регија у БиХ које прелазе ентитетску границу се може схватити као начин економске интеграције БиХ. Ово подручје припада у економској регионализацији БиХ Економској регији Сјеверозападна БиХ, чија је оперативна институција Акредиторна

развојна агенција Сјеверозападне БиХ (ARDA), која координира различите међуентитетске развојне пројекте, првенствено везане за инфраструктуру и привреду. У Економску регију Сјеверозападна БиХ, поред града (општине) Бања Лука, из РС улазе још општине Градишка, Дервента, Добој, Језеро, Кнежево, Козарска Дубица, Костајница, Котор Варош, Крупа на Уни, Лакташи, Мркоњић Град, Нови Град, Оштра Лука, Петровац, Приједор, Прњавор, Рибник, Србац, Челинац, Шипово, а из Федерације све општине Унско – санског кантона: Бихаћ, Босанска Крупа, Босански Петровац, Бужим, Велика Кладуша, Кључ, Сански Мост и Цазин и двије општине Средњобосанског кантона (Добретићи, Јајце).

6.1.4. Рељефне карактеристике

Студијско подручје, као што је раније наведено, у геоморфолошком смислу припада Унутрашњим Динаридима.

У оквиру студијског подручја могу се издвојити три рељефне цјелине:

- Козара са долинама Бистрице, Црквине, Драгочаја, Иваштанке и Широке ријеке: насеља Барловци, Церици, Драгочај, Мотике, Поткозарје (Ивањска), Пријаковци, Шимићи и Верићи;
- Пискавица планина и долина Брколоса: насеља Борковићи, Пискавица, Радосавска, Славићка;
- Побрђе у сливу Гомјенице: насеља Бронзани Мајдан, Кмећани, Мелина, Обровац, Перван Доњи, Перван Горњи, Стратинска и Суботица.

Најнижа тачка студијског подручја се налази источно од насеља Барловци - 144 m, на јужном ободу Лијевче поља. Највиша тачка се налази на планини Козари. Ријеч је о врху Гугунова главица (предео Крњин) који има висину од 841 m, а лоциран је у атару насеља Шимићи.

Сљедећа табела показује морфометријске карактеристике студијског подручја.

Табела 3. Висински појасеви у студијском подручју

ВИСИНСКИ ПОЈАСЕВИ	ПОВРШИНА (ha)	ПРОЦЕНТУАЛНО УЧЕШЋЕ (%)
до 200 m	3492.82	7.43
200 - 300 m	20302.87	43.20
300 - 400 m	13498.77	28.72
400 - 500 m	6357.49	13.53
500 - 600 m	2528.74	5.38
600 - 700 m	647.15	1.38
700 - 800 m	160.61	0.34
>800 m	7.76	0.02
УКУПНО	46996	100.00

Из табеле је видљиво да у студијском подручју доминира висински појас 200 – 400 m са око 72 % укупне површине подручја. Равничарски терен чини 7,43 % површине обухвата (долине Гомјенице, Брколоса, Бистрице, Пријеке, Црквине, Драгочаја, Иваштанке, Широке ријеке). Учешће терена са надморском висином преко 500 m износи свега 7,12 %.

6.1.5. Геоморфолошке карактеристике

Предметно подручје у геоморфолошком смислу припада полиморфном комплексу са планинским дијелом, међупланинским пољима, котлинама, ријечним и поточним долинама. Генетских типова рељефа има више.

Флувио денудациони тип рељефа заступљен је на брдско-планинском дијелу терена (Козара пл., Грмеч пл.). Тад су нагиби падина различити, често са стрмим одсјецима, поточним долинама «V» облика, бројним јаругама и вододеринама. Јаки денудациони и ерозиони процеси у овом генетском типу рељефа имају за последицу бројне облике кретања маса (клизишта, одрони и сл.), те лактасто скретање водених токова. Флувиоакумулативни тип рељефа заступљен је у међупланинском дијелу (Приједорско-омарско поље и бањалучки неогени басен).

У орографском смислу, истичу се на сјеверу Козаре пл. (800-400 м.н.м.) у средишњем дијелу Пискавица пл., (400 м.н.м.), на југу Мајданска пл. (550 м.н.м.) као крајњи сјевероисточни дио Грмеча.

Приједорско поље и бањалучки неогени басен тектонски су предиспонирани у неогену. Садашњи облик добили су дејством егзогених геолошких процеса.

Спуштањем панонског морског нивоа остајале су изнад њега фосилно флувијални и прибрежни облици. Вишеструким ритмичким спуштањем, овог нивоа настајали су међусобно повезаним флувијалним и абразионим облици.

Геоморфолошки процес који прекида ранији, тектонског је поријекла, чиме је издигао флувијалну површ и спустио доњу ерозиону базу.

Обликовање и стварање поточних токова вршило се поступно. Прву фазу означава интензивна ерозија, која ствара дубоке долине.

Другу фазу карактерише стварање котлина, које су настале услед неотпорности тек формираних младих наслага.

Трећу фазу обиљежава ишчезавање језера из просторних котлина и старање токова који и сад постоје.

6.1.6. Геолошке карактеристике

1. Литолошко-стратиграфски састав терена

Предметно подручје изгађују различити литолошко-стратиграфски чланови и комплекси. Оно обухвата више структурно-фацијалних цјелина.

То су:

- зона централних офиолита-Козарска тектонска јединица (структурно фацијална јединица Узломац-Козара)
- Палеозојски шкриљци и мезозојски кречњаци
- флишна зона Бањалука – Сарајево
- структурно фацијална јединица Мањача

ПАЛЕОЗОИК

Доњи и средњи карбон (C₁₊₂)

Насlage доњег и средњег карбона граде терен у југозападном простору Представљене су кластичним, карбонатним и вулканогеним творевинама. Кластичне насlage заступљене су пјешчењацима сибграувакног и граувакног типа, метапјешчењацима, те серицитно-кларитно-кварцацним шкриљавцима, глиеним и глиновитим шкриљавцима у безбројним латералним и вертикалним измјенама. Мјестимично, пјешчењаци прелазе у ситнозрнасте конгломерате.

У односу на кластичне стијене карбонатни седименти су подређени. Најзаступљенији су у централним дијеловима. Представљени су мањим или већим леђима, ријетко слојевима или масама кречњака с доста доломитне или анкеритне компоненте. Боја ових стијена је сивоплава до плава.

Граница према кластичним стијенама каткад је тектонска, каткад јасно изражена, но постоје и поступни пријелази и латералне алтерације. Кречњаци су органогеног поријекла. Редовно садрже доста микрофосила. Стварани су у увјетима плитког мора са устаљеним климатским условима.

Мјестимице су исталожени као хемијски преципитата. Доломити и анкерити ријетко долазе самостално. Обично су латерални огранак веће масе, анкерит, поред тога, долази и накнадно у жилицама које су испресјецале стијену.

Вулканогени елементи (х) заступљени су у вишим нивоима, нарочито на узвишењима. Представљени су кристалним туфовима, спилит-дијабазним стијенама (методијабази, спилити, кварцметадијабази) и риолит – кератофирским стијенама (риолити, метариолити, кварцкератофири). Вулканити често долазе у танким плочастим тијелима, која су конкордантно уложена у седиментима. Остала тијела су промјенљиве дебљине од 20-100 и више метара. Еруптиви су претрпјели интензивне преображаје, нарочито процесом аутометаморфозе.

Поред конкордантног положаја неких еруптивних тијела према седиментима и пирокластичне стијене (кристални туфови) указују на синхроност вулканизма и седиментације, тј. на подморску вулканску активност у доба карбона.

И у карбонатним и у кластичним наслагама регистрована је велики број фосилних налазишта (означена су на геолошкој карти), у којима је сакупљена обилна палеонтолошка документација.

У доњокарбонским слојевима сакупљени су ови фосили: *Spore: Gnathodus bilineatus*, *G. commutatus commutatus*, *Hindeodella germana*, *Ozarkodina roundyi*, *Subbryantodus*

stipens; Bilje: Asterocalamites sp.; Brahiopodi: Eomartiniopsis, Spirifer mgomhs; Ceialopodi: Kelt-culoceras reticulatum; Problematični oblici: Dictyodora liebeana, Phycosiphon.

Средњем карбону припадају ови фосили: Споре: Punctatisporites obliquus, Laevigatosporites vulgaris, Spormites cf. cylindricus, Triquitrites cf. pulvinatus; Foraminifere: Pseudostaffella irinovkensis, P. gorsky, Eostaffella mixa, Tuberitina maljavkini; Briozoa: Fenestella serratula, F. rudis, Poly par a sibirica, P. multiflabellata; Brahiopdi: Chaoiellid gruenwaldti, Linoproductus-cora, Schizophoria resupinata, Echinoconchus punctatus, Marginifera pusilla, Chonetes carbo-nifera, Isogramma; Alga: Dvinella comata, Donezella lutuginii; Макрофлора: Stigmara ficoides, Neuropteris gigantea, Alethopteris lonchitica, Reticulopteris muensteri.

Поред наведених фосила, у налазиштима су заступљени још и корали, шкољке и пужеви.

Покушаји да се седименти са доњокарбонским фосилима одијеле од наслага са средњокарбонским фосилима нису дали резултата. Фосили, наиме, долазе у литолошки једнаким стијенама, које, иначе доминирају у средњем карбону. Надаље, фосилна налазишта доњокарбонске старости нису тако честа да би се на основи њих могла издвојити нека већа зона. Због тога се седименти доњег и средњег карбона уврштавају у једну стратиграфску јединицу. Једино се може запазити да у дубљим дијеловима карбонских наслага превладавају зеленкастосиви плочасти глинене шкриљавци, угљевити глиновити и глинене шкриљавци. У вишим дијеловима насупрот, доминирају субграувакани и граувакни пјешчењаци.

У оквиру петролошких испитивања извршено је модално анализирање. Утврђено је да пјешчењачки седименти карбонске старости садрже у просјеку међу кластичним зрнима 39% кварца и 11,25% фелдспата, а глинене шкриљавци око 40% кварца и око 9% фелдспата. Модални састав показује знатне разлике према модалном саставу пермтријаских и скитских макроскопски сличних седимената.

СТИЈЕНЕ РИОЛИТ-КВАРЦКЕРАТОФИРСКЕ СКУПИНЕ ЈАКО СУ МИЛОНИТИЗИРАНЕ, А ПРЕТРПЈЕЛЕ СУ И АУТОМЕТАМОРФОЗУ, ПА ИХ ЈЕ ТЕШКО ПОЈЕДИНАЧНО РАЗВРСТАТИ. СТРУКТУРА ИМ ЈЕ ОБИЧНО НЕРАВНОМЈЕРНО ЗРНАСТА, АЛИ УВИЈЕК СИТНОЗРНАСТА.

Карбонатне стијене су најчешће масивне текстуре и ситнокристаласте структуре, но има и свих других варијетета до крупнокристаластих. Основну масу често прожимају многобројне калцитске жилице. Накнадним процесима лимонитизације карбонатне стијене су знатно измијениле свој примарни изглед. У доломитизацијом вапненцима нпр. запажена су диспергирана накупљања лимонита. Каткад се нађу и кородирани зрнца кварца. Основна карактеристика карбонатних стијена ипак је да не постоје чисти мономинерални варијетети, јер три основне компоненте: CaCO_3 , MgCO_3 и FeCO_3 граде сваку карбонатну стијену.

Литолошке и палеонтолошке особине показују да је седиментација у карбону била плитководна. Таложни басен био је дјелимично под утјецајем копна (биље). Немири у басену дали су бројне алтернације грубо и финозрнатих седимената. Повремено су уношени вулканогени продукти. Анализа фауне утврдила је расне и патуљасте облике, особито међу брахиоподима. Узрок дегенерације неких фауна може се везати за промјену средине због субмаринске вулканске активности и за повећани салинитет. Редокс потенцијал био је већи од 260 mV, док се pH кретао између 7 и 7,2.

Насlage доњег и средњег карбона посједују значајан економски потенцијал. На њих су везана примарна рудна лежишта рудника Љубије. Жељезни ион вјероватно је донесен субмаринским експалацијама. На мјестима гдје је акумулиран, настала су сидеритска рудна тијела у форми плоча, прослојака и штокова. У оксидационој зони, касније, створен је жељезни шешир.

Дебљина карбонских наслага није се могла тачно утврдити због помањкања старијих наслага.

Претпоставља се да износи око 600 m.

ПЕРМО-ТРИЈАС (Р,Т)

Рубни дијелови палеозојског комплекса и језгре пребачених палеозојских синклинала изграђени су од пермтријаских кластита. У знатној мјери, редовно уз дислокације долазе шупљикави пермтријаски вапненци.

Кластичне насlage

Кластичне насlage изграђене су од црвеносмеђих серицитно хематитно(лимонитно) - кварцних пјешчењака и глиновитих шкриљаваца. Вертикално и латерално долазе свијетлијесивкасти кварцни пјешчењаци и конгломерати. На терену су сачувани или уз расједе или у пребаченим синклиналама карбонско-пермтријаских седимената. Нарочито су заступљени између Сасине, Санског Моста и долине Сана. Осим тога, чести су у рубним дијеловима, уз границу палеозојских наслага с тријаским.

Фосили нису нађени ни у кластичним ни у карбонатним стијенама. Пермтријаска старост одређена је на основу положаја према карбонским и скитским наслагама. Фосилиферност је један од елемената с којим се може рачунати код разликовања пермтријаских од скитских, литолошки сличних творевина. Ријеткост је, наиме, да доњотријаске стијене не садрже фосиле. Имајући на уму да су пермтријаске творевине стерилне на палеонтолошком садржају, црвени и љубичасти седименти - при обичном осматрању тешко одредљиви да ли припадају пермтријасу или скиту - уколико не садрже фосиле, вјеројатније припадају пермтријасу.

Поузданији критериј за разликовање је модални састав. Пермтријаски пјешчењаци садрже више кварца од скитских и знатно мање тињаца (50-95%: 2-32% код пермокарбонских, а 0-3 : 0-03-18% код скитских).

Кварцни пјешчењак је најчешће ситнозрнасте псамитске структуре и масивне текстуре. Главни састојак је кварц. Рјеђе долазе хематит и сирицит. Акцесорни су епидот, турмалин, циркон и рутил.

Глиновити шкриљавци су веома ријетки. Структура им је обично бластоалевритска, а текстура шкриљава. Главни састојак су кородирани зрнца кварца, затим рјеђе фелдспата, клорит и серицит. Матрикс је глиновито-серицитно-клоритно-кварцни.

Конгломерати су скоро стопроцентно изграђени од кварцних валутака, уз минимално учешће карбонских стијена. Везиво је, такође, најчешће кварцно. Величина валутака варира. Најчешће су валутице промјера 2-5 cm.

Пермотријаске творевине откривене су око Борковића и чине источни обод санско-унског палеозоика. Однос према млађим члановим тријаса је тектонски.

На овом дијелу терена пермотријас је углавном заступљен бијелим и руменим кварц-лискунским пјешчарима са милиметарским нагомилањима хематита и лимонита. Поред пјешчара има и ситнозрних кварцних конгломерата, док су глинене шкриљци и алевролити врло подређени.

Старост ових кластичних наслага није документована због одсуства палеонтолошког материјала. На листу Приједор, гдје ови седименти имају знатно веће распрострањење, издвојени су на бази суперпозиције као пермотријас, што смо и овде прихватили. Дебљина пермотријаских наслага процењује се на преко 200 m.

Шупљикави кречњаци

Други развој пермотријаских наслага представљају шупљикави, пјесковити, доломитични, често бречаст, вапненци («Zellenkalk», F. Katzer, 1924). Налазе се у рејону интензивне тектонике.

Пермотријаска старост шупљикавих кречњака претпостављена је на основу тога што се искључиво јављају на граници палеозојских и тријаских наслага.

Дебљина пермотријаских кластичних наслага износи око 120 метара. Дебљина шупљикавих кречњака варира од мјеста до мјеста. Креће се од неколико десетина центиметара до десет и више метара.

Пермотријаски седименти стварани су у условима плитког мора аридне климе. Повишени садржај жељеза у везиву пјешчењака, односно у црвеним и љубичастим шкриљцима то потврђују.

МЕЗОЗОИК

Мезозојске творевине обрубљују палеозојске. Развијене су насlage стваране у сва три мезозојска система.

ДОЊИ ТРИЈАС (T₁)

Доњотријаске насlage налазе се углавном у граничним предјелима палеозојског комплекса. Највише их је југозападно од Бронзаног Мајдана. Од карбонских наслага, уколико су у контакту с њима, одијељени су дислокацијама. Изузетно, код Бронзаног Мајдана претпостављен је дискордантни однос. Контакт с пермотријаским творевинама означен је обично поступним пријелазом. Постоје, такође, и тектонске границе између ове двије стратиграфске јединице. Према анизичким наслагама гранични контакт је мјестимично, такође, означен поступним пријелазом.

Скиту припадају црвенкасто-смеђи и љубичасти-сприцитно-фелдспатско-хематитно-кварцни глинене шкриљци, рјеђе пјесковити кречњаци прелазом у калкарените, кречњачки шкриљци и локално, ситнозрнасти кварцни конгломерати. Локално, такође, познати су доломити лапоровити доломити и доломитични кречњаци у алтернацији с кластичним стијенама.

У доњем тријасу није запажена велика фацијална разноврсност. У свим областима сусрећемо једнако комбинације стијена. Кампилски поткат није одвојен од сајског. У цијелом трајању скита, наине, апсолутно учешће имају плитководни теригени седименти. Тек, ту и тамо, таложени су сиви и плавичасти кречњаци и лапори, представници нешто дубље таложене средине. Ових стијена исувише је мало на терену, а да би се на карти могле приказати.

Доњотријаска старост документирана је великим бројем фосила. Особито су богато заступљене шкољке: *Anodontophora fassaensis*, *Claraia clarae*, *C. aurita*, *Pseudomonotis (Eumorphotis) venetiana*, *Pseudomonotis inaequicostata*, *Myophoria costata*. Петролошким испитивањима установљено је да код пјешчара основне састојке чине лискови, кварц и фелдспати. Поред њих, заступљени су још: хематит (9%) и анкерит (око 8%). Кварц је садржан за око 32%, фелдспат с око 14%, а тињци с око 10%. У шкриљцима превладавају лискуни (око 40%). Кварц је садржан с око 15%, а фелдспат с око 1%. Кречњаци садрже изнад 90% CaCO₃. Ех се креће око 270 mV, а рН око 8,6.

Седиментациони басен у доњем тријасу био је испуњен плитким морем. Био је подвргнут епирогенетским немирима слабијег интензитета. До већег продубљивања није долазило на већим просторима због чега изостају, осим изузетно, типичне кампилске насlage. Еколошки увјети били су неповољни за фацијалне организме. Егзистирали су углавном представници мекушаца.

Дебљина скитских наслага креће се између 300 и 500 метара, у просјеку износи 400 метара.

У Миској глави, у горњим нивоима, налази се доста уложака доломита међу кластичним стијенама. Према горе број уметака се стално повећава, да би ускоро доломит посве потиснуо скитске седименте. То је почетак таложња анизичких наслага.

СРЕДЊИ И ГОРЊИ ТРИЈАС (T₂₊₃)

Код Бронзаног Мајдана и Борковића издвојене су дебеле насlage доброусложених сивих доломита. У доломитима се повремено може наћи на уметке кречњака и гомоље рожњака. Ове насlage конкордантно леже преко доњотријаских. Слојеви су дебели од двадесет центиметара до више од једног метра.

Старост доломита одређена је на бази конкордантриог положаја према доњотријаским наслагама и на бази налазке мегалодонтида у горњим нивоима. Пошто преко ових доломита конкордантно леже лијаско-догерски кречњачки распон им сеже до краја горњег тријаса. То би значило да су седиментацијски услови, какви су у осталим дијеловима владали у анизичку, у овој области трајали и даље кроз цијели средњи и горњи тријас. Изостала је вулканска активност, толико значајна у ладинику. На основу седиментно-петролошких карактеристика доломити средњег и горњег тријаса припадају примарним, седиментним доломитима. У више узорака констатоване су сљедеће одлике: доломит је најчешће микрокристаласт, густе основе, криптокристаласте структуре, мјестимично бречаст, грудваст или тракаст.

Простор гдје је доломит таложен обиљежен је плитким морем. Овакав случај, да доломитима припада готово читав литостратиграфски ступ тријаса није познат у широј околици.

Дебљина долорнита креће се око 1.400 метара.

ГОРЊИ ТРИЈАС СТИЈЕНЕ ОФИОЛИТСКЕ ЗОНЕ

Имају велико распрострањење на предметном подручју гдје изграђују Централну офиолитску зону и Унутрашњодинаридски појас, односно Вардарску зону.

Старост ових наслага представља врло озбиљан проблем у Унутрашњим Динаридима. Због недостатка палеонтолошких података и несигурних суперпозиционих односа издвојена су само два члана. Старијем припада литофадја рожњаца, глинаца и силификованих кречњака са појавама мангана. Вишем члану (меланжу) припадају грауваке, глинци, рожњаци, рјеђе кречњад, са дијабазима, спилитима, олистолитима тријаских кречњака, базичним и ултрабазичним стијенама.

РОЖЊАЦИ, ГЛИНЦИ И СИЛИФИКОВАНИ КРЕЧЊАЦИ (Т, Ј)

Насlage рожњаца са прослојцима глинаца и силификованих кречњака издвојене су на Бобији и планини Пискавици.

Рожњаци на Бобији генерално падају према сјеверу, а преко њих су пјешчари и глинци са изливима дијабаза и спилита.

Ова јединица је издвојена као тријаско-јурска. Због недостатка палеонтолошких доказа, као и због немогућности осматрања доње границе, мјесто ове јединице у стубу није дефинитивно ријешено. У највећем подручју распрострањења рожњаца и глинаца нема магматских стијена, тако да оне не представљају вулканогену творевину.

Рожњаци су јако изувијани и изломљени. То је монотона јединица рожњаца којима је основна маса изграђена од микрозрнастог агрегата калцедона и кварца, са скелетима силицијских органитама. Монотонију ове литофације ремете прослојци кречњака сиве боје са рожњачким уклупцима. За ове седименте везане су појаве руде мангана.

МЕЛАНЖ ОФИОЛИТСКЕ ЗОНЕ (Ј)

Преко рожњаца лежи пакет врло хетерогеног литолошког састава. Поред разних варијетета пјешчара и глинаца, ту долазе магматске стијене. Главно распрострањење им је на јужним падинама Козаре.

У овим творевинама главно распрострањење имају средњорне грауваке. Састојци су им: кварц, фелдспат, мусковит, фрагменти кварцита, рожњака и магматских стијена. Везиво им је од глиновито лимонитске супстанце.

Глинци су чести. Боја им је смеђа или сива. Заступљени су алевролитским, жељезовитим и силификованим глинцима. У микроскопском препарату показују пелитску и алевропелитску структуру; изграђени су од честица минерала глина, а садрже још и серицит, ситне лиске мусковита и зрна кварца алевритских димензија.

Брече се јављају врло ријетко. Ситнозрне су. Састојци су угласти или слабо заобљени, а димензије им најчешће варирају од 2,0 до 6,0 mm. Заступљени су одломци микрокристалистих рожњака, глинаца и жељезовитих рожњака; као ситан детритус запажа се кварц и лискун. Брече су неравномјерно онечишћене хидроксидом гвожђа.

Рожњаци су разно обојени. Основна маса је од микрокристалистог агрегата калцедона и кварца, а често садрже обиље радиоларија. Могу се издвојити глиновити, гвоздевити и калцитисани рожњаци који су по саставу веома слични.

Кречњаци су на појединим подручјима врло чести. Може се издвојити неколико варијетета; то су претежно криптокристалисти кречњаци испресијечани калцитским и лимонитским жицама; лапоровити кречњаци изграђени од калцита и минерала глина; кристалисти кречњаци изграђени од микро и ситнокристалистог калцита, а садрже и минерале глина. Пјесковити кречњаци припадају рекристалисалим варијететима кречњака и интензивно су испресијечани калцитским жицама. Теригена компонента представљена је кварцом, обиљем оријентисаних листића мусковита, а изузетно ријетко видљив је покоји фрагмент рожњаца.

Пошто се ови кречњаци јављају врло често као тијела метарских димензија у меланжу јуре без неког правилног распореда, сматра се да представљају мање олистолите од различитих творевина тријаса и то од кампила до горњег тријаса.

Кречњаци, доломитични кречњаци и доломити издвојени су као олистолити у јурском меланжу у јединици Козара-Узломац. Највеће распрострањење имају на врховима Козаре, Равни буковик, Караула, Торлак.

КВАРЦ-СЕРИЦИТСКИ ШКРИЉЦИ И СЕРИЦИТСКИ ШКРИЉЦИ

У околини Скатавице издвојени су кристалисти шкриљци нижег степена кристалинитета који највјероватније представљају метаморфисане чланове меланжа.

У њихов састав улазе кварц-серицитски, серицитски, хлорит-серицитски и фелдспат-серицит кварцни шкриљци филити, затим прекристалисале грауваке и метаморфисани силификовани глинци. Посљедње двије врсте стијена чине прелаз ка слабо метаморфисаним члановима меланжа. Поступност у низу метаморфних промјена често је уочљива на терену.

Унутар ових стијена срећу се и мање масе метаморфисаних дијабаза габра и серпентинита. Најчешћи састојак стијена метаморфног комплекса је кварц, рјеђи је серицит, а сасвим подређени су фелдспат и хлорит. Структура стијена је гранобластична и бластопсамитска, а текстура паралелна и рјеђе плисирана.

Метаморфне промјене код граувакних пјешчара очитују се у рекристализацији цементне масе и стварању паралелне текстуре, а код алевролитских стијена у издвајању серицита и паралелној оријентацији састојака.

СПИЛИТИ (B8ab)

Доста су чести. Јављају се у виду мањих маса, често толико малих да се не могу ни приказати на карти. Ријетко се јављају као јастучасте лаве.

Текстура им је мандуласта, а структура искључиво офиолитска. Битни састојци су албит и аугит, а наилази се и на хлорит, епидот, односно клиноцоизит, уралит и карбонате (обично калцит). Наведени минерали се комбинују на различите начине дајући различите варијетете стијена.

Уз спилите се веома подређено сусрећу и пирокластичне стијене. Оне су представљене литокластичним или кристалним туфовима у кровини спилитских маса или између јастука у јастучастим лавама.

ДИЈАБАЗИ (B8)

Најчешће се јављају у засебним масама у граувакама и глинцима, а некад као ситнозрне фације у тијелима долерита и габра, што се обично не може на карти приказати. Чести су у подручјима контакта с већим масивима ултрабазита. Већином представљају сливове и конкордантне интрузије које су кристатизирале нешто брже од долерит-габра.

Дијабази имају офитску, рјеђе дијабазно-зрнасту структуру и хомогену текстуру. Битни састојци су лабрадор и аугит, а могу се још наћи тремолит-актинорит, затим хлорит, клиноцоизит одн. епидот и карбонати (калцит, ријетко анкерит). Акцесорни су илемнит и апатит.

Међу дијабазима се наилази на бројне варијетете у зависности од минералног састава: дијабаз (плагиоклас-аугит), хлорит-аугитски дијабаз (хлорит потискује аугит), амфибол-аугитски дијабаз (аугит је у различитом степену амфиболизиран што је и најчешће), затим још има хлорит-амфиболског и епидот-амфиболског дијабаза. Нарочито су чести метадијабази у којима се на рачун плагиокласа јавља ситнозрни агрегат пренита, клиноцоизита и калцита, а на рачун аугита настају уралит, хлорит и епидот. Стијене су тада метарнофисане, а плагиоклас је некад на ободу обавијен албитом, тако да се те стијене тешко одвајају од неких спилита.

Сва ова издвајања се на карти нису могла приказати.

Уз дијабаз се често јављају неправилна нагомилања пренита, клиноцоизита, калцита, хлорита и албита.

ГАБРИ (v)

Јављају се на исти начин као дијабазне и долеритске стијене, само што су много рјеђи. Утврђени су у подручју меланжа Козаре.

Структура им је хипидиоморфно зрнаста, са величином зрна обично 2 до 5 mm. Текстура је хомогена или рјеђе паралелна.

Битни састојци габра су плагиоклас (најчешће битовнит), оливин и диопсид-дијалаг, а секундарни су пренит, клиноцоизит, уралит, хлорит и серпентин. Акцесорни су најчешће метални минерали. Наведени састојци габра се комбинују на различите начине и дају различите варијетете габра: троктолит, оливински габро, нормалан габро и уралит габро. Доста су чести и метагабри, у којима су и плагиоклас и диопсид-дијалаг метаморфисани.

Наведени варијетети стијена се могу срести унутар једне масе и то на врло малим растојањима, па се нису могли на карти издвојити.

АМФИБОЛИТИ (A)

Текстуре амфиболита су најчешће паралелне и очитују се чешће као литаж, а рјеђе као фолијација. Доста су подређени амфиболити с хомогеном текстуром. Структуре амфиболита су кристалобастичне; гранобастичне, нематобастичне до фибробастичне и порфиробастичне.

Минерална асоцијација амфиболита је веома сложена. Најкарактеристичнији састојци су амфибол и плагиоклас. Плагиоклас у саставу варира од анортита до киселог олигоклаза, док амфибол може бити уралит, смеђе хорнбленда, зелена хорнбленда, еденит и паргазит, односно прелазни варијетети између наведених чланова. Пироксени су, такође, чести као битни састојци. Од њих су утврђени диопсид (омфацит) ријетко хиперстен, а понекад и енстатит. У појединим масама је као битан састојак нарочито чест гранат, богат пиропском молекулом. Јавља се такође и клиноцоизит одн. епидот; изузетно риједак као битан састојак је и корунд. Акцесорни састојци су разноврсни: сфен, леукоксен и рутил, затим циркон, апатит, те метални минерали.

Унутар амфиболитских комплекса и зона су одређени еклогит, плагиоклас-гранат-омфацитски шкриљци (и амфибол), диопсид-амфиболитски шкриљци, гранат-диопсид-амфиболитски шкриљци, корунд-амфиболитски шкриљци, амфиболитски шкриљци, клиноцоизит-амфиболитски шкриљци, серпентин-хлорит-амфиболитски шкриљци и мономинерални амфиболитски шкриљци. Све су те стијене настале у великом интервалу ПТ услова, најчешће у условима гранулитског фазијеса.

Према количинама главних компоненти они, углавном, одговарају габроидним стијенама, од којих су највјероватније и настали.

Наведена разноврсност у саставу амфиболита и недовољна количина петролошких испитивања услова су да смо унутар њих издвојили на карти само следеће чланове:

Амфиболити и амфиболитски шкриљци су најчешће издвајани као нерашчлањени. Унутар њих се могу наћи, од мјеста до мјеста, све наведене врсте и варијетети амфиболита. Некад се те промјене очитују у метарским растојањима.

Гранатски амфиболити (Ar) доста су распрострањени, с тим стијенама се често смјењују пироксенитски шкриљци с омфацитом.

Клиноцоизит-амфиболитски шкриљци (Акз), леже у дијабазно-долеритским масама у виду тих зона или су на њиховом ободу уз непосредан контакт с ултрабазитима.

СЕРПЕНТИНИТИ (Se)

Ту су укључене оне ултрабазичне стијене у којима се количина оливина и пироксена креће до 10%, тако да серпентин ($\pm$ остали секундарни састојци) представља једини битан састојак. Серпентинит се појављује најчешће у виду мањих маса у граувакама и глинцима (Козара, источно од Крњина). Мања тијела могу бити интерстратификована у

већим амфиболитским масама, она се због својих размјера већином не могу приказати на карти.

Битан састојак серпентинита је серпентин, поред којег се још могу наћи карбонати (обично магнезит), хлорит, талк, уралит, кварц и калцедон. Као акцесоран састојак обично се јавља хромпикотит.

ЈУРСКИ КАРБОНАТНИ СЕДИМЕНТИ

Развијени су у предјелу Голеша. У њима су издвојени кречњаци и доломити лијас-догера и масивни кречњаци горње јуре.

ЛИЈАС И ДОГЕР (J_{1+2})

На крајњем јужном дијелу истраживаног подручја (сјеверне падине Мањаче) преко горњотријаских доломита леже лијас-догерски добро услојевни кречњаци сиве боје. То су спарити са прослојцима доломита и лапоровитих кречњака. Дебљина слојева варира од 10 до 50 cm.

Микрорепалеонтолошким испитивањем одређене су: *Orbitopsella praecursor*, *Lituosepta gessoagensis* (микрофосили карактеристични за лијас) затим *Vidalina martanae*, *Kristelaria* sp. и др. С обзиром да су преко њих горњојурски кречњаци и ове творевине су одређене као лијас-догер. Лијепо су откривене у долини ријеке Суботице гдје често изграђују стрме литице, кречњаци су услојени, свијетлосиве и плавичасте боје, на појединим мјестима јако испуцали са калцитним жилицама. Дебљина ових кречњака је јако промјенљива и иде до 200 m.

ГОРЊА ЈУРА (J_3)

Преко лијас-догерских нормално леже горњојурски кречњаци, који на падинама Мањаче (јужно од Голеша) леже дискордантно преко горњотријаских доломита.

Ови седименти карактеришу се горњојурским макрофосилима *Clodocoropsis mirabilis*, *Ellipsactimia ellipsoidea*, *Ptygmatis carpatica*, *Ptygmatis pseudobruntruntana* и др.

У старијим нивоима горње јуре одређени су облици *Kurnubia palastimiensis* i *Meyendrofina bathonica* који одговарају зони кречњака са калдокоропсисима. *Trocholina elongata*, *Protopeneroplis striata*, *Pianela* cf. *apeninica*, *Pseudoclammina litius*, *Jurnubia welinksi* i *Conicospirulina basiliensis*.

Титону одговарају кречњаци са *Tintinopsella lata*, *T. dalmatica* i *Clypeina jurassica*. Дебљина износи око 500 m.

ФЛИШЕВИ ЈУРЕ-КРЕДЕ И КРЕДЕ

Кластити (J, K)

Овај члан је издвојен у структурно-фацијалној јединици сарајевско-бањалучких флишева. Западно од Бањалуке (Чивчије-Ковачевићи), откривени су ови седименти на великом пространству, без јасних односа са околним седиментима.

КРЕДА

Пјешчари, лапорци и глинци (K_1)

Овај пакет издвојен је у западном дијелу Бањалуке. Граница са јурско-кредним кластитима је расјед, дуж кога су јурско-кредни кластити на појединим мјестима реверсно навуцени преко пјешчара, лапораца и глинаца овог пакета. Овај члан је, углавном, грађен од секвенца од различитих пјешчара, лапораца и глинаца. Рјеђе се јављају и калкаренисти. Сви литолошки чланови су танкоуслојени (1-10 cm). Дебљина слојева калкарениста износи 10-15 cm. У овом члану нису нађени никакви палеонтолошки остаци, те је издвојен само на основу литолошких карактеристика. Дебљина овог члана износи преко 200 m.

КАРБОНАТНИ ФЛИШ (K_2)

Има велико распрострањење југозападно од Бањалуке (Борковићи), трансгресиван је преко тријаских доломита. Заступљен је углавном бречастим кречњацима, калкаренистима и рјеђе лапорцима. Слојеви бречастих кречњака су често дебели и до 10 m, док су слојеви калкарениста и лапораца знатно мање дебљине (углавном од 10 cm до 1 m). У калкаренистима и кречњацима, који су ријетки, често се налази коса ламинација. Из творевина карбонатног флиша одређене су бројне глоботрункане: *Globotruncana lapparenti* *lapparenti*, *G. lapparenti tricarinata*, *G. angusticarinata*, *G. lapparenti coromale*, *Praeglobotruncana delrioensis*, *Pithonella ovalis*, *Stomispheera sphaerica* i *fragmenti rudista*.

ЛАПОРЦИ И КАЛКАРЕНИСТИ (K_2)

Лапорци и калкаренисти (K_2) налазе се у подручју Голеша, а леже дискордантно преко горњотријаских, горњојурских и кредних наслага. Заступљени су лапорци, лапоровити и пјесковити кречњаци, као и калкаренисти. На неким профилима срећу се врло ријетко и прослојци пјешчара.

Из лапоровитих кречњака ових седимената одређене су *Laffiteina marsicana*, *Pseudolituonella reichelli*, *Accordicella conica* i *Siderolites* cf. *calcitropoides*, мастриктске старости. Дебљина горњокредног флиша износи око 500 m.

БРЕЧЕ, КОНГЛОМЕРАТИ И ПЈЕШЧАРИ (K_2)

Издвојени су у сјеверозападном дијелу терена на Козари (Крњин) гдје су дискордантни преко тектонизираних меланжа ($J?$), а састоје се од бреча, конгломерата, пјешчара и ријетко кречњака. Интересантно је да и одломци и везиво садрже исту фауну глоботрункана, што указује на канибализам. Зона ових седимената је малог пространства, а великим дијелом је покривена кварталним седиментима, те није доступна за детаљније проучавање.

СЕНОН (K^3_2)

Западно од Бронзаног Мајдана, као и у долини Суботице трансгресивно преко лијаско-догерских кречњака или у тектонском односу према доломитима средњег и горњег тријаса, леже флишне творевине горње креде. Око Бронзаног Мајдана сачувани су спуштањем низ расједе у нижи ниво. Иначе, налазимо их у синклиналама, чија крила граде лијаско-догерски кречњаци.

Сенонске творевине представљене су измјеном кречњака ружичасте до црвенкасте боје и смеђастих нијанси, црвенкастим кречњацима, лапорима, пјешчаком и ријетко, рожњацима. Кречњаци су плочасти, лијепо услојеви (слојеви до см), подсећају на кречњаке типа скаље. Сенонска старост одређена је на бази ових фосила: *Pithonella ovalis*, *Stomiosphaera sphaerica*, *Globotruncana lapparenti*, *lapparenti* i *G. lapparenti tricarinata*.

Карбонатно-лапоровити представници су карбонатно кластичне стијене псефитксе, псамитске и пелитске структуре. Међу њима су регистрирани: интраспарудити, интраспарити, пјесковити биоспарити, лапоровити микрити и лапори. Пјесковито-лапоровите стијене представљене су пјесковитим интерспраудитима и субграувакама. Од седиментационих структура запажене су на доњој површини слоја: отисци трагова течења, трагови сливања, трагови кратког усијецања или вучења, трагови отирања (сингенетски облици), те трагови утискивања (епигенетска творевина). Запажени су такође: градациона слојевитост, коса, ламинациона и вијугава слојевитост (сингенетски облици), те текстуре настале разарањем слоја због таложења другог слоја (епигенетски облик).

Дебљина сенонских творевина није могла бити одређена због тога што су на терену заступљене само нижим дијеловима.

КЕНОЗОИК

На источном простору заступљене су неогене миоценске насlage (бањалучки неоген басен, панонски басен, Бистрица), насlage Омарско-приједорског поља и кварталне творевине.

НЕОГЕН

Насlage неогена налазе се у грађи терена на знатном простору и то у широј околини Бањалуке (бањалучки басен), затим мања маса је сачувана југозападно од Пискавице (Бистрица), те западни дио Омарско-приједорског поља.

Један другачији развој неогена налази се у сјевероисточном дијелу листа Бањалука, као саставни дио јужног обода панонског басена.

ДОЊИ И СРЕДЊИ МИОЦЕН (M_{1+2})

Слатководне угљоносне насlage налазе се у широј околини Бањалуке. У најнижим хоризонтима обично се јављају базални конгломерати и брече промјенљиве дебљине (0-

100 м). Затим долазе лапори и глине са угљеним слојевима и лапоровито-пјесковити кречњаци и најзад глине, пјескови, пјешчари и шљунак.

У подручју Пискавице (Бистри) неогени седименти су, такође, представљени конгломератима, пјесковима и глинама, али без трагова угља.

БАЊАЛУЧКИ БАСЕН

Конгломерати, ЛАПОРОВИТИ КРЕЧЊАЦИ И ГЛИНЕ СА УГЉЕМ (M_{1+2})

Доњи суперпозициони пакет на истраживаном простору је издвојен у околини Рамића. Почине конгломератима и бречама, изнад њих су лапори, лапоровити кречњаци и глине са угљем, рјеђе трошни пјешчари и пјесковити кречњаци. Код Рамића експлоатисан је угљ, који се јавља обично са глинама и кречњацима, а припада врсти лигниту.

У овој, једини су нађени богати фосилни остаци. Нарочито су бројне конгерије – *Conger* *jadrovi*, *C. cvitanovići*, *C. cf. dalmatica* var. *drvarensis*, *C. tournoneri*, *C. cf. banatica*, *bosniaca*, *C. cf. dalmatica*. У микрофосилној асоцијацији доминирају *Candona cf. kirchbengensis*, *C. cf. swevica* и др. Најбогатије локалности су Мотике.

Дебљина овог пакета је јако промјенљива и варира од 100 до 400 м.

ЈУЖНИ ДИО ПАНОНСКОГ БАСЕНА

Насlage миоцена представљају ободне дијелове неогенског комплекса панонског басена. Простиру се у широј околини села Турјака (западно од Врбаса).

БУРДИГАЛ-ХЕЛВЕТ ($M_{1,2}$)

Слатководни седименти бурдигал-хелвета распрострањени су на сјеверним падинама Козаре око Ужара. Леже дискордантно на горњотријаским кречњацима, меланжу и еоценским кластитима. Слатководни седименти се одликују хетерогеним литолошким саставом у који улазе лапоровити кречњаци, лапори, глине, шљункови (растресити конгломерати), пјешчари, пјескови и бетонитске глине. И поред релативно богатог палеонтолошког садржаја питање старости претортонских слатководних седимената остаје и даље отворено. У лапорцима и лапоровитим кречњацима нађена је бројна фауна конгерија и пужева. Из разних локалности одређени су *Conger* *ia zoisi*, *C. cvitanovići*, *C. držići*, затим *Melanopsis decollata*, *Orygoceras dentaliforme* i *O. cornucopie*. Однос према тортонским маринским наслагама добро се види на профилу Кестеник. У бази су откривени лапоровити кречњаци са *Conger* *ia zoisi*, а непосредно на њима су жућкасти органогени кречњаци са *Chlamysmalvinae*, који су несумњиво тортонске старости.

На локалитету Ужари у вишим дијеловима будигал-хелвета јављају се бијеле и жућкасте бетонитске глине које би могле имати и економску вриједност.

Дебљина претортонских слатководних седимената процијењена је на око 400-500 м.

ПЛИОЦЕНСКО-КВАРТАРНЕ ТВОРЕВИНЕ (P1, Q)

Између Пискавице и Бронзаног Мајдана налазе се творевине изграђене од слабо заобљених уломака палеозојских стијена, иловача, бранта и преталоженог лимонита. Истражним бушењем и геофизичким радовима констатовано је да им дебљина варира од 0-200 m. Констатовано је, такође, да су наведени материјали запунили удубљења – котлине у палеорељефу, због чега их је И. Јурковић назвао котлинским материјалом.

Котлински материјал је продуктиван. У њему су утврђене велике количине жељезних руда преталоженог типа и бранта (ситногранулираног лимонит с доста глинене компоненте). Рудна тијела дебела су од 10-100 m.

Старост котлинског материјала одређена је на исти начин као и за глине измијешане с површинским трошевинама. Плиоцену би припадали глине и брант, а квартару трошеvine и уломци палеозојских стијена, те површински продукти. Котлински материјал је акумулиран процесима ерозије, денудације и транспорта: скинут је с палеорељефа и одложен у палеорељефу у новој позицији на сјеверу. Приликом транспортирања захваћена су примарна рудна тијела. Скинути материјал је у процесу транспорта уситњаван, мијешао се са глинама и другим седиментима. У котлине је доспио онечишћени ситнозрни лимонит као физички талог или брант као хемијски талог.

КВАРТАР

Квартарним творевинама прекривена је доста велика површина истражног терена. Особито су простране кварталне насlage Омарско-приједорског поља, као и пролувиј на падинама. Остале кварталне творевине заступљене су органогено-барским седиментима, сипарима и сипаршним бречима, бигром и алувијем и делувиијем.

Пролувиј (pr)

Развијени су у свим поточним и ријечним долинама. Фрагменти су хетерогеног гранулометријског састава. Поред грубозрног материјала, честа су унутар конуса и неправилна сочива глиновито-пјесковитог материјала.

Морфолошки пријелаз Козаре у Омарско-приједорско поље означен је осулинским и плавинским материјалом снешеним с Козаре. Дебљина наноса је врло велика. Испод су неогени седименти, вјероватно когеријске насlage, регистровани у сеоским бунарима.

Делувијум (d)

Релативно велико распрострањење делувиијалних наслага на истраживаном простору имају делувиијални шљункови, дробина и пијескови, који су само дјелимично везани слабиим глиновито-пјесковитим везивом. Најчешће се срећу невезан шљунак и дробина, док су пијескови рјеђи.

Делувијално-пролувијални седименти (dpr)

Ови седименти су настали удруженом акцијом површинског спирања и повремених наглих акумулација бујичног карактера. Оваквим процесом створени су падински застори, често километарских дужина и хектометарских ширина, унутар којих се смјењују материјали пролувијалних конуса и уздужена сочива.

Велико подручје ових седимената налази се западно од Бањалуке у реону Верића – Ивањске, те у реону Куљана.

Алувијум (sl)

Истраживани терен обилује мноштвом потока и мањих ријечних долина у којима се срећу акумулације шљункова са пијеском, најчешће хетерогених по гранулацији и литолошком саставу. Рјеђи су пијескови и муљевите глине у виду неправилних сочива у којима се сасвим изузетно може пратити гранулометријска смјена од ситног, муљевитог, до крупнозрног пијеска.

Сочива су неправилног, често заталасаног облика, редовно издужена, са димензијама које прелазе и више стотина метара. Унутар ових сочива има усамљених комада и блокова стијена из непосредне близине, што повећава иначе неравномјерну гранулометријску смјену. Редовно су покривена тањим хумусним покривачем.

2. Тектоника

Истраживано подручје у геотектонском смислу припада Унутрашњим Динаридима по К. Петковићу (1960), односно «зони палеозојских шкриљаца и мезозојских кречњака», «Централно офиолитској зони» и «унутрашњем динарском појасу».

Основна структурна карактеристика терена је пружање наслага и структура у правцу сјеверозапад – југоисток. Сви структурни облици створени су старијим алпијским фазама. Многе дислокације које ограничавају поједине структурне јединице активирани су накнадним покретима, задржавши своју ранију оријентацију. Расједи активирани млађим покретима обично су стрми. Значајнији расједи су: Козара (који се види и на сателитским снимцима Ивањске (сеизмички активан), Бањ брдо (сеизмички активан).

По Основној геолошкој карти – лист Бањалука и лист Приједор 1:100.000 (1977), предметном припадају структурно фацијалне јединице:

- сјеверни дијелови Козара – Узломац
- Козара – Узломац
- флишна зона Бањалука – Сарајево
- Мањача – Чемерница
- Палеозојски шкриљци и мезозојски кречњаци.

СТРУКТУРНО-ФАЦИЈАЛНА ЈЕДИНИЦА МАЊАЧА – ЧЕМЕРНИЦА

Заузима велико пространство у области између централно-босанског палеозоица и мезозојских класита, односно на истраживаном простору, реон Бистрица – Борковићи – Голеша. Изграђена је највећим дијелом од кречњака доње креде, затим кречњака и доломита тријаса и јуре и класичних седимената горње креде.

Ова јединица има веома сложену грађу. Карактеристични су благи падови слојева, углавном у правцу југозапада, сјевероистока и југоистока. Антиклинале и синклинале су обично километарских димензија и често су пресјечене бројним расједима. Структурне јединице су дјелимично кретане, па пак и ротиране. Међусобно су одвојене расједима различитим карактера, правца и интензитета. Неке структурне јединице су интензивно издигнуте на различите висине (Мањача), тако да представљају доминантне облике у

рељефу. У спуштеним дијеловима сачуване су миоценске слатководне насlage (Бањалука, Бистрица).

Фацијалне разлике, разлике у дебљинама, честе редукције указују да ову јединицу, можемо сматрати ободом мегаструктуре централно-босанског палеозоика према централно-офиолитском трогу.

Ова јединица је у вријеме седиментације различито осцилирала, што је створило неједнаке развоје, честе редукције. Касније, у вријеме већих потисака, долази до пуцања ове карбонатне плоче с флишевима у повлати и до стварања већег броја мањих и већих блокова.

Структурна јединица Мањаче

Овој јединици на истраживаном простору припада дио у реону Голеша (блок Добрња – Крупа на Врбасу). Блок Добрња – Крупа на Врбасу изграђен је највећим дијелом од кречњака доње креде и кластичних седимената горње креде, а подређено од кречњака горње јуре. Овај блок представља структуру нагнуту према југоистоку, са слојевима који падају под углом 20-40°.

СТРУКТУРНО-ФАЦИЈЕЛНА ЈЕДИНИЦА УЗЛОМАЦ – КОЗАРА

Јужна граница јединице је дефинисана расједом или трансгресивном границом према јурско-кредним флишевима. Сјеверну границу чини најмаркантнији расјед на теренима Бањалуке који се добро уочава и на сателитским снимцима (расјед Козаре).

Овим расједом доведен је у контакт меланж централне офиолитске зоне са тектонским меланжом унутрашњо-динарске офиолитске зоне, односно Вардарске зоне.

У тектоници централне офиолитске зоне је пуно писано и постоје различита схватања и концепције. Медусобни односи појединих чланова (седимената тријаса, серпентинита, перидотита, амфиболита, различитих базичних стијена, граувака, глинаца и рожњаца) тумачени су навлакама, кретањем ултра-базита као тектонски мигративнијих, као и седиментационим процесима.

У овом простору издвојили смо двије јединице: тријаско-јурске рожњаке и глинце и офиолитски меланж.

ТРИЈАСКО-ЈУРСКИ РОЖЊАЦИ И ГЛИНЦИ

Ову јединицу изграђују рожњаци и глинци са врло ријетким прослојцима лапоровитих кречњака. Границе према сусједним творевинама су или расједне или меланжног типа. Творевине су јако убрале у декаметарске, а некад и мање наборе. Оријентација оса углавном је сјеверозапад-југоисток, мада има и других праваца. Читав комплекс тријаско-јурских творевина и јурско-кредних кластита изнад њих је инверсан и младим расједима јако поремећен.

Ова јединица је у вријеме седиментације била на ободу офиолитског трога. У вријеме меланжирања творевине офиолитске зоне заједно са околним седиментима тријаса

смјештавају се на југозападни обод трога, тако да су тријаско-јурске насlage ове јединице сада подина офиолитског меланжа.

У подручју Козаре насlage ове јединице имају велико распрострањење. Граница са офиолитским меланжом је сасвим апроксимативна, меланжна, пошто је и сама подина учествовала у меланжирању.

Седименти ове јединице су у подручју Козаре и Пискавице највјероватније релативно издигнути дуж два паралелна расједа правца ССИ—ЈЈЗ, тако да су откривени испод офиолитског меланжа.

ОФИОЛИТСКИ МЕЛАНЖ

Офиолитски меланж лежи преко претходно описане јединице, а наведен је преко филишне зоне Сарајево-Бањалука.

Односи основне масе (углавном од граувака, глинаца, пјешчара и конгломерата) и олистолита ултрабазичних и базичних стијена и тријаских седимената су јако проблематична, што је нормално за меланж. Због овакве унутрашње грађе, било каква тектонска интерпретација овога комплекса је врло тешка.

Веће масе серпентинита и перидотита, као и дијабаза, обично су сјевероисточним крилом загнуена у основну масу, а југозападним крилом наведене на њу.

СТРУКТУРНО-ФАЦИЈЕЛНА ЈЕДИНИЦА СЈЕВЕРНИХ ДИЈЕЛОВА УЗЛОМЦА И КОЗАРЕ

Ова јединица лежи сјеверно од расједа Козаре. Сјеверно од Козаре тоне под миоценске насlage.

Грађена је од офиолитског меланжа, у коме се као олистолити јављају ултрабазичне и базичне стијене и седименти тријаса. За разлику од претходно описаног, творевине овог меланжа су изразито тектонизоване.

Читава ова јединица највјероватније је након меланжирања навлачена према југозападу, а касније расједом Козаре спуштена и доведена у контакт са офиолитским меланжом претходне јединице.

У оквиру ове јединице издвојен је блок сјеверне Козаре.

БЛОК СЈЕВЕРНЕ КОЗАРЕ

Јужна граница овог блока је расјед Козаре, а према сјеверу границе чине миоценски седименти.

У састав овог блока, поред меланжа, улазе на истраживаном простору творевине горње креде.

Меланж је јако тектонизован. Дуже осе олистолита и класта углавном су оријентисане СИ—ЈЗ. Кредне насlage леже трансгресивно преко меланжа. Падови су јако благи, граде синклинале које се у морфологији оцртавају као капе.

ФЛИШНА ЗОНА БАЊАЛУКА — САРАЈЕВО

Заузима централне дијелове листа Бањалука. Јужну и југозападну границу представља јој расјед Бањ брда чије је особине врло тешко дефинисати. На неким мјестима је то вертикални расјед (јужно од Пискавице) дуж кога је сјеверно крило спуштено, док југоисточно од Бањалуке има карактер лијевог транскурентног а дијелом и лијевог реверсног расједа.

Сјеверну и сјевероисточну границу ове јединице такође представља реверсан расјед дуж кога су офиолити наведени преко јурско-кредних кластита, а дијелом јурско-кредни кластити леже инверсно преко офиолита у подручју Пискавице ови односи су маскирани младим расједом којим је југозападно крило са кластитима јуре и креде спуштено и доведено у контакт са олиолитима.

У овој јединици издвојен је на истраживаном простору блок Пискавице.

БЛОК ПИСКАВИЦЕ

Изграђен је од кречњачких бреча и калкарених у нижим хоризонтима и секвенци калкарених, рожњаца, лапораца рјеђе пјешчара и глинаца изнад њих. Читав простор је јако и неправилно убран и каснијим расиједањем тако поремећен да се генерално пружање не уочава, као ни опште пружање ни јасна оријентација оса.

ЗОНА ПАЛЕОЗОЈСКИХ ШКРИЉАЦА И МЕЗОЗОЈСКИХ КРЕЧЊАКА

САНСКИ ПАЛЕОЗОИК

Сански палеозоик у тектонском смислу представљен је борама и краљушима изграђеним од карбонских кластичних, карбонатних и вулканогених стијена и пермтријаских кластичних наслага. Ове структуре одликују се малим пребаченим борама, чије аксијалне површине падају на сјевероисток. Поред бора, у дијеловима гдје је орогенетска активност била дуготрајнија, постоје краљушти код којих у подинским дијеловима долазе пермтријаски, а у кровинским карбонски седименти. Пермтријаски седименти сачувани су највише захваљујући свом синклиналном положају у језграма структура, тамо гдје је премицање сјевероисточног крила било интензивно. Смјер многих токова (СИ-ЈЗ) поклапа се с попречним расједима који су у пиринејској орогенетској фази деформирали нешто раније створене динарске структуре.

Јужна граница санског палеозоика према тријаским наслагама означена је навлаком и реверсним расједом.

Тектонски догађаји у палеозојском терену, дакле, резултирали су великим бројем пребачених бора са тенденцијом љскања; истодобно или нешто касније, настали су попречни расједи чији је интензитет расједања овио о отпору маса у фронту дјеловања. Овакав тектонски стил илустрован је не само положајем слојева, него и осам бора, кливажом аксијалне површине, положајем реверсних расједа, милиметарским борама. Сви ти елементи статистички су паралелни с динарским пружањем.

ТЕКТОНСКА ЈЕДИНИЦА БРОНЗАНИ МАЈДАН

Ова тектонска јединица представљена је Кмећанском и Вилуском структурном јединицом.

1. Кмећанска структурна јединица представља систем од три синклинале. Сјеверна и јужна изграђене су од скитских наслага и средњо-горњотријаских доломита. Источна синклинала захваћена је на терену само дјеломично. Изграђена је од лијаско-догерских кречњака са сенонским флишом у језгри. Све три синклинале дјеломично су покидане расједима различите оријентације. Од палеозојске тектонске јединице одвојене су углавном тектонске.
2. Вилуска структурна јединица представља тектонску грабу. Јурске насlage усјеле су дуж дубоких расједа у ниво палеозојских (уз долину Гомјенице), односно тријаских. Према структуролошким подацима може се назирати синклинална грађа: малмски кречњаци са језгра синклинале, а догоерско-малмских крила.

По литостратиграфском развићу, знатно се разликује од осталих тектонских јединица у зони «Палеозојских шкриљаца и мезозојских кречњака».

НЕОГЕНИ БАСЕНИ

Наистраживаном простору постаје остаци (дијелови) три већа неогена басена: бањалучки, приједорски и панонски.

БАЊАЛУЧКИ БАСЕН

То је једна доста стиснута синклинала формирана спуштањем дуж вертикалних расједа. У централном дијелу синклинале слојеви су хоризонтални, док на периферним дијеловима подови мјестимично прелазе и 20°.

ПРИЈЕДОРСКИ БАСЕН

Због покривености с квартарним наслагама није извршена тектонска анализа. На основу истражног бушења може се претпоставити да је то велика синклинала, чији су рубни дијелови сачувани на падинама Козаре и ријетко дуж сјеверног руба палеозојских наслага.

ПАНОНСКИ БАСЕН

На истраживаном простору налази се само мали јужни дио панонског басена. У састав басена налазе се седименти који леже франсгресивно преко старијих седимената мезозоика и творевине доњег и средњег миоцена. Преко њих, налазе се тортонске сарматске и др. насlage. Структура је типски басенска.

3. Историја стварања терена

Простор сјеверозападног дијела Бањалуке имао је на основу стратиграфско-тектонских података, својеврсну геолошку еволуцију.

Монотона геосинклинална седиментација с повременим уношењем вулканских елемената трајала је кроз цијели карбон. У наслагама превладавају кластичне стијене. Таложење је вршено уз слабу вулканску активност у басену подвргнутом епигенетским немирима.

Крајем московијена почела је емерзија. Емерзија је трајала до пермтријаса. У континенталној фази прије тога дјеловала је салска орогенетска фаза.

Пермтријаски седименти таложени су под знатним утицајем копна у аридним климатима, означени су кластичним и халеогенетским развојима. Пермтријаске творевине означавају почетак новог циклуса геосинклиналне седиментације.

У тријасу, у првим стадијима запажа се тенденција продубљивања и стабилизације басена. Концем анизика јављају се први знаци каснијих немира. Ладиник је означен диференцирањем фациса. Са талозима мијешају се спилити и пирокластични материјали (туфови и туфити). Фацијална разноликост запажа се и у горњем тријасу и нижим дијеловима. У вишим дијеловима је тенденција стабилизација.

Послије тријаса дио палеозојског комплекса постао је копно. Издизање започето у средњем тријасу окончано је сасвим. Сјеверно од тог копна образоване су вулканогено-седиментне творевине и габродијабазне стијене Козаре, а јужно карбонатне. Док је козарски дио означен бурним дјеловањем младокимеријских орогенетских покрета, наслага јужно од палеозојског блока стварају се у релативно мирном мору. Настале су у неритику, гдје су постојали услови за егзистенцију организма. У овом дијелу запажен је континуитет у седиментацији у приближно подједнаким условима. У њима је егзистирала микрофаунистичка заједница мале статиграфске вриједности с обзиром да је једнака и у догери и у креди.

Концем креде вјеројатно је престала маринска седиментација. Започело је дјеловање лармијских орогенетских покрета, који су наслага довеле у копнени стадиј. Под коначно еоцена, а нарочито почетком олигоцена дјеловали су пиринејски орогенетски покрети, који су убрали већ створене наслага и створили структуре које и данас налазимо на терену.

Од карбона до данас регистроване су три фазе магматске активности, које су дале риолите, спилите и туфове (карбон), спилите, туфове и туфите (ладиник), те габродолеритске стијене и вулканите у јури. Магматске активности вежу се на орогенетска збивања.

Почетком неогена долази до расиједања и формирања депресија у којима се седиментују неогене творевине. Формира се панонски басен, чији се јужни дио налази сјеверно од Бањалуке.

Паралелно са његовим ободом формирају се слатководни басени Бањалуке, Приједорски басен и др., који су често угљоносни.

Постанак миоценских слатководних басена предиспониран је тектонским радијалним покретима негдје у горњем дијелу олигоцена.

Неогенске наслага стваране су у језерској средини. У оваквим специфичним физичко-географским условима акумулација материјала вршена је веома брзо. Са околних планина интензивно је спирао материјал и депонован у котлинама. Отуда потиче релативно велика дебљина наслага. Међутим, она је различита у појединим басенима због неједнаког интензитета тоњења дна, брзине акумулације и степена ерозије.

Мјестимичне појаве угљених слојева означавају периоде фитогене седиментације, односно краће тресетне фазе уз баруштински режим. Угљени слојеви су сложене

структуре због неравномјерне акумулације материјала, краћих прекида у седиментацији, тоњења дна тресаве и сезонских поплава.

Након завршетка неогене седиментације долази до релативног издизања овог дијела Динарида и до усмјеравања ријечних токова који су дијелом формирани и у неогену.

Најмлађи су расједи пружања сјевер-југ.

6.1.7. Хидрогеолошке карактеристике

Предметно подручје на основу физичко-географских, геолошких и хидрогеолошких услова припада хидрогеолошком унутрашњем региону врло хетерогеног литостратиграфског састава и сложеног структурног склопа. Дијелом припада сливу Врбаса, а дијелом сливу Сане. Вододелница је орографска.

Према хидрогеолошким карактеристикама терен истраживаног подручја изграђују водонепропусна и салабоводопрпусне стијене, а пропусне стријенске масе су подређено заступљене.

1. Хидрогеолошка категоризација терена

Стијене које изграђују ово подручје су интергрануларне, пукотинске и безначајно пукотинске порозности. Према филтрационим карактеристикама то су пропусне и непропусне стијене, а према хидрогеолошкој функцији спроводници (колектори) подземних вода, изолатори и баријере. С обзиром на хидрогеолошки механизам, то су субартешке, артешке и слободне.

У пропусне стијене спадају стијенске масе интергрануларне и пукотинске порозности. То су тријаски и миоценски кречњаци, те алувијални шљунковити и пјесковити седименти. У цјелини су добре водопрпусности, а ограничене трансмисивности.

Стијене пукотинске порозности имају значајније подземне акумулације у зонама интензивније тектонизираних карбонатних стијена.

Непропусне стијене највише су заступљене палеозојским и мезозојским кластитама и квартарним глиновитим седиментима. Водопрпусности и трансмисивности су врло слабе.

2. Промјене стијенске масе интергрануларне пропусности (P_l, Q, a_l, a)

Стијенске масе интергрануларне порозности заступљене су са котлинским и алувијалним наслагама. Најзаступљеније су уз токове Гомјенице и Иваштанке. У цјелини су добре водорпропусности и трансмисивности. Изграђене су од заглињених шљунака и пјескова, шљункова у смјењивању са глиновитим прослојцима и валутицама алувијалних шљункова и пјескова, често са тријасама глине. У овим седиментима се подземне воде прихрањују директном инфилтрацијом површинских токова и атмосферских вода.

3. Пропусне стијене пукотинске порозности (I_{1+2}, J_3)

У ову категорију стијенских маса спадају средњетријаски и средњеоцењски кречњаци. Најчешће су масивни и банковити, а рјеђе слабоусложени. Прихрањивање подземних вода врши се инфилтрацијом атмосферских вода у прслинама пукотинама, расједним зонама, те кавернама.

Значајније акумулације дренирају се изворима издашностима 5-10 л/сек, а изузетно и већим.

4. Претежно непропусне стијене интергрануларне порозности (d, dpr, pr)

То су претежно заглињени седименти које изграђују равничарске дијелове терена, заступљене су муљевито-глиновитим пијесцима, заглињеним шљунковито-пјесковитим наслагама или иловачастим тлом са стијенском дробиношћу или само иловачом. Водопропусности и трансмисивности су врло слабе. Знатне су заступљености, слабе инфилтрације атмосферских и површинских вода.

5. Претежно непропусни комплекси (C_{1+2} , P, T, T_1 , T_{2+3} , T, J, J_{1+3} , T, J, $\beta\beta_{ab}$, $\beta\beta$; γ , A, S_{γ} , J, K, 1K_2 , K_2^3 , M_{1+2})

Ову категорију стијена изграђују пермтријаски седименти, карбонски комплекс стијена, кластичних мезозоица, те горњокредних седимената и др. стијена. Представљају претежно водонепропусне стијенске масе, са ограниченим мањим акумулацијама подземних вода. Дренирају се преко избора незнатне издашности (0,01-0,1 л/сек). Поједини дијелови су практично без акумулације подземних вода, водонепропусни и безначајне трансмисивности.

Хидрохемијске карактеристике

Подземне воде подручја кога изграђују алувијалне насlage, затим стијенски комплекс "Санског палеозоица" и неогена претежно су по хидрохемијском саставу Na-Sa-Cl- $NaCO_3$ типа. Према тврдоћи спадају у тврде воде (3-9 Mg/ekb/l), а према вриједности pH (6-8) то су неутралне воде. Најчешће су слабе минерализације (200-800 мг/л).

Концентрација Na+K јона се смањује према дијеловима терена, које изграђују мезозојске карбонатне стијене и то према типу воде од Na-Sa према Mg-Sa типу.

6.1.8. Инжењерско-геолошке карактеристике

Комплекси шкриљаца, (C_{1+2} , P, T) посебно у реону западно од ријеке Гомјенице, као цјелине немају сталне физичко-механичке карактеристике. Измјењују се стијене различите чврстоће на притисак, на трење, савијање, хабање. То су терени најчешће подложни интензивној ерозији и сипању и сл., те стварању јаруга, наплавина. Ови процеси су израженији у зонама већег тектонског оштећења.

Све наведено утицало је на обликовање терена, па су падине најчешће благе – малог нагиба. У природним условима терен је претежно стабилан, али може пројектом оптерећења, нагиба, влажности постаби нестабилан.

Комплекс вулканогено-седиментних стијена (J, T, J, S_{γ} , $\beta\beta$) То су стијене дијабаз-ројачке формације и сл. Литолошки састав је најчешће хетероген, сложени су односно просторног положаја појединих чланова, висок степен тектонског оштећења. Стабилност терена је различита. Клизишта су доста честа различитог ризика и хазарда. Ерозија такође знатна.

Доломити (T_3) изграђују код Бронзаног Мајдана, Борковића веће просторе. Инжењерско-геолошке карактеристике зависе од тектонске и генетске распуцалости. Процеси распадања су неједнаки. Терени изграђени од доломита углавном су стабилни, подложни ерозији и брзом испирању.

Кречњаци (K_2^3 , J, K) су чврсте камените стијене различито усложене, различито тектонски и генетски испуцали. Стабилност терна је најчешће добра. На стрмим падинама могући су одрони.

Комплекс стијена, пијеска, лапора, пјешчара (M_{1+2} , PI) Овај комплекс стијена чине невенчане полувезане и везане стијене ниског степена дијагенезе. Порозност ових наслага је различита. Подложен је утицају вањских чинилаца. Стабилност терена различита.

Комплекс стијена, пијеска, шљунка, глине – алувијалних седимената (a, al, pr)

Дебљина ових седимената је различита. То су претежно невезана тла интергрануларне порозности. Осим поплава површинским и подземним водама које имају повремено значајан утицај у алувионима је развијена и флувијална ерозија, подлокавање и одроњавање дијелова обала. У дијеловима ближим воденом току може се развити и суфозија. Засипавање алувијалних терена материјалом активних бујица и стварање бујичних наплавина је ипак најчешће.

Савремени егзогени процеси

На предметном простору различито се манифестују по интензитету, генези, захваћеном простору и последицама егзогени процеси и ерозија, денудација, клизишта, одрони, плавлена, наноси.

У том смислу, потребно је дефинисати и примјењивати пројектне мјере којима би се спријечиле последице ових процеса.

Просторним планом општине Бањалука предвиђене су мјере заштите долина Брколоса, Драгочајке, Иваштанке, Писковачке ријеке, Гомјенице – изградњом акумулације "Обровац" и др.

Систематску санацију терена проводити, гдје је вршена или се врши експлоатација шљунка, камена или др. минералне сировине. Многи локалитети су тако девастирани, па их је потребно санирати.

1. Сеизмичке карактеристике

Сазнања, која су довела до упознавања механизма земљотреса, његове генезе и специфичних промјена и ефеката, које они изазивају на површини земље, пружају могућност за смањење његових рушилачких последица, одговарајућим превентивним мјерама.

Перманентна опасност од катастрофалних земљотреса, који су се релативно често догађали на овим просторима (Бањалука 1969, 1981. и др.) указују на неопходност да превентивне мјере против штетног утицаја земљотреса треба планирати и проводити још у фази просторног планирања и пројектовања.

2. Неотектонска грађа тла и сеизмогени расједи

Према општем фонду података неотектонских кретања и карактеру рељефа, простор РС подијељен је на двије неотектонске области (подручја). Сјеверни дио припада неотектонском подручју Панонског басена. Остали дијелови РС са Херцеговином који се налазе између Панонског и Јадранског басена, улазе у динарско неотектонско подручје.

Глобално посматрано, панонско неотектонско подручје у току миоцена и понта било је изложено општем, најчешће сукцесивном спуштању, са већом и мањом амплитудом на шта указују депресије у оквиру моринских потолина.

Истовремено, у оквиру динарског неотектонског подручја био је присутан, у цјелини гледано углавном неутралан тектонски режим, са изузетком језерских базена, у којима је вршено сукцесивно спуштање.

На општа спуштања панонског неотектонског подручја, у миоцену и понту указује, у првом реду морински режим, условљен трансгресијом Панонског мора. На општа издизања како Панонског, тако и динарског неотектонског подручја, почевши од краја понта, па све до холоцена недвосмислено упућују регресија Пананског мора из сјеверних дијелова, те деградација неогене ријечне мреже и заглечеравање неких динарских планина у другој половини плеистоцена. Неотектонска кретања и у једном и у другом подручју била су праћена неуједначеним спуштањем, односно издизањем, релативно узаних, а издужених појасева који су даљим, обично попречним, расједима разбијали у мање или веће блокове.

Вертикална кретања неотектонских зона и блокова у њиховом оквиру била су повремено пропраћена и значајним хоризонталним помјерањима и то у првом реду дуж уздужних расједа различитог поријекла. Оријентација хоризонталних неотектонских напрезања на уздужним расједима у динаридима и панонском базену имала је првенствено десни смјер. На десна хоризонтална неотектонска помјерања блокова, на уздужним расједима, указују набори чије пружање тежи правцу запад-исток, развијени не само у седиментном комплексу међупланинских потолина, већ и у оквиру неогених наслага у јужном ободу панонског басена.

У динарској области међу неотектонским расједима највећу заступљеност и одлучујућу улогу формирању неогених и кварталних потолина имали су нормални расједи са уздужним пружањем. И на простору јужног обода Панонског басена постанак неогених кварталних басена и депресија највећим дијелом везан је за уздужне расједе нормалног типа. Попречни неотектонски расједи у динаридима изван неогених басена су ријетки и млађи су од уздужних. Ово није случај са попречним расједима на јужном ободу Панонског басена, гдје су попречни расједи доста бројни и углавном чине реактивирани хоризонталне попречне расједе орогеног поријекла.

Имајући у виду да потресне линије (углавном са релативно плитким хипоцентром слиједе правце неотектонских расједа, односно низове планинских масива или потолина са

задржаним пружањем, произлази да би у динаридима правци потресних линија првенствено били уздужног пружања, а на јужном ободу Панонског басена уздужног и попречног).

3. Сеизмичности простора

Сеизмичност истраживаног подручја, према досадашњем сазнању, припада јужном дијелу бањалучког сеизмогеног подручја, које је једно од најактивнијих сеизмогених подручја у Републици Српској.

На овом подручју у прошлости догодило се више разорних земљотреса (1969. 1981) интензитета 8о MCS скале. По свом дејству и последицама земљотрес од октобра 1969.г. био је најразорнији и манифестовао се на већем простору, а у центру интензитетом 8-9о MCS скале. На површини од око 9000 м² земљотрес се манифестовао интензитетом од 7-9о MCS скале.

Према подацима сеизмолошких карата из Правилника о техничким нормативима високоградње у сеизмичким подручјима – истраживани у простору налази се у зони максимално очекиваног интензитета потреса:

V° и VI° MSK ₆₄	за повратни период	50 год.	63% вјероватноће
VII° MSK ₆₄	за повратни период	100 год.	63% вјероватноће
VIII° MSK ₆₄	за повратни период	200-100 год.	63% вјероватноће
VIII° и IX° MSK ₆₄	за повратни период	10.000год.	63% вјероватноће

6.1.9. Климатске карактеристике подручја

Подручје општине Бања Лука се налази у појасу умјерено-континенталног поднебља, са оштрим зимама и топлим лјетима, али и са одређеном диференцијацијом обиљежја појединих ужих подручја.

Разлике у климатским обиљежјима сјеверног, средњег и јужног дијела града Бања Лука углавном су узроковане самим разликама у надморској висини, те орографским и вегетацијским елементима.

Температура ваздуха, као фактор климата, има много параметара.

Табела 4. Средње мјесечне и средња годишња температура ваздуха

Мјесеци	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Сред. год.
Вриједност и t y °C	0,4	-1,4	5,4	11,3	15,4	19,0	20,7	20,5	16,3	11,0	6,1	2,2	10,8

Средња годишња температура износи 10,8 °C, а за вегетациони период (од марта до новембра) 17,2°C.

Средње мјесечне температуре готово свих мјесеци су изнад 0 °C што показује да на овом подручју нема других периода са врло ниским температурама.

Највише средње мјесечне температуре зрака су у јулу (20,7 °C) и августу (20,5 °C), а најниже у фебруару (-1,4 °C) и јануару (0,4 °C). Мјесеци који имају највећу вриједност средње максималне температуре ваздуха су јули и август, а најниже вриједности средње минималне температуре ваздуха забиљежене су у јануару, фебруару и децембру.

Појаве мразева на овом подручју могу се очекивати већ у октобру мјесецу и трају све до маја мјесеца.

Период са температурама нижим од 0 °C као период зимског мировања траје 47 дана, а наступа око 20. децембра и траје до 5. фебруара.

Вегетациони период почиње 15. марта и траје до 23. новембра, а то је период са средњим дневним температурама већим од 5 °C. Период са средњом дневном температуром већом од 20 °C траје у просјеку 46 дана. Јављају се и случајеви са тропским температурама, тј. да су средње дневне температуре равне или веће од 30 °C.

Друга битна климатска карактеристика ваздуха је влажност ваздуха.

Табела 5. Средње мјесечне вриједности релативне влаге

Мјесеци	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XI I	Сред. год.
Величина влажн. у %	85	80	76	73	75	73	72	71	77	83	86	78	78

Средња годишња вриједност релативне влаге износи 78%, што значи да је ваздух изнад Бањалуке влажнији од нормалних вриједности. Највећу вриједност релативне влаге имају новембар и јануар.

С обзиром на високо засићење ваздуха воденом паром у зимским мјесецима, честе су појаве магле и приземних падавина. Највише дана са маглом има у децембру, јануару и октобру, а најмање од априла до јуна мјесеца.

Значајну климатску карактеристику представљају и падавине.

Табела 6. Просјечне мјесечне вриједности падавина

Мјесеци	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Год.
Количина падав. у mm/m ²	70,5	69,7	71,5	89,6	106,9	126,1	87,5	57,6	61,1	83,1	102,5	81,1	1017,2

Просјечне годишње падавине износе 1.017 mm/m². Пораст висине падавина је у прољеће и у јесен, а опадање преко лета и зиме.

Падавине у облику снијега јављају се од октобра до маја, а највише дана са падањем снијега има у децембру, јануару и фебруару.

Дужина трајања сијања сунца (инсолација) један је од веома важних климатских елемената.

Табела 7. Просјечан број часова сијања сунца

Мјесеци	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Год.
Бр.час. сијања сунца	53,8	74,4	108,9	150,0	205,4	230,3	270,2	279,8	215,4	131,0	44,1	48,6	1811,6

Просјечно годишње трајање сијања сунца износи 1.811 сати. Број часова сијања сунца расте од јануара до августа, а онда опада до децембра. Највећи број часова сијања сунца је у августу, а најмањи у децембру.

Режим облачности је супротан режиму осунчавања и мијења се током дана и године. Средња годишња облачност за Бањалуку износи 6,3 десетине застртости неба облацима. Најведрији је август (4,2), а највећу облачност има новембар (7,9).

Ваздушни притисак нема директног значаја за климу, али је значајан за настанак вјетрова. Средња годишња вриједност ваздушног притиска за Бањалуку износи 748,3 mm Hg.

Вјетрови дувају из свих праваца, али је најчешћа појава вјетра из сјеверног квадранта.

Табела 8. Правци и учесталост дувања вјетрова

Правцац	N	NE	E	SE	S	SW	W	NW
Учесталост у %	23,4	22,9	11,4	4,8	5,9	9,0	10,9	11,9

Годишња просјечна брзина дувања вјетра износи 2,2 m/sec.

Највећу брзину дувања има југозападни вјетар (3,4 m/sec) и јужни вјетар (3,0 m/sec), а најмањом брзином дува југоисточни вјетар (1,4 m/sec).

6.2. Природни ресурси подручја

6.2.1. Пољопривредно земљиште

Пољопривредно земљиште представља незамјењив и ограничен ресурс. Значај пољопривредног земљишта за друштво у цјелини је од великог значаја, јер представља основу пољопривредне производње и прехране становништва. Овдје је битно истаћи да се ради о природном ресурсу који се простире на око 60% простора обухваћеног Студијом.

Различитост услова који проистичу из бројних узајамно повезаних еколошких фактора истовремено условљава и разлике у квалитету и продукционим способностима појединог земљишта, па се укупно пољопривредно земљиште као ресурс мора и посматрати у тој својој различитости.

У савременој пољопривредној производњи највриједнији су цјеловити комплекси што равнијег и плоднијег земљишта на којима се процес производње може механизовати и остварити интензивна производња хране.

Пољопривредна подручја

Укупно пољопривредно земљиште у обухвату Студије може се подијелити у двије пољопривредне зоне:

- зона равничарско-брдских земљишта и
- зона брдско-планинских земљишта.

Граница између те двије зоне пружа се оријентационо правцем Бања Лука-Бронзани Мајдан. Оваква подјела проистиче из различитости рељефа, надморске висине, климе и других природних фактора који су условили и одговарајућа усмјерења у пољопривредној производњи.

Идући од сјевера обухвата Студије, тј. од обронака Козаре-Поткозарја, од нижих надморских висина ка вишим уочљиве су сљедеће промјене:

- смањује се удио равница у пољопривредним површинама,
- повећава се просјечни нагиб, па се смањује удио површина погодних за ораничну производњу,
- смањењем нагиба смањује се и плодност обрадивих површина.

Унутар ових зона, као нарочито интересантна са становишта продукционих могућности, према квалитету, издвајају се земљишта у сљедећим подручјима:

- подручје долина ријека Гомјенице, Брколоса, Пискавичке ријеке, Драгочаја и Широке ријеке,
- подручје јужног Поткозарја,
- подручје Бронзаног Мајдана.

Ова подручја су важна са становишта производње хране, па их је потребно у што већем обиму предвидјети и сачувати.

Подручје долина ријека Гомјенице, Брколосе, Пискавичке ријеке, Драгочаја, Иваштанке и Широке ријеке

Већина земљишта у овим долинама налази се под ливадама јер су многа од њих поплавна и дужи период под водом за вријеме кишног периода. За интензивирање производње неопходне су хидротехничке мелиорације. Због тога, у данашњем стању, она би се сврстала у III и IV категорију, а уз хидротехничке мелиорације могу се превести у I и II категорију употребне вриједности земљишта.

Највећи и највриједнији комплекси се налазе у долини ријеке Гомјенице, низводно од Бронзаног Мајдана и у долини ријеке Брколосе, низводно од Борковића.

Подручје јужног Поткозарја

Ово подручје почиње сјеверно од Бањалуке и пружа се правцем исток-запад, упоредо са саобраћајницом за Приједор. Ово подручје садржава брежуљкасте терене на нижим надморским висинама са површинама под нагибима до 20%.

Највећим дијелом ради се о заравњеним или благо нагнутим земљиштима на делувацијалним терасима. У хемијском погледу, готово сва та земљишта су осиромашена-кисела и испрана, али се уз агротехничке мелиорације могу привести у III категорију употребне вриједности. Неки од терена су и ријетко насељени, па се могу оформити и већи обједињени комплекси за интензивну производњу.

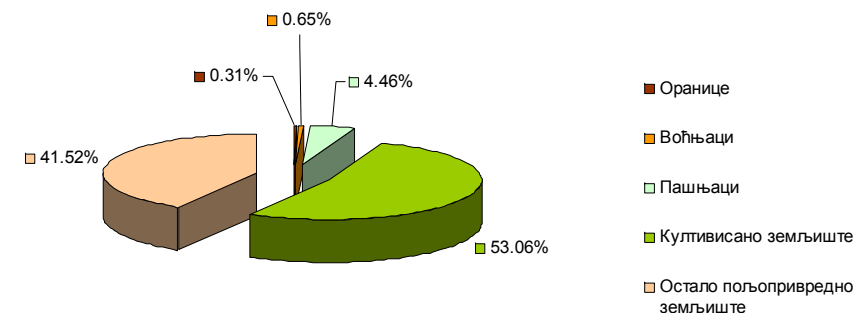
Подручје Бронзаног Мајдана

Терени око Бронзаног Мајдана, блажег нагиба између рјечица Гомјенице и Стратинске, као и у самој долини рјечице Стратинске, представљају значајан потенцијал. Углавном су то земљишта III и IV категорије. На теренима око Мајданског брда земља је нешто квалитетнија, али због нагиба такође спада у III категорију.

У односу на укупне земљишне површине које обухвата ова Студија (46.996 ha) пољопривредно земљиште заузима око 62,50% (29.392 ha).

Табела 9. Структура пољопривредног земљишта (CORINE)

КАТЕГОРИЈА ПОЉОПРИВРЕДНОГ ЗЕМЉИШТА	ПОВРШИНА (ha)	%
Оранице	90.03	0.31
Воћњаци	191.55	0.65
Пашњаци	1 311.69	4.46
Култивисано земљиште	15 596.55	53.06
Остало пољопривредно земљиште	12 202.28	41.52
УКУПНО	29 392.09	100.00

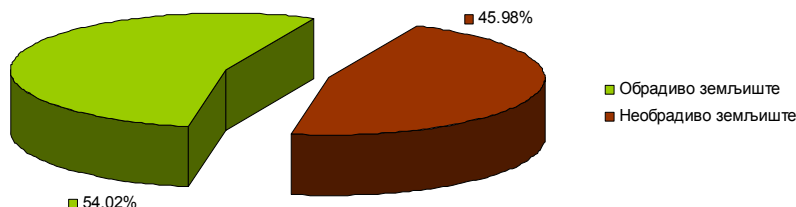

Графикон 1. Структура пољопривредног земљишта

Из табеле «Структура пољопривредног земљишта» може се видјети да највећи дио површина заузима култивисано земљиште што значи да је велики дио земљишта приведен култури и да се земљиште намјенски користи. Мали дио површина је под пашњацима, воћњацима и ораницама.

Структура пољопривредног земљишта у обухвату видљива је и из следећег графикана.

Графикон 2. Структура пољопривредног земљишта по обрадивост

Табела 10. Структура пољопривредних површина по катастарским општинама

Катастарска општина	Пољопривредне површине						Укупне површине (ha)
	Пашњаци (ha)	Оранице и баште (ha)	Воћњаци (ha)	Виногради (ha)	Ливаде (ha)	Остало пољ. земљиште (ha)	
Барловци	76	317	31	0.12	30	0.14	454.30
Борковићи	169	1162	108	0.10	106	-	1545.20
Бронзани Мајдан	56	588	13	-	52	-	709.00
Церићи	198	363	34	0.10	14	0.8	610.00
Драгочај	61	833	66	0.12	27	0.3	988.00
Кмећани	218	568	28	-	90	-	904.00
Мелина	375	1392	74	-	88	2.2	1931.00
Мотике	109	906	122	-	24	0.6	1161.60
Поткозарје (Ивањска)	510	2079	353	0.24	86	1.6	3030.00
Пријаковци	33	330	33	0.02	15	0.13	411.15
Пискавица	272	2481	245	-	160	1.3	3160.00
Перван Доњи	121	643	37	-	9	-	810.00
Перван Горњи	102	613	39	-	49	-	803.00
Обровац	430	1030	69	0.04	103	2.7	1635.00
Радосавска	24	446	51	-	166	0.05	687.00
Стратинска	339	1144	111	0.04	78	0.7	1673.00
Суботица	45	180	95	-	9	0.11	329.10
Славићка	91	637	74	-	162	0.7	965.00
Шимићи	176	1265	163	0.30	-	0.4	1605.00
Верићи	96	1085	116	-	37	4	1338.00

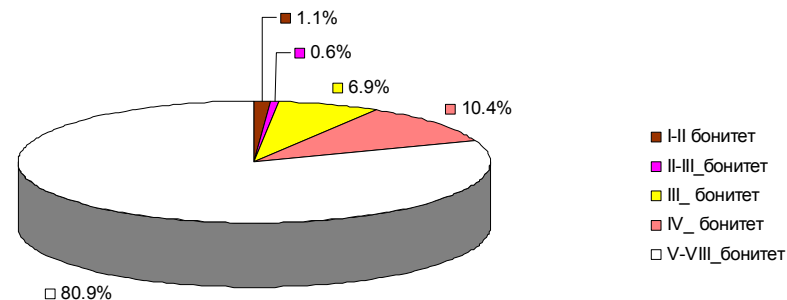
Бонитет земљишта

Табела 11. Пољопривредна земљишта према бонитетним класама

Пољопривредна земљишта према бонитетним класама	Површина (ha)	%
I и II бонитетна класа	550.13	1.20
II и III бонитетна класа	292.47	0.6
III бонитетна класа	3 270.12	6.90
IV бонитетна класа	4 924.05	10.50
V-VIII бонитетна класа	37 959.23	80.80
УКУПНО	46 996.00	100

На подручју обухвата Студије извршена је детаљна категоризација пољопривредних земљишта. Категоризацију је извршио Пољопривредни завод Бања Лука, у периоду 1983-1985.г. Према употребној вриједности земљишта за биљну производњу, сва су земљишта разврстана у осам бонитетних група или категорија. На тај начин добијени су прилично тачни подаци о заступљености свих бонитетних група земљишта као основног ресурса пољопривредне производње.

Из табеле 11. се види да су најзаступљенија земљишта од V-VIII бонитетне класе 80.80% од укупне површине која нису прикладна за оранице него за ливаде и пашњаке. Најмање су заступљена земљишта II и III бонитетне класе. Као што се из табеле види, њихова заступљеност је занемарљива, тако да са сигурношћу можемо рећи да их на студијском подручју и нема. Посебна пажња треба да се посвети земљиштима III и IV бонитетне класе као највећем ресурсу, односно, најплоднијем земљишту и најпогоднијем за интензивну, првенствено, ораничну пољопривредну производњу.

Графикон 3. Бонитет земљишта

I Бонитетна класа

Земљишта I бонитетне класе у оквиру Студије се налазе у долинама ријека Гомјенице, Брколосе, Мелинске, доњи дио тока ријеке Суботице и мање више су измијешана са II бонитетном класом. У I бонитетну класу спадају она са најдубљим слојем плодног земљишта. То је, обично, тамо гдје се испод хумусног слоја наилази прво на слој пјесковите иловаче или иловастог пијеска, а тек испод тога долази шљунак. Сви комплекси гдје преовладава таква стратиграфија сврстани су у I бонитетну класу. То су најплоднија и за пољопривредну производњу најперспективнија равничарска земљишта, с повољним условима за наводњавање, па је на њима могуће организовати интензивну повртарску производњу.

II Бонитетна класа

Земљишта ове класе у долинама поменутих ријека имају извјесна ограничења у односу на слична земљишта I бонитетне класе – нешто другачији састав наноса ријеке, нешто плићи слој земљишта или пак, нешто тежи механички састав. Земљишта II бонитетне класе су у заједници са земљиштима III бонитетне класе. Уз наводњавање и друге агротехничке мјере ова се земљишта могу користити за интензивну ратарску и повртларску производњу.

III Бонитетна класа

Земљишта ове класе налазе се на разним теренима и положајима почев од равнице, па све до нагиба од 15%, али сва она имају извјесна ограничења која их сврставају у ову бонитетну класу. То су земљишта у долинама ријека, рјечица и потока; земљишта на терасама и платоима, као и на пољима у планинском подручју; земљишта на блажим нагибима. Највећи значај имају земљишта на платоима. То су заравњена или благо нагнута земљишта на делувилалним трасама. У хемијском погледу, ова земљишта већином су осиромашена, те су им потребне одговарајуће агрономелиорације. Обзиром да земљишта I и II бонитетне класе има веома мало, земљишта III бонитетне класе због свог широког пространства, уз одређене агро и хидромелиорације, представљају највећи ресурс интензивне пољопривредне производње.

IV Бонитетна класа

У ову бонитетну класу сврставају се земљишта на нагнутим теренима до 20% али и на блажим нагибима, па и заравњеним положајима ако имају друга ограничења. Раширена су на цијелом подручју.

На нагибу од 15-20% већ постоји опасност од ерозије, а 20% је већ граница за нормалну механизовану обраду. На тим нагибима ратарчење мора бити усклађено са мјерама заштите од ерозије.

V-VIII Бонитетна класа

На бонитетној карти земљишта V, VI, VII и VIII бонитетне класе нису раздвојене, јер мјерило 1:150.000 то онемогућава, па су приказана заједно. Ту спадају сва земљишта на нагибу већем од 20%, али и на мањим, па и на заравњеним теренима ако су јаче изражена друга ограничења: плиткоћа земљишта, каменитост, стјеновитост, као и изграђеност површина под објектима и сл. Сви терени с нагибом већим од 20% убрајају се у групу земљишта која због ерозије и других фактора нису погодна за обраду, него су предвиђена за травњачку производњу – ливаде и пашњаке, а на већим нагибима, пливим и огољеним положајима за шуму.

Педолошке карактеристике

На формирање земљишта и на њихова физичка, хемијска и остала својства утиче више педогенетских фактора. Доминантан утицај имају рељеф, геолошка подлога, клима и дјелатност човјека.

На теренима са израженим рељефом, какав је случај у оквиру обухвата, утицај геолошке подлоге расте упоредо са повећањем нагиба, односно обрнуто што је нагиб мањи, идући ка равнијим теренима и положајима, расте утицај климе и осталих фактора. Због изражености рељефа и разнолике геолошке подлоге у посматраном обухвату развијено је много типова земљишта, долинских и бреговитих.

Долинска тла су најдубља и њихова вриједност у пољопривредном погледу је потенцијално највећа, али су и најрјеђа. Она су присутна мјестимично као алувијално – карбонатна тла.

Тла на брдовитим теренима су најраспрострањенија, а производне способности су им ограничене, зависно од нагиба терена и дубине тла, те физичких и хемијских својстава. Планинска тла су по правилу најплића. Нешто су дубља и продуктивнија на платоима и заравнима. Иначе су под шумама, планинским пашњацима и ливадама.

С обзиром на матичан супстрат, односно геолошку подлогу на којој су настала земљишта се могу подијелити на:

- подсеквенце на шљунку и пијеску,
- подсеквенце на глини и иловачи,
- подсеквенце на неким карбонатним супстратима,
- подсеквенце на киселим силикатним стијенама,
- подсеквене на тврдим карбонатним стијенама (производна способност ограничена због плиткоће тла).

Основне педолошке карактеристике по подсеквенцама су следеће:

Педосеквенца на глинама и иловачама

Ова педосеквенца је најраширенија у сјеверном дијелу, тј. подручју Поткозарја, јужно од огранака Козаре пружајући се упоредо са правцем Бања Лука –Приједор. Јавља се и у долинама ријека које и данас код поплава таложе глину и иловачу.

Физичка и хемијска својства се разликују у зависности од мјеста простирања, супстрата од ког су настала, старости и сл. Међутим, заједничка карактеристика им је да имају дубок педолошки профил, што представља најважнији основ за пољопривредну производњу.

Перспективно су најплоднија земљишта у долинама ријека Гомјенице, дијелом у долини Брколоса те у уским долинама Мелинске ријеке и Суботице која се у перспективи могу превести у I категорију употребне вриједности земљишта. То су алувијална карбонатна земљишта и алувијална кисела земљишта.

У долинама ријека Драгочај, шарговачке и Широке ријеке су нешто тежа земљишта која се могу превести у II категорију. То су алувијална кисела земљишта, пелосоли, смонице,

жуто-смеђа кисела земљишта на глинама. Сва ова земљишта захтијевају одговарајуће хидротехничке мелиорације за увођење у интензивну производњу, док су им хемијске особине повољне, јер су већином карбонатна.

Изван долина ријека ова земљишта су већином сврстана у III категорију, а на нешто косијим положајима до нагиба од 20% у IV категорију употребне вриједности. Та земљишта су готово сва закишељена и хемијски осиромашена, те захтијевају агротехничке мелиорације. За њихово превођење потребна је калцификација, односно додавање млевеног кречњака доломита. Ова педосеквенца представља велики дио студијског подручја, те представља уједно и највећи ресурс за пољопривредну производњу.

Педосеквенца на неким карбонатним супстратима

Ова педосеквенца се налази на трошним кречњацима, лапорима и лапоровитим глинама. Захвата релативно мало подручје Мотика. Ту се јављају смонице које су релативно плодна земљишта, али тешка за обраду и готово сва на нагибима тако да су сврстана у III и IV категорију, а на нагибима већим од 20% у групу од V-VIII категорије. Поред смоница јављају се и пелосоли, такође, тешка глинена земљишта, као и смеђа земљишта на једрим кречњацима. Сва ова земљишта су већином карбонатна или благо закишељена.

Педосеквенца на једрим кречњацима и доломитима

То су земљишта крашких терена који покривају простор јужно од правца Бања Лука – Бронзани Мајдан. Једрих кречњака има мјестимично и на Козари, као и на стрмим падинама гдје се сусрећу врло плитка смеђа тла и плитка тла на једрим кречњацима, као и посмеђена рендзина на доломитима.

Због крашког карактера, изломљеног рељефа и бројних вртача, дубина и квалитет земљишта јако варирају већ и на сасвим малим одстојањима. Најплоднија су, али и најмања по обиму као што су земљишта у вртачама која претежно служе за производњу поврћа.

Педосеквенца на некарбонатним стијенама

Земљишта развијена на некарбонатним стијенама покривају обронке Козаре, подручје Стратинске и дијелом Обровца, западно од горњег тока Гомјенице. То су жуто-смеђа кисела земљишта образована на пјешчарима и шкриљцима, жуто-смеђа земљишта на глинама. Јављају се, такође, и на неким другим локацијама, Радосавска, Славићка, Пискавичка планина, а заузимају већи дио обухвата Студије. Ова земљишта немају веће важности за пољопривреду, јер су то претежно плитка земљишта на издигнутим дијеловима рељефа, осим ако су на нешто равнијем терену.

Већином су јаче закишељена и испрана земљишта, тј. сиромашна биљним хранивима тако да захтијевају одређену калцизацију.

6.2.2. Шуме и шумско земљиште

Уз привредни значај шума, који се огледа у томе што дрво и остали производи од шума представљају незамијењиве сировине за многе индустријске гране, општекорисне функције шума, у савременим условима живота, добијају све већи значај.

Шуме су регулатор климе и имају утицај на глобалне климатске промјене, шуме су фабрике кисеоника, регулишу режим вода, обављају заштиту земљишта, саобраћајница, спречавају ерозије, бујице и поплаве, шуме пружају оптималне услове за рекреацију, спорт и развој туризма, лова и риболова.

Све наведене и остале функције шума чине шуме добром од општег интереса, које треба да ужива посебну бригу цијелог друштва и сваког појединца.

Шумарство као привредна грана представља историјски једну од најзаступљенијих дјелатности овог подручја са традицијом организоване експлоатације дужом од 130 година.

Према еколошко-вегетацијској реонизацији шума у Б и Х (Стефановић et al), студијско подручје се налази у припанонској области, односно сјеверозападно-босанском подручју.

Исконска и реална вегетација овог, сјеверозападног подручја Бања Луке, представљена је чистим шумама лужњака (*Genisto elatae – Quercetum roboris*) у низијском дијелу, затим шумама лужњака и обичног граба (*Carpino betuli – Quercetum roboris*), као и појасом шума врба и топола (*Salicetum et Populetum*), уз ријечне токове.

Брдски дио подручја, који је и најдоминантнији, карактеришу климатогене заједнице китњака и обичног граба (*Quercus – Carpinetum*) са великим бројем субасоцијација условљених различитим микрорељефом и микроклимом. Усљед прекомјерне сјече храста китњака из ових састојина појављују се деградациони стадији чистих заједница граба у којима је храст китњак риједак, а често доминирају шибљаци, као и културе четинара.

У зони шума храста китњака и обичног граба, у зависности од рељефа, геолошке подлоге и земљишта, јављају се и друге шумске заједнице, као што су чисте шуме храста китњака (*Quercetum montanum*) у којима се могу наћи фацијеси са питомим кестеном (*Castanea sativa*).

Изнад појаса климатогених шума китњака и граба, надовезују се мезофилне састојине букве (*Fagetum montanum*). Наведене заједнице букве често се јављају и у појасу храстових шума и то у усјецима уз потоке и на сјеверним експозицијама.

Стање шума и шумског земљишта

Укупна површина шума и шумског земљишта на подручју обухвата износи 17.592,14 ha, што износи 37,5% од укупне површине предметног простора. Од тога, 13.308,59 ha или (75,7%) се налази у државном власништву, док је 4.283,55 ha или (24,3%), са правом власништва.

Шумски посједи у приватном власништву су уситњени, са веома малом залихом и неповољном структуром дрвне масе, која је посљедица непланске сјече у претеклом периоду. Исто тако, државне шуме, нарочито уз путне комуникације, су током ратних

дешавања тотално девастиране, услед чега на великом дијелу ових површина егзистирају стабла брезе и јасике као сукцесивни вегетацијски стадиј.

У сљедећој табели је представљена макро подјела шумског фонда.

Табела 12. Макро подјела шумског фонда

Р.бр	Категорија шума	Површина (ха)	Процентуално учешће
1	Лишћарске шуме	17 005,84	97%
2	Шумске културе четинара	342,38	2%
3	Остало шумско земљиште	243,92	1%
УКУПНО		17 592,14	100

Извор података: сателитски снимак, 2000 год.

Као што је видљиво на графичком прилогу, највећи шумски комплекси се простиру на три просторне цјелине и то: југозападно од Бронзаног Мајдана, затим на потезу од Пискавице према Мишином Хану, као и у поткозарју у реону Шимића. Остали дио студијског подручја карактеришу уситњене површине под шумом.

Стручни надзор и управљање, како приватним тако и државним шумама, на подручју које обухвата Студија, врши ЈПШ "ШУМЕ РС" ,тј. ШГ"Бања Лука" преко шумске управе Бања Лука.

Државне шуме на предметном подручју подијељене су на шест господарских јединица у којима се врши редовна индустријска експлоатација шумских дрвних сортимената.

Табела 13. Преглед шумског фонда по господарским јединицама

Назив газдинске јединице	ПОВРШИНА ха	СВЕУКУПНА ЗАЛИХА m³	ПРОС. ЗАЛИХА m³/ha	ПРОС. ГОД. ПРИРАСТ m³/ha	ГОД. ЕТАТ m³
Срмац-Вилуси	3 746.49	589 120.00	168.58	6.28	6 832.00
Милосавка	3 230.49	678 340.00	159.81	7.48	9 569.00
Пискавичка планина	2 196.00	251 887.00	119.27	6.21	2 683.00
Козара-приједорска	836.58	145 715.00	197.23	6.69	1 775.00
Козара-бањалучка	2 569.93	324 358.00	135.33	5.02	3 833.00
Козара-врбашка	755.90	193 729.00	256.90	7.75	2 804.00
УКУПНО	13 335.39	2 183 103			27 496

Узимајући у обзир горе наведене податке може се констатовати да се шуме на подручју Поткозарја одликују релативно задовољавајућом залихом дрвне масе у односу на остале реоне.

Значајно је напоменути да су шумски дрвни сортименти букве, произведени на простору поткозарја, веома цијењени у дрвној индустрији, а добијени производи веома тражени на свјетском тржишту.

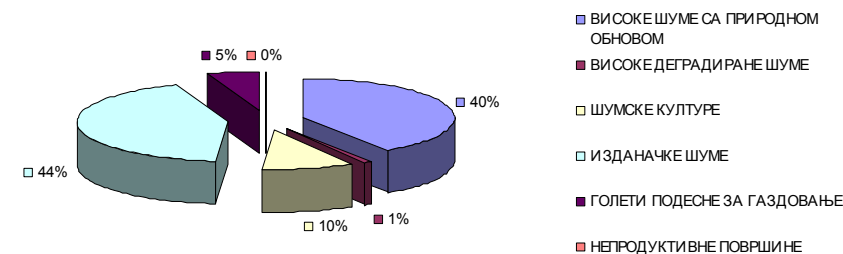

Таксациони подаци шума и шумског фонда, које се налазе у државном власништву, приказан су у сљедећој табели.

Табела 14. Преглед шумског фонда у државном власништву

КАТЕГОРИЈА ШУМА	ПОВРШИНА ха	СВЕУКУПНА ЗАЛИХА m³	ПРОС. ЗАЛИХА m³/ha	ПРОС. ГОД. ПРИРАСТ m³/ha	ГОД. ЕТАТ m³
ВИСОКЕ ШУМЕ СА ПРИРОДНОМ ОБНОВОМ	5 400.12	1 365 262	238.26	7.85	19 909
ВИСОКЕ ДЕГРАДИРАНЕ ШУМЕ	104.66	17 484	168.3	5.18	677
ШУМСКЕ КУЛТУРЕ	1 346.87	93 884	124.44	10.89	1 075
ИЗДАНАЧКЕ ШУМЕ	5 750.62	706 473	129.08	4.8	5 835
ГОЛЕТИ ПОДЕСНЕ ЗА ГАЗДОВАЊЕ	728.68				
НЕПРОДУКТИВНЕ ПОВРШИНЕ	4.44				
УКУПНО	13 335.39	2 183 103			27 496

Извор података: важећа шумско привредна основа ШПП Доње Врбаског

Графикон 4. Шумски фонд у државном власништву

Из предходних табеле јасно се види, да су високе шуме са природном обновом представљене задовољавајућом залихом и прирастом, међутим доста висок удио изданаких шума у укупној површини знатно умањује вриједност цијелог простора, са аспекта одрживог газдовања шумама. Такође, јако лоше стање шума које су деградиране у току рата у многоме утиче на цјелокупно стање шума на поменутом простору.

Из наведених разлога, приходи од шумарства остварени на овом подручју немају значајнији удио у укупном привредном билансу града Бања Лука. На студијском подручју нема значајних пиланских капацитета.

Конверзија изданацких шума у високе, пошумљавање површина подесних за газдовање, и реконструкција деградираних шумских екосистема, били би основни правци којим би требало тежити када је у питању област шумарства.

Из свега наведеног могу се издвојити следећи општи циљеви газдовања шумским ресурсима:

- очување шумског фонда,
- пошумљавање голети и пољопривредних површина лошијих бонитетних категорија,
- превођење ниских у високе шуме,
- повећање површина под шумом,
- строго поштивање одредби планских докумената (Шумско-привредних основа),
- усмјеравање газдинских мјера у правцу добијања стабилних шумских екосистема.

6.2.3. Воде

Предметни простор у основи припада црноморском, односно савском сливу. Дио поточне мреже преко Гомјенице дренажа се у ријеку Сану, а дио поточне мреже дренажа се у ријеку Врбас. Вододелница је углавном оријентације сјевер-југ (Крњин 841 м.н.м. – Ивањска 287 м.н.м. – Клупе 433 м.н.м. – Бранковац 403 м.н.м. – Јаков камен 443 м.н.м.).

Значајније притоке Гомјенице су:

- Стратинска
- Мелинска р.
- Суботица
- Брколо
- Пискавичка р.
- Пријека

Значајније притоке Врбаса су:

- Иваштанка
- Буковица
- Црквена

Ријечне мреже слива Врбаса и Сана су резултат највише тектонских покрета, рељефа и геолошке грађе. Оне припадају комбинаваном правоуглом, те дијагоналном типу токова са дендроидалним типом мреже.

Густина ријечне мреже у систему Врбаса износи на овом простору око 0,5 км/м² површине слива, а у систему Сана око 0,7 км/м² површине слива. За одређивање густине ријечне мреже коришћен је Нојманов начин:

$$D = \frac{\sum L}{P} \quad \text{(укупна дужина свих токова у сливу)} \\ \text{Пслива} \quad \text{површина слива}$$

6.2.4. Минерални ресурси

Лежишта минералних сировина–ресурси као специфичне геолошко-економске творевине стварала су сложеним процесима током геолошке историје. Њихово стварање у основи условљено је са геолошким грађом, односно са еволуцијом геоструктурних јединица.

Овај дио Студије даје увид свих досадашњих сазнања о истраживањима и експлоатацији и даљој перспективи истраживања и коришћења минералних сировина укључујући воду из подземних аквифера на овом простору.

1. Рудоносне формације

Узимајући у обзир геолошке карактеристике овог подручја, која су везана јединством простора, времена, услова стварања и др., може се одредити да оно припада следећим формацијама:

1. Млађе палеозојска и тријаска формација
 - гвожђа
 - барита и др.
 - кречњака
 - доломита
2. Тријаска и јурска формација
 - мангана
 - барита и др.
3. Миоцenska формација
 - бентонита
 - угља
4. Плиоценско-квартарна формација
 - глина и кварцног пјеска
 - оквифери питких вода.

Млађе палеозојска и тријаска формација

Млађа палеозојска и тријаска формација гвожђа у смислу истражености као и потенцијалности је најзначајнија формација. На предметном простору налази се само најисточнији дио ове формације. Иако је извјесно да је и на овим просторима у даљна времена вршена експлоатација, то је дио сада мање истражен. Познате су четири генетске групе:

- примарна сидеритско–анкеритска
- преталожена
- хидротермална.

Начин појављивања је неправилно – сочиваст, плочаст, слојевит, рјеђе жице.

Средина стварања је: маринска континентална или хидротермална. Сва три типа су међусобно повезана. У постмарском периоду примарна лежишта су била изложена

различитим тектонским, механичко-физичким и хемијским процесима чијим дјеловањем је створено низ подтипова различите морфологије, квалитета и парагенезе.

Рудна лежишта настала су у условима маринске седиментације (сидерит у карбону), хидротермалних процеса (дио сидерита, вишефазно појављивање сулфидних минерала и барита) и у секундарним позицијама након преношења с аутохтоног мјеста у нове позиције (преталожени лимонит и брант у плиоцену и квартару).

Млађа палеозојска и тријаска формација барита и др. минерализације на истраживаном простору налази се у предјелу Бронзаног Мајдана, Обровца и Трамошње Средине, стварана је маринска и хидротермална, често међусобно повезана (Бронзани Мајдан, Обровац, Трамошња).

Млађа палеозојска и тријаска формација кречњака заступљена је већим масивима кречњачких наслага.

Млађа палеозојска и тријаска формација доломита заступљена је већим масама доломитских наслага.

Тријаска и јурска формација

Тријаска и јурска формација мангана заступљена је на простору који изграђују тријаско-јурски рожнаци, глинци и силификовани кречњаци – дијабаз рожнаца, формација офиолитски меланж (Бањалука, Козара, Бобија, Шушњари и др.).

Тријаска и јурска формација барита и др. минерализације заступљена је на појединим дијеловима (Друцевка барит и бакарна минерализација), те појаве бакарних минерализација и живе.

На локацији Друцевке (Церица експлоатисано је рудно тијело барита у количини око 60.000 тона 1961-1963 године).

Миоценска формација

Миоценска формација угља и бентонита заступљена је у дијеловима бањалучког и приједорског басена, те неким мањим изолованим остацима миоценских наслага. Квалитетом белтонит регистрован је код Ужера.

Миоценско-квартарна формација

Миоценско-квартарна формација глина и кварцног пијеска, те ријечног шљунка и пијеска.

Кварни пијесак на локалитету Ивањска (Верифи) – Савићи експлоатисан је од 1975 – 1985. и за потребе фабрике Гас-бетона у Бањалуци.

2. Аквифери питких вода

На истраживаном предметном подручју постоји више колектора – акумулација подземне нискоминерализоване воде (питке). Оне имају посебан геолошки положај и налазе се у одређеним геолошким комплексима:

- алувионима Гомјенице, Брколоса, Стратинске, Суботице и др. поточних токова,

- пролувијална јужних падина Козаре (сјеверно од Пискавице),
- делувијално-пролувијални (падинско-поточни нанос јужног Подкозарја (dpr) Звечево – Ивањска),
- неогени комплекс наслага,
- тријаско-јурски комплекс дијабаз-ројне формације,
- тријаско-јурско-кредни комплекс карбонатних наслага и
- карон – перм – тријас комплекс (сански палеозоик).

3. Минерална налазишта

Руде жељеза, олова, србра

Како се рударска дјелатност у прошлости на овим просторима одвијала на рудиштима са жељезом, оловом, сребром, писаних података о томе је мало.

Неизвјесно је када је започела рударска активност. По неким подацима већ у преантичко доба или античко доба. Међутим, поузданији подаци указују на већу рударску дјелатност између 13. и 15. вијека доласком и радом Саса рудара из Ердеља и у ове крајеве. У том времену експлоатишу се среброносне оловне руде, из ког периода и сада још постоје многа шљачишта и други остаци. Из тог времена задржани су и многи називи: Бронзани Мајдан, Ердаљ, Сасе Табор и др.

Рудача садржи 4-7% олова и цинка, те 100 гр. сребра на тону. Са првим упадима Турака на овим просторима и рударство почиње назадовати, да би и нестало.

У новијој историји, између 1912. и 1920.г. на овим просторима започиње поново истраживање од стране извјесних концесионара. Скромна улагања, кратко вријеме рада и др. утицали су да је ово подручје и даље остало недовољно истражено. На овом подручју постоји око 15 регистрованих појава жељезних руда, затим око 8 баритних, те оловних и др. (Подручје Бронзани Мајдан – Обровац – Славићка – Стратинска).

Планом геолошких истраживања 1976-1985.г. у БиХ, већ је било предвиђено започињање систематског истраживања олова, цинкових – баритних, орудњена у карбонатним седиментима.

ДОЛОМИТ

На западном простору Бронзаног Мајдана – Мемифи – Борковићи налазе се дебеле насlage доброусловјених сивих доломита. Дебљина наслага доломита износи око 1400 м. Слојеви су дебели 20 до 100, па и више см. Старост доломита је тријаска. На неким локалитетима (Бистрица) користе се као локални грађевински материјал (камен, камена ситнеж). Детаљно није истраживан. На приложеној геолошкој карти означени као J 1+2, T2 и Tс, а на карти геолошких формација са К (карбонатна).

Доломитним налазиштима, на корисној минералној сировини није довољно посвећивана пажња у прошлости, некад је и негирана.

У свијету, па и код нас, доломит ипак представља економски интересантну сировину. Сада већ и код нас успјешно користе ову сировину, Нови Град, Мркоњић Гад, Шипово, Крупац и др. У Словенији велика творница белског цријепа и др.

За Бронзани Мајдан то је сигурно минерална сировина од значаја, у том смислу што би се могла брзо, без већих улагања активирати, а sukcesивно развијати према могућностима, развоју тржишта и др.

Доломити могу имати примјену, као дробљени и мљевени, за:

- разне бетоне, бетонске производе, израду саобраћајница, хидротехничких објеката и др. бетонски производи цријеп, ивичњаци, плоче и др.) посебно су интересантни.
- камено брашно, прах, пудер као разна пунила, везивне материјале (сухи малтер, цемент, доломитни креч и др.),
- за стаклорезачку индустрију,
- за производњу ватросталног материјала,
- пољопривреда и сточарство (за ђубрење киселих земљишта, као додатак у производњи сточне и живинске хране.

БАРИТ

Појаве барита налазе се на падинама брда Тимар и Поповића брдо. Црквени поток и поток Воњавка својим усјецима открили су ова налазишта. Прва локација налази се око 20 m од раскршћа код Јелићке цркве, док је друго налазиште удаљено око 350 m од колског пута Бронзани Мајдан – Пискавица потоком Воњавка. На овим локалитетима вршени су геолошкоистражни радови мањег обима, 1961. године.

На локалитету Обровац, југоисточно од Бронзаног Мајдана до сада је утврђено укупно 8 локалности на којима се појављује барит. То су:

- између Милосавског и безименог потока (2 појаве),
- између Гомјенице и безименог потока (4 појаве),
- у Милића страни са десне стране Гомјенице,
- у Хрваћанима у горњем току Гомјенице,

Све наведене баритне појаве према садашњем степену испитивања су врло доброг квалитета. Резултати анализа су следећи:

BaSO ₄	97,40 – 98,32
Fe ₂ O ₃	0,11 – 0,3
Al ₂ O ₃	0,40 – 0,68
Si O ₂	0,88 – 1,16
SaO	тг.
Туб. жар.	0,30 – 0,55
Сп. теж.	4,45 – 4,47

На свим локалитетима барит је бијеле боје.

На локалитету Поповића – Тимар појаве су жичне чија дебљина износи углавном 0,50 – 1,50 m.

На локалитету Образовац – Кмећани баритна налазишта су секундарна, предепонована. Још нису пронађена примарна. Секундарне баритне појаве налазе се као нанос у палеорељефу карбонских шкриљаца и пјешчара са дилувијалним глинама.

Посебно налазиште барита на југоисточним падинама Козаре, на локалитету Церици (Друцевка). То је сочивасто рудно тијело са око 60.000 тона корисне масе барита – експлоатисано површински копом 1961-1963. године. Баритно сочиво је у тријеско-јурској формацији, односно рожнацима.

Барит је иначе дефицитарна минерална сировина на просторима Европе, а у свијету има велики значај у многим привредним гранама (истраживање нафте, бетони за радиоактивну заштиту, производња баријумових соли, у производњи коже, гуме, бијутерије, лијекова, воштаног платна, боја, производња стакла и др).

Кварцни пјесак

Кварни пјескови комерцијалног значаја настала су као наслага плиоценске маринске седиментације. То су насlage у јужном дијелу поткозарја. Садржај SiO₂ је 90-97,5%, Al₂O₃ 2-7%, Fe₂ O₃ 0,25-0,85%. Гранулометријски састав карактерише фракција <0,2 или шљунковити уметци су присутни, као мјестимично и глиновити и туфитични. Дебљина наслага износи до 10 m. Боје су различите.

Манганске руде

Манганске руде налазе се у реону Козаре, као преслијци рудна тијела и други облици појављивања у комплексу наслага рожњаца. То су најчешће по минеролошком саставу пиролузит, псиломелан и др. мангамски минерали.

Садржај SiO₂ је често висок (преко 5%).
Постоји већи број изданак ових орудњења.

Питке воде

Значајнији извори су:

- извор Гомјенице (Вилуси)
- Црно врело – извор – Гомјенице (Вилуси) >100 l/s
- Црно врело – Суботица (Радманићи) >100 l/s
- Бијело врело – Суботица (Радманићи)
- Широко врело (Радманићи)
- извориште Суботица око 50 l/s
- Голубић
- Зарићи
- Дринићи
- Тривунде
- Косићи
- Ритани
- Мишковићи (Милићи)
- Вујановићи (Трамошња)
- Сиговац (извориште Бистрице)
- Радман – Бистрица
- Студенац (Пискавица)
- Буковац (Трново бр.)
- Вуковићи (Ивањска)
- Маринац (Козара)
- Жељковића бр. (Мелина)

4. Степен истражености

Ради детаљнијег познавања геолошких карактеристика терена, детаљнијег познавања минералних сировина постоји перманентна оправданост геолошких истраживања. Геолошка истраживања су неопходна и на лежиштима која се експлоатишу ради обнављања резерви.

Степен истражености цијелог предметног простора је највећим дијелом на нивоу основног. Оно обилује појавама и лежиштима минералних сировина. То су налазишта: жељезних руда, манганских руда, барита, бакра, угља, бектонита, керамичке и ватросталне глине, технички грађевински камен, кварцни пијесак, питке воде.

Истраживања, па и експлоатација минералних сировина на овом простору, као зависно од економских и тржишних односа, већ више година се не обављају.

Због ниског степена истражености минералних сировина, не може се оцијенити економска вриједност минералних сировина овог простора, па ни одредити развојне могућности на бази истих.

5. Експлоатација минералних сировина

На предметном простору, на више локалитета повремено се врши, углавном, екстензивна експлоатација техничког грађевинског камена или насипног материјала.

По одредби чл. 6. Закона о уређењу простора (Сл.гл. РС 84/02) у циљу рационалног управљања природним добрима у простору утврђују се законом, односно одговарајућим планом истражни простори и експлоатациона поља.

Минерални ресурси су минералне резерве које се могу економски (рентабилно) експлоатисати. По одредби чл. 4. Закона о геолошким истраживањима (Сл. гл. РС 51/04) минерални ресурси су:

- све врсте угља, битуминозне стијене, течни и гасовити угљоводоници и други природи гасови,
- радиоактивни минерални ресурси,
- металични минерални ресурси,
- неметалични минерални ресурси, обухватајући и ресурсе за производњу грађевинских материјала,
- све врсте соли и солних вода,
- подземне воде (питке, индустријске, минералне, термалне, термоминералне), (по чл.3. Закона о рударству, питке воде нису обухваћене),
- геотермални ресурси и
- техногени минерални ресурси.

По одредби чл. 2. Закона о рударству «Рудно благо у земљи и на њеној површини као природно богатство, добро од општег интереса у државној је својини и на њему се може стећи право коришћења под условима и на начин утврђен законом».

Одлуком о одређивању мјеста експлоатације пијеска, шљунка и ломљеног камена Града Бањалуке (26.4. и 27.4.2006.г), а на основу члана 1. и 2. и чл. 16. Закона о рударству (Сл.

гл. РС 10/95), 10/98, 63/02, 86/03), одређена су мјеста експлоатације и то на предметном простору:

- Каменолом «Лисина» на к.ч. 3860 и 3861 к.о. Шимићи,
- Каменолом «Бобија» на к.ч. 217 к.о. Ивањска гора,
- Каменолом «Бобија 2», на к.ч. 142 к.о. Иваска гора,
- Каменолом «Милановићи», на к.ч. 4113 и 4114 к.о. Ивањска гора,
- Каменолом «Абрићи», на к.ч. 1665/1 и 1665/2 к.о. Мишин Хан,
- Каменолом «Страњани», на к.ч. 1872 к.о. Градина 8,
- Каменолом «Кременовићи 1», на к.ч. 214 и 215, к.о. Борковићи Горњи,
- Каменолом «Кременовићи 2», на к.ч. 337 и 338 к.о. Борковићи Горњи,
- Каменолом «Марковићи», на к.ч. 2040 и 2042.

6. Потенцијалне могућности разоја искоришћености минералних налазишта

На предметном простору евидентни су минерални ресурси:

- руде жељеза, олова, цинка са садржајем сребра,
- барита,
- манганских руда,
- доломита,
- кварцног пјеска,
- глина бектонита,
- питке воде.

Све наведене минералне врсте представљају вриједне сировине, које могу бити основа производње и прераде.

Због ниског степена истражености потребно је као прво извршити одговарајућа истраживања.

Доломит је сировина, која би се могла најбрже активирати у интензивној експлоатацији.

Барит је минерална врста која се на овим просторима налази на више мјеста и према свим стручним оцјенама заслужује пажњу даљих истраживања.

Кварцни пијесак је минерална врста која учествује у грађи терена у знатном обиму, у подручју јужног поткозарја. У периоду 1975 – 1985. г. експлоатисан је на локалитету Верићи. Заслужује пажњу даљих, посебно технолошких истраживања.

Разне глине (бантонит) керамичке, ватросталне и др. налазе се на више локалитета. Оправданост даљих истраживања постоји.

Магматска орудњења и друге минерална појаве у тријаско-јурској формацији такође заслужују даља истраживања.

Жељезне руде, руде олова са сребром су металогеног региона сенског палеозоика и требају да се третирају као цјелина.

Бакарне руде распрострањене су на више локалитета, али најмање изучаване до сада. Интензитет појаве указује на потребу детаљнијег истраживања.

Питке воде у будућности морају имати квалитетнији истраживачки третман (квалитет, количина, заштита). Многобројни извори различите издашности неадекватно се углавном користе или се уопште и не користе.

Многе активности привредног развоја на бази коришћења минералних сировина, због општог ниског степена истражености, могу користити програме малог пословног ризика, користећи поступност и концепт синхронизације истражних са експлоатационим радовима, покривајући трошкове вриједношћу производа.

6.2.5. Геонасљеђе

Подручје западног дијела општине Бањалука представља скуп природних вриједности које су настојале развојем геолошке грађе и геолошких процеса. Поједине природне вриједности заслужују посебну пажњу и заштиту на основу одговарајуће стручне оцјене.

Објекти геонасљеђа представљају научна природна документа из геолошке прошлости и на таква доприносе разумијевању настанка савремених природних система. Објекти геонасљеђа на овом подручју су веома разноврсна. Све епохе развоја земље остављене су својеврсне записе у природи (геодинамичке, палеогеографске, палеобиолошке, седиментолошке, климагеолошке и др.). Изучавање и оцјена појединих локација предјела, објеката и сл. није систематски вршено, па је неопходно то учинити по стандардним методама.

Неки само од елемената геонасљеђа на овом подручју могу се овим поменути:

Области геоморфологије:

- пећине: Антића пећине
- понори

Области хидрогеологије

- извориште „Суботица“
- извор Црно врело – Вилуси
- извор Црно врело – Радмановићи

Област палеонтологије

- налазишта фосила

Област геологија

- тектоника (расједи, структура, облици)
- литологија

Област рударства

- локалитети преантичког, античког и средњовјековног рударства

Област инжењерске геологије

- езогени савремени процеси (одрони, клизишта, суфозија, сипари и др.)

6.2.6. Флора и фауна

Предметно подручје посједује изузетно повољне биогеолошке услове за раст и развој веома великог броја биљних и животињских врста.

Флора

Сјеверозападно подручје града Бања Лука, у погледу вегетацијске структуре, припада средњо-европској провинцији у сјеверном дијелу, док јужни дио припада илирској провинцији. Према еколошко-вегетацијској реонизацији (Стефановић, и др. 1983.), студијско подручје се налази у припанонској области и сјеверозападном босанском подручју, а јужни дио (Илирска провинција) области Унутрашњих Динарида, кречњачко доломитном подручју и кључко-петровачком реону.

Природна флора и вегетација овог подручја врло је разноврсна, одликује се великим богатством биљних врста и биљних заједница, које су последица историјског развоја вегетације у складу са основним климатским и другим природним карактеристикама, али и великим антропогеним утицајем који оставља велики траг на све екосистеме.

Студијско подручје, према Хорвату, припада климатогеној вегетацији шума храста китњака и обичног граба (*Quercus-Carpinetum illiricum*). У састав ових шума, покрај храста китњака и обичног граба, улазе још: *Acer campestre*, *Acer pseudoplatanus*, *Prunus avium*, *Tilia platyphyllos*, *Acer tataricum*, затим у спрату грмља: *Evonymus europaea*, *Ligustrum vulgare*, *Crataegus monogyna*, *Corylus avellana*, и у спрату зељастих биљака: *Stellaria holostea*, *Cruciata glabra*, *Milium effusum*, *Ranunculus ficaria*, *Epimedium alpinum*, *Anemone hepatica*, и др.

Хетерогени рељефни услови условили су појаву великог броја различитих микроклиматских и микрорељефних локација, на којима је развијено неколико субасоцијација климатогених шума китњака и граба, и то: *Quercus-Carpinetum illyricum erythronietosum* Ht 38, са пасјим зубом *Erythronium dens canis*, *Quercus-Carpinetum illyricum staphyletosum* Ht 38, са *Staphyllea pinnata*, *Quercus-Carpinetum illyricum ruscetosum aculeati*.

Као проградационо-деградациони стадији ових шума, јаљају се чисте састојине граба, у којима је хрст китњак риједак и са великим бројем површина које се налазе у стадију шибљака.

Изнад појаса шума китњака и обичног граба надовезује се појас мезофилних састојина букве (*Fagetum montanum*).

Равничарски дио студијског подручја, уз водотоке на алувијалним наносима, могу се срести деградациони стадији поплавних заједница из свезе *Quercion robori-petraea*. Поред храста лужњака (*Quercus robur*) у овим заједницама се још могу срести *Fraxinus angustifolia*, *Ulmus carpinifolia*, *genista tinctoria*, *Acer campestre*, *Lonicera caprifolium*,...

Уз уске појасеве ријечних токова развијени су фрагменти вегетације поплавних шума свезе *Salicion albae* са структуром дендрофонда коју чине *Populus alba*, *Populus nigra*, *Salix alba*, *Alnus glutinosa*, *Fraxinus angustifolia*, *Salix fragilis*, и др.

Фауна

Фауна посматраног подручја представљена је изузетно богатим диверзитетом ловне дивљачи, која представља добар основ за развој ловног туризма. Предметни простор већим дијелом спада у ред брдских ловишта, док један дио припада равничарском и као такав посједује повољне биоколошке услове за развој великог броја ловне и неловне фауне: срнећа дивљач, дивља свиња, фазанска дивљач, пољска јеребица, зец, лисица, јазавац, птице селице, дивља мачка, чагаљ, итд.

Важно је напоменути могућност насељавања простора са новим, изузетно атрактивном врстама дивљачи како што су муфлон и јелен лопатар, за које овај простор пружа задовољавајуће станишне услове.

Протеклим ратним дешавањима знатно је нарушено бројно стање поменуте дивљачи, али примјетна је тенденција побољшања стања захваљујући бољим ангажовањем Ловачких удружења и повећања културне свијести локалног становништва.

6.3. Становништво

Недостатак званичног пописа становништва у Босни и Херцеговини и Републици Српској представља кључни проблем у изради свих стратешких и студијских докумената у посљедњих 15-ак година. Додатни проблем представља и одсуство незваничних пописа по општинама, када већ није обављен званични државни попис становништва, домаћинства, станова и пољопривредних газдинстава. Незванични пописи становништва би представљали драгоцену помоћ не само за истраживаче, већ и за локалну самоуправу која би могла да на основу података таквих пописа ефикасније управља својом територијом. Због тога је радни тим приступио процјенама на основу познатих статистичких података из разних других извора (бирачки спискови, број ученика у основним школама) којима се располагало у овом тренутку. У тексту о кретању становништва и домаћинства биће коришћени подаци из званичних пописа становништва, а најновији подаци биће дати у виду процјена. Сличан принцип биће коришћен и у дијелу који ће говорити о структурама становништва (полна и старосна). Као најбољи просторни индикатор везан за становништво показала се густина насељености и она ће бити приказана у посљедњем дијелу текста о становништву.

6.3.1. Кретање броја становника и домаћинства

Кретање броја становника по насељима у студијском подручју показује следећа табела:

Табела 15. Кретање броја становника по насељима у студијском подручју у периоду 1948 – 2006.

Ред. број	НАСЕЉЕ	БРОЈ СТАНОВНИКА							
		1948	1953	1961	1971	1981	1991	1993*	2006**
1	Барловци	499	671	659	651	727	624	435	415
2	Борковићи	1122	1214	1357	1465	1223	976	908	876
3	Бронзани Мајдан	315	682	802	901	1112	1019	871	718
4	Церици	274	368	411	541	212	169	135	84
5	Драгочај	3021	2971	2836	2728	2553	2578	1704	2342
6	Поткозарје (Ивањска)	4754	4598	4857	5062	4953	4577	3837	3267
7	Кмећани	852	920	982	779	653	458	418	221
8	Мелина	1635	1719	1892	1940	1485	1260	1152	789
9	Мотике	1416	1504	1599	1500	1830	2009	1411	2150
10	Обровац	1323	1300	1436	1345	1259	1046	859	569
11	Перван Доњи	752	875	949	876	802	672	620	423
12	Перван Горњи	645	707	774	820	644	467	422	239
13	Пискавица	3613	4093	4760	4905	4393	3798	3513	2761
14	Пријаковци	483	613	656	644	582	576	574	590
15	Радосавска	763	868	920	861	734	514	496	319
16	Славићка	1259	1323	1361	1444	1268	985	1053	838
17	Стратинска	1301	1382	1326	1264	1034	730	373	231
18	Суботица	236	230	272	248	215	163	165	90
19	Шимићи	2596	2787	2925	2532	2000	1516	1199	36
20	Верићи	1037	1252	1390	1437	1326	1237	1192	1177
УКУПНО		27896	30077	32164	31943	29005	25374	21337	18135

*Ратни попис - заснован на становништву у земљи.

**Процјена заснована на бирачким списковима.

Из табеле је видљиво да је број становника студијског подручја растао од Другог свјетског рата до 1961. године, а затим почиње пад броја становника, тако да се процјењује да је 2006. године на овом подручју живјело свега око 56.4 % од броја становника из 1961. годину.

Највећи пад броја становника забиљежен је у међупописним периодима 1981 – 1991, 1991 – 1993, 1993 - 2006. Узроци пада броја становника су вјероватно и природно и механичко кретање, с тим да се основано може претпоставити да је негативни миграциони салдо главни узрок пада броја становника након 1961. године. Нажалост, природно кретање по насељима у међупописним периодима није могуће установити, тако да је претходна тврдња само претпоставка.

Удио становништва студијског подручја у укупном становништву града (општине) Бања Лука се непрекидно смањивао од 1948. године и поред мањег пораста популације на овом подручју у периоду 1948 – 1961. Становништво града (општине) Бања Лука је у периоду 1948 – 1961. године брже расло од становништва у студијском подручју, а након 1961. год. присутни су супротни демографски процеси (град Бања Лука - раст становништва, студијско подручје – популациони пад).

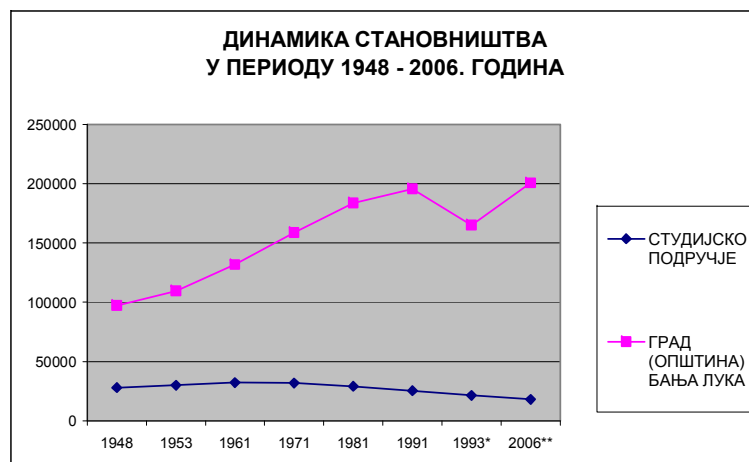
Табела 16. Учешће броја становника студијског подручја у броју становника града (општине) Бања Лука у периоду 1948 – 2006.

ПРОЦЕНТУАЛНО УЧЕШЋЕ БРОЈА СТАНОВНИКА СТУДИЈСКОГ ПОДРУЧЈА У БРОЈУ СТАНОВНИКА ГРАДА (ОПШТИНЕ) БАЊА ЛУКА							
1948	1953	1961	1971	1981	1991	1993*	2006**
28.70	27.46	24.43	20.12	15.80	12.97	12.93	9.04

*Ратни попис – заснован на становништву у земљи

**Процјена заснована на бирачким списковима

Графикон 5. Кретање броја становника у студијском подручју у периоду 1948 – 2006.

Сигурно је најзанимљивији преглед кретања становништва по насељима. У већини насеља у студијском подручју од 1971. године креће пад броја становника, чак и у оним највећим попут Борковића, Ивањске, Мелина, Пискавице, Славићке, Шимића и Верића. Највећи пад у периоду 1948 – 1991. је био присутан у насељима Церици, Кмећани, Стратинска, Суботица и Шимићи. У периоду 1991 – 1993. сва насеља су забиљежила пад популације изузев Славићке и Суботице. Процјена за 2006. годину показује да су једино насеља Мотике и Пријаковци доживјела раст броја становника. Сва остала насеља у студијском подручју су у периоду 1991 – 2006. доживјела пад популације. Он је најизраженији код насеља Бронзани Мајдан, Церици, Поткозарје (Ивањска), Кмећани, Мелина, Обровац, Перван Доњи, Перван Горњи, Пискавица, Радосавска, Стратинска, Суботица и Шимићи.

Код кретања броја домаћинстава је нешто другачија ситуација. Ту је постојао континуирани раст броја домаћинстава у периоду 1948 – 1991. Од 1991. године број домаћинстава је у паду.

Објашњење за континуирани раст броја домаћинстава у периоду 1948 – 1991. јесте пораст броја становника у периоду до 1971. године, уз континуирано смањење просјечне величине домаћинства у читавом периоду. Примјера ради, 1948. год. просјечна величина домаћинства је била 6.13 члана, док је 1993. износила свега 3.39 члана.

Табела 17. Кретање броја домаћинстава по насељима у студијском подручју у периоду 1948 – 2006.

Ред. број	НАСЕЉЕ	БРОЈ ДОМАЋИНСТАВА							
		1948	1953	1961	1971	1981	1991	1993*	2006**
1	Барловци	88	123	132	129	159	173	150	130
2	Борковићи	154	164	206	236	242	259	214	261
3	Бронзани Мајдан	70	141	180	186	227	247	239	228
4	Церици	46	65	78	110	50	54	45	28
5	Драгочај	496	522	599	589	635	690	591	732
6	Поткозарје (Ивањска)	809	797	974	1020	1145	1252	1153	1021
7	Кмећани	139	155	158	132	119	114	113	71
8	Мелина	256	288	298	318	285	313	293	250
9	Мотике	244	268	303	314	450	568	488	683
10	Обровац	244	224	242	245	257	269	241	184
11	Перван Доњи	100	126	140	150	145	159	135	128
12	Перван Горњи	90	96	109	123	129	111	109	77
13	Пискавица	557	635	833	943	1026	1065	1094	891
14	Пријаковци	73	96	108	131	156	164	172	187
15	Радосавска	123	143	158	177	172	152	153	105
16	Славићка	199	206	219	249	259	233	246	250
17	Стратинска	233	251	247	218	204	193	132	92
18	Суботица	30	39	37	44	43	38	39	27
19	Шимићи	434	511	584	497	409	359	354	14
20	Верићи	169	206	253	295	310	324	324	380
УКУПНО		4554	5056	5858	6106	6422	6737	6285	5739

*Ратни попис - заснован на становништву у земљи.

**Процјена заснована на бирачким списковима.

Кретање удјела броја домаћинстава студијског подручја у укупном броју домаћинстава града (општине) Бања Лука у периоду 1948 – 2006. показује сличности са кретањем удјела становништва студијског подручја у укупном становништву исте просторне целине, с тим да је учешће броја домаћинстава студијског подручја до 1991. год. било мање од учешће броја становника (резултат веће просјечне величине домаћинства у студијском подручју). Претпоставка је да је 2006. године дошло до смањења просјечне величине домаћинства у студијском подручју (3,16) и то испод просјека града (општине) Бања Лука – 3,3.

Табела 18. Учешће броја домаћинстава студијског подручја у броју становника града (општине) Бања Лука у периоду 1948 – 2006.

ПРОЦЕНТУАЛНО УЧЕШЋЕ БРОЈА ДОМАЋИНСТАВА СТУДИЈСКОГ ПОДРУЧЈА У БРОЈУ ДОМАЋИНСТАВА ГРАДА (ОПШТИНЕ) БАЊА ЛУКА							
1948	1953	1961	1971	1981	1991	1993*	2006**
24.11	23.25	20.22	15.57	12.58	11.46	12.53	9.44

*Ратни попис – заснован на становништву у земљи

**Процена заснована на бирачким списковима

6.3.2. Структуре становништва

Структуре становништва су значајан сегмент сваке демографске анализе. Овдје су присутне још веће тешкоће, пошто нису публиковани подаци о већини структура из пописа 1991. год. Подаци о полној и старосној структури из пописа 1991. год су дати само на нивоу општина. Због тога ће се највише користити подаци из пописа 1981. год.

Полна структура

Полна структура становништва у студијском подручју је 1981. године имала значајне разлике у односу на полну структуру БиХ и града (општине) Бања Лука.

Табела 19. Процентуални однос мушког и женског становништва по насељима у студијском подручју по попису из 1981. год.

ПОЛНА СТРУКТУРА ПО ПОПИСУ 1981. ГОД. (ПРОЦЕНТУАЛНО УЧЕШЋЕ)				
Ред. број	НАСЕЉЕ	МУШКО	ЖЕНСКО	УКУПНО
1	Барловци	50.07	49.93	100.00
2	Борковићи	52.49	47.51	100.00
3	Бронзани Мајдан	49.37	50.63	100.00
4	Церици	46.23	53.77	100.00
5	Драгочај	50.92	49.08	100.00
6	Поткозарје (Ивањска)	48.94	51.06	100.00
7	Кмећани	51.30	48.70	100.00
8	Мелина	52.05	47.95	100.00
9	Мотике	49.89	50.11	100.00
10	Обровац	51.39	48.61	100.00
11	Перван Доњи	52.99	47.01	100.00
12	Перван Горњи	51.86	48.14	100.00
13	Пискавица	51.56	48.44	100.00
14	Пријаковци	49.48	50.52	100.00
15	Радосавска	49.86	50.14	100.00
16	Славићка	51.42	48.58	100.00
17	Стратинска	50.39	49.61	100.00
18	Суботица	52.09	47.91	100.00
19	Шимићи	51.30	48.70	100.00
20	Верићи	49.92	50.08	100.00
УКУПНО		50.67	49.33	100.00

У односу на просјек БиХ из 1981. године (женско становништво 50,27%), као и полну структуру на нивоу читавог града (општине) Бања Лука (готово исти однос као и на нивоу БиХ), студијско подручје је карактерисало веће учешће мушког становништва. Међутим, то није важило за сва насеља у оквиру студијског подручја, па је код неких насеља као што су Бронзани Мајдан, Церици, Ивањска и Пријаковци учешће женског становништва било изнад просјека БиХ и града (општине) Бања Лука.

По попису из 1991. године на нивоу БиХ је дошло до смањења удјела женског становништва, док се на нивоу града (општине) Бања Лука повећало учешће женског становништва.

Основано се може претпоставити да су ратни губици и негативни миграциони салдо (већа миграциона покретљивост женског становништва) у периоду 1991 – 2006. условили даље погоршање полне структуре у смислу смањења удјела женског становништва. Процена за 2006. годину је 47,5 % према 52,5 % (женско становништво - мушко становништво).

Старосна структура

Старосна структура представља веома значајну структуру становништва и на њој се заснивају разне друге врсте планирања. Сљедећа табела показује старосну структуру 1981. год.

Табела 20. Старосна структура у процентима по насељима у студијском подручју по попису из 1981. год.

СТАРОСНА СТРУКТУРА ПО ПОПИСУ 1981. ГОД. (ПРОЦЕНТУАЛНО УЧЕШЋЕ)					
Ред. број	НАСЕЉЕ	СТАРОСНИ КОНТИГЕНТИ			
		0 - 14	15 - 64	65>	УКУПНО
1	Барловци	29.02	62.72	8.25	100.00
2	Борковићи	29.60	65.33	5.07	100.00
3	Бронзани Мајдан	32.10	62.77	5.13	100.00
4	Церици	20.75	71.23	8.02	100.00
5	Драгочај	26.24	64.43	9.32	100.00
6	Поткозарје (Ивањска)	25.64	66.38	7.97	100.00
7	Кмећани	25.73	66.31	7.96	100.00
8	Мелина	33.27	60.27	6.46	100.00
9	Мотике	27.65	64.97	7.38	100.00
10	Обровац	31.45	63.38	5.16	100.00
11	Перван Доњи	29.93	65.21	4.86	100.00
12	Перван Горњи	23.91	68.48	7.61	100.00
13	Пискавица	21.74	71.34	6.92	100.00
14	Пријаковци	25.26	68.04	6.70	100.00
15	Радосавска	21.39	68.26	10.35	100.00
16	Славићка	29.57	64.75	5.68	100.00
17	Стратинска	31.91	62.67	5.42	100.00
18	Суботица	28.37	66.98	4.65	100.00
19	Шимићи	33.25	60.55	6.20	100.00
20	Верићи	22.47	69.38	8.14	100.00
УКУПНО		27.10	65.82	7.08	100.00

Поређење са тадашњом старосном структуром БиХ и града (општине) Бања Лука показује да је старосну структуру студијског подручја карактерисало нешто веће учешће становништва старијег од 65 година. То је резултирало већом просјечном старошћу у односу на БиХ (29,6) и град (општину) Бања Лука – 30,48. Међутим, може се констатовати да је стање у погледу старосне структуре у студијском подручју 1981. године било више него задовољавајуће.

Подаци из пописа 1991. год. су публиковани само на нивоу општина и не постоје за насељена мјеста. По тим подацима на територији града (општине) Бања Лука дошло је до погоршања старосне структуре у смислу смањења учешћа младог становништва (испод 15 година) за око 3,7 %, уз истовремено повећања учешће зреле и старе популације. Просјечна старост се 1991. године повећала 33,8 година. Пошто је у периоду 1981 – 1991. дошло до значајног пада броја становника у студијском подручју изазваног ниским природним прираштајем и негативним миграционим салдом, може се основано претпоставити да је просјечна старост у овом подручју 1991. год. била изнад 35 година (стадијум демографске старости).

Даља негативна демографска кретања у студијском подручју у периоду 1991 – 2006. године, изражена у великом смањењу броја становника (за око 28,5%) довела су засигурно до даљег погоршања старосне структуре. Груба процјена је да је 2006. год. старосна структура изгледала на следећи начин: становништво 0 – 15 година: 17%, становништво 15 – 65 година: 67%, становништво преко 65 година: 16%.

Национална структура

Национална структура представља једину структуру становништва која је публикована на нивоу насеља по попису из 1991. године. Према тим подацима у студијском подручју Срби су чинили 60% укупне популације, док су Хрвати били на другом мјесту са 35,08% становништва. Трећа етничка група 1991. год. су били Југословени са учешћем од 1,88%. Муслимани са 1,87% од укупног становништва су били на четвртм мјесту по бројности. Остале етничке групе су заједно чиниле 1,15% укупног становништва.

Гледајући по насељима Срби су 1991. године представљали већинско становништво у насељима Борковићи, Бронзани Мајдан, Кмећани, Мелина, Обровац, Перван Доњи, Перван Горњи, Пискавица, Пријаковци, Радосавска, Славићка, Суботица и Верићи. Већинско хрватско становништво је било присутно у насељима Барловци, Церици, Драгочај, Ивањска, Стратинска и Шимићи. Насеље Мотике је 1991. године имало мјешовито хрватско – српско становништво (Хрвати релативна већина). Муслимани су 1991. године практично једино били присутни у насељу Бронзани Мајдан (Стари Бронзани Мајдан).

Иначе, доминација српског становништва је била присутна кроз читав период 1948 – 1991. Процјењује се да се учешће српског становништва у 2006. години додатно увећало у студијском подручју (преко 98%).

6.3.3. Густина насељености

Густина насељености је један од најзначајнијих индикатора у просторним истраживањима, јер спаја простор и становништво. Само студијско подручје чини 37,93%

територије града (општине) Бања Лука. Следећа табела показује кретање густине насељености у студијском подручју у периоду 1948 – 2006.

Табела 21. Густина насељености по насељима у студијском подручју у периоду 1948 – 2006.

Ред. број	НАСЕЉЕ	ПОВРШИНА (km ²)	ГУСТИНА НАСЕЉЕНОСТИ (ст/km ²)							
			1948	1953	1961	1971	1981	1991	1993*	2006**
1	Барловци	7.29	68.45	92.04	90.40	89.30	99.73	85.60	59.67	56.93
2	Борковићи	22.68	49.47	53.53	59.83	64.59	53.92	43.03	40.04	38.62
3	Бронзани Мајдан	10.96	28.74	62.23	73.18	82.21	101.46	92.97	79.47	65.51
4	Церици	9.99	27.43	36.84	41.14	54.15	21.22	16.92	13.51	8.41
5	Драгочај	33.21	90.97	89.46	85.40	82.14	76.87	77.63	51.31	70.52
6	Поткозарје (Ивањска)	73.42	64.75	62.63	66.15	68.95	67.46	62.34	52.26	44.50
7	Кмећани	21.36	39.89	43.07	45.97	36.47	30.57	21.44	19.57	10.35
8	Мелина	29.55	55.33	58.17	64.03	65.65	50.25	42.64	38.98	26.70
9	Мотике	17.07	82.95	88.11	93.67	87.87	107.21	117.69	82.66	125.95
10	Обровац	30.62	43.21	42.46	46.90	43.93	41.12	34.16	28.05	18.58
11	Перван Доњи	11.44	65.73	76.49	82.95	76.57	70.10	58.74	54.20	36.98
12	Перван Горњи	11.44	56.38	61.80	67.66	71.68	56.29	40.82	36.89	20.89
13	Пискавица	61.71	58.55	66.33	77.13	79.48	71.19	61.55	56.93	44.74
14	Пријаковци	6.28	76.91	97.61	104.46	102.55	92.68	91.72	91.40	93.95
15	Радосавска	9.50	80.32	91.37	96.84	90.63	77.26	54.11	52.21	33.58
16	Славићка	16.32	77.14	81.07	83.39	88.48	77.70	60.36	64.52	51.35
17	Стратинска	31.70	41.04	43.60	41.83	39.87	32.62	23.03	11.77	7.29
18	Суботица	6.06	38.94	37.95	44.88	40.92	35.48	26.90	27.23	14.85
19	Шимићи	40.29	64.43	69.17	72.60	62.84	49.64	37.63	29.76	0.89
20	Верии	19.07	54.38	65.65	72.89	75.35	69.53	64.87	62.51	61.72
УКУПНО		469.96	59.36	64.00	68.44	67.97	61.72	53.99	45.40	38.59

*Ратни попис – заснован на становништву у земљи

**Процјена заснована на бирачким списковима

Из табеле је видљиво значајно смањење густине насељености, што је повезано са падом популације. Године 1948. густина насељености у читавом студијском подручју је износила 59,36 ст/km², да би према процјени за 2006. год. пала на 38,59 ст/km². У односу на град (општину) Бања Лука разлика у вриједностима је веома уочљива. Тако је 1948. год. густина насељености за град (општину) Бања Лука износила 78,43 ст/km², а процјена за 2006. год. је густина насељености од 161,91 ст/km².

Насеље са нешто већом густином насељености кроз период 1948 - 2006. су била насеља Барловци, Бронзани Мајдан, Драгочај, Поткозарје (Ивањска), Мотике, Пискавица, Пријаковци, Славићка и Верићи, док су насеља са мањом густином насељености у истом периоду била Церици, Кмећани, Обровац, Стратинска и Суботица. Процјењује се да насеље Шимићи у 2006. години има густину насељености од свега 0,89 ст/km².

6.4. Основне карактеристике привредног развоја подручја

6.4.1. Тржиште радне снаге

Један од основних показатеља економске развијености одређеног подручја јесте радно ангажовање становништва.

Табела 22. Основни показатељи тржишта рада на подручју града Бањалуке у 2005. год.

	Број		Стопа ⁴	
	Бањалука	Република Српска	Бањалука	Република Српска
Радно активно становништво	76.531	394.222	46,8	37,3
Запослени	53.051	242.623	32,5	22,7
Незапослени	23.480	151.599	30,7	38,4

Претходна табела показује да су показатељи тржишта рада на подручју Бањалуке већи у односу на њихове просјечне вриједности на нивоу Републике Српске. Међутим, сви ови индикатори су изузетно неповољни у поређењу са земљама Европске Уније и окружења.

Стопа активности становништва од 46,8% (БЛ) и 37,3% (РС) је ниска у поређењу са земљама у транзицији, гдје се креће између 50 и 70%, а у ЕУ око 70%. Нарочито изражен јаз је у стопи незапослености која у ЕУ износи 9,2%, док је у Бањалуци 30,7% и РС 38,4%, што је вишеструко веће. Међутим, стварни показатељи се највјероватније разликују од регистрованих⁵, чему у прилог говоре и сљедећи подаци на примјеру Бањалуке.

Поредећи податке о званичном броју радно активног становништва који износи 76.531 лица са процијењеним бројем (око 43% укупног становништва) који приближно износи 98 хиљада становника јавља се разлика око 21,5 хиљада становника. Највећи број ових лица је запослен на индивидуалним пољопривредним газдинствима, који нису нигдје регистровани, затим у иностранству и у неформалном сектору привреде (сива економија). Из овога произилази да је запосленост на подручју Бањалуке далеко већа од регистроване.

Још су теже процјене активности и запослености становништва на подручју сјеверозападнoг дијела града Бањалука, јер се подаци о броју запослених и незапослених евидентирају само на нивоу општине, а не и по насељима. Због континуираног одласка младог и радно способног становништва из насеља студијског подручја и промјене структуре становништва, стопа активности укупног становништва становништва је ниска и процјењује се да износи око 35% укупног становништва или 60% радно способног

⁴ Стопа активности: збир запослених и незапослених (радна снага)/радно способно становништво (15-64)

Стопа запослености: запослени/радно способно становништво (15-64)

Стопа незапослености: незапослени/радна снага

⁵ Регистроване податке о становништву треба узимати са резервом, јер су то углавном процјене због не постојања пописа становништва већ 17 год. (нпр. број запослених на нивоу општине је у ствари број радних мјеста, а не прави податак о запослености, јер се он једино може добити пописом)

становништва, што је око 6.300 становника. Једини регистровани подаци о запослености на студијском подручју су из завршних рачуна привредних субјеката који су их поднијели у 2006. год.

Табела 23. Број и структура радника у активним привредним субјектима по дјелатностима у 2006. год.

	Број	Структура
Пољопривреда и шумарство	4	2,0
Индустрија	111	55,2
Грађевинарство	45	22,4
Трговина	41	20,4
Укупно	201	100

У регистрованој економији на студијском подручју је запослено 201 радник, од чега 111 или 55,2% у производним дјелатностима.

Међутим, ови подаци не приказују праву слику запослености становништва. Због природних услова и традиције, највећи број радно активних становника приходе остварује на индивидуалним пољопривредним газдинствима. Такође, значајан је и број радно активних становника који имају радно мјесто у градском подручју.

Све напријед наведено показује изразиту економску неразвијеност подручја сјеверозападнoг дијела града Бањалука.

У сљедећој табели су приказани основни економски показатељи подручја у поређењу са градом Бањалука.

Табела 24. Основни економски показатељи студијског подручја у поређењу са Градом

	Студијско подручје	Град Бањалука	Студ.подручје/Град
Приход по становнику	820	16.654	4,9
Капитал по становнику	85	14.056	0,6
Приход према капиталу (%)	968	118	820

Неразвијеност студијског подручја се може видјети и из претходне табеле. Вриједност прихода по становнику и капитала по становнику је 20 пута, односно 165 мања у односу на просјечне вриједности на нивоу града Бањалука.

Једини позитиван показатељ јесу остварени приходи по јединици капитала који условно говоре о ефикасности привреде студијског подручја, јер на нивоу Бањалуке капитал у вриједности 1 КМ оплоди 1,18 КМ прихода, а на подручју сјеверозападнoг дијела Бањалуке 9,68 КМ.

6.4.2. Привредна структура

Привредна структура студијског подручја је изузетно неповољна, јер је углавном развијена примарна пољопривредна производња екстензивног карактера.

Анализа привредних субјеката који су предали завршне рачуне у 2006. год. показује да субјекти из области трговине остварују 53,2% укупних прихода, а прерађивачка индустрија са грађевинарством остварује 31,6%. Сви активни субјекти на студијском подручју су у приватном власништву, док према величини спадају у сектор малих и средњих предузећа.

Подручје сјеверозападнoг дијела Бањалуке је у 2006. год. имало 1,1 малих и средњих предузећа на 1000 становника, просјек за Републику Српску износи 10, док у земљама Европске Уније износи преко 50 предузећа на 1000 становника.

Гледано у апсолутним вриједностима, подручју недостаје још око 160 предузећа да би било на републичком нивоу, односно око 880, да би стигло европски ниво.

Табела 25. Привредна структура студијског подручја по дјелатностима у 2006. год.

	Капитал (КМ)	%	Приходи (КМ)	%
Пољопривреда и шумарство	123.129	8,0	2.202.585	14,8
Индустрија	372.233	24,2	2.809.284	18,9
Грађевинарство	386.868	25,2	1.893.557	12,7
Трговина	648.727	42,2	7.918.729	53,2
Остале дјелатности	6.202	0,4	49.109	0,3
Укупно	1.537.159	100	14.873.264	100

Од производних дјелатности издваја се кожарска прерађивачка индустрија. Носилац развоја ове дјелатности је предузеће "Country" које се налази на простору Мјесне заједнице Бронзани Мајдан и запошљава 79 радника.

Од осталих производних дјелатности издвајају се мала предузећа у области производње намјештаја ("Ветком", д.о.о. у МЗ Мотике).

Од трговачких предузећа издваја се "БМ петрол", д.о.о. у МЗ Поткозарје које се бави продајом течним горивима.

Поред предузећа, радње су други начин обављања економске активности. На студијском подручју у 2006. год. је регистровано 88 радњи и 27 физичких лица који самостално обављају дјелатност и то највише аутопревозника и пољопривредних произвођача.

Око 57% укупно регистрованих радњи се баве трговином, док су од осталих дјелатности заступљене угоститељство и занатство.

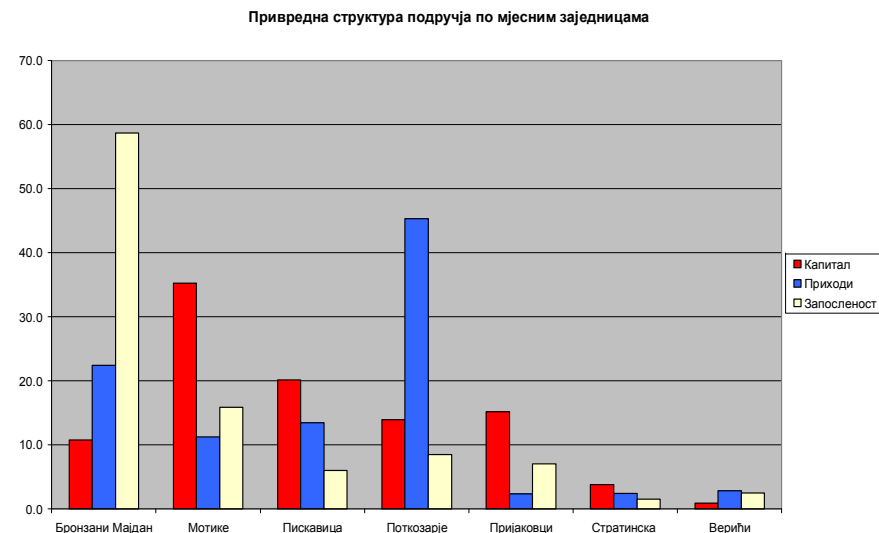
Оваква структура дјелатности регистрованих радњи показује да је углавном развијен услужни сектор, јер је мање захтјеван по питању инвестиција и омогућује бржи обрт капитала.

Радње које се баве трговачком и угоститељском дјелатношћу су лоциране на простору скоро свих мјесних заједница.

Привредна структура по мјесним заједницама показује да су најразвијеније мјесне заједнице: Бронзани Мајдан, Поткозарје, Пискавица и Мотике, јер су у њима сконцентрисани најуспјешнији привредни субјекти.

Графикон 6. Привредна структура подручја по мјесним заједницама

Табела 26. Активни привредни субјекти на студијском подручју

НАЗИВ ПРЕДУЗЕЋА	ШИФРА ДЈЕЛАТНОСТИ	АДРЕСА
ДОО "Гљива комерц"	2020	ПОТКОЗАРЈЕ-МИЛАКОВИЋИ
ПОЉОПРИВРЕДА И ШУМАРСТВО		
Д.О.О. "Јованиц-Грга"	15610	ПИСКАВИЦА
"Производња обуће Б.М." а.д.	19301	БРОНЗАНИ МАЈДАН
"Country" д.о.о.	19301	БРОНЗАНИ МАЈДАН
"Пено" д.о.о.	20300	МОТИКЕ
Д.О.О. "Еуробелт"	29140	ПРИЈАКОВЦИ
д.о.о. "ВЕТКОМ"	36140	МОТИКЕ
ИНДУСТРИЈА		

Д.О.О."Батар Комерц"	45230	БРОНЗАНИ МАЈДАН
Д.О.О."Термотехника"	45330	ПРИЈАКОВЦИ
ГРАЂЕВИНАРСТВО		
Д.О.О. "Митровиц Петрол"	50500	ВЕРИЋИ
Д.О.О."Грмуса транспорт"	51130	МОТИКЕ
Д.О.О. "Нена Пром"	51210	ПИСКАВИЦА
ДОО "ВОЛГА"	51410	ПРИЈАКОВЦИ
ДОО МАРКО НИКЛЕ ИНТЕРНАЦИОНАЛ ЛЛЦ"	51470	МОТИКЕ
Д.О.О. "БМ петрол"	51510	ПОТКОЗАРЈЕ
"Зока импех" П.П.	52110	ПОТКОЗАРЈЕ
Д.О.О."Дуња Комерц"	52210	СТРАТИНСКА
ТРГОВИНА		
Културно-умјетничко друштво " Пискавица "	91330	ПИСКАВИЦА
Фудбалски клуб"Гомионица"Б.Мајдан	92620	БРОНЗАНИ МАЈДАН
Фудбалски клуб "Слога-Нектар"	92620	ПИСКАВИЦА
ОСТАЛЕ ДЈЕЛАТНОСТИ		

6.4.3. Пољопривреда

У посљедње вријеме интензивирана је јавна расправа о улози пољопривредног сектора у савременом друштву. Пред пољопривреду се све више поставља захтјев одговорног приступа у очувању животне средине, а истовремено расту очекивања потрошача у односу на квалитету и сигурност хране. Вишеструка улога пољопривреде све више долази до изражаја у изградњи одрживе и конкурентне пољопривреде, а посебно на значају добија рурални развој.

Данашња је улога и задатак пољопривреде да одговорно води рачуна о заштити природних ресурса, очувању угрожених подручја и заштити пољопривредног земљишта, те очувању биодиверзитета еколошког система. Пољопривреда треба дати допринос обликовању пејзажа и одрживом управљању обновљивих природних ресурса, али и очувању и напретку сеоских подручја.

Пољопривредна производња у укупној привредној дјелатности студијског подручја има врло значајно мјесто. Претпоставља се да се више од 50 % становништва бави и живи од пољопривреде. Основна карактеристика подручја је педолошка, рељефна, посљедовна и друга мозаичност, која захтијева посебан приступ и концепт кориштења овог пољопривредног подручја. На равничарском простору обухвата студије доминирају оранице и баште на којој већином преферирају ратарски и повртларски усјеви. Заступљеност воћњака је доминантна на подручју Поткозарја. На највећем дијелу простора студијског подручја (рурални) доминирају ливаде и пашњаци.

Стање пољопривредне производње на студијском подручју је изразито натуралног карактера. Доминантна су мала приватна газдинства која имају разноврсну производњу претежно намијењеној властитој потрошњи. Релативно мале количине сточарских производа (месо, млијеко, јаја) и нешто воћа је намијењено тржишту. Индивидуални посјед је расцјепкан на већи број парцела што додатно усложњава производњу.

Наведено стање је посљедица запостављана пољопривреде у овом крају, напуштања села, величина и структуре посједа, старосне структура пољопривредног становништва, ниског степена механизовања радних процеса, неадекватна и непотпуна примјена агротехничких, биотехничких, зоотехничких и других мјера, неорганизованост у задруге и сл.

Слика 1: Традиционалан начин пољопривредне производње

Биљну производњу карактерише смањење укупних површина под ратарским културама, повећање површина под воћњацима и ливадама. Ратарску производњу карактерише смањење површина под житима, а повећање површина под повртларским и крмним културама. Од ратарских култура доминирају кукуруз и стрна жита и то, прије свега, пшеница, претежно за властите потребе произвођача. Кукуруз се користи за исхрану стоке.

Воћарска производња на студијском подручју је у благом порасту и то доминантно на простору Поткозарја. Карактеристична је индивидуална производња у приватном сектору и то претежно јабучастих воћних врста (јабукe, крушке). Производња шљиве је доминантна за властите потребе произвођача и углавном се користи за производњу ракије.

Сточарску производњу претежно карактерише екстензивност и углавном је сконцентрисана на гајење мањег броја различите врсте стоке на традиционалан начин (говеда, овце, свиње).

Присутна је тенденција развоја и изградње мини фарми у индивидуалном власништву. Садашње стање сточарске производње не осигурава могућност учинковитог развоја у идућем раздобљу. Мале производне јединице у области говедарства (2-3 грла по фарми)

и ниска разина производње млијека (2300 л млијека по крави) и меса не могу осигурати конкурентност сточарства у условима отвореног тржишта, те је и даље присутан увоз млијека и меса да би се задовољиле властите потребе.

У већини пољопривредно развијених земаља стање развоја говедарске производње објективна је мјера стања укупне пољопривреде.

Овчарство је доминантна грана сточарства у руралном дијелу студијског подручја (обронци Мањаче), гдје су присутне индивидуалне фарме (100 – 200 ком.), аутохтоне пасмине праменке. Значајно је споменути да је у овој години дошло до значајног смањења броја оваца због појаве бруцелозе.

Сточарство је веома значајна грана пољопривреде општине Бања Лука, јер даје око 60% финалне пољопривредне производње. То је и разумљиво, јер је сточарство одувјек у већој мјери тржишни дио пољопривреде приватног сектора.

6.4.4. Лов и шумарство

1. Лов

Ловна површина јесте простор на којој дивљач има природне услове за самоодржив опстанак и репродукцију. Обухвата пољопривредна и шумска земљишта, шуме и воде, које представљају просторну, природну и економски заокружену цјелину, гдје постоје еколошки услови за трајан опстанак, размножавање, заштиту и одрживо коришћење ловне фауне, без обзира на врсту власништва над овим природним добрима.

Према катастру ловишта, цијело предметно подручје, које износи 46 996,20 ha, је подијељено на два ловишта, која су предата на коришћење Ловачким удружењима „Змијање“, Бања Лука (ловиште Бања Лука, 19 514 ha) и „Поткозарје“ Пискавица (ловиште Бобија, 27 482 ha).

У орографском погледу, највећи дио ловишта спада у ред брдовитих (најнижа тачка је на 140 m/nv, а највиша 841 m/nv), са повољном хидролошком мрежом, представљеном већим бројем ријека и потока.

Ловиште се налази у зони умјерено-континенталне климе.

У предметном ловишту егзистира мали број ловно-техничких објеката (чека), док су ловно-узгојни објекти (хранилишта, прихватишта,...) заступљени недовољно.

Ово подручје, прије рата, било је веома богато срнећом и фазанском дивљачи, затим великом популацијом зечева, као и дивљим свињама у већим шумским масивима. У периодима са великим сњежним падавинама, на овом подручју веома често се могао срести и вук у потрази за храном.

Период рата је тотално измијенио наведену слику ловног фонда на подручју које третира Студија и реалност на терену је следећа: ловиштем харају предатори у великом броју (лисица, јастреб, пси луталице,...), некажњени неплански одстрел је присутан у великој мјери, веома је мали број ловно-узгојних објеката, неефикасна ловочуварска служба,....

Нешто је повољнија ситуација у ловишту којим газдује ЛУ „Поткозарје“ Пискавица.

И покрај жеље ловачких удружења за санирањем лошег стања дивљачи на овом подручју, резултати често нису задовољавајући.

У протеклим годинама било је неколико покушаја насељавања подручја ловишта „Бања Лука“ фазанском дивљачи, али безуспјешно. Разлог треба да се тражи у недовољној стручности људи који воде удружења, затим у нереалној ловној основи, услед чега се често доносе неправилне одлуке, са негативним ефектима.

Захваљујући повољнијим природним условима и већој ангажованости ловаца из ЛУ „Поткозарје“, постигнути су запаженији резултати код насељавања овог ловишта фазанском и зечијом дивљачи.

Међутим, важно је нагласити да и покрај наведених проблема стање дивљачи се полако санира, што и потврђује све већа бројност срнеће дивљачи.

Бонитет и капацитет ловишта

Капацитет ловишта је збир природних услова, као основних еколошких фактора, од којих зависи самоодрживост и трајна репродукција одређена врсте, односно популације ловног фонда. Значајни су: микроклиматски услови, педолошки покривач, обим, структура и квалитет исхране, конфигурација терена и општа прикладност станишних услова за поједине врсте ловне фауне.

Капацитет ловишта је оптимална густина насељености ловне дивљачи, односно биолошко-еколошки самоорживо и економски оправдано бројно стање на јединици површине (ком/ha) и на укупној површини. Подразумијева максимално бројно стање, повољну структуру и квалитет одређене врсте дивљачи, које се може одржати, заштити и трајно користити, а да се при томе не угрозе пољопривредне, шумске и друге културе, да не дође до деградације пољопривредног и шумског земљишта, нарушавања биолошке равнотеже биодиверзитета и других битних добара животне средине.

Бонитет и капацитет ловишта, за важније врсте дивљачи, на студијском простору, приказан је у следећој табели.

Табела 27. Бонитет и капацитет ловишта за важније врсте дивљачи

Ред. бр	Врста Дивљачи	Ловачко удружење „Змијање“			Ловачко удружење „Поткозарје“		
		Површина ха	Бонитет I-V	Капац. Ловишта	Површина ха	Бонитет I-V	Капац. ловишта
1	Срнећа дивљач	20.438	III	423	27 482	-	460
2	-	-	-	-	-	-	-
3	Зеца	20.438	III	1.344	27 482	-	2.772
4	Фазан	10.086	III/IV	1460	27 482	-	1.246
5	Пољска јаребица	10.086	III	882	27 482	-	546
6	Дивља свиња	5.000	III	60	27 482	-	123

Извор података: важећа Ловна основа, на основу које је извршена редукција за предметно подручје

Стање ловног фонда

Бројно стање и капацитет ловишта за важније врсте ловног фонда, на подручју Студије, изнесени су у следећој табели.

Табела 28. Бројно стање и капацитет ловишта за важније врсте ловног фонда

Ловачко удружење		Врста дивљачи					
		Срна	Медвјед	Зеца	Фазан	П.јаребика	Д.свиња
		Бројно стање					
„Змијање“ Бањалука	Стање	53	-	94	200	10	35
	Капацитет	423	-	1344	1460	882	60
„Поткозарје“	Стање	460	-	2772	1246	546	123
	Капацитет	460	-	2772	1246	110	123
укупно	Стање	513	-	2866	1446	556	158
	Капацитет	883	-	4116	2706	992	183

Извор података: Бројно стање појединих врста ловног фонда је утврђено на основу извјештаја о пребројавању дивљачи за ловну 2007/2008. и стручне оцјене на терену (трагови), март, 2007, на основу чега је извршена редукција бројности за подручје студије

Подручје ловишта Бања Лука се одликује још увијек непопуњеним ловним фондом у оквиру пројектованих капацитета ловишта за поједине врсте дивљачи. У оквиру студијског подручја може се констатовати задовољавајуће бројно стање фонда дивљих свиња, које су и главна ловна врста у оквиру овог ловишта на студијском подручју. Такође, доста је честа и посјета вукова овом простору за вријеме јаким зима. За разлику од дивље свиње, примјетан је недостатак зечије и фазанске дивљачи на овом дијелу студијског подручја, иако станишни услови погодују опстанку истих. На овом дијелу ловишта „Бања Лука“ нема значајнијих ловно-техничких објеката.

Подручје ловишта „Бобија“ има много повољнију слику ловног фонда. Наиме, према подацима из Годишњег плана газдовања за 2008/2009, сви капацитети ловишта су попуњени, услед чега се стичу оправдани услови за годишњи одстрел реалног прираста дивљачи. Ова бројност се односи на сву ловну дивљач (срнећа дивљач, фазанска, дивља свиња, зечија дивљач). Једино је бројност јаребике испод капацитета ловишта, услед чега изостаје и лов на ову врсту. Међутим, недостатак података о бонитету ловишта за поједине врсте дивљачи искривљује реалну слику о капацитету овог ловишта. Од ловно-узгојних објеката на овом простору егзистирају хранилишта за срнећу дивљач 30 ком, солила 30 ком, појила 10, прихватилишта за фазане 3 ком, хранилишта за фазане 35 ком, а од ловно-техничких објеката 4 затворене и 3 отворене чеке.

У ловној години 2008/2009 Планом газдовања је предвиђен одстрел следећих врста:

- срндаћ 37 ком
- срна 10 ком
- фазан 266 ком
- зеца 266 ком
- дивља свиња 50 ком

Кадровска структура и пословни ефекти коришћења ловних ресурса

Наведена ловачка удружења, која газдују са ловиштима на предметном локалитету, имају око 1 000 ловаца и то Ловачко удружење „Змијање“ Бањалука (око 60%) и Ловачко удружење „Поткозарје“ Пискавица (40%). Примарни циљ ових природи окренутих људи, различитог степена образовања и занимања и признатог друштвеног статуса, јесте узгој, заштита, чување и одрживо коришћење ловног фонда и других ловних ресурса, а по основу спортско-рекреационе и привредне активности, гдје се истовремено одржава њихова сиромаштва по основу запошљавања, друштвено-економског развоја, заштите и унапређења квалитета живота грађана Бања Луке.

За лов на ријетке и проријеђене врсте дивљачи овог подручја, заинтересовани су ловци из иностранства, који представљају значајан извор прихода за проширење и унапређење ловног фонда, као и одрживо коришћење других комплементарних прихода добара града Бања Лука, гдје спадају инвестициона улагања у развој пољопривредне производње. У лову и на ловачким свечаностима, богати и признати људи једноставно рјешавају битна питања сиромаштва по основу запошљавања, друштвено-економског развоја, заштите и унапређења квалитета живота грађана Бања Луке.

Пословни резултати, који се остварују, троше и користе ловачка удружења, омогућавају самоодрживо газдовање ловним ресурсима, по принципу просте репродукције (око 120 000 КМ/год). Овај приход се остварује од чланарине, одстерла дивљачи, продатог меса, угоститељско-туристичких и других услуга. Остварена финансијска средства се троше и користе за заштиту и чување дивљачи, обезбјеђење додатне хране, изградњу и одржавање ловно-узгојних и ловно-техничких објеката. У ловиште се враћа, углавном, онолико колико се из њега узима (користи).

Интегрална заштита и одрживо коришћење ловних ресурса

У планирању самоодрживог газдовања и тржишног привређивања ловним ресурсима и другим комплементарним природним добрима, на пољопривредном и шумском земљишту, утврђују се и проводе интегрално-стратешке мјере, њиховог еколошког прихватљивог и економски оправданог коришћења и унапређења, а у функцији друштвено-економског развоја града Бањалука.

Еколошки прихватљива и економски оправдана заштита и унапређење квалитета ловних ресурса града Бањалука треба да постане вишенамјенско тржиште-берза, за улагање капитала и профитабилно коришћење других роба, услуга, природних добара. Приоритет се даје обнови аутохтоних врста ловног фонда (срна-*Capreolus capreolus*, зец-*Lepus europaeus* и полске коке-*Perdix perdix*, *Phasianus spec*), превозиће птица селица у птице станарице (нпр. дивља патка), профитабилна производња дивљачи у ограђеном простору (дивља свиња, фазан, полска јаревица).

На ловно-продуктивним површинама треба да се изгради потребан број, структура и квалитет ловно-угодних, ловно-техничких, екотуристичких, угоститељских, спортских, здравствених и других објеката. На одабраним локалитетима у ловишту побољшава се квалитет исхране дивљачи (мелиорација ливада и пашњака). Шумско земљиште се пошумљава воћкарицама и металастим зечијаком (*Shorothamnus scoparius* L.). Изграђују

се и правилно постављају хранилишта за дивљач, солила, појилишта, прихватилишта, складишта за храну.

Интегрална заштита и одрживо коришћење ловних ресурса и других комплементарних природних добара захтијева политичку и економску подршку одговарајућих институција, органа и банака. Потребне су институције и еколошко законодавство: природи окренути и квалитетно образовани кадрови, научно-истраживачки рад из области заштите животне средине, еколошки едукативно и тржишно оријентисано становништво овог подручја.

Интегрална заштита и одрживо коришћење ловних ресурса и других комплементарних природних добара града Бањалука поуздан је модел (само) запошљавања и тржишног привређивања сиромашног сеоског становништва, на свом пољопривредном имању.

Из горе наведеног се може закључити да цијело предметно подручје посједује одличне могућности за развој ловног туризма и да их свакако не треба да занемари.

Један од првих послова који би требало урадити у овом правцу је:

- ревизија ловне основе, која је важећа до 2015. год,
- ново бонитирање станишта,
- обнова аутохтоних
- унос нових врста дивљачи (муфлон, јелен лопатар).

У даљем тексту набројане су и остале активности које је неопходно провести у циљу стварања квалитетног ловног подручја, значајног за ловни туризам:

- У газдовању ловиштем и даље дати приоритет узгоју и заштити аутохтоне дивљачи са циљем постизања господарског капацитета ловишта, који је сада незадовољавајући.
- Организовати квалитетну чуварску службу, на цијелом подручју ловишта.
- Радити на ефикаснијој заштити трајно заштићених и заштићених врста, пратити бројности грабежљиваца и држати их у границама подношљиве бројности.
- Контролисати здравствено стање дивљачи и предузимати превентивне мјере.
- Код дивљачи чије је бројно стање испод господарског капацитета ловишта вршити само узгојни и санитарни одстрел.
- Код уређења ловишта приоритет дати изградњи ловно – узгојних објеката.
- Примјењивати јединствену методологију континуираног праћења и извршења годишњих планова газдовања, а тиме и реализацију ловних основа.
- У области коришћења дивљачи и ловишта радити на побољшању постојећих и доношењу нових норматива.
- Инсистирати на што бржем приступу међународним конвенцијама које регулишу ову област, а посебно Конвенцији о међународној трговини угроженим врстама флоре и фауне - CITES.
- Осмислити и примјењивати практичан начин презентовања понуде и јединствен наступ на тржишту свих корисника ловишта.

2. Споредни шумски производи

Љековито биље

Предметно подручје посједује одличне станишне услове за раст и развој великог броја неутрофилних и мезофилних, веома цијењених врста љековитог биља и шумског воћа, које због нерационалног приступа оваквом начину искоришћавања шума, у највећој мјери остане неискоришћено.

До сада, на овом простору није било организованог сакупљања поменутог биља од стране привредних организација, изузев појединачних случајева сеоског становништва који су сакупљену робу пласирали преко посредника, чиме је избјегнута одговарајућа контрола стручњака. Такође, негативан тренд у сакупљању љековитог биља, јесте посљедица недовољне информисаности локалног становништва.

У даљем тексту су побројане само неке врсте љековитог биља и шумских плодова, који се могу сакупити на предметном простору:

- **Alium ursinum** – сријемуш, цријемуш, медјеђи лук
- **Equisetum arvense** - раставић
- **Convallaria majalis** - ђурђевак
- **Juniperus communis** - клека
- **Rubus sp.** - купина
- **Urtica dioica** - коприва
- **Asperula odorata** – лазаркиња, мирисни броћ, броћика
- **Crataegus monogyna** – једносјемени глог
- **Crataegus oxyacantha** – вишесјемени глог
- **Fragaria vesca** – дивља јагода
- **Malus silvestris** – дивља јабука
- **Pirus communis** – дивља крушка
- **Polypodium vulgare** – слатка папрат, ослад
- **Primula officinalis** – јагорчевина, јаглац
- **Prunus avium** – дивља трешња
- **Prunus spinosa** – трњина, црни трн
- **Pulmonaria officinalis** – плућњак, медуника
- **Quercus petraea** – храст китњак
- **Quercus robur** – храст лужњак
- **Sambucus nigra** – зова, базга, зовика
- **Tilia sp.** – липе
- **Viola odorata** – мирисна или модра љубичица
- **Viola tricolor** – дани и ноћ, маћужица
- **Viscum album** – имела, бијела имела
- **Cornus mas** – дријен

Приликом сакупљања наведених биљака, неопходно је познавати два важна услова:

- познавање биљака и
- одговарајуће временске прилике.

У сљедећој табели приказани су подаци о потенцијалној количини љековитог биља која се може сакупити по јединици површине, према истраживањима Шумарског факултета у Бања Луци⁶.

⁶ Љубојевић, Марчета

Табела 29. Потенцијалне количине љековитог биља

Ред Број	ВРСТА ЛЈЕКОВИТОГ БИЉА	КОЛИЧИНА (kg/ha)
1	<i>Asperula odorata</i>	0.816
2	<i>Convallaria majalis</i>	0.160
3	<i>Crataegus sp.</i>	0.296
4	<i>Equisetum arvense</i>	1.710
5	<i>Juniperus communis</i>	2.190
6	<i>Pulmonaria officinalis</i>	1.272
7	<i>Rubus sp.</i>	12.94
8	<i>Sambucus nigra</i>	0.502
9	<i>Urtica dioica</i>	2.926
10	<i>Viola odorata</i>	0.166

Из свега наведеног се може констатовати богат биодиверзитет љековитог биља и шумског воћа, са значајном потенцијалном количином која се може сакупити на предметном простору.

Гљиве

У зависности од станишних услова и временских прилика, на предметном подручју се могу сакупити следеће, цијењене јестиве гљиве:

- *Amanita caesarea* - блага
- *Boletus sp.* - врбањ
- *Agaricus campester* – пољски шампињон
- *Lepiota procera* - сунчаница
- *Cartharellus cibarius* – лисичарка

Значајно је нагласити да подручје обилује и другим јестивим, али на тржишту мање цијењеним врстама гљива.

На овом простору се врши организован откуп сакупљених гљива од стране локалних трговаца, који због недостатка већих привредних капацитета за откуп и прераду гљива, исте пласирају најчешће на италијанско тржиште.

6.4.5. Рибарство

Подручје реона Бронзани Мајдан обилује великим водним ресурсима. Постоји велики број водотока од којих су најзначајнији: Гомјеница, Суботица, Стратинска, Мелина, Бистрица и Голешки поток, сви са сталним током. Водотоци овог подручја су углавном бујичног карактера у средњем и горњем току и сви спадају у прву категорију вода.

Од актуелних рибљих популација у водама на овом дијелу руралног подручја Бања Луке, утврђено је 6 врста риба из 3 фамилије: 1) *Salmonidae* 3 врсте; 2) *Cyprinidae* 2 врсте и 3) *Siluridae* 1 врста.

На овим просторима је некад била заступљена и врста *Chondrostoma Nasus* (Шкобаљ) из фамилије *Cyprinidae*.

Familia Salmonidae

Salmo trutta fario (поточна пастрмка) - Ова врста је типични представник фамилије *Salmonidae*. Насељава дио тока ријеке гдје је температура воде нешто нижа. Пастрмски регион налази се у зони бистрих, чистих, незагађених средина, са богатом количином кисеоника. Насељава потоке, рјечице и много рјеђе ријеке, које одликује хладна, бистра и чиста вода, богата кисеоником и са слабо израженим осцилацијама температуре. С обзиром да је поточна пастрмка једна од најпознатијих и широко распрострањених слатководних риба, представља и врло атрактивну рибу врсту за спортски риболов.

Поточна пастрмка има већу главу са тупом њушком и великим устима у којима су веома оштри зуби. Пераја су заобљена, чврста и прилично широка. Леђа су јој у зависности од станишта тамно-зелена, тамно-сива или тамно-смеђа, а понекад готово сива. Бокови су обично зеленкасти или жућкасти, а трбух сребрнкаст. Има лијепо и пропорционално тијело и убаја се у добре и брзе пливаче.

Распознаје се по црвеним или црним тачкицама по тијелу. Црвенкастих тачкица обично има нешто мање и могу бити у преливима од јарко-црвене до свијетло-црвене боје. У вријеме мријеста боје постају нешто интензивније, јаче и љепше.

Oncorhynchus mykiss (калифорнијска пастрмка или дужичаста пастрмка) - Насељава хладне воде са карактеристикама воде које одговарају и осталим салмонидним рибама. Калифорнијска пастрмка се гаји у рибњацима, јер је показала да у условима вјештачког узгоја релативно добро подноси измјењене услове живота. Одлична је за спортски риболов.

Калифорнијска пастрмка је нешто шири и снажнија од поточне пастрмке. Тијело, укључујући и пераје, јој је прекривено тамним пјегама, а леђа су јој тамно-зелене боје. По боковима, који сребрнкасто свјетlucaју, се пружа шарена линија дугиних боја која нијансом прелази на црвено и због тога је и добила име ружичаста пастрмка.

Hucho hucho (младица) - Младица захтјева висок садржај кисеоника у води, изнад 10 mg/l. Њено станиште су велике, претежно бистре ријеке, чисто, каменито, шљунковито или

пјесковито дно, са јаким слаповима, вировима и буковима, са већом дубином и довољно друге рибе којом се храни. Уништавањем њеног природног станишта, те преграђивањем ријека, постала је јако ријетка врста. То је наша највећа салмонидна врста и сан сваког рибара.

Младица има лијепо, дугачко и ваљкасто тијело и она је највећи представник пастрмског рода. Плива метеорском брзином, а репно пераје је снажно попут весла. Шкржњи поклопци су велики и широко их отвара. По тијелу има црне пјеге и боја јој је изразито лијепа. Глава и леђа су јој тамно-смеђа до зеленкаста, а код понеких примјерака благо ружичаста са преливима, што је везано за мјесто обитовања.

Familia Cyprinidae

Leuciscus cephalus (клен) - обично се налази у средњем брзим водама гдје се задржава иза великог камења, пјешчаних спрудова, стубова, мостова и жила. Младе јединке су у јатима, а одрасле појединачно. Клен добро подноси варирања животних фактора средине, па се сусреће како у брзим и хладним, тако и у мирнијим и топлијим токовима ријеке. Упркос кленовим великим способностима прилагођавања, он ипак најрадије насељава текуће воде са тврдом подлогом.

Клен има издужено и снажно тијело, дужине до 50 cm, са крупном главом и већим устима којима усисава храну. Боја тијела му прелази нијансе од мрко-зелене преко сиве до потпуно црне, а бокови су му сребрнкасти, трбух бијел. Код старијих примјерака трбух временом добија наранџасто-црвену боју. Нарасте до масе од 2 kg.

Barbus barbus (ријечна мрена) - Најрадије се налази у главном току ријеке, тамо гдје је дно од камена. Мрена се креће у јатима која сачињавају рибе различитих величина. Активна је претежно ноћу, али се храни и дању након олуја, када купи мале животиње које су упале у воду. Хране се тако што претражују дно и окрећу камење са дна, како би испод њих пронашле животињице. Када вода почне да се хлади, мрене прелазе у фазу мировања и повлаче се ка најдубљим дијеловима тока.

Мрена има тијело вретенастог облика са наглашеним и јарким перајима. Леђа су јој сиво-маслинаста, а према стомаку је сребрнаста, прекривена густом ситном крљушти. Уста су јој месната и жилава, украшена са два пара малих бркова. Расте до тежине од 10 килограма мада се такви примјерци нису видјели већ дуже вријеме.

Barbus peloponnesius petenyi (поточна мрена или сапача)-Распрострањена је углавном у бржим токовима ријеке и при самом ушћу притока.

Familia Siluridae

Silurus glanis L.(Сом) - Обично насељава мирнији ток ријеке, воли дубока мјеста у рупама и мјеста заштићена пањевима и гранама. Преферира меко дно. Идеална температура воде за сома је 28 °C и он се при њој најбоље осјећа. Сом се из зимског сна буди када температура воде порасте на 18 °C. Проблем сома је лош вид, те храну више налази пипањем и изузетно осетљивом бочном линијом којом осјећа и најмању вибрацију у води.

Сом се доста разликује од риба класичне форме, труп му је овалан, са великом и спљоштеном главом на којој су три пара бркова од којих је горњо-вилични пар дуг до врха грудних пераја, остали су доста мањи. Има ситне очи, велика уста, а доња вилица му је нешто дужа од горње и обе су начичкане мноштвом ситних зуба. Тијело му је без крљушти и веома слузава. Подрепно пераје је дугачко, репно је заобљено, а леђно је мало и без тврдих жбица. Леђа сома су модро-црна, бокови су мано-смеђи или тамно-зеленкасти и мраморирани, а трбух сивкасто-беличасте боје са црвенкастим преливима.

6.4.6. Услугне дјелатности

Трговина

На Студијом обухваћеном подручју трговачка дјелатност се своди на малопродајне трговачке радње у којима се локално становиштво снабдијева основним потребштинама.

Ти објекти су углавном самосталне трговачке радње у којима су радно ангажована у просјеку два до три радника.

Односно, ти пословни објекти углавном се свде на породичне трговачке радње у којима су радно ангажовани углавном сами власници или чланови њихове породице. Иако већих трговачких центара на подручју нема, постојећи продајни објекти могу да задовоље потребе локалног становништва. У табели 29. је дат преглед објеката трговине, као и локације на којима се налазе ти објекти.

Табела 30. Регистровани трговачки објекти који постоје на Студијом обухваћеном подручју

Назив	МЗ у којој се налази објекат	Назив	МЗ у којој се налази објекат
СТР "ДАВОР"	Барловци	С.Т.Р. "Мићо"	Мотике
СТР "ЛАЗАР"	Барловци	С.Т.Р. "Лела"	Мотике
СТР "МИРА"	Барловци	С.Т.Р. "АБД"	Мотике
С.Т.Р. Борковићи	Борковићи	С.Т.Р. "Точак"	Мотике
С.Т.Р. "Рената"	Борковићи	СТР "СУНЦЕ"	Мотике
СТР "Борковићи"	Борковићи	СТР "Зока"	Мотике
С.Т.Р. "Стари Мајдан"	Бронзани Мајдан	С.Т.Р. "Србијанка"	Мотике
С.Т.Р. "Робни центар бм"	Бронзани Мајдан	СТР "ГРАЂЕВИНАР 2"	Мотике
С.Т.Р. "Нела"	Бронзани Мајдан	СТР "ГРАЂЕВИНАР"	Мотике
С.Т.Р. "Штековић"	Бронзани Мајдан	СТР "ЦВЈЕЋАРА ВЕСНА"	Мотике
СТР "БАМБИ"	Бронзани мајдан	СТР "ВЕЦА"	Мотике
СТР "ДУГА"	Бронзани Мајдан	СТР "Нектар"	Обровац
С.Т.Р. "Палма"	Драгочај	СТР "МИР"	Горњи Перван
С.З.Т.Р. "Сагота"	Драгочај	С.Т.Р. "Мушан"	Д.Перван
СТР "Полет"	Драгочај	С.Т.Р. "Дуга"	Пискавица
С.Т.Р. "Грађа"	Драгочај	С.Т.Р. "Спектар"	Пискавица
С.Т.Р. "Маркет"	Драгочај	С.Т.Р. "Дејан"	Пискавица
С.Т.Р. "Зелени Врт"	Драгочај	СТР "Бобо"	Пискавица
СТР "САША"	Драгочај	СТР "РАЈ"	Пискавица
СТР "КИОСК"	Драгочај	СТР "БЕЛИ АНЂЕО"	Пискавица
СТР "ЛЕЛА"	Драгочај	С.Т.Р. "Грампис"	Пискавица - Горња
С.Т.Р. "Амаро"	Ивањска	СТР "Роћко"	Пискавица - Бабићи
С.Т.Р. "Агрокозара"	Поткозарје	С.Т.Р. "Милан"	Пријаковци
С.Т.Р. "Зубић "	Поткозарје	СТР "СРЕЋКО"	Пријаковци
СТР "ПОПОВИЋ"	Поткозарје	СТР "ДАДО"	Мелина
СПТР Цвјећара "ЂУРЂЕВАК"	Поткозарје Центар		

Угоститељство

Угоститељска дјелатност на студијском подручју углавном се реализује у мањим самосталним угоститељским објектима. Ти објекти пружају угоститељске услуге и углавном могу да задовоље потребе локалног становништва и евентуалних једнократних посјета. На Студијом обухваћеном подручју, осим угоститељских објеката који пружају услуге конзумирања пића, налази се и неколико угоститељских објеката који пружају и услуге исхране.

Табела 31. Регистровани угоститељски објекти на студијом обухваћеном подручју, као и локације на којима се налазе

Назив	МЗ у којој се налази објекат
С.У.Р. "Градина"	Борковићи
СУР "CRX"	Борковићи
С.У.Р. "Бронзани конак"	Бронзани Мајдан
С.У.Р. "Точак"	Бронзани Мајдан
С.У.Р. "Штека"	Бронзани Мајдан
СУР "BELLE VIE"	Бронзани Мајдан
С.У.Р. "Нена"	Драгочај
СУР "Ромб"	Драгочај
С.У.Р. "Ђорђе"	Драгочај
СУР "ГАЛЕБ"	Драгочај
С.У.Р. "Маја"	Поткозарје
С.У.Р. "Жељо"	Поткозарје
СУР "ДРЕАМ"	Поткозарје
СУР "СУНЦЕ"	Поткозарје
С.У.Р. "Коноба код Јанка"	Мотике
СУР "АМАРО"	Мотике
СУР "АМАРО"	Мотике
С.У.Р. "Тронеђа"	Горњи Перван
С.У.Р. "Амстердам"	Пискавица

Као што се може видјети из табеле 30. на студијском подручју не постоје угоститељски објекти већих капацитета. То су првенствено мањи објекти без смјештајних капацитета. На студијском подручју нема угоститељских објеката типа мотела, хотела или других који би могли организовано пружити могућност смјештаја за евентуалне посјетиоце. Сам распоред постојећих угоститељских објеката на подручју показује да су они углавном смјештени у центрима већих мјесним заједница и то углавном у оним кроз које пролазе регионални путни правци. (путни правац Приједор-Бања Лука или путни правац Бања Лука –Сански Мост).

Оно што је значајно примјетити јесте да због географског положаја, путних комуникација које пресијецају студијско подручје и повезују га са другим регионланим центрима (Приједор, Сански Мост у ФБФ) и других утицајних фактора на подручју дјелују

још неке значајне услужне дјелатности које су од великог интереса не само локалне заједнице, него и могућности пружања туристичких услуга.

Занатске и самосталне радње

Значајно је навести постојање самосталних пољопривредника, такси превозника, самосталних занатлија и домаћих радиности. Ове активности на подручју не само да радно ангажују домаћинства на којима се налазе него треба да се напомене да нека од њих играју кључну улогу у очувању традиционалних заната, него и стварају погодне услове за радно ангажовање већег броја чланова породице. Посебно је значајно постојање пољопривредних произвођача на овом подручју. Они стварају претпоставку да се пољопривредна дјелатност на овом подручју, које пружа изразито повољне услове, значајније развије (табела 31).

Табела 32. Регистроване занатске радње и пољопривредна газдинства на Студијом обухваћеном подручју

Назив	МЗ у којој се дјелатност обавља	Дјелатност
СОД "ЛОВАЦ"	Борковићи	Занатство
Пољоп. газдинство "РД"	Борковићи	Пољопривреда
С.З.Р."Козара-лифт"	Бронзани Мајдан	Занатство
Заједничка занатска радња "ГРАНИТ"	Бронзани Мајдан	Занатство
SOZD "LUZICA-TROCKENBAU"	Бронзани Мајдан	Занатство
СЗР "Гоца"	Драгочај	Занатство
Домаћа радиност	Драгочај	Занатство
С.З.Т.Р."Амиго"	Поткозарје	Занатство
С.З.Р."Лимарска радња"	Поткозарје	Занатство
СОД "БД-ХИДРАУЛИКА"	Поткозарје	Занатство
Пољопривредни произвођач	Кмеђани	Пољопривреда
С.З.Р. "Каменорезац"	Мотика	Занатство
С.З.Р."Фреш"	Мотике	Занатство
СЗ.Р."Пилана"	Мотике	Занатство
Auto taxi	Мотике	Занатство
С.З.Р."Пекара Палачковић"	Мотике	Занатство
С.О.Д."Стијаковић Монт"	Мотике	Занатство
Пољопр.произв."Бегић"	Мотике	Пољопривреда
СЗР "МАЈА"	Мотике	Занатство
СЗР "ПИЛИПОВИЋ"	Мотике	Занатство
Самостални Привредник	Г. Перван	Привредник
Пољопривредни произвођач Драгојевић"	Доњи Перван	Пољопривреда
С.З.Р. "Малинић"	Пријаковци	Занатство
С.З.Р."Аутоелектричар"	Пријаковци	Занатство
Домаћа радиност	Пријаковци	Занатство
СЗР "MICHELIN"	Пријаковци	Занатство
СОД "БИСЕР"	Пријаковци	Занатство

Осим наведених самосталних дјелатности којима се бави локално становништво, а које могу дати свој допринос у развоју туристичке дјелатности на подручју, значајно је напоменути да су активне и друге услужне радње. Посебно су значајне услуге које се односе на превоз. Наиме, на студијском подручју су регистроване радње које се баве пружањем услуге јавног превоза, такси услуга, оправке и одржавања возила, као и ауто отпада (табела 32.). Регистроване радње су распоређене тако да је већим дијелом обухваћено студијско подручје.

Табела 33. Регистровани привредници у пружању услуга у саобраћају

Назив	МЗ у којој се дјелатност обавља
Auto taxi	Борковићи
Mobil taxi	Бронзани Мајдан
Ауто Отпад "Тотал"	Драгочај
Јавни превоз	Драгочај
Јавни превоз	Драгочај
Аутопревозник	Драгочај
Аутопревозник	Драгочај
Јавни превоз	Поткозарје
Јавни превоз	Поткозарје
Самостални превозник	Мотике
Такси превоз	Мотике
Јавни превоз	Мотике
Auto taxi	Доњи Перван
Auto taxi	Пискавица
Аутопревозник	Пискавица

Оцјена стања туристичке дјелатности

На Студијом обухваћеном подручју туристичка дјелатност се није развила мада постоје значајни потенцијали. Ако се изузму неки почетни кораци који су предузети од стране појединаца, туристичка дјелатност на Студијом обухваћеном подручју може се рећи да и не постоји. О тим појединачним иницијативама које су предузете у циљу стварања туристичке понуде на овом подручју размотрит ће се посебно.

Неки од најзначајнијих разлога због којих није дошло до развоја туризма на подручју су:

- Непостојање смјештајних капацитета, као ни инфраструктуре која одговара стандардима за обављање туристичке дјелатности,
- Не постоји никакво искуство у обављању туристичке дјелатности, па је стога очито потребна едукација у свим сегментима пружања туристичких услуга,
- Непостојање довољно стручњика кадрова који би могли квалитетно обављати активности које се односе на пружање туристичких услуга,
- Слаба заинтересованост локалних заједница и одговорних институција за очување и његовање културних традиционалних вриједности,

- И поред тога што постоје значајни потенцијали за развој ловног туризма на подручју (постоје ловачка удружења, мањи ловни објекти, итд.), он још увијек егзистира на некомерцијалним основама,
- Непостојање повољнијих значајнијих финансијских средстава која би била усмјерена као подстицајна за развој туризма,
- Не постоје организоване иницијативе које би подржале и подстицале организованији наступ у циљу стварања повољнијих услова за развој туризма.

Осим наведених разлога које треба отклонити како би се створили услови за развој туристичке дјелатности на подручју, постоје и проблеми који се односе на заштиту животне средине, а који се негативно рефлектују на стварање негативног имиџа средине.

Међу тим проблемима посебно треба да се истакну следећи:

- Постоји већи број локалних (сеоских) депонија крупног отпада,
- Постоје, такође, и проблеми који су у вези са отпадним водама у скоро свим мјесним заједницама,
- У циљу смањења производње органског отпада осјећа се потреба за едукацијом локалног становништва које њиме управља на превазиђени начин-спаљивањем.

Ово су само неки од основних узрока који су допринијели да се на Студијом обухваћеном подручју туристичка дјелатност налази на изузетно ниском стадију развоја.

На Студијом обухваћеном подручју постоје одређене иницијативе у пружању туристичких услуга, које су покренуте од појединаца. Ту је значајно поменути иницијативу у МЗ Пискавица, у којој су иницијативом локалног становништва начињени значајни кораци у развоју туризма. Наиме, у тој мјесној заједници постоји манифестација која је попримила како «традиционални», тако и међународни карактер у обиљежавању етно вриједности краја.

Осим тога, на Студијом обухваћеном подручју постоје и друге иницијативе које су начињене у циљу оживљавања туристичке дјелатности.

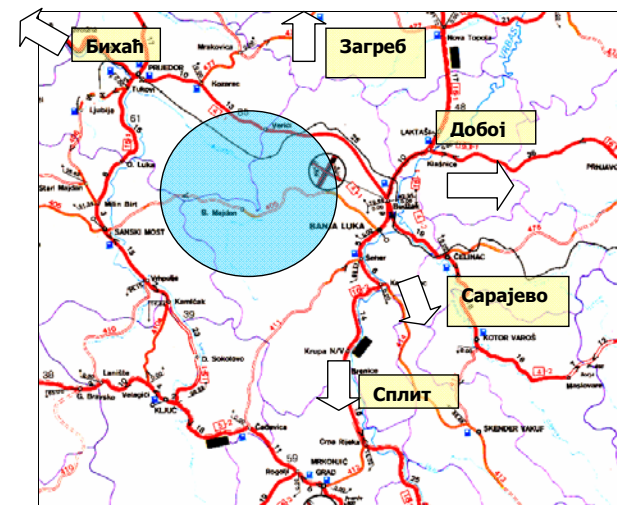
6.5. Инфраструктура подручја

6.5.1. Саобраћајна инфраструктура

Карактеристике комуникација подручја (путна, жељезничка, авио – у окружењу)

Предметни простор има добру саобраћајну мрежу, као и добру повезаност са осталим подручјима. Ово се првенствено односи на друмски саобраћај. Изграђене саобраћајнице примарног значаја имају правац пружања исток-запад, што је првенствено условљено топографским карактеристикама. С обзиром да је магистрални пут класификаован као правац од пуног значаја, очекивати је да у скоријем времену почну активности у смислу повећања капацитета овог путног правца, да ли по постојећој траси или некој другој, на овом подручју. На следећој слици приказана је мрежа регионалних и магистралних путева, као и однос са окружењем.

Слика 2. Приказ мреже путева и односа локалитета са важнијим одредиштима

Жељезничка и авио повезаност подручја са окружењем

На студијском подручју постоје објекти магистралне жељезничке пруге Нови Град – Бања Лука – Добој – Зворник. Аеродром „Бања Лука“ у Маховљанима, општина Лакташи, је ваздушна лука на коју је оријентисан предметни простор и удаљена је око 20-40 km од третираног локалитета.

Најближе жељезничке станице од третираног предметног простора су у Пискавици – Поткозарју – Мишин Хану – Рамићима и Бањалуци, која је у саставу магистралне жељезничке пруге Нови Град – Бања Лука – Добој – Зворник.

Везе простора и наведених објеката се остварују путем друмског саобраћаја.

Структура путне комуникације и процјена стања

Предметни простор се налази сјеверо-западно од Бањалуке и смјештен на простору који је покривен мрежом магистралних и регионалних путева.

Мрежу магистралних путева на овом простору чини следећа саобраћајница:

- **Магистрални пут М-4 дионица Приједор – Бања Лука**
Овај путни правац пружа се у правцу исток – запад и чини једну од веза овог простора са ширим окружењем.
Ова саобраћајница стањем и елементима задовољава захтјеве који се постављају пред ранг ове саобраћајнице, као и оптерећење које се јавља. Стање коловоза је задовољавајуће, што је последица рехабилитације овог путног правца која је извршена прије 1 године.
- **Регионални пут Р-405**, ова саобраћајница је оријентисана ка Бронзаном Мајдану и протеже се даље на запад и повезује магистралне путеве М-16 и М-15, односно Бањалуку са западним дијелом Републике Српске. Стање коловозне конструкције пута Р-405, је у задовољавајућем и добром стању до Бронзаног Мајдана, а даље према Стратинској и Санском Мосту у лошем стању.
- **Регионални пут Р-405а**, тангира са западне стране обухата студијског подруја и оријентисан је ка регионалном путу Р-405, на који се спаја у реону Старог Мајдана. Ова саобраћајница повезује Ламовиту и Омарску са овим подручјем, а такође и са магистралним путем М-4. Стање ове саобраћајнице у односу на претходне наведене је доста боље у третираном подручју пошто је изграђена и модернизована прије 5 година.
- **Регионални пут Р-478**, се протеже од магистралног пута Бања Лука - Приједор у зони Поткозарја и иде према сјеверу. Ова саобраћајница представља дио путног правца који повезује сјеверо-западне дјелове града Бањалуке са Турјаком - Врбашком и Градишком и чини најкраћу везу између М-4 и М-14.1 (Драксенић – Градишка). Стање ове саобраћајнице у зони обухвата је у лошем стању, нема асфалтни застор и није ријешена одводња на цијелој дужини трасе, али је омогућен минимум за несметано функционисање саобраћаја на овом правцу.

У наредној табели приказана је дужина ових саобраћајница кроз студијско подручје.

Табела 34. Дужина важнијих путних праваца кроз студијско подручје

	Путни правац	Дужина (km)
1.	М-4	18.7
2.	Р-405	23.8
3.	Р-405а	3.8
4.	Р-478	10.9

Кроз предметни документ обрађује се цијелина која обухвата два карактеристична локалитета (сјеверни дио Мањаче и јужне падине Козаре) која се просторно не могу раздвојити, док се у функционалном смислу могу посматрати као засебне јединице.

На предметном локалитету постоји мрежа локалних путева који повезују ова два локалитета, као и унутар локалитета. Велика разлика у надморској висини између ова два локалитета је фактор који је омогућио да везе између ова два локалитета карактеришу велики подужни нагиби и самим тим је кориштење, а посебно у зимским условима отежано и није чест примјер да се комуникација ова два локалитета остварује путем примарне путне мреже (магистрални и локални путеви).

На третираном подручју могу се издвојити следећи локални путеви:

- Пут за манастир Гомјеницу
- Пут за Голеше и Хан Кола
- Борковићи – Славићка – Радосавска - Пискавица
- Пут Јанковића брдо - Пискавица
- Пискавица - Поткозарје
- Пискавица - Радуљи
- Поткозарје - Верићи
- Мотике - Драгочај
- Страњани - Драгочај
- Мотике - Драгочај
- Пријаковци - Драгочај

Железничка и авио повезаност подручја са окружењем

На студијском подручју не постоје објекти у функцији авио саобраћаја. Аеродром „Бања Лука“ у Маховљанима, општина Лакташи, је ваздушну лука којој је оријентисан предметни простор и удаљена је од 20 - 40 km од најудаљенијих дјелова локалитета.

Најближе железничке станице у предметном простору су Пискавица – Поткозарје – Мишин Хан – Рамићи и Бања Лука. Ове станице се налазе на магистралној железничкој прузи Нови Град – Бања Лука – Добој – Зворник.

Везе простора и наведених објеката се остварују путем друмског саобраћаја.

6.5.2. Водоснабдијевање, коришћење вода за остале потребе, отпадне воде и заштита вода

Када је ријеч о хидротехничкој проблематици која може бити у вези са предметним пројектом, може се поћи од основних аспекта водопривреде: коришћење вода (за снабдијевање водом за пиће, производњу електричне енергије, спортове на води, рибњаке, наводњавање пољопривредних површина и сл.), заштита вода (заштита од загађивања отпадним водама од насеља, индустрије, комуналним отпадом и сл.) и заштита од штетног дејства вода (заштита од поплава, бујица, ерозија и сл.).

Коришћење вода

Расположиви водни ресурси (капацитети) за коришћење вода у вези са предметним подручјем су ријека Врбас са притокама (Драгочај, Иваштанка, Широка ријека) и остали водотоци. Гомјеница са притокама припада сливу ријеке Сане. Значајније притоке су: Стратинска (са потцима Грабовац и Милосавка), Бистрица, Брколоса, те већи број мањих токова (рјечица и потока) чија су изворишта важна као водозахвати за снабдијевање

водом (извориште Суботица, Црно врело, Бијело врело, Момића врело и већи број мањих врела).

На подручју Доње Пискавице најзначајнији водоток је ријека Пријека, која је бујичарског карактера, те у појединим случајевима плави околни терен.

Приоритет у коришћењу расположивих вода је снабдијевање водом за пиће. Најзначајније извориште за снабдијевање водом се може сматрати ријека Врбас. У садашњој ситуацији користи се као главно извориште на локалитету Десна Новоселија, за снабдијевање водом града Бањалуке, те дијелова општина Челинац и Лакташи. Тренутно се користи око 400 l/sec воде која се црпи бунарима као подземна вода из алувиона, док се око 600 l/sec може добити прерадом воде захваћене директно из ријеке на постројењима тзв. Фабрике воде у Новоселији. У току су активности на проширењу капацитета за прераду ријечне воде на додатних 800 l/sec, чиме би се створила могућност ширења водовода и на подручја која су предмет пројекта: продужетак водовода од Рамића према Поткозарју, Пискавици и Верићима, Куљанима, Барловцима, Мотицама (и осталим припадајућим гравитирајућим насељима).

За снабдијевање водом насеља која гравитирају сливу Гомјенице, за снабдијевање водом су значајна каптирана врела изворишта Суботица, затим Момића врело и некаптирано извориште звано Црно врело.

Извориште Суботца је каптирано 1908. године и представља први организовани водоводни систем којим је вода доведена у градско подручје Бањалуке. Каптажни систем водовода „Суботица“ се састоји из великог броја мањих каптажа на падинама планине Стрмац, који се налази у четири изражене хидролошке цјелине (Трклја, Кракићи, Палевина и Барица). Вода се сакупља у четири одвојене коморице, а потом су сакупљене воде уведене у резервоар Суботица 2x75 м³ са котом 427,40 мнм, која је омогућила гравитациони транспорт воде до Бањалуке са цијевима Ø225 (једна дионица), Ø200 мм (друга дионица), дужине 22 км са минималним капацитетом Q=30 l/sec. Сада је капацитет изворишта знатно смањен због неадекватног одржавања изворишта (према мјерењима из 2003. године издашност је износила 17,5 l/sec). Пошто су расположиве количине воде незнатне за град Бањалуку, у садашњој ситуацији се воде активности, да се врело Суботица ангажује за снабдијевање водом сеоског становништва које гравитира траси доводног цјевовода. У том смислу планирани су (и највећим дијелом изграђени) водоводни подсистеми који ће узимати воду са доводног цјевовода, дизати препумпном станицом до резервоара и даље разводити до насеља. Предвиђени су (и изграђени) следећи подсистеми за насеља:

- Подсистем за Доњи Перван и Горње Борковиће;
- Подсистем за Доња Кола (засеоци Дамјановићи, Грмуше, Удовчићи, Голићи и Момићи);
- Подсистем Голеша (засеоци Ружевићи, Милојевићи, Киклићи, Милошевићи, Гајићи и Добраши);
- Подсистем Доњи Перван – школа (за снабдијевање објеката у центру мјесне заједнице: школа, пошта, продавнице, кафане, црква и нови стамбени објекти);
- Подсистем Чокори – Павловац - Прњавор Мали;
- Подсистем Павловац.

Током 2002. године изграђен је водоводни систем за насеље **Борковићи**, који је ангажовао извориште „Момића врело“ капацитета 3 – 5 l/sec (чија издашност није довољна да подмири потрошаче у лјетњем периоду у вријеме максималне потрошње).

Предметни водовод се састоји од следећих објеката:

- каптажне грађевине за захватање изворишта Момића вела: главна каптажа је на коти 380,42 м.н.м. и доња каптажа на коти 378,42 м.н.м.
- сабирна грађевина на коти 377,00 м.н.м. (сакупља воду из обје каптаже, а налази се у близини каптажа)
- цјевоводи за довод воде од каптаже до сабирне грађевине
- каптажне и сабирна грађевина се налазе у селу Суботица
- доводни цјевовод за довод воде од сабирне грађевине до резервоара Ђурића брдо на коти 355 м.н.м. Дужина цјевовода је око 4650 м. На овом цјевоводу није предвиђено прикључивање потрошача
- Резервоар Ђурића брдо, кота прелива 355 м.н.м.
- Крак за Кременовиће (дужина око 850 м)
- Крак за Борковиће
- Резервоар Ожеговићи, кота прелива 280 м.н.м. (на краку за Борковиће).

Осим напријед наведених врела на овом подручју је извршено каптирање више мањих врела за индивидуално снабдијевање мањих групација становништва, као на примјер:

Централно подручје дијела насеља **Бронзани Мајдан** се сада снабдијева водом из јавног водоводног система Бринзаног Мајдана. Извршено је захватање (каптирање) више планинских локалних врела у реону села Мелина – подручје Стрмца. Прво је захваћено Чавића врело у Стрмцу, које се налази на коти 345,50 мнм (2 врела, укупног капацитета око 10,5л/сек), те је вода цјевоводом (Ø110 мм) доведена у резервоар запремине 38 м³ на коти 226,80 мнм. Како је газдовање овим водоводом било препуштено Мјесној заједници која није имала праву контролу над водоводом, вршено је несавјесно прикључивање успутних потрошача, па је било угрожено квалитетно снабдијевање водом становника насеља Бронзани Мајдан. Из горе наведених разлога, пришло се изналажењу начина снабдијевања водом Бронзаног Мајдана на квалитетнији начин. Истраживањем терена дошло се до закључка да је насеље Бронзани Мајдан могуће ријешити каптирањем неколико врела у подручју Стрмца:

- «Вучјак II» (каптажна грађевина КГ1) на коти 397,03 мнм;
- „Вучјак I” (каптажна грађевина КГ2) на коти 385,49 мнм;
- „Висока” (каптажна грађевина КГ3) на коти 401,06 и 400,97 мнм;
- Думан” (каптажна грађевина КГ4) на коти 360,84 мнм;
- Каменолом” (каптажна грађевина КГ5) на коти 387,09 мнм.

Каптирана вода извора „Вучјак II” се одводи цјевоводом Ø90 мм до приклучног окна, гдје се спаја са водоводом извора „Вучјак I” и цијевима Ø110 мм одводи до прикључног окна 2). У прикључном окну 2 спаја се вода извора „Висока” те цјевовод Ø110 мм одводи до прикључног окна 3 гдје се спаја са водом извора „Думан”. Од прикључног окна 3 цјевоводом Ø110 мм вода свих извора се спаја у сабирну грађевину (запремина 15 м³, кота прелива 314 мнм) гдје се посебно доводи и вода извора „Каменолом”. Од сабирне грађевине, вода се цјевоводом Ø110 мм одводи до резервоара у Бронзаном Мајдану (запремина 320 м³, кота прелива резервоара 285 мнм). У насељу Бронзани Мајдан изграђена је секундарна водоводна мрежа, профила Ø3” и мањим.

За насеља у подручју **Стратинске** (Стевићи, Батари, Папићи) саграђен је локални водовод, каптирано врело код Тошиног бунара (кота 437 мнм), доводни цјевовод Ø50 мм, резервоар 30 м³ (на коти 400 мнм), те разводна дистрибуциона мрежа до потрошача. У насељу постоји још неколико мањих локалних водовода.

За насеље **Горња Бистрица** захваћено је извориште Ђукића врело капацитета 3 – 5 л/сек. Уз водозахват је саграђена пумпна станица, потисни цјевовод, резервоар запремине 200 м³ на брду Караула (кота дна 400 мнм), те дистрибуциона мрежа од резервоара у четири правца: према Мучаловићима и Поповићима, Вучићима и Ђулумима, Јанковићима и Јованићима, те према Лолићима.

За насеља у **Доњој Бистрици** је извршено каптирање изворишта звано Врело на коти 224 мнм, пумпна станица на коти 222,50 мнм препумпава воду у резервоар запремине 200 м³ на коти 302 мнм, док се вода даље разводи одговарајућом дистрибуционом мрежом.

За локални водовод Кременовићи – Гаковићи је каптирао извориште Црно врело капацитета 1,2 л/сек;

За локални водовод за Савановиће, Јањетовиће и Лолиће у Мјесној заједници Бистрица, каптирана су врела (кота 305 и 302 мнм), те се вода препумпава (0,20 л/сек) у резервоар 20 м³ на коти 368 мнм.

У **Пискавици** постојећи водовод снабдијева центар насеља, са изворишта у реону Шумара. Један дио домаћинства је довело воду са Брестовца.

Водоводни систем насеља Верићи се састоји из два подсистема:

- систем водовода са изворишта Маринац I и Маринац II
- систем водовода са изворишта Лушица

Водоводни систем са изворишта Маринац се састоји од сљедећих објеката: каптажна грађевина Маринац I (на коти 483 мнм), каптажна грађевина Маринац II (на коти 461,30 мнм), од којих се вода цјевоводима Ø50 мм доводи у сабирну комору (кота дна 459 мнм). Од сабирне коморе вода се цјевоводом Ø50 мм доводи у резервоар (са двије коморе и затварачницом) запремине 100 м³, са растерећењем притиска у растеретној комори (чија је кота дна 338,50 мнм). Резервоар се налази на коти 297 мнм, на локалитету „Брдо“ (код гробља изнад засеока Савићи). Главни одводни цјевовод из резервоара је Ø100 мм који је положен поред новог пута Бањалука – Приједор, са њега се врши одвајање дистрибутивних кракова према појединим засеокима и потрошачима пречника цијеви Ø50 мм и мањим. Укупни капацитет изворишта је око 0,5 л/сек.

Систем водовода са изворишта Лушица се састоји од сљедећих објеката: каптажа извора Лушица, кота 520 мнм; подиони шахт (на коти 505 мнм) за дијељење воде за насеље Бистрица и насеље Верићи; доводни цјевовод Ø150 мм од каптаже до подеоног шахта; доводни цјевовод Ø80 мм од подеоног шахта до растеретних комора РК₁, РК₂ и резервоара; растеретна комора РК₁ на коти 470 мнм; растеретна комора РК₂ на коти 390 мнм; резервоар запремине 200 м³, кота дна 300 мнм; дистрибуциона мрежа од резервоара до насеља, профила Ø100 мм. Капацитет изворишта Лушица је 10 л/сек.

Од значајних врела на сливу водотока Суботица, који још нису каптирана, су Бијело врело и Црно врело. Бијело врело је релативно скромног капацитета 2 – 3 л/сек. Налази

се југозападно од насеља Палачковићи (удаљено од насеља око 600 м, надморска висина врела око 330 мнм).

Црно врело по свом капацитету је једно од најзначајнијих врела у сливном подручју водотока Суботица. Налази се између насеља Палачковићи и Вукелићи. Састоји се из два врела: горње врело (узводно) и доње врело (низводно). Горње врело је већег капацитета у односу на доње, има изљевну коту 265 мнм. На горњем врелу су током 2003 – 2004. године вршени истражни радови у сврху дефинисања врела за потребе флаширања воде. На мјесту изљева воде из стијенског масива, направљена је улазна галерија елипсог облика ширине 1,5 м, висине 2,4 м и избушена у стијенску масу око 40 м тунелском изведбом. Из галерије практично тече поток и улива се у Субицу. Током 2004. године су вршена мјерења количине воде која истиче из галерије. Мјерење количина воде је вршено на бази мјерења протицајног профила и брзина на њему. Добијени су сљедећи резултати протицаја:

Редни број мјерења	Датум мјерења	Измјерене количине л/сек
1	18.05.2004.	180
2	24.06.2004.	160
3	14.08.2004.	145
4	06.09.2004.	138
5	28.10.2004.	125

Поред врела чија вода истиче из истражне галерије – „горње врело“, низводно око 40 м се налази „доње врело“ које бочно истиче из картифицираног стијенског масива. Његов измјерени минимални капацитет износи 50 – 60 л/сек (мјерење извршено у октобру 2004. године).

Може се рачунати, да се из оба врела може обезбиједити (минимум) 175 л/сек, воде, што је знатна количина за могућност снабдијевања руралних (сеоских) подручја дијела града Бањалука (дио Борковића, Бронзаног Мајдана, Стратинске, Радосавске, Пискавице) и дијела општине Приједор.

Квалитет воде изворишта Црно врело: Према резултатима физичко – хемијског и бактериолошког прегледа воде (узорак узет 6.9.2004. године, анализе извршио Институт за заштиту здравља Републике Српске, Бања Лука), у погледу анализираних физичко – хемијских параметара узорак је исправан, док са бактериолошког гледишта прегледани узорак воде не одговара прописима и нормама за пречишћавање воде отвореног и затвореног типа и није за директну употребу без претходног санитарно – хигијенског третмана, што је било и за очекивати с обзиром да се ради о отвореном незаштићеном врелу. С обзиром да се ради о значајном изворишту, потребно је извршити додатне бактериолошке анализе воде у различитим хидролошким условима везаним за интензитет падавина, на основу којих ће се дефинисати обим санитарно – хигијенског третмана воде. Такођер би се дефинисале и зоне санитарне заштите изворишта.

Дио насеља **Мотике** се снабдијева водом са водоводног система града Бања Лука. Према до сада урађеној и усвојеној студијској и пројектној документацији, због конфигурације (рељефа) терена, подручја уз ток водотока Широка ријека (од насеља Паприковац односно Дракулић до насеља Мотике) планирано је да се снабдијевање водом рјешава фазно у овисности од надморске висине појединих локалитета. Планирана су паралелна два цјевовода који се спајају на цјевовод (прикључно окно) у Лијевчанској

улице код вентила за редукцију (смањење) притиска на коти 225 м.н.м. (врши се редукција притиска на 3 бара:

- Ø 100 мм са којег ће се снабдијевати потрошачи од коте **180 м.н.м. до 230 м.н.м.** (изводи се од прикључног окна у Лијевчанској улици после вентила за редукцију притиска – стационожа 0+350, кота терена 225 м.н.м. и иде кроз насеље Мотике до стационожа 5+316,50, кота терена 227,08 м.н.м).
- Ø 200 (150) мм са којег ће се снабдијевати потрошачи од коте **230 м.н.м. до 250 м.н.м.** (изводи се од прикључног окна у Лијевчанској улици испред вентила за редукцију притиска) и иде кроз насеље Мотике до стационожа 6+146.

Дио насеља Мотике (виши рубни дијелови) је планирано да се снабдијева водом са изворишта **Средовац** (активности на изградњи водоводног система су у току). Систем се састоји од следећих елемената:

- каптажа изворишта Средовац (издашност око 1,2 л/сек);
- пумпна станица (уз каптажу извора) на коти 230 мм;
- потисни цјевовод од каптаже до резервоара;
- резервоар запремине 100 м³ на коти 565 мм (на брду Караула);
- дистрибуциона водоводна мрежа за снабдијевање засеока Наранчићи, Лукаићи, Ратковићи, Прпе, Бранковићи, Калабићи, Зељковићи, Марковићи, Тодићи, Јаворци, Кременовићи, Стијаковићи и Јанковићи.

На третираном подручју постоји још већи број мањих локалних водовода.

У наредном периоду је потребно квалитетно ријешити водом сва насеља:

- Проширењем градског водоводног система (правац Пријаковци – Мишин Хан – Поткозарје – Пискавица - Верићи);
- Изградњом водоводног система Црно врело, који ће снабдијавати водом дио насеља на подручју општине Бања Лука (Бронзани Мајдан, Бирковићи, Пискавица, Славићка, Радосавска) и дио насеља на Подручју општине Приједор.
- Изградњом локалног водоводног система за снабдијевање водом насеља на подручју Кмећана.

Одвођење и третман отпадних вода

Када је ријеч о сеоским (руралним) подручјима, не може се говорити о организованом сакупљању, одвођењу и пречишћавању (третману) отпадних вода и њеној коначној диспозицији (одлагању) у реципијенте. У постојећој ситуацији отпадне воде се одлажу у индивидуалне септичке јаме, мада није риједак случај да се упуштају директно у локалне водотоке без икаквога пречишћавања. Према законској регулативи - Правилнику о третману отпадних вода за подручја градова и насеља гдје нема јавне канализација (Службени гласник Републике Српске бр. 68 од 2001. год), предвиђају се следећи начини (као привремена односно прелазна рјешења док се не изгради јавна градска канализација и постројење за пречишћавање градских отпадних вода):

- тип 1, септик за кориснике до шест чланова: техничке карактеристике дате у прилогу Правилника;
- тип 2, сабирна јама (емшерна јама), за кориснике преко шест чланова: техничке карактеристике дате у прилогу правилника;

- тип 3, префабриковани септички уређаји: техничке карактеристике ових уређаја даје произвођач у сваком конкретном случају, а власник односно корисник таквог објекта је дужан имати техничку документацију за свој објекат (или заједнички уређај за више објеката). У будућности би се ова проблематика требала спроводити по предметном Правилнику.

Када је у питању градско подручје Бањалука, ова проблематика је само дјелимично ријешена. Организовано одвођење отпадних вода путем јавних канализационих система, постоји само у ужем градском подручју. Изграђени канализациони колектори се уливају у реципијенте (ријеку Врбас и њене притоке) без претходног пречишћавања.

За предметна сеоска подручја, канализационе системе те одговарајући третман отпадних вода је потребно изградити за централна подручја насеља са гушћом концентрацијом изградње објеката: Бронзани Мајдан, Стратинска, Пискавица, Поткозарје, Мишин Хан, Мотике, Драгочај, Барловци.

Регулација водотока

На предметном подручју је потребно регулисати дијелове водотока који се изливају из корита за вријеме великих вода, те плаве околне терене (првенствено у централним подручјима насељених мјеста):

- У зони Поткозарја водотоке Иваштанка, Прекуша и Пискавичка ријека;
- У зони Бронзаног Мајдана водотоке Стратинску, Гомјеницу, Мељинску ријеку;
- На подручју Славићке и Радосавске водоток Брколоса;
- На подручју Верића дијелове Бистрице и Трноваче;
- На подручју Мотика водотоке Дубоки поток, Црквина, Широка ријека.

Водотоке је потребно очистити од израслог шибља и дрвећа, набацаног смећа, наноса и сл.

6.5.3. Електроенергетска инфраструктура

Обиласком терена и увидом у постојећу електроенергетску инфраструктуру сјеверног и западног дијела општине Бањалука може се констативати да су сва насеља на предметном дијелу општине Бањалука електрифицирана. У свим насељима на сјеверном дијелу општине изграђене су напојне дистрибутивне трафо-станице које су преко надземних 20 kV далековаода укључене у средњенапонску мрежу дистрибуције Бањалука.

У свим насељима израђене су надземне НН меже преко којих се потрошачи снабдијевају ел. енергијом 20 kV далеководи СТС и НН мреже су урађене углавном у доба опште електрификације насеља. У појединим засеоцима која су удаљена од центра села, напонске прилике су лоше, па се у планском периоду у тим засеоцима планира изградња нових дистрибутивних ТС са реконструкцијом НН мрежа и напојних средњенапонских водова.

Услед повећања оптерећења у сеоским домаћинствима, а како су постојећа напојна електроенергетска постројења далеководи и НН мреже дострајали, потребно је вршити

реконструкцију наведене електроенергетске инфраструктуре. Реконструкцију електроенергетске инфраструктуре планирати и вршити у сарадњи са електродистрибуцијом Бањалука и Одјељењем за стамбено-комуналне послове Града Бањалука.

Међутим, ако се узме у обзир пројекат који обухвата девет просторних цјелина (Бронзани Мајдан, Стратинска, Борковиће, Бистрицу, Горњу Бистрицу, Пискавицу, Шимиће, Мишин Хан, Поткозарје, Вериће, Мотике и Драгочај), који има за циљ да се кроз јачање постојећих и развој одрживих капацитета у области туризма и пољопривреде омогући интензивнији развој и модернизација руралних домаћинстава на планираним територијалним цјелинама, на који начин би се повезало цијело подручје и обезбиједио равномјернији развој, потребно је код планирања реконструкције постојеће и изградње нове електроенергетске инфраструктуре знатно појачати преносне капацитете и омогућити већу потрошњу ел. енергије. Да би се остварили наведени планови развоја сеоског туризма потребно за наведена подручја изградити сигурну електроенергетску инфраструктуру која мора бити прорачуната и изведена за прикључење већих потрошача, те да обезбиједи већу сигурност у испоруци ел. енергије новопланираним потрошачима.

У том циљу потребно је постојеће 20 kV далеководе и ТС реконструисати и замијенити са новим енергетским постројењима већег преносног капацитета. Код реконструкције надземних 20 kV водова препоручује се рјешење за сигурније напајање изградњом напојних 20 kV водова из двије и више напојних тачака. У циљу смањења постојећих дугих и малог капацитета НН мрежа потребно је изградити нове трафо-станице по засецима и дијеловима насеља, а НН мрежу реконструисати и изградити нову, већег капацитета.

Освјетљење

У већем броју насеља изграђена је јавна расвјета главних улица кроз насеља тако да је у већем броју насеља и на тај начин побољшан квалитет живљења. У оним насељима гдје није изведена улична расвјета потребно је извести освјетљење главних саобраћајница које пролазе кроз центар насеља. Освјетљење главних саобраћајница које пролазе кроз насеља вршити у сарадњи са органима из Градске управе. Код реконструкције НН мреже, НН стубове постављати поред сеоских путева како би се на исте могла поставити и улична расвјета.

Планирани коридор 400 kV далековода

У циљу бољег снабдијевања ел. енергијом подручја Бањалуке и Приједора, Урбанистичким планом града Бањалука и просторним планом Приједор предвиђена је изградња 400 kV далековода ТС Бањалука 6 – ТС Приједор 2 – Бихаћ – Загреб. Коридор планираног 400 kV далековода ТС Бањалука 6 – ТС Приједор 2 уцртана је у радну карату Студије сјеверозападног дијела општине Бањалука и у радну карату Просторног плана Приједор. Како се види нова траса планираног 400 kV далековода у насељу Талићи спаја се са постојећом трасом 220 kV далековода Јајце – Приједор 2 и у истом коридору продужава до ТС Приједор 2.

Код планирања изградње нових садржаја водити рачуна да се исти не граде у планираном коридору 400 kV далековода ТС Бањалука 6 – ТС Приједор 2.

6.5.4. Телекомуникациона инфраструктура

Поштански саобраћај

У области комуникација један од најважнијих је поштанско-телефонско-телеграфски саобраћај који директно утиче на развој републике, регије и општине.

Данас се поштанско-телефонско-телеграфски саобраћај дијели на:

- поштански који обухвата пријем, обраду и дистрибуцију поштанских пошиљки и
- телефонско-телеграфски саобраћај, који се бави преносом говорних сигнала, односно пријемом и отпремом писаних саопштења.

Поштански саобраћај од телекомуникационог се раздвојио још 1997. године и сада се поштански саобраћај одвија у оквиру акционарског друштва Српске поште, а.д. Бања Лука.

Главне услуге које се обављају путем поштанског саобраћаја су:

- Пренос поштанских пошиљака,
- Услуге новчаног пословања,
- Услуге електронске поште и пренос података за кориснике поштанских услуга.

Ове услуге представљају 82% од укупно извршених услуга.

Поштански саобраћај Републике Српске организован је преко предузећа за поштански саобраћај АД Бања Лука са сједиштем у Бањој Луци.

Поштанске услуге на предметном подручју се обављају преко јединица поштанске мреже које се налазе у: Бронзаном Мајдану, Шимићима и Пискавици.

Обрада пошиљака се врши у главном центру за обраду пошиљака Бања Лука.

Ради превазилажења постојећих диспропорција у развоју између привредног развоја и поштанског саобраћаја потребно је:

- постојећу поштанску мрежу реконструисати и доградити тако да се изграде нове поштанске јединице,
- повећати број поштанских шалтера,
- повећати број поштанских ковчежића,
- планирати отварање нових доставних реона,
- планирати увођење савремених електронских система у процес поштанског саобраћаја уз уважавање критерија:
 - 1 пошта / 5.000 становника,
 - 1 шалтер / 2.000 становника
 - 1 ковчежић / 3 km².

Пошто се класични поштански сервис оријентисан на писмо непрестано смањивао, Пошта се мора оријентисати на стратегију развоја других дјелатности. Ово је посебно постало

актуелно након раздвајања поштанских и телекомуникационих услуга и стварањем двије независне компаније. Зато поштански саобраћај, поред модернизације пословања, мора да раније и у своју дјелатност укључи друге сервисе.

Даљи развој поштанског саобраћаја мора се огледати у његовом успјешнијем функционисању кроз увођење нових технологија и у овој области тако да се омогући:

- пренос физичког терета,
- пренос докумената електронским путем,
- пружање услуга путем јавних говорница,
- у условима либерализованог тржишта стварање услова за пружање телекомуникационих услуга (Интернет и др.).

У циљу рентабилнијег пословања број поштанских јединица се не би повећавао, док би се број шалтерских мјеста мијењао у зависности од повећања броја услуга.

Телекомуникације

Основа успјешног развоја друштва и економије су развијене телекомуникације.

Телекомуникације се изразито динамично развијају и мијењају у времену, због чега се елементи телекомуникационог развоја и предвиђања не могу сагледавати само на основу једног стања, већ на основу анализа у току временског периода од минимално двије до десет година.

Оцјена развоја телекомуникација у друштву доноси се на основу података о кришћењу скупа мрежа, система и уређаја за приступ корисника телекомуникационим сервисима као што су: фиксна телефонија, мобилна телефонија, системи кабловске телевизије, заступљеност РС рачунара, Интернета и тд.).

Телекомуникацијски промет има релативно мали и прихватљив утицај/потребе на простор. Осим тога, у поређењу са било којим прометом, у релативно кратком времену околни простор се санира, поготово ако се користе рјешења полагања кабла под земљу и бежичне комуникације.

Телекомуникације су изузетно важан чинилац свеукупног привредног и друштвеног развоја земље. Телекомуникацијама се повезују крајеви земље, интегришу се сви сектори производње. Без телекомуникација нема развоја привреде нити повезаности са осталим дјелом свијета.

Добре, ефикасне и јефтине телекомуникације утичу на смањење трошкова производње те производи постају конкурентнији на свјетском тржишту. У области телекомуникација запошљава се знатан број радника.

Телекомуникационе везе предметног подручја одвијају се преко аутоматских телефонских централа (АТЦ) – истурених степена (RSS-ова), базних станица мобилне телефоније и ТВ – антенских репетитора. Дигиталним преносом сигнала омогућено је коришћење РС рачунара, Интернета и тд.).

Међутим, и поред свега наведеног, телекомуникациона мрежа предметног обухвата још увијек није довољно изграђена, а постоји изражен велики интерес сусједних држава и ширег окружења за бржу и бољу везу са Еропом, односно са цијелим свијетом. Улагањем у телекомуникациони систем покреће се општи економски развој предметног подручја, а и ширег подручја.

Плановима Телекома Српске предвиђено је унапређење пословних процеса и релација са корисницима кроз моћне информационе системе за бригу о корисницима и обрачунавању датих услуга.

Циљеви:

- Креирање нових сервиса,
- Развој кичме дигиталне инфраструктуре која може да подржи захтјеве за новим сервисима оријентисаним на пренос података,
- Бржа понуда нових сервиса и сервиса додатних вриједности на тржишту,
- Изградња нових мрежа за приступ које подржавају нове сервисе,
- Изградња система за бригу о корисницима,
- Осигурање принципа универзалног сервиса према постављеној регулативи.

6.5.5. Третман чврстог отпада

Садашње стање у управљању комуналним чврстим отпадом, како на просторима цијеле Босне и Херцеговине, тако и Бањалучке регије се огледа у лошем стању финансија и лошем очувању животне средине.

На подручју бањалучке регије у оквиру сваке општине дјелује по једно комунално предузеће које је дјелимично прошло кроз процес приватизације. Комунално предузеће Чистоћа а.д. Бањалука, својим услугама сакупљања комуналног и других категорија отпада, опслужује само градско подручје (око 90% градског подручја, односно око 75-80% укупног становништва општине) или већа приградска насеља, док је остатак непокривен. Рачуна се да је око 50 000 домаћинстава обухваћено режимом одвожења отпада (160 356 становника).

Због неизграђене саобраћајне мреже, остатак градског подручја, као и приградска насеља нису обухваћена сакупљањем отпада.

Унутар урбаних цјелина градова Бањалучке регије чврсти отпад настаје у зависности од самих активности које се одвијају на овом подручју и то као посљедица не само становања него и дјелатности јавних установа, индустрије, медицинске активности итд.

Развојем друштва, повећањем броја становника, развојем индустрије, урбанизацијом итд., тенденција продукције отпада је еминентна.

Моментално ни у једном граду ове регије систем није заснован на примарној селекцији отпада из разлога немогућности његове рециклаже и неразвијености система те намјене.

Проблематика одлагања и уклањања отпада преставља један од битних услова за спречавање ширења заразних болести, загађења основних природних елемената животне средине и уопште за одржавање јавне хигијене.

Становништво на подручју града Бањалуке одлаже отпад у типске контејнере ($=1,1\text{m}^3$), што је најчешћи вид одлагања, док у зонама са претежно индивидуалним становањем карактеристично одлагање у ПВЦ вреће и намјенске канте.

Комунални отпад са подручја града Бањалуке се прикупља и депонује, у прелазном периоду, на градску депонију са локалитетом у Рамићима, до реализације регионалне депоније на истој локацији.

Проблем дивљих депонија присутан је у свим општинама Бањалучке регије, за које је Стратегијом управљања чврстим отпадом предложено да комунални отпад одлажу на заједничку депонију у Рамићима. Дивље депоније "разбацане" су по читавој територији појединих општина, зависно о разведености путне мреже и приступним путевима до ријечних токова. Најчешће су формиране непосредно уз пут у близини насељеног мјеста, а врло чест случај је да се отпадни материјал депонује уз корито ријеке или у напуштеним позајмиштима камена и шљунка. По конфигурацији терена, углавном су то стрме падине на којима се врло тешко може организовати чишћење и одвоз депонованог материјала.

У општини Бања Лука површине 1232 km^2 није евидентирано много дивљих депонија отпада из разлога што се са већег дијела градске територије врши одвоз на централну депонију у Рамиће.

У насељеним мјестима брдско-планинских дијелова општине дивље депоније су уз једини путни правац који таква мјеста повезује између себе или са регионалним асфалтним путем.

Велики дио комуналног и кабастог отпада је разасут по обалама ријека, количине је тешко процијенити, а локације су најчешће промјенљиве.

За депонију у Рамићима карактеристично је да се отпад сабија и врши се прекривање земљом и шљунком. На депонији се врши неконтролисано спаљивање отпада.

6.6. Социјална и друштвена инфраструктура подручја

За јавне службе и друге друштвене дјелатности често се користе и израз социјална или друштвена инфраструктура. У ранијем периоду, током 80 – их година прошлог вијека, у просторним плановима користили су се и термини урбана опрема, као и објекти друштвеног стандарда. Поред тога, значење и опсег термина јавне службе и друге друштвене дјелатности се протеком времена мијењао. У периоду 80 – их година под јавним службама су се, између осталог, подразумевале и комерцијалне дјелатности, као што је трговина, а такође и службе везане за пољопривреду као што су пољопривредне и ветеринарске апотеке. Такво схватање овог појма је потпуно разумљиво, јер су се под јавним службама односно урбаном опремом подразумевале све врсте услуга које је обезбјеђивало друштво, односно, држава. Трговина, као и услуге у области пољопривреде и ветеринарства су били у том периоду готово потпуно у друштвеном или државном власништву, тако да је било посве логично да се просторним планом дефинише њихова просторна алокација као сегмента укупне урбане опреме.

На студијском подручју од објеката јавних служби егзистирају објекти образовања (основно образовање), културе (друштвени домови), здравства (амбуланте), комуналних дјелатности (поште и пијаци), управе (мјесне канцеларије) и спорта (сеоска игралишта, школска игралишта, мањи рекреативни терени).

6.6.1. Образовање

Основно школство (обичне основне школе) представља најраспрострањенији облик образовања на студијском подручју. Генерално, основне школе су најбројнији и најраспрострањенији објекти јавних служби на овом подручју. Заједно са поштама и амбулантама представљају најраспрострањеније јавне службе. Поред овога, однос централних основних школа и подручних одјељења указује на међусобне везе насеља у простору (гравитациона подручја центара).

Затварање подручних одјељења у саставу централних школа је један од индикатора негативних демографских кретања, односно демографског пражњења одређене територије. Тако нпр. од завршетка II свјетског рата на студијском подручју је затворено 7 сеоских школа (подручних одјељења) и то у насељима Церици, Драгочај (Градина), Поткозарје - Ивањска (Пезићи), Пискавица (Зрнићи), Суботица и Шимићи (двје школе: Шимићи - центар и Нови Шимићи).

Год. 2006. на студијском подручју постојало је укупно 4 централне основне школе (деветогодишње) – у насељима Бронзани Мајдан, Поткозарје - Ивањска (двје школе: Поткозарје – центар и Мишин Хан) и Пискавица. Централна основна школа „Десанка Максимовић“ Драгочај се налази у атару насеља Рамићи. Међутим, већина ученика ове централне основне школе долази из насеља Драгочај.

Број подручних одјељења износи укупно 12. Налазе су у насељима Барловци, Борковићи, Драгочај (Страњани), Поткозарје - Ивањска, Кмећани, Мелина, Мотике, Обровац, Перван Доњи, Пискавица (Горња Пискавица), Радосавска и Стратинска.

Треба истаћи да неки дијелови подручја (насеља) улазе у гравитациону зону централних основних школа изван студијског подручја. Тако нпр. подручна одјељења у насељима Барловци и Пријаковци припадају централној основној школи «Јован Дучић» Залужани, док подручно одјељење у насељу Мотике припада централној основној школи «Георги С. Раковски». У саставу централне основне школе «Мирослав Антић» из насеља Бистрица су подручна одјељења у насељима Борковићи и Перван Доњи. Дио насеља Славићка гравитира подручном одјељењу у насељу Јелићка у општини Приједор (школа смјештена уз саму границу студијског подручја). С друге стране, дио насеља Голеша изван студијског подручја гравитира подручном одјељењу у Первану Доњем.

Сва подручна одјељења су петогодишње школе, осим подручног одјељења у насељу Борковићи које је деветогодишња школа.

Број ученика у свим овим школама се смањује у последњих неколико деценија.

Иначе, укупан број ученика основних школа у студијском подручју се процењује на око 1.635 ученика.

6.6.2. Култура

Од објеката културе на студијском подручју егзистирају само сеоски домови културе (друштвени домови). У оквиру централних основних школа налазе се школске библиотеке.

Друштвени домови су присутни у насељима Поткозарје (Ивањска) и Пискавица. Објекат друштвеног дома у насељу Бронзани Мајдан није у функцији.

Културне манифестације

Од културних манифестација на студијском подручју егзистира манифестација «Козарачки етно фестивал изворне пјесме» у насељу Пискавица и «Зимско прело» у Горњој Пискавици.

Вјерски објекти

У садашњем тренутку у студијском подручју егзистира већи број православних и католичких цркава. Православне цркве се налазе у сљедећим насељима: Бронзани Мајдан, Поткозарје (Каралићи), Кмећани (манастир Гомионица), Перван Доњи, Пискавица (двје цркве: Пискавица – центар, Горња Пискавица), Пријаковци и Славићка (црква брвнара). У насељима Драгочај, Мелина и Стратинска у градњи су православне цркве.

Римокатоличке цркве се налазе у насељима: Поткозарје - Ивањска (двје цркве: Поткозарје – центар и Маменице), Драгочај (Страњани), Мотике, Стратинска и Шимићи. Неке католичке цркве су оштећене и порушене у последњем рату (Шимићи). Поред ових цркава на студијском подручју егзистира више римокатоличких капела (претежно на гробљима).

Џамија у насељу Бронзани Мајдан се обнавља након што је порушена у последњем рату.

6.6.3. Здравствена заштита

На студијском подручју постоји 7 амбуланти са локацијом у насељима Бронзани Мајдан, Борковићи, Драгочај, Поткозарје - Ивањска (двје амбуланте: Поткозарје - центар и Мишин Хан), Пискавица и Верићи. У свим овим мјестима уз амбуланте егзистирају и апотеке.

Социјално старање

Геријатријски центар се налази у насељу Драгочај.

6.6.4. Комуналне дјелатности

Од објеката комуналних дјелатности у оквиру студијског подручја постоје поштански објекти и пијаце. Поште се налазе у насељима Бронзани Мајдан, Драгочај, Поткозарје и Пискавица. Пошта Голеша је смештена у насељу Перван Доњи. Пијаце се налазе у насељима Бронзани Мајдан и Поткозарје (Ивањска).

6.6.5. Управа

На студијском подручју од објеката управе постоје једино мјесне канцеларије. Локације ових канцеларија су насеља Борковићи, Бронзани Мајдан, Драгочај, Пискавица и Поткозарје – Ивањска (Поткозарје – центар). Мјесна канцеларија Голеша је лоцирана у насељу Перван Доњи.

6.6.6. Спорт

Спортски објекти и терени у студијском подручју су ограничени на отворене спортске терене (уз школске објекте, универзални терени у сеоским центрима, мањи приватни рекреативни терени, отворени спортски терени у надлежности спортских друштава – сеоски стадиони).

Мање спортске сале (фискултурне сале) су присутне у склопу основних школа у насељима Бронзани Мајдан, Борковићи, Поткозарје (Ивањска) и Пискавица.

Отворени спортски терени су највише присутни уз школске објекте. Претежно се ради о асфалтираним школским игралиштима, са универзалном плохом површине око 900 m², на којима се може играти рукомет, мали фудбал, кошарка и одбојка.

Од отворених спортских терена у надлежности спортских друштава у студијском подручју постоје сеоска фудбалска игралишта у насељима Бронзани Мајдан, Пискавица (ФК «Слобода»), Поткозарје – Ивањска и Стратинска (ФК «Гомионица»).

6.6.7. Опремљеност јавним службама

Из свега претходног примјетно је да се четири насеља издвајају по својој опремљености објектима јавних служби: Бронзани Мајдан, Драгочај, Поткозарје (Ивањска) и Пискавица. Добра опремљеност карактерише и насеље Борковићи, коме једино недостаје пошта. Нека насеља не посједују никакве објекте јавних служби – Церици, Перван Горњи и Суботица.

6.7. Заштита природног и културно - историјског наслеђа

6.7.1. Заштита природног наслеђа

Босна и Херцеговина, а самим тим и Република Српска, по разноликости природних вриједности (биљног и животињског свијета, пејзажа, геолошког и другог наслеђа), спада у сам европски врх. На жалост, покрај великог броја наведених природних добара на територији Републике Српске једино су национални паркови Козара и Сутјеска, заштићени посебним законским актима.

Такође, важно је нагласити да Република Српска нема усвојену Црвену књигу нити Црвену листу заштићених биљака, животиња и гљива.

У контексту наведеног се може закључити да се заштити природе не даје довољан значај, чиме је иста веома угрожена.

Из тог разлога, идентификацији и заштити природних вриједности, на подручју које третира Студија, је посвећена значајна пажња.

Студијско подручје, обилује веома богатим пејзажним вриједностима, који су представљени шумским комплексима, висовима, долинама, и све то и комбинацији са уситњеним пољопривредним површина. У оквиру шумских, водених и ливадских екосистема егзистира веома велики број биљних и животињских врста.

Слика 3: Подручје Бронзаног Мајдана

Хидролошка мрежа овог простора је изузетно богата и представљена је већим бројем ријека и потока, који завређују нарочиту пажњу (Суботица, Гомионица,...).

Просторним планом Републике Српске, према којем је предвиђено стављање под правну заштиту између 15 и 20 % укупне територије РС, у категорију *Рекреациони, културни, научни, образовни, пејзажни и други заштићени природни предјели*, на студијском подручју, сврстани су:

- рјечица Гомјеница
- горњи ток рјечице Црквене

У категорију **Регионални паркови**, Просторним планом РС је предвиђено стављање под заштиту подручја Поткозарја.

Као посебну природну вриједност студијског подручја, неопходно је навести извориште и рјечицу Суботицу, која је изостављена са листе у Просторном плану, али свакако је неопходно ставити под заштиту и то у категорије **хидролошки споменици природе и заштићени предјели**.

Посебну заштиту, у категорији **ботанички споменик природе**, засигурно заслужује и стабло питомог кестена (*Castanea sativa*), у селу Мрзићи код Бронзаног Мајдана. Прсни пречник овог монументалног стабла износи 203 cm, са висином од 18 m, због чега се налази у каталогу највећих стабала Републике Српске.

Постојеће шумске комплексе у реону Бронзаног Мајдана и реону Поткозарја је неопходно сачувати у циљу очувања постојећег вриједног генофонда од даље деградације која је имала кулминацију у ратном и посљератном периоду. Ови шумски комплекси покрај заштитне функције изворишта и водотока, представљају и станишта великог броја дивљачи.

6.7.2. Културно - историјско наслеђе

На студијом обухваћеном подручју туристичке потенцијале представља и значајан број културно историјског и градитељског наслеђа. Према Просторном плану Републике Српске извршена је класификација националних споменика који се налазе на територији РС-е, а са тог списка на студијом обухваћеном подручју се налазе:

1. Историјске грађевине и споменици са привремене листе:

- Жупна црква св. Вида која се налази у Барловцима,
- Ојданића брдо-капела св.Крижа у Барловцима,
- Капела св. Николе Талевића –Поткозарје (Ивањска) у засеоку Церићи,
- Капела св. Леополда Богдана Мандића која се налази у Мјесној зајдници Мотике-село Чивчије,
- Капела св. Рока, смјештена у Мотикама, село Ђелановац,
- Жупна црква узнесења БДМ и жупна кућа у Поткозарју (Ивањска)
- Јелићка – црква брвнара (тачна локација Славићка)

2. Градитељске цјелине са листе:

- Биједа- Барловци - гробље
- Капела св. Николе Талевића – Поткозарје (Ивањска) у засеоку Церићи и гробље
- Капела рођења БДМ и гробље - Валентићи – Ивањска
- Капела Крстова узашашћа и гробље - Вучића Гај – Ивањска
- Гробље и филијална црква св. Рока - у Поткозарју (Ивањска) у мјесту Висока Главица
- Гомионица – православни манастир

3. Градитељске цјелине проглашене националним спомеником

Међу многобројним споменицима који су проглашени националним споменицима БиХ на територији града Бања Лука, на Студијом обухваћеним подручјем, манастир Гомионица са својом комплетном градитељском цјелином проглашен за национални споменик, као и Православна црква брвнара (црква посвећена преносу моштију св. Николе) у Јелићки (тачна локација Славићка).

Слика 4. Црква брвнара - Јелићка

Градитељско наслеђе које постоји на Студијом обухваћеном подручју представља значајне туристичке потенцијале. Ако се томе додају етно вриједност, традиционална гастрономија и друге вриједности, може се рећи да на подручју постоје значајни потенцијали за развој туризма.

У погледу културног наслеђа, ПП РС издваја националне споменике БиХ и археолошке локалитете. Национални споменици су подијељени на двије главне групе – привремена листа националних споменика БиХ и проглашени национални споменици БиХ. На студијском подручју су издвојене и двије типолошке категорије националних споменика – историјске грађевине и градитељске цјелине.

Вјерски објекти

На Студијом обухваћеном подручју постоје значајни вјерски објекти и културно историјски споменици који представљају неискориштене туристичке потенцијале.

Подручје обухваћено Студијом, према територијалној организацији Српске православне цркве, се налази под јурисдикцијом Епархије бањалучке. Исто подручје је у саставу архијерејског намјесништва бањалучког и у њему се налази неколико парохија које имају своје вјерске објекте од којих неки имају карактер значајних вјерских објеката, како за локално становништво тако и шире.

Манастир Гомионица

Манастир Гомионица са црквом посвећеном Ваведењу Богородице код Бронзаног Мајдана смјештена је на 42 km западно од Бањалучке. Помиње се још прије 1536. године, када се у турским изворима помиње игуман Андрија. Типик манастира Гомионица потиче из 1599. године, а налази се у епархијској библиотеци у Араду (Румунија). Током XVIII и XIX вијека црква је неколико пута обновљана. Манастирску школу подигнуту 1882. године похађао је и књижевник Петар Кочић.

Слика 5. Манастир Гомионица

Гомионичка црква је једнородна грађевина са куполом, полукружним олтарском апсидом и припратом. Сводови унутар цркве су ослоњени на истурене пиластре, при чијем дну су лучно разведени пролази, што цркви даје тробродну основу. Цркви је средином деветнаестог вијека дограђена спољна припрата, а 1900. године и звоник. Године 1891. у куполи, испод слоја зидног сликарства из 1870. године, откривене су старије фреске. У манастирској ризници су збирке икона из XVI – XIX вијека, ту су и збирке старих рукописних и штампаних књига из XIV – XVIII вијека и предмета умјетничког занатства.

Позлаћени гомионички сребрни крст из 1640. године, рад Стефана Ивановића Сарајца из Сомбора, данас је у колекцији Лондонског универзитета.

Манастир Гомионица је свакако најзначајнији вјерски центар у оквиру посматраног подручја. Осим старости и специфичности градње овај вјерски објекат посједује значајне вјерске реликвије и иконе од периода изградње манастира па све до данас. По својим специфичностима манастир представља велики драгуљ за све љубитеље старина и духовних вриједности овог краја, као и за поклонице православне вјере.

Манастир, такође, пружа могућност развоја вјерског туризма на Студијом обухваћеном подручју и може представљати његову окосницу у даљем развоју.

Ако се томе придодају и уз прекрасни предјели ријеке Гомионице на чијем водотоку још увијек постоји одређени број воденица које су у функцији и представљају велику атракцију, те низ других садржаја који постоје на том подручју онда је јасно да се ради о значајном туристичком потенцијалу тог подручја.

Ово може бити окосница за зачетак неких других видова туризма који су компатибилни са вјерским, планинским, сеоским, ловним, манифестационим и другим видовима туризма за које постоје потенцијали на овом подручју.

Осим манастира, на Студијом обухваћеном подручју има велики број других вјерских објеката који служе православним вјерницима, а који завређују и пажњу других посјетилаца, те представљају такође туристички потенцијал овог подручја за развој вјерског туризма. Ту је свакако потребно споменути филијалну цркву св. Пророка Илије која припада парохији манастира Гомионица. Овај храм је саграђен 1939. године и окупља велики број вјерника.

Ако се томе придодају и вјерски објекти других конфесија које живе на овом подручју (као што је на примјер црква у Шимићима) тада се слика употпуњује и туристичка понуда за вјерски туризма бива још додатно обогаћено својим садржајима.

6.8. Заштита животне средине

Неконтролисана промјена природних услова услед наглог процеса урбанизације, коју карактеришу непотпуна контрола експлоатације природних површина и ресурса, су најчешћи узроци деградације основних елемената животне средине.

Поменуте деградације се манифестују у различитим облицима, прије свега као:

1. Загађивање вода (површинских и подземних);
2. Загађивање земљишта и нагомилавање чврстог отпада;
3. Загађивање атмосфере;
4. Појава буке и др.

Разматрање проблематике заштите животне средине постаје актуелно тек у посљедњих неколико година, што као посљедицу има недостатак великог дијела података о тренутном стању животне средине односно, евиденцију контроле и мјерења загађења.

Анализа стања животне средине студијског подручја подразумјева појединачну анализу стања основних елемената животне средине, узимајући у обзир факторе који утичу на дате елементе, као и њихове узрочно – последичне везе.

Проведена анализа постојећег стања на студијском подручју дала је општу слику стања животне средине посматрајући поједине сегменте, њихову међусобну повезаност и условљеност као што су вода, тло, ваздух.

Важно је напоменути да се приликом израде овог документа није располагало довољним бројем адекватних података из разлога непостојања система мониторинга на цијелом посматраном подручју.

Ваздух

На квалитет ваздуха у оквиру предметног подручја осим фактора природног поријекла (климатски, рељеф, метеоролошки, који могу бити под утицајем различитих фактора дешавања на глобалном нивоу) у знатној мјери утичу фактори антропогеног поријекла, чији настанак и ниво утицаја зависи од одређених људских активности.

Загађење атмосфере настаје од гасовитих продуката сагорејивања односно, емисијом полутаната у процесима сагорејивања различитих врста горива који се употребљавају најчешће у саобраћају, или као енергенти било у привредним или индивидуалним активностима.

Квалитет ваздуха како на ужем подручју тако и у овом дијелу простора има промјењљиве вриједности у различитим периодима годишњих доба. Најгрубља подјела извора загађивача може се дефинисати на следећи начин:

1. Линиски извори загађења (путне саобраћајнице)
2. Тачкасти извори загађења (већи појединачни извори)
3. Расути извори загађења (више мањих извора на одређеном простору)

Узимајући различите факторе који утичу на квалитет ваздуха на студиском подручју (насељеност, саобраћајна инфраструктура, привредни објекти већег капацитета и сл., непостојање даљинског система гријања), може се закључити да је ниво негативних утицаја на ваздух низак односно, ограничен на мањи контактни простор у коме се налази извор загађења.

Вода

На простору који третира студија не постоји изграђен канализациони систем за одводњу и третман отпадних вода. Негативан утицај на воде се огледа у постојању већег броја септичких јама које су неадекватно изграђене. Недозвољено одлагање чврстог отпада на обалама водотока како и у самом кориту, те неадекватан начин рјешавања отпадних вода привредних погона су активности које за последицу имају деградацију и нарушавање постојећих водотока.

Тло

Деградација земљишта се огледа у следећем:

1. Одлагање чврстог отпада (осим заузимања земљишта ствара се могућност да процједне воде доспију у подземне токове)
2. Привредне активности везане за експлоатацију рудних богатстава

3. Неадекватна експлоатација шума, односно сјеча доводи до промјене квалитета тла.

6.9. Анализа просторно-планских и стратегијских докумената

6.9.1. Анализа просторно-планске документације

Извод из Просторног плана општине Бања Лука 1986 – 2005.

Просторни план општине Бања Лука је први стратешки просторно – плански документ који је cjеловито третирао територију читаве општине односно града Бањалуке. Овај Просторни план је усвојен 1990. године, а његов плански хоризонт је истекао 2005. године.

Намјена простора представља синтезни резултат процеса израде сваког просторног плана. Она се увијек у великој мјери заснива на планској концепцији мреже насеља.

Просторни план општине Бања Лука (ПП БЛ) у оквиру студијског подручја је дефинисао два центра II категорије – центра зона (будуће вароши): Бронзани Мајдан и Ивањска. У Западну зону Бронзани Мајдан улазе насеља Борковићи, Бронзани Мајдан, Кмећани, Мелина, Обровац, Перван Доњи, Перван Горњи, Славићка, Стратинска и Суботица (насеља Бистрица, Чокори, Голеша, Павловац, Прњавор Мали и Вилуси улазе у зону, али су изван студијског подручја), док Сјеверозападну зону Ивањска чине насеља Барловци, Церици, Драгочај, Ивањска, Мотике, Пискавица, Пријаковци, Радосавска, Шимићи и Верићи (насеље Рамићи улази у зону, али је изван студијског подручја).

У оквиру Сјеверозападне зоне Ивањске ПП БЛ је издвојио два центра III категорије – центра зоналних подручја (будуће варошице): Драгочај и Пискавица. Зонално подручје Драгочај обухвата насеља Барловци, Церици, Драгочај, Мотике и Пријаковци (насеље Рамићи улази у зонално подручје, али је изван студијског подручја), а зонално подручје Пискавица обухвата насеља Пискавица и Радосавска.

У оквиру Западне зоне Бронзани Мајдан овај Просторни план је издвојио два центра III категорије – центра зоналних подручја (будуће варошице): Борковићи и Голеша. Зонално подручје Борковићи обухвата насеља Борковићи, Перван Доњи и Славићка (насеље Бистрица улази у зонално подручје, али је изван студијског подручја). Међутим, зонално подручје Голеша, поред истоименог насеља изван студијског подручја, обухвата и насеља Перван Горњи и Суботица. Занимљиво је да је центар зоналног подручја Голеша лоциран на тромеђи насеља Голеша, Перван Доњи и Перван Горњи, при чему су објекти јавних служби налазе у атару насеља Перван Доњи.

На основу горенаведене концепције мреже насеља Просторног плана општине Бања Лука утврђена су урбана подручја. Међутим, у намјени простора која се односи на студијско подручје доминирају пољопривредна земљишта, као и шуме и шумска земљишта. Од осталих будућих начина коришћења простора у студијском подручју План утврђује и нешто већу површину акумулације «Обровац» на ријеци Гомјеници (90 ha). Ријеч је о планираној вишенамјенској акумулацији за потребе водоснабдијевања, контроле

протицаја, наводњавања итд. и која је cjелокупном својом површином у студијском подручју.

Просторни план општине Бања Лука планирао је мелиорацију пољопривредног земљишта у долинама Гомјенице, Брколоса, Пискавичке ријеке, Драгочаја и Широке ријеке.

Извод из Просторног плана Републике Српске до 2015. год.

Према Просторном плану Републике Српске до 2015. год. (ПП РС) преко студијског подручја води примарна осовина развоја РС Нови Град – Приједор – Бања Лука – Лакташи – Прњавор – Дервента – Модрича – Шамац – Бијељина.

Од крупних саобраћајних објеката ПП РС је преко студијског подручја планирао изградњу аутопута Бања Лука – Приједор – Нови Град – Република Хрватска. Од осталих инфраструктурних објеката треба поменути изградњу вишенамјенске акумулације Обровац на ријеци Гомјеници.

Студијско подручје по ПП РС улази највећим дијелом у састав потенцијалне Врбаско – мотајичке туристичке зоне, као једне од 8 потенцијалних туристичких регија у Републици Српској. У том се смислу овај План указује на могућност развоја сеоског и еко туризма на студијском подручју. Као значајан туристички мотив у области културног наслеђа ПП РС истиче манастир Гомионицу.

Од заштићених природних подручја кроз ПП РС на студијском подручју се планира регионални парк (парк природе) Поткозарје (крајњи сјеверозападни дио) и два заштићена природна предјела: Рјечица Црквина (горњи ток са притокама) и Ријека Гомјеница. Ова два заштићена природна предјела простиру се и изван студијског подручја, пошто се налазе на граници студијског подручја.

У погледу културног наслеђа ПП РС издваја националне споменике БиХ и археолошке локалитете. Национални споменици су подјелиени на двије главне групе – привремена листа националних споменика БиХ и проглашени национални споменици БиХ. На студијском подручју су издвојене и двије типолошке категорије националних споменика – историјске грађевине и градитељске цјелине.

ПРИВРЕМЕНА ЛИСТА

ИСТОРИЈСКЕ ГРАЂЕВИНЕ

1. Барловци – жупна црква св. Вида
2. Церици – Ивањска – капела св. Николе Тавелића и гробље
3. Чивчије – Мотике – капела св. Леополда Богдана Мандића
4. Ћелановац – Мотике – капела св. Рока
5. Ивањска – жупна црква узнесења БДМ и жупна кућа
6. Ојданића Брдо – Барловци – капела св. Крима
7. Јелићка – црква брвнара (тачна локација Славићка)

ГРАДИТЕЉСКЕ ЦЈЕЛИНЕ

1. Биједа – Барловци – гробље
2. Церици – Ивањска – капела св. Николе Тавелића и гробље

3. Валентићи – Ивањска – капела рођења БДМ и гробље
4. Вучића Гај – Ивањска – капела Крстова узашања и гробље
5. Висока Главица – Ивањска – гробље и филијална црква св. Рока
6. Гомионица – православни манастир

ПРОГЛАШЕНИ НАЦИОНАЛНИ СПОМЕНИЦИ БИХ

ГРАДИТЕЉСКЕ ЦЈЕЛИНЕ

1. Манастир Гомионица, градитељска цјелина
2. Православна црква брвнара (црква посвећена преносу моштију св. Николе) у Јелићи (тачна локација Славићка), градитељска цјелина

Планска документација нижег реда

У претходном периоду је израђено низ докумената нижег реда којима је простор био регулисан у појединим сегментима, онако како су потребе одређених микролокација захтијевале. Предметна документација је, углавном, израђена осамдесетих и деведесетих година прошлог вијека, те данас није релевантна, посматрано са временског и са просторног аспекта. Друштвено-економске прилике и значај предметног простора у контексту развоја града Бањалуке се знатно измијенио, те су нужне и нове просторно-планске претпоставке за развој предметног простора.

Најзаступљенији вид документације, који је раније рађен за предметно подручје, су урбанистички редови за сеоска насеља и планови парцелације са урбанистичко-техничким условима за поједине микролокалитете са специфичним функцијама које је требало детаљно регулисати. Поред тога, урађено је доста инфраструктурних пројеката у појединим зонама.

У прегледној табели су дати најзначајнији документи израђени до 2008. године:

Табела 35. Просторно-планска документација нижег реда израђена до 2008. год.

Врста	Назив	Датум	Општина	Подручје
УТУ	Изградња кооперативног дистрибутивног центра у Борковићима	1993.	Бањалука	Борковићи
ИП	Саобраћајне површине гробља у Бронзаном Мајдану	1995.	Бањалука	Б.Мајдан
ИП	Уређење гробља у Б.Мајдану-пројект распореда гробних мјеста, хортикултурног уређења и урбане опреме	1993.	Бањалука	Б.Мајдан
ИП	Уређење гробља у Б.Мајдану-освјетљење пјешачких стаза	1993.	Бањалука	Б.Мајдан
ИП	Изведбени пројект уређења гробља у насељу Брон. Мајдан		Бањалука	Б.Мајдан
ПП и УТУ	Изградња стамбеног насеља на локалитету Дуге њиве - Храстићи - Брезићи у Б.Мајдану	2000.	Бањалука	Б.Мајдан
ПП и УТУ	Локација Српске православне цркве и гробља у	1994.	Бањалука	Б.Мајдан

	Б.Мајдану			
ПП и УТУ	Изградња индивидуалних стамбених објеката на локалитету Липе у Б.Мајдану	2000.	Бањалука	Б.Мајдан
ПП и УТУ	Изградња индивидуалних стамбених објеката на локалитету Чардачиште у Б.Мајдану	2000.	Бањалука	Б.Мајдан
Пројекат	Пројект локалног пута Бронзани Мајдан-Кмећани	2001.	Бањалука	Б.Мајдан
РП	Објекти мале привреде у Бронзаном Мајдану	1989	Бањалука	Б.Мајдан
РП	Простор за изградњу пословног објекта Електродистрибуције у Б.Мајдану	1988.	Бањалука	Б.Мајдан
Ур.Ред	БРОНЗАНИ МАЈДАН	1995.	Бањалука	Б.Мајдан
Ур.Ред	БРОНЗАНИ МАЈДАН		Бањалука	Б.Мајдан
Ид.П.	Извод из идејног пројекта регулације водотока Драгочаја		Бањалука	Драгочај
ИР	Регулација водотока Драгочај - идејно рјешење	1976.	Бањалука	Драгочај
ПП и УТУ	ПП и УТУ за изградњу цркве и парохијског дома (са станом за свештенике) и гробља у МЗ Драгочај		Бањалука	Драгочај
ПП и УТУ	ПП и УТУ за изградњу објекта амбуланте у Драгочају, Бањалука		Бањалука	Драгочај
ПП и УТУ	Изградња стамбеног насеља у Драгочају	2003.	Бањалука	Драгочај
ПП и УТУ	Изградња индивидуалних стамбених објеката на КП 1571, 1575 и 1576 Драгочај-9	2005.	Бањалука	Драгочај
ПП и УТУ	Пјешачке стазе постављење обострано уз саобраћајницу у центру Драгочаја	2006.	Бањалука	Драгочај
Ур.Ред	СТРАЊАНИ - ДРАГОЧАЈ		Бањалука	Драгочај
Пл.Парц.	Објекти мале привреде у Ивањској	1989.	Бањалука	Ивањска
ПП и УТУ	Изградња комплекса пила на к.п. 1328, к.о. Ивањска 21	2005.	Бањалука	Ивањска
Ур.Ред	ИВАЊСКА		Бањалука	Ивањска
Ур.Ред	КМЕЋАНИ		Бањалука	Кмећани
ПП и УТУ	За изградњу индивидуалних објеката у Мотикама, Бања Лука	2008.	Бањалука	Мотике
ПП и УТУ	Изградња стамбеног насеља на локалитету Равуљи у насељу Мотике	2000.	Бањалука	Мотике
ПП и УТУ	Изградња Азила за напуштене животиње на к.ч. 660 к.о. Мотике	2006.	Бањалука	Мотике
ПП и УТУ	Изградња жупске цркве у Мотикама		Бањалука	Мотике
Ур.Ред	ПЕРВАН ГОРЊИ		Бањалука	Перван Г.
ПП и УТУ	Мала привреда у Пискавици		Бањалука	Пискавица
ПП и УТУ	ПП и УТУ за изградњу клаонице у селу Бабићи, Доња Пискавица	1997.	Бањалука	Пискавица
ПП и УТУ	ПП и УТУ за пословни објект ППП Гранап, Пискавица, Бањалука	1997.	Бањалука	Пискавица
Ур.Ред	ПИСКАВИЦА (Доња, Горња, Бабићи)		Бањалука	Пискавица
ПП и УТУ	ПП и УТУ за изградњу вјерског објекта СПЦ у селу Пријаковци	2001.	Бањалука	Пријаковци
ПП и УТУ	ПП и УТУ за изградњу водовода у насељу Пријаковци	2001.	Бањалука	Пријаковци
РП	РП стамбеног насеља Пријаковци у Бања Луци	2007.	Бањалука	Пријаковци
Ур.Ред	ПРИЈАКОВЦИ		Бањалука	Пријаковци
Ур.Ред	ВЕРИЋИ		Бањалука	Веричи

Једини значајан документ који је недавно израђен за овај простор (2007.г.), јесте Регулациони план стамбеног насеља Пријаковци. Овај План је дефинисао структуре које доносе нови квалитет у простору. У предметном Плану становање је примарна намјена простора. За разлику од сличних приградских насеља овдје није случај о планирању типичног насеља са индивидуалним становањем мањих густина, већ стамбеног насеља са становањем елитног (ексклузивног) карактера са комбинацијом блокова намијењеним класичној индивидуалној градњи.

С обзиром да данас на територији града не постоје издвојене цјелине са вишим стандардом становања, а уочена је потражња за другачијим и квалитетнијим стамбеним садржајима од уобичајених стамбених цјелина (затворени и отворени градски блокови, мјешовито становање, индивидуално становање), кроз ово планско рјешење се покушао задовољити дио потреба за истим.

6.9.2. Анализа стратегијских докумената

Од значајних стратешких докумената које су урађене на нивоу града Бањалуке, Републике Српске и БиХ, а чија планска рјешења се морају уважити у изради Студије, издвајају се:

- Стратегија развоја града Бањалука 2007-2015. год.,
- Стратегија развоја пољопривреде Републике Српске,
- Средњорочна развојна стратегија БиХ 2004-2007. – ПРСР,
- Регионална стратегија економског развоја за економску регију Сјеверозападна БиХ,
- Национални акциони план за заштиту животне средине (НЕАП-БиХ).

У Стратегији развоја града Бањалука један од идентификованих стратешких циљева се односи на ревитализацију сеоског подручја Града. Дефинисани су оперативни циљеви чија ће реализација допринијети остваривању стратешког циља, а то су:

- Усклађен развој сеоског подручја Града;
- Створени услови за интегрални развој сеоског подручја;
- Очуване и унапријеђене природне вриједности подручја Б. Луке.

За остваривање оперативних циљева одређени су програми и пројекти из области инфраструктурног опремања руралног простора, развоја јавних служби, спортских и културних садржаја, затим пројекти из области развоја пољопривреде и туризма, демографског развоја сеоског подручја Града и из заштите природних и историјских вриједности.

Стратегија развоја пољопривреде РС до 2015. год. је дефинисала основне циљеве и смјернице развоја пољопривреде и осталих политика руралног развоја, који ће одређивати утицај на креирање и спровођење политике руралног развоја студијског подручја.

Средњорочна развојна стратегија БиХ је свеобухватни документ социо-економског развоја БиХ. Она садржи анализу економске и друштвене ситуације, приједлоге реформи и специфичне секторске приоритете.

Регионална стратегија економског развоја за економску регију Сјеверозападна БиХ садржи стратешке циљеве са листом приоритетних регионалних развојних пројеката.

Национални акциони план за заштиту животне средине (НЕАП-БиХ) је одредио приоритетне акције које треба реализовати да би се ријешили кључни проблеми и остварили квалитетни резултати у вези са заштитом животне средине и одрживог развоја.

6.10. Законска легислатива

6.10.1. Стање законске легислативе

За оцјену стања легислативе и за формулисање препорука за уклањање правних баријера потребно је, прије свега, из великог броја важећих прописа издвојити оне који се директно или индиректно односе на циљеве и садржај ове студије. То није једноставан задатак с обзиром на опште стање легислативе које се може оцијенити као изузетно несређено, па и хаотично. Та оцјена произлази из чињенице да је РС наслиједила огроман број прописа бивших СФРЈ и СР БиХ, да су РС и БиХ након 1992.г. донијеле, такође, велики број својих прописа; да су сви у великој мјери неусклађени; да неки који су донесени вјероватно нису ни потребни, док неки који су неопходни нису донесени; да је из тих и других разлога правни систем изгубио конзистентност и у великој мјери својства система. У таквој ситуацији наведени задатак мора се извршавати у неколико корака, идентификовањем прописа који имају или потенцијално могу имати утицај на интегрални развој села.

У првом кораку утврђен је, вјероватно непотпун, слједећи списак, ограничен само на законе, а не и на подзаконске акте:

ЗАКОНИ

1. Закон о граду Бањалука, Сл.гл. РС 6/97
2. Закон о територијалној организацији РС, Сл.гл. РС 11/94
3. Закон о рударству, Сл.гл. 107/05
4. Закон о сточарству, Сл.гл. 34/06
5. Закон о пољопривреди, Сл.гл. РС, 70/06, 20/07
6. Закон о експропријацији, Сл.гл. РС 112/06
7. Закон о трговини, Сл.гл. РС 6/07
8. Закон о заштити животне средине, Сл.гл. РС 28/07
9. Закон о уређењу простора, Сл.гл. РС 84/02
10. Закон о водама, Сл.гл. РС 50/06
11. Закон о концесијама, Сл.гл. РС 25/02 и 91/06
12. Закон о инвестирању јавних средстава, Сл.гл. РС 97/04
13. Закон о порезима на имовину, Сл.гл. РС 51/01
14. Закон о политици директних страних улагања у БиХ, Сл.гл. БиХ 17/98 и 13/03

15. Закон о концесијама БиХ, Сл.гл. БиХ 32/02
16. Закон о предузећима, Сл.гл. РС 24/98, 62/02
17. Закон о подстицању развоја малих и средњих предузећа, Сл.гл. РС 64/02
18. Закон о електричној енергији, Сл.гл. РС 66/02, 29/03
19. Закон о обезбјеђењу и усмјеравању средст.за подстицање развоја пољ.и села, Сл.гл.РС 43/02
20. Закон о пољопривредном земљишту, Сл.гл. РС 93/06
21. Закон о рибарству, Сл.гл. РС 4/02
22. Закон о шумама, Сл.гл. РС 13/94
23. Закон о грађевинском земљишту РС, Сл.гл. РС 112/06
24. Закон о јавним путевима, Сл.гл. РС 3/03, 51/04
25. Закон о телекомуникацијама, Сл.гл. РС 19/96
26. Закон о угоститељству, Сл.гл. РС 3/04
27. Закон о промету непокретности, Сл.л. СРБиХ 34/78
28. Закон о привременој забрани располагања државном имовином РС, Сл.гл. РС 32/05
29. Закон о органској производњи хране, Сл.гл. РС 75/04
30. Закон о географским ознакама порјекла, Сл.гл. РС 36/99
31. Закон о заштити биља, Сл.гл. РС 13/97
32. Закон о здравственој заштити животиња и ветеринарској дјелатности, Сл.гл. РС 11/95
33. Закон о ловству, Сл.гл. РС 4/02
34. Закон о утврђивању катастарског прихода, Сл.гл. РС 10/95
35. Закон о противградној заштити, Сл.гл. РС 39/03
36. Закон о храни, Сл.гл. БиХ 50/04
37. Закон о задругама, Сл.гл. БиХ 18/03
38. Закон о арондацији, Сл.л. СРБиХ 6/78
39. Закон о узурпацији, Сл.гл. РС 70/06
40. Закон о наслеђивању, Сл.л. СРБиХ 7/80
41. Закон о фонду за развој и запошљавање у РС, Сл.гл. РС 56/06
42. Закон о слободним зонама, Сл.гл. РС 25/02
43. Закон о регистрацији пословних субјеката, Сл.гл. РС 42/05
44. Закон о занатско-предузетничкој дјелатности, Сл.гл. РС 16/02
45. Закон о туризму, Сл.гл. РС 55/03
46. Закон о локалној самоуправи, сл.гл. РС 101/04

Међу њима су најзначајнији:

- Закон о заштити животне средине - пречишћени текст (Службени гласник РС 28/07)

Овим Законом и његовим измјенама регулише се очување, заштита, обнављање и унапређење еколошког квалитета и капацитета околине, квалитета живота, мјере и услови за управљање, очување и одрживу употребу природних ресурса, правни оквир за очување, заштиту и унапређење околине, те финансијски оквир за активности које се односе на проблеме околине.

Компоненте околине (земљиште, вода, ваздух и екосистеми) у складу са овим Законом морају бити заштићене било да се третирају појединачно или у оквиру заштите других компоненти, узимајући при томе у обзир њихови међузависност.

Овај Закон, заједно са својим проведеним прописима, дефинише процедуру и обавезу издавања еколошке дозволе за сва постројења која могу својим радом угрозити околину. Ове мјере се односе и на пољопривредне активности. Закон, даље, специфицира форму захтјева за издавање еколошке дозволе, те начин учешћа јавности у поступку издавања еколошке дозволе, те учешће у издавању дозволе ентитета и сусједних држава у случају међудржавног еколошког утицаја.

- Закон о пољопривредном земљишту (СГ РС 14/04, са измјенама и допунама 22/04, 49/04, 86/07, 93/06)

Овим Законом је регулисана: заштита, кориштење, уређење пољопривредног земљишта, промет и закуп, аграрне операције и пашњаци. Овим Законом се строго забрањује одлагање и испуштање опасних и штетних материја на пољопривредно земљиште у количини којом се може оштетити и промијенити производна способност пољопривредног земљишта.

Забрањује се неправилна употреба минералних и органских ђубрива која може довести до прекомерног присуства опасних материја у пољопривредном биљу, подземним или површинским водама.

- Закон о шумама (66/03 са измјенама и допунама 53/05 и 91/06)

Овај Закон дефинише заштиту, унапређење и кориштење шума и шумског земљишта, тј. газдовање шумама и инспекцијски надзор.

Шуме и шумска земљишта су, због својих општекорисних функција и привредног значаја, добро од општег интереса и уживају посебну бригу и заштиту државе.

- Закон о пољопривреди (СГ РС 70/06, са измјенама и допунама 86/07 и 20/07)

Овим Законом се уређују циљеви и мјере пољопривредне политике, корисници права, породично пољопривредно газдинство, институционална подршка у пољопривреди, вођење регистра, праћење и извјештавање у пољопривреди, те управни и инспекцијски надзор.

- Закон о производњи органске хране (СГ РС 75/04)

Овим Законом је прописан начин производње хране методама органске производње, као и начин означавања органске хране. Осим тога, Закон прописује и дозвољена средства за чишћење, дезинфекцију, исхрану стоке и ветеринарске третмане стоке у сточарству.

- Закон о сточарству (СГ РС 34/06)

Овим Законом су прописани услови производње у сточарству, квалитет хране за стоку, репродукција стоке, промет и хигијенски захтјеви. Осим тога, Законом је прописан и инспекцијски надзор над производњом у сточарству.

- Закон о ветеринарским активностима у Босни и Херцеговини (СГ БиХ 34/02)

Овај Закон прецизно утврђује све активности и одговорности институција које се односе на држање животиња и ветеринарску проблематику. Према овом Закону један од циљева ветеринарске праксе је очување и заштита здравља животиња од заразних и других болести. Законом се, такође, истиче и брига за здравље становништва од алиментарних инфекција и тровања, те спречавање и контрола болести и њеног преноса на људе. Закон се, такође, бави питањима заштите површинских и подземних вода, сигурним складиштењем отпада и управљањем отпадом и животињским лешевима, што укључује потребу да се лешеви обраде, одговорности ветеринарске службе за сигуран транспорт лешева, извјештавање, као и закопавање лешева уз одређене услове. Овим Законом је прописана и компензација за животиње убијене у циљу спречавања инфекција.

▪ Закон о заштити природе Републике Српске (СГ РС 50/02)

Овим Законом је дат оквир на заштиту пејзажа, флоре, фауне и природних станишта. Оно што карактерише овај Закон јесте његова одредба којом се захтијева да све антропогене и развојне активности морају тежити што мањем утицају на околину. Овим Законом су дефинисане смјернице за успостављање заштићених подручја и пејзажа у складу са различитим категоријама. Овим Законом се забрањује уношење неаутохтоних врста која нису са подручја БиХ, као и несталих врста. Увођење истрајебљених врста се може реализовати уз сарадњу са ресорним Министарством водопривреде, пољопривреде и шумарства.

▪ Закон о водама (СГ РС 50/06)

Овим законом уређује се начин интегралног управљања водама унутар територије РС-е.

Овим Законом се регулишу претпоставке за кориштење, управљање водама, као и заштиту од поплава, уређење водотока, заштиту од штетног дјеловања вода и других водних тијела и јавног добра. Закон прописује генералне претпоставке за различите облике употребе воде. Закон се, такође, бави организацијом и финансирањем управљања водама, те инспекцијским надзором.

▪ Закон о управљању чврстим отпадом (СГ РС 53/02)

Овај Закон садржи генералне одредбе за концепт управљања чврстим отпадом. Са аспекта ове Студије Закон поставља генералне захтјеве у подручју управљања опасним отпадом и кориштење животињског отпада у пољопривреди.

• Закон о туризму (СГ РС 55/03)

У смислу Закона о туризму РС (Сл. гласник РС, бр. 55/03) туристичком дјелатношћу сматра се пружање услуга путничких, односно туристичких агенција, туристичких водича, услуга у сеоским домаћинствима, вјерском, конгресном, здравственом, спортском, ловном, риболовном и осталим облицима туризма, као и активности удружења грађана.

Ове дјелатности обављају предузећа, друга правна лица и предузетници уписани у судски регистар, удружења грађана, као и физичка лица која су уписана у (одговарајући) регистар код занатске коморе и локалне заједнице у којој то лице има пребивалиште.

6.10.2. Концесионе и инвестиционе политике Републике Српске кроз законску регулативу

1. Концесиона политика

Концесија представља право обављања привредних дјелатности уз кориштење природних ресурса у општеној употреби. Циљ доношења овог Закона је стварање транспарентног правног оквира за унапређење услова којима се домаћим и страним правним и физичким лицима ствара могућност додјеливања концесије на кориштење природних ресурса.

2. Предмет концесије

Предмет концесије према Закону о концесијама може бити:

1. кориштење или изградња и кориштење: путева и припадајућих инфраструктурних објеката, жељезничких пруга, пловних канала, лука и аеродрома;
2. кориштење водотока и других вода;
3. изградња енергетских објеката;
4. изградња и/или кориштење хидроакумулација, осим преноса електричне енергије;
5. истраживање и/или кориштење енергетских и других минералних сировина;
6. истраживање и/или кориштење сирове нафте и земног гаса;
7. кориштење грађевинског земљишта,
8. кориштење шума и шумског земљишта;
9. ловство и риболов;
10. изградња, кориштење и управљање цјевоводним транспортом нафте и гаса и складиштење у цјевоводима и терминалима;
11. игре на срећу;
12. путнички и теретни жељезнички саобраћај;
13. јавни линијски превоз лица;
14. поштанске и телекомуникационе услуге, изузев заједничких и међународних комуникација из члана III, тачка 1, Устава Босне и Херцеговине;
15. кориштење љековитих, терминалних и минералних вода;
16. истраживање и/или кориштење неметалних минералних сировина укључујући све секундарне минералне сировине утврђене посебним законом;
17. хидромелиорациони системи и системи за вађење материјала из водотока и водних површина;
18. утврђивање и/или кориштење корита, обала ријека и језера;
19. кориштење пољопривредног земљишта;
20. простори и објекти природног и грађевинског наслеђа.

3. Додјела концесије

Влада ентитета на приједлог Комисије додјељује концесију најповољнијем понуђачу који је испунио и задовољио све критерије утврђене у јавном позиву и високог је ранга у односу на остале понуђаче. О додјели концесије најповољнијем понуђачу, у што краћем року, обавјештава се Комисија. Комисији се достављају копије уговора о концесији и сва пројектна документација у извршном облику. Уговор о концесији закључује се на одређени период који не може бити дужи од 30 година. Ако се појаве изузетне околности које захтијевају улагања за која је потребан дужи временски период, уговорни рок се може продужити, али не може бити дужи од 50 година. Уговор о концесији се може обновити за период који не може бити дужи од половине првобитног рока.

Инвестициона политика у Републици Српској

а) Закон о предузећима

Оквирним Законом о регистрацији пословних субјеката у БиХ од 29.7.2004. године и Законом о регистрацији пословних субјеката у РС од 26.4.2005. године (СГ РС 42/05) уведене су, у процес регистрације предузећа, одређене промјене у односу на раније стање. Међутим, и поред тих промјена, систем регистрације пословних субјеката у РС још је далеко од тачке гдје неће представљати значајну сметњу за покретање бизниса.

б) Закон о политици директних страних инвестиција

Закон о политици директних страних инвестиција у Босни и Херцеговини (Закон о политици) је приређен уз помоћ ФИАС-а и усвојен на нивоу државе 1998. год. (Службене новине БиХ Но. 4/98). Закон о политици је креиран тако да промовише оснивање пословних предузећа у БиХ. Њиме се, такођер, успостављају смјернице и стандарди које ће у сродним законима и прописима усвојити Држава и ентитети. Закон о политици предвиђа да ће све одредбе закона и подзаконских аката који регулишу стране инвестиције у Босни и Херцеговини, а који нису у складу или су у супротности са Законом о политици, бити стављене ван снаге. Ипак, ова одредба не негира обавезу државе и ентитета да усвоје законе који јесу у складу са Законом о политици. Имплементација накнадних подзаконских аката и прописа се оставља односним ентитетским и државним органима власти. Оба ентитета (РС, ФБиХ) су усвојила одговарајуће законе који регулишу питање страних улагања у БиХ.

6.10.3. Правни оквир за мала и средња предузећа

Основне карактеристике правног оквира за МСП су:

- И поред низа закона који су усвојени у корист привредних субјеката њихова примјена је веома слаба, док с друге стране примјена нових закона изазива велике трошкове за мала предузећа. Недостаје правна регулатива и залагање институција за борбу против корупције и привредног криминала.
- Оснивање и регистрација МСП је веома дуг, компликован и скуп процес (административни трошкови просјечно износе 1.600 КМ) који у просјеку траје 30 дана. Законом о регистрацији пословних субјеката у РС (Сл. гласник РС, бр. 42/05) уведене су промјене у процес регистрације предузећа, које треба да олакшају тај процес. Међутим, и даље је процес регистрације МСП далеко од праксе земаља са ефикасним правно-административним системом.
- Недовољно изграђена подстицајна политика која неповољно утиче на предузетнике, као и на оне који намјеравају да покрену мали бизнис.
- Нефлексибилни закони о раду и закони о заштити запослених.
- Судски извршни органи су неефикасни и спори у рјешавању пословних спорова, тако да извршење наплате потраживања и осталих финансијских процеса скоро уопште не постоји. Једнако важна компонента добро за развој предузетништва је

обучено и високо оспособљено правосудно особље које је у стању тумачити и проводити закон без компромиса или подлијегања незаконитим утјецајима. Да би судство било независно и непристрано, мора се елиминирати сваки политички и владин утицај и мијешање у његов рад. Ово је, био и један од услова за БиХ интеграцији у Европску Унију. Међутим, недостатак људских и материјалних ресурса значајно утиче на рад судова у смислу административне и оперативне ефикасности. Мора се имплементирати свеобухватан програм реформе и изградње капацитета као приоритетно питање, са циљем јачања правосуђа. Прелазно рјешење за задовољавање потреба пословне заједнице можда лежи у оснивању специјализованих економских судова, судова за посредовање или арбитражу.

6.10.4. Правни и институционални оквири управљања грађевинским земљиштем

Материја управљања грађевинским земљиштем једна је од најсложенијих сегмената у цијелом комплексу питања стварања услова за развој привредних дјелатности, укључујући и пратеће непривредне дјелатности за којима се појављује потреба када се ради о насељима или комплекснијим привредним погонима. Иако се обично поједностављено говори о управљању грађевинским земљиштем, тај израз заправо обухвата неколико врло различитих аспеката, као што су имовинско-правни, технички, финансијски, административни, институционални и други основни сегменти који се подразумевају под управљањем грађевинским земљиштем, а то су:

1. одређивање грађевинског земљишта,
2. уређивање грађевинског земљишта,
3. прибављање грађевинског земљишта,
4. располагање грађевинским земљиштем.

Уставне основе и оквири за регулисање ове материје одређени су на сљедећи начин:

1. Сви облици својине имају једнаку правну заштиту (став 54).
2. Јамчи се право наслеђивања у складу са законом (став 55).
3. Законом се може ограничити или одузети право својине, уз правичну накнаду (став 56).
4. Страна лица могу стицати право својине на основу улагања капитала, у складу са законом (Амандман 48. став 1).
5. Средства у друштвеној и државној својини могу се отуђивати, по правилу само по тржишним критеријима (Амандман 31. тачка 2).
6. Законом се уређује заштита, унапређивање, коришћење и управљање добрима од општег интереса, као и плаћање накнаде за коришћење добара од општег интереса и градског грађевинског земљишта (члан 59).
7. Република уређује и обезбјеђује својинске и облигационе односе и заштиту свих облика својине.... основне циљеве и правне..... коришћења простора (Амандман 32. тачка 6 и 8).
8. Општина преко својих органа у складу са законом уређује и обезбјеђује обављање комуналних дјелатности, коришћење градског грађевинског земљишта и пословног простора, стара се о изградњи и коришћењу локалних путева, улица и других јавних објеката од општинског значаја.... (члан 102).

Из ових и других одредаба Устава види се да је надлежност за регулисање материје грађевинског земљишта подијељена између Републике и општине/градова на доста компликован и прилично магловит начин, чија је основна карактеристика да неограничену законодавну надлежност има република, док је обавеза уређивања и обезбјеђивања коришћења грађевинског земљишта пренесена на општине, али у границама које обезбјеђује закон. На исти начин регулисане су и надлежности у другим областима које несумњиво директно или индиректно утичу на материју грађевинског земљишта, као што су нпр. комуналне дјелатности, инфраструктурни системи, имовинско-правни односи и др. Сложеност ове материје и ограничавајуће дјеловање на ефикаснији и рационалнији привредни и општи друштвени развој додатно су потенцирани недовољно ефикасним и непотпуним законодавством и чињеницом да се релевантни закони често мијењају, као и прописи општина који регулишу поједине сегменте у границама овлашћења одређених тим законима. Због тога би адекватнија, детаљнија и конзистентнија регулатива у овој области представљала врло значајан допринос рационалнијем и ефикаснијем рјешавању захтјева привредних субјеката који се постављају у почетним фазама свих активности које укључују било који од наведених аспеката добијања, уређивања и коришћења грађевинског земљишта и грађења привредних и пратећих објеката.

Крајем 2006. године донесена су два закона који се директно односе на ову материју – Закон о грађевинском земљишту РС и Закон о експропријацији. Иако се овом материјом бави и у већој или мањој мјери и низ других закона (нпр. закони о заштити средине, о путевима, о водама, о комуналним дјелатностима, о катастарским и земљишним књигама, о просторном уређењу, итд.), ова два закона су несумњиво најзначајнија, јер се у цјелини односе на материју грађевинског земљишта. За ова два закона не може се рећи да су испунила очекивања познавалаца ове проблематике, па ни очекивања привредних и других субјеката који имају намјеру да инвестирају средства у изградњу привредних капацитета. Ово се првенствено односи на Закон о грађевинском земљишту, који се ограничио само на имовинско-правне аспекте, док је техничке, финансијске и организационе аспекте, углавном, занемарио. Одређивање градског грађевинског земљишта тај Закон је везао за постојање регулационог или урбанистичког плана, али и за доношење средњорочног плана општине и то таквог према којем ће се уређење тог земљишта и планирана изградња извршити у року од пет година. Када се има у виду да у РС нема Закона о систему друштвено-економског планирања и да се документи о средњорочном и дугорочном плану друштвено-економског развоја доносе изузетно ријетко и углавном парцијално (за поједине области привредних и непривредних дјелатности), наведени услови, тј. постојање средњорочног плана општине, показује се као нереалан. Иста оцјена важи и за услов да према томе плану изградња и уређење земљишта треба да буду извршени у року од пет година. Сличне одредбе садржане су и у неким другим одредбама тог закона. Тако се у члану 17. захтијева доношење посебног "програма стамбене и остале изградње у општини/граду", у члану 19. доношење "програма коришћења градског грађевинског земљишта", у члану 23. доношење "програма уређења градског грађевинског земљишта", а у члану 33. низ "програма" који поближе нису дефинисани, а затим "дугорочни, средњорочни и годишњи програм изградње и уређења простора", који би требало да послужи као основа за одређивање цијене комуналних услуга, накнада и других инструмената финансирања уређивања грађевинског земљишта. У члану 49. прописује се да ће скупштина општине донијети те програме у року од 6 мјесеци од када Влада РС донесе подзаконски акт о структури, елементима и начину обрачуна накнаде трошкова уређења грађевинског земљишта. Међутим, такав подзаконски акт још није донесен, иако је од ступања на снагу тог закона прошло више од годину дана. Чињеница да је финансирање уређивања грађевинског земљишта у том закону обрађено само у једном члану и то само начелно, и уз позивање

на многобројне "програме", довољно говори о непотпуности и неконзистентности тог закона. Исто се односи и на непотпуни недостатак било каквих одредаба о техничким и технолошким аспектима уређивања грађевинског земљишта, као нпр. дефиниције уређеног, дјеломично уређеног и неуређеног земљишта, минималног обима уређивања, разграничење и дефинисање послова припремања и послова опремања, итд.

Ове и многе друге непотпуности и неконзистентности захтијевају да се у најкраћем времену приступи изради потпуно новог закона којим би се сложена и вишеслојна материја грађевинског земљишта уредила на начин који је примјерен њеном значају за покретање и одвијање привредних и других активности. У процесу израде новог закона морале би се идентификовати одредбе већег броја других прописа које се непосредно или посредно односе или имају утицаја на проблематику управљања грађевинским земљиштем, и критички испитати те одредбе, а тек онда конципирати нови текст који би на много адекватнији, реалистичнији и функционалнији начин регулисао ову област.

6.10.5. Политика куповине и кориштења земљишта

1. Приступ земљишту

Приступ земљишту спада у један од суштинских захтјева за улагања у неке секторе. Осим што је важан фактор производње, земљиште представља средство којим се може трговати или користити као колатерала за дугорочно финансирање. Без осигураног приступа земљишту, повећани ризик трошкови инвестиција ће имати негативан ефекат на одлуке о локацији које доноси инвеститор. У садашњој глобалној економији, са повећаном конкуренцијом и брзим промјенама технологије и производа, брзина развијања инвестицијских пројеката јесте битан фактор у доношењу одлука о мјесту гдје ће се вршити улагања. У већини европских земаља инвеститори очекују да нађу спремне, расположиве индустријске локације опремљене свом потребном инфраструктуром. Као минимум се очекује да се одговарајуће опремљене локације могу брзо идентификовати, купити и инфраструктурно оспособити.

2. Власништво над земљиштем

Потребни предуслов за пренос власништва имовине јесте сигурност да је продавац заиста власник. У случају БиХ, непостојање тачне и ажуриране катастарске евиденције и евиденције права на имовину отежава утврђивање јасног власништва над имовином у случајевима гдје постоји сумња. Такође, не постоји дефинитивна политика реституције и компензације за преостала потраживања на одузету имовину. Узети скупа, сви ови фактори повећавају ниво ризика повезаног са куповином права на имовину и успорава развој тржишта земљом у БиХ. Недоследност Судова у реализацији и провођењу уговора о продаји и лизингу је додатно ослабило функционирање тржишта земљом у БиХ. Као полазиште, правни оквир за власништво над имовином и пренос права на земљиште треба бити реконструисан и ојачан. Као саставни дио овог процеса, морају се донијети тешке политичке одлуке о питањима реституције за одузету земљу и успоставити механизми за рјешавање преосталих потраживања. За развијање квалитетног управљања земљиштем и системом регулације власништва у БиХ потребно је донијети квалитетну законску регулативу. Ово право, према постојећем закону, служи да подкопа дјеловање слободног тржишта имовине.

3. Планирање кориштења земљишта

Постојећи систем планирање кориштења урбаног земљишта се треба ојачати и треба му се дати капацитет да пружи про-активне и ефикасне услуге. Ово је важан фактор за индустријску и комерцијалну активност у БиХ. Набавка земљишта и добивање потребних дозвола за инфраструктурне прикључке се налазе међу значајним препрекама које инвеститори срећу у БиХ. Овај је процес дуготрајан, конфузан, скуп, непредвидив и, у неким случајевима, корумпиран. Међу главне препоруке за побољшање система планирања кориштења земљишта спадају:

- Припрема тачних и детаљних снимања непокретне имовине који би помогли систем регистрације земљишта и тиме створили бољу основу за урбано планирање.
- Јачање система урбаног планирања, укључујући и његове организационе везе са нивоима ентитета и општина.
- Развијање реформисаног и транспарентног система за обраду апликација за кориштење земљишта.
- Овај систем мора бити добро документован и објављен како би се минимизирале могућности за корупцију.
- Елиминисање обавезне улоге Завода за изградњу и отварање могућности вршења припрема и инфраструктурног развоја локације од стране приватног сектора.
- Јачање правосуђа и његовог капацитета за тумачење и примјену имовинских закона.
- Стимулисање развоја приватних индустријских зона како би се ријешило питање недовољних сигурних и сервисираних локација за улагања.

6.11. Оцјена локалитета пилот пројекта

У оквиру Студије предвиђено је да се након извршене анализе стања на студијском подручју посебно сагледају развојне компоненте на предложеним локацијама за пилот пројекте:

1. Стратинска (Туристичко угоститељски комплекс "Батар Центар")
2. Мотике (Туристичко рекреативни центар "Излетиште Дубока")
3. Кмеђани (Туристичко рекреативни комплекс "Гомионица")

Да би се сагледале развојне могућности локалитета, посебно могућности развоја пољопривреде и туризма, потребно је осим извршене анализе цјелокупног подручја анализирати и специфичне компоненте локација.

6.11.1. Стратинска (Туристичко-угоститељски комплекс „Батар центар“)

Анализа локације

Локалитет Спортско туристичког центра «Стратинска» налази се уз западну границу општине Бањалука, у Мјесној заједници Стратинска, непосредно уз регионални пут Бањалука- Сански Мост.

Простор обухвата површину од 55,29 Ха. Прелиминарно дефинисан простор идејног рјешења је, у току израде истог, знатно проширен. Проширењем, у обухват посматраног

простора ушло је каскадно, вјештачко језеро, на супротној страни регионалног пута Бањалука-Сански Мост, луке у подножју, и дио околних шумских површина.

Корз дати простор протиче поток Стратинска и Стевића поток који је преграђен и твори у подножју брда једно акумулативно вјештачко језеро, те каскадно језеро настало вјештачком акумулацијом на другој страни пута.

Од већих насељених мјеста у непосредној близини подручја се налази Бронзани Мајдан.

Природни услови

Еколошки услови

Слика 6: Локалитет туристичког комплекса у Стратинској

Према еколошко – вегетацијској реонизацији Б и Х (Стефановић et al) подручје обухвата се налази у оквиру припанонске области, односно сјеверозападно босанског подручја.

Подручје карактерише умјерено континентална клима са односом потенцијалне евапотранспирације и падавина у износу од око 0,98. Вегетациони период траје од 195 до 200 дана.

Геоморфологија терена је већим дијелом изграђена од алувијалних равни на којима су се развила земљишта типа псеудоглеј са повољним хидролошким режимом. Брдски дио карактерише дистрични камбисол.

Наведена климатска обиљежја и структура земљишта представљају одличан предуслов за формирање богате и квалитетне зелене матрице.

Изграђена физичка структура

Простору се приступа скретањем са регионалног пута Бањалука-Сански мост. Пут који пролази кроз обухват води до мјесног гробља и филијалне цркве која је у изградњи. Гробље и црква су ван посматраног обухвата. Регионални пут није асфалтиран, док локални пут који води до цркве јесте.

Локалитет спортско туристичког центра «Стратинска» је углавном неизређен. Унутар истог постоје три групације изграђених објеката.

Прву групу објеката чини викенд кућа са пратећим објектима различитог садржаја. У дворишту викенд куће је изграђен један отворени базен за потребе власника куће. Цио простор је ограђен транспарентном оградом, иза викендице постоји једна брана која преграђује поток Стратинску за потребе рада мини хидро-електране и воденице које се ту налазе.

Другу групу објеката чини фудбалски терен са угоститељским објектом и једним помоћним објектом у функцији фудбалског терена. Поред поменутих објеката постоји већи простор погодан за паркирање возила.

Трећу групу објеката чине објекти једног напушеног сеоског имања изнад вјештачког језера. Сви објекти су у врло лошем стању. Овај простор има амбијенталну вриједност која би у даљим интервенцијама требала да буде сачувана.

6.11.2. Мотике (Туристичко-рекреативни центар „Излетиште Дубока“)

Локалитет Туристичко-рекреативног центра «Дубока-Сарачица» налази се у Мјесној заједници Мотике, у непосредној близини регионалног пута Бањалука- Сански мост. Простор обухвата површину од 9,4 ha, док простор детаљне разраде обухвата 5,3 ha.

Постојећа намјена површина

Разматрано подручје у постојећем стању је дјелимично изграђено. До предметног локалитета води локални пут, који се одваја од регионалног пута Бањалука-Сански мост. Западну границу обухвата предметног локалитета представља поток Дубока.

Слика 7: Локалитет „Излетиште Дубока“

Локалитет спортско туристичког центра «Дубока» је углавном неизграђен.

У оквиру обухвата постоји изграђен објект пансиона (мањи хотел) и један стамбено-пословни објект (угоститељство). Такође, у оквиру предметног локалитета, постоје монтажни објекти типа киоска, надстрешнице, перголе и сл, као и објекти урбаног мобилијара. Преостали простор заузимају травнате површине које се користе као површине за спорт и разоноду.

Овај простор има амбијенталну вриједност која би у даљим интервенцијама требала да буде сачувана.

Потенцијал локације

Разноликост вегетацијског покривача, затим разноликост геоморфологије и амбијентална вриједност укупног простора, представљају потенцијал за развој овог микролокалитета.

Предметна локација представља углавном неизграђен простор који је сачуван као земљишна резерва за будућност, што се може оцијенити као повољна околност за изградњу туристичко-рекреативног центра у оквиру којег се као основни потенцијали у контексту наведеног могу издвојити:

- туристички и
- спортско-рекреативни садржаји.

Карактеристике пејзажа и повољна јужна оријентација дају овом подручју потенцијал за развој рекреативних садржаја.

На овом локалитету могуће је побољшати смјештајне капацитете изградњом бунгалова, евентуалном изградњом и проширењем капацитета постојећег хотела или организовањем кампа.

С обзиром да подручје које је обухваћено идејним урбанистичким рјешењем представља просторну цјелину са изузетно вриједним локационим потенцијалом који у постојећем стању није довољно искоришћен, он се мора опремити неопходном инфраструктуром те активирати у погледу рационалнијег и економичнијег коришћења за туристичке, комерцијалне и спортско рекреативне садржаје.

Нема просторних ограничења у постојећем стању која би могла да утичу на коришћење овог простора у будућности.

6.11.3. Кмеђани (Туристичко-рекреативни комплекс „Гомионица“)

Локација Туристичко-рекреационог комплекса „Гомионица“ се налази између села Обровац и Кмеђани, југозападно од Бањалуке, уз локални пут правац Бронзани Мајдан – Кмеђани (Манастир Гомионица). Регионални пут Бањалука – Сански мост је саобраћајница која спаја овај локалитет са градом Бањалука.

Локација идејног рјешења Туристичко-рекреационог комплекса „Гомионица“ је уз лијеvu обалу ријеке Гомионице, непосредну уз пут који води до Манастира Гомионица, са површином од 5,98 ha.

Потенцијали локације

Предметна локација ТРК „Гомионица“ се може окарактерисати као неизграђен простор. Чине ју простори ливада, шума и шумских земљишта, у непосредној близини ријеке Гомионице, што представља карактеристичан природни потенцијал. Локација је са градом Бања Лука повезана потпуно асфалтираном саобраћајницом.

Природна средина, ненарушена изградњом ни загађивањима је добро рјешење за туристичко-рекреациону намјену.

Рурално подручје села Кмећани и Обровац су кроз дужи временски период миграционо оштећена, а оваквим би се садржајем спријечили даљи одливи.

Тренутну структуру становништва сачињава већином старија популација, док су млађи нараштаји великим дијелом у граду Бањалуци.

Саобраћајна повезаност локације са градом је један од великих потенцијала за развој овог подручја.

Подручје унутар обухвата чини благо заталасани терен. Локација би требала да је добро заштићена од вјетра, што је једна од значајних предности ове локације. На простору локације нема пријетњи за нарушавање мира јер је утицај буке незнатан.

На предметном локалитету нема индустријских објеката који би могли нарушити природне услове по овом критеријуму. Пољопривредна домаћинства су измјештена у кругу од пар километара.

Са већег дијела обухвата постоје отворени погледи према брежуљкастим предјелима из окружења. Уочени су прелијепи видовци према локалитету који когу бити укључени у комплетан садржај комплекса.

Локација је окружена зеленилом, четинарским и листопадним шумама, пуним дивљачи и шумског ливадског биља. Локалитет се дијелом користи као воћњак док је већим дијелом искориштен за повремену испашу.

Окружење је врло добро за рурални развој, као прије свега комбинација развоја брдског и сеоског туризма, спорта и рекреације, али и развоја пољопривреде и њене допуне туристичкој понуди. Локација представља квалитетну туристичку дестинацију са могућностима за све рекреативно спортске активности.

7. ПЕСТ анализа – преглед политичких, привредних, социјалних и технолошких фактора

7.1. Политичко-привредне и социјалне прилике

Политичке прилике које имају утицај на рурални развој не могу се одвојено посматрати од политичких прилика у којима се налази шире окружење - административни центар Бањалука, Република Српска, Босна и Херцеговина, па и регионално прекодржавно окружење.

Подручје сјеверозападног дијела Бањалуке је дио простора града Бањалука која је административни, културни и политички центар Републике Српске.

Република Српска је један од два административна ентитета Дејтонским уставом успостављене државе Босне и Херцеговине. Политичке прилике које су створене након ратних сукоба одређују и политику развоја руралних простора. Креирање политике развоја руралних простора је у надлежности ентитета. Република Српска је Стратегијом развоја пољопривреде до 2015. године дала одређене смјернице и за руралне просторе. Међутим, политика руралног простора није имуна ни на друге факторе и процесе који имају одређену улогу у креирању исте.

Неки од основних процеса који су захватили шире и ближе окружење Бањалуке, а самим тим и простор обухваћен Студијом су:

- Утицај који остварује глобализација у повезивању људи, догађаја,
- Конкурентност престаје бити све мање локално питање,
- Демократизацијом друштва јача право појединца и интересних група на избор,
- Све више се тражи укључење грађана у доношењу одлука на локалном нивоу,
- Принцип супсијадарности у одлучивању је све више заступљен,
- Позиција локалних заједница све више зависи од осмишљене стратегије властитог развоја,
- Економски развој руралних простора се не може одвојити од позиционирања Републике Српске у БиХ и Босне и Херцеговине у европским оквирима, те приступању БиХ европским интеграцијама.⁷

Оно што карактерише политику руралног развоја Републике Српске увелико зависи од развоја пољопривреде, која је дефинисана Стратегијом развоја до 2015. године. Како би се политика руралног развоја реализовала на подручју обухваћеном Студијом не могу се заобићи уопштени глобални циљеви дефинисани том Стратегијом. Глобалне одреднице које карактеришу рурални развој дефинисан Стратегијом развоја пољопривреде до 2015. године су:

- Подржати и развити План "интегралног руралног развоја" који уважава потребе и аспирације локалног становништва и локалне природе ресурсе.

⁷ ПЕСТ анализа конзорција за израду Стратегије развоја града Бања Лука-стратегија у изради, 2007.год.

- Подржати и координирати оснивање програма за пословни бизнис и микро кредитне линије за подстицање малих и средњих предузећа у руралним подручјима.
- Развити програме за побољшање квалитета живота на руралним просторима.
- Подстицати насељавање руралних подручја (како задржавања постојећег становништва, тако враћања оних који су га напустили) итд.⁸

Глобализација представља процес привредног, социјалног, културног и политичког дјеловања које премашује границе националних држава. Осим тога, она представља резултат дуготрајних привредних, политичких и технолошких промјена кроз историју савремене цивилизације.⁹ Она се одвија у тијесној вези са сфером геоекономије и геополитике, што се одразило и на привредни систем свјетске економије.¹⁰

Глобализација националних економија има утицај на околину на националном, регионалном или локалном нивоу. Такође, утиче на методе које се односе на околину и еколошка питања. Растући утицај прекограничних загађена, натјерао је владе многих земаља на међусобну сарадњу, ако су жељеле на било који начин да ријеше проблеме околине. Глобална експанзија економске активности ставља огроман притисак на екосистеме широм свијета. Са економским растом и развојем свјетског модификује или радикално мијења природна подручја на Земљи. Заједно са повећаним глобалним људским активностима већина оригиналних станишта је уништена. У очувању оригиналних станишта рурална подручја играју велику улогу. Тако да се данас многа рурална подручја сматрају посљедњим оазама природних средина. Отуда се њиховом развоју мора прићи на интегралан начин.

Динамика промјена које се дешавају свакодневно указује на то да се не можемо ослонити само на властита искуства, него треба учити од оних који имају боља искуства у управљању и планирању развоја руралних простора.

Привреда се све више либерализује, а тржишни односи постају све отворенији. Монетарна и царинска политика на националном нивоу све више губе на значају, траже се тржишне, културне, технолошке и друге баријере, а свјетска привреда се данас налази у фази дубоких структурних промјена, које су обиљежене трансформацијом из до сада доминантне масовне производње у нови модел, заснован на научно-технолошким и информационо-комуникационим инпутима, модерној инфраструктури и услугама.¹¹

У таквим околностима масовна производња је пресељена у земље са конкурентском предношћу јефтиних производних фактора, па земље које у том погледу нису конкурентне, прибјегавају тражењу нових привредних предности по основу афирмације улоге науке, технологије, информационо-комуникационе инфраструктуре и доминантног учешћа услуга у привредној структури.

Глобална економска криза која је задесила свијет 2008. год. има импликације на привредни развој БиХ и Републике Српске, у смислу стагнације или негативног привредног раста.

⁸ Стратегија развоја пољопривреде Републике Српске до 2015. године, Бања Лука, 2007.год.

⁹ Rigs W. Fred (2001) Mali leksikon globalizacije, nPan liber, Osijek-Zagreb-Split u prevodu Andelko M.

¹⁰ Концул Никола, Положај туризма у глобалним и европским интеграцијским процесима, «Наше Море» 51/(5-6)/2004

¹¹ ПЕСТ анализа конзорција за израду Стратегије развоја града Бања Лука-стратегија у изради, 2007.

Утицаји окружења на друштвени и економски развој студијског подручја дијели судбину своје Градске администрације и то тако да се остваривање евентуалног развоја, пораста броја запослених на подручју, те повећање евентуалног животног задовољства може подићи само ослањањем на властите ресурсе и подршку административног центра. То се посебно односи на ангажовање људских, природних, инфраструктурних ресурса и повезивање са другим субјектима који имају директне или индиректне утицаје на развој руралног подручја. Без комплексне подршке свих субјеката на руралним просторима нити има довољно људских ни инфраструктурних ресурса који би могли самостално да креирају и реализују самостално значајнији помак у развоју.

Дакле, потребно је да се на ширем простору осјете ефекти стабилног тржишта, стратегија одрживог и уравнотеженог регионалног и локалног развоја, са новом улогом државе која треба да се трансформише у ефикасни и ефективни сервис грађана и предузетника.¹²

Важно је приметијети да нема мање или више важних стратешких подручја, али би у локалним условима Града, свакако, ваљало почети од људских ресурса и инфраструктуре (знање, образовање, вјештине, иновација, енергетска и саобраћајна инфраструктура, информационо-комуникационе технологије, социјалне кохезије). Да би се све ово остварило на локалном нивоу постоје одређене претпоставке као што су: макроекономска стабилност, отвореност, ефективно финансијско тржиште и трајна одрживост развоја.

Битна тешкоћа у стратешком промишљању развоја Бања Луке до 2015. године је недостатак јасне концепције, односно старегије развоја Босне и Херцеговине и Републике Српске, нарочито у појединим кључним инфраструктурним сегментима (енергетика, саобраћај), што се, ипак, може надомјестити примјеном европских мјерила и стандарда у планирању развоја локалне заједнице, нарочито у погледу примјене одредби Европске повеље о локалној самоуправи, као и праћењем перспектива и циљева европског просторног развоја.

Бржи развој града Бања Луке, а тиме и самог подручја Студије додатно отежава:

- неадекватна предузетничка клима,
- недовршени реформски процеси у БиХ и РС,
- споро реструктурирање привреде, те
- спора трансформација државе у сервис грађана и предузетника.

Улога и значај локалне заједнице све више јача, што је нарочито потенцирано потребом брзог прилагођавања веома динамичним промјенама у окружењу.

С тим у вези, економски развој локалне заједнице и ниво животног стандарда грађана на њеним просторима све више зависи од повезивања привреде на локалном, националном и глобалном нивоу.

¹² За остатак анализе је искориштена ПЕСТ анализа која је извршена за потребе израде Стратегије града Бања Луке коју је израдио Економски институт у Бања Луци, 2007. године.

7.2. Технолошко окружење

Технолошке промјене које су успиједиле од прошлог стољећа с правом се означавају као «технолошка револуција». Наиме, данас се на том пољу дешавају промјене које имају снажан утицај и представљају темељну одредницу свијета у којем живимо. Најзначајније промјене се одвијају на подручју информационе технологије које примјену све више налазе у предузећима туристичке привреде и у свим туристичким дестинацијама. Информациона технологија има веома значајну улогу у промоцији сеоског туризма.

Неки од елемената информационих новитета:

- унапређење компјутерских резервацијских система авио-компанија,
- резервацијски и управљачки системи хотелијера, путничких агенција, односно организовања путовања,
- бржи развој мрежа за пренос података, имплементација сателитских веза,
- још бржи развој интернета итд.

Информациони новитети дају допринос да све већи број дестинација сеоског туризма усваја директан приступ маркетингу својих производа користећи интернет као идеалан инструмент којим се промовишу производи сеоског туризма.

7.3. Еколошко окружење

Еколошко оружење данас представља један од кључних фактора који имају значајан утицај на развој руралних простора. Наиме, међународне организације које се баве проблемима утврђивања индикатора руралног развоја¹³, иако се разликују у предложеним сетовима индикатора руралног развоја сагласне су око обухвата концепцијских тема које ти индикатори морају обухватити. Један од значајних фактора је окружење и одрживост. При вредновању овог фактора потребно је сагледати индикаторе приказане у табели бр. 54.

Табела 36. Основни индикатори руралног развоја класифицирани према OECD темама¹⁴

Популација и миграција	Друштвено благостање и једнакост
Густина насељености	Доходак
Промјена	Потрошња
Структура	Услови становања
Домаћинства	Здравље
Заједнице	Безбједност
	Култура и рекреација
	Комуникације

¹³ Organisation for Economic Co-operation and Development – OECD, Statistical Office of the European Community – Eurostat, World Bank – WB, Food and Agriculture Organization of the United Nations - FAO

¹⁴ Зорка Закић, Стратешки циљеви руралне економије у Србији и проблеми усаглашавања са ЕУ, Економски факултет, Београд,

Економска структура и перформансе	Окружење и одрживост
Радна снага	Топографија и клима
Запосленост	Коришћење земљишта и промјене
Запосленост и структура предузећа	Настањеност и врсте
Удио сектора	Земљиште и вода
Продуктивност	Квалитет ваздуха
Инвестиције	

Индикатор руралног развоја у оквиру окружења и одрживости идентификован је кроз квалитет ваздуха, одрживост земљишта и квалитет воде. У ствари, то су кључни индикатори еколошког окружења на руралном подручју. У нашем случају анализа тог индикатора се не може посматрати издвојено од стања какво је у његовој ближој и даљој оклини. Мора се напоменути да сваког дана се јасније позиционира и јавност кроз дјеловање невладиних организација када је у питању квалитет еколошког окружења не само на Студијом обухваћеном подручју него на цијелом подручју Града и шире. Постоји, мада још недовољно изграђен, критички став јавности када је у питању рјешавање проблема који су везани за еколошку проблематику. Акције које се воде око заштите еколошког окружења, а односе се на Студијом обухваћено подручје, је и питање планиране изградње хидроцентрала на Врбасу које би значајно измијениле еколошки амбијент подручја. Све гласнији су они који изражавају негодовање према том приједлогу, сматрајући да се подручје може економски валоризовати кроз друге намјене.

7.4. Резиме ПЕСТ анализе

Након изложене анализе стања окружења које има утицај на укупне прилике и развој руралног подручја сјеверозападног дијела Бањалуке направљен је резиме.

Политичко окружење

- Интеграциони процеси на путу прикључења БиХ и РС ка ЕУ ће сигурно имати рефлексије у наредном периоду на cjелокупни простор, а самим тим и на Судијом обухваћено подручје;
- Политичка стабилност на Балкану још увијек нема чврсте гаранције;
- Дуг период послијератне обнове и транзицијског процеса;
- Реформа државне управе на свим нивоима, али без стварно реализоване децентрализације;
- Степен пореске децентрализације се слабо одражава на руралне просторе (пореска централизација);
- Још увијек је велики утицај међународне заједнице (ОХР) у доношењу политичких одлука;
- Смањен интерес донатора за ове просторе;
- Значајан утицај политичких партија на извршну и парламентарну власт, чиме се спречава развој правне државе и цивилног друштва;
- Незавршена реформа правног система рефлектује се на штету локалних заједница.

Економско окружење

- Глобализација има велики утицај на премјештање индустрија у подручја која су повољнија за остварење већег профита;
- Монетарна политика у Републици Српској и БиХ је стабилна;
- Смањују се административне препреке за пословање;
- Ствара се предузетничка култура,
- Глобална економска криза,
- Простор Босне и Херцеговине се још увијек доживљава као простор са лошим имиџом;
- Пословни амбијент није довољно стимулативан;
- Није довршен процес приватизације, слаб интерес за страна директна улагања;
- Ниска куповна моћ становништва (ниска примања и пензије);
- Велики пораст сиромаштва;
- Постојање сиве економије;
- Висока стопа незапослености.

Социјално окружење

- Рјешавање проблема незапослености становништва, а посебно младих на селу;
- Покретање привредних иницијатива на руралним подручјима;
- формирање фондова за социјално угрожено и изнемогло становништво;
- Брзо социјално раслојавање становништва;
- Пораст кориштења опојних дрога, посебно код млађих нараштаја;
- Миграција становништва са руралних простора у потрази за бољим условима живота и рада;
- Све израженија нарушена равнотежа између руралних и урбаних средина;
- Све већа материјална и стамбена зависност младих људи од својих родитеља;
- Висок степен незапослености;
- Стареење становништва - повећава се број старије популације у укупном броју становника, одлазак младих и образованих у иностранство;
- Све више људи треба социјалну помоћ;
- Све тежа ситуација угрожених категорија (инвалиди, жртве рата итд.)

Технолошко окружење

- Убрзан развој информатичких технологија - посебно комуникационих;
- Пораст употребе интернета у економске сврхе (е-пословање);
- Овладавање технологијом електронског менаџмента;
- Нови управљачки и технолошки стандарди;
- Високи нивои захтјева за очување животне средине;
- Брзе технолошке промјене условиле су концепт потребе учења током цијелог живота;
- Дестимулативан систем за увођење нових технологија;
- Образовни систем у РС и БиХ није усклађен са најновијим техничким и технолошким захтјевима брзог развоја;
- Стратегије "подмлађивања" у развијеним земљама и одлив младих и образованих кадрова;
- Недовољна укљученост способних кадрова у реструктурирање производних и услужних капацитета у свим привредним и друштвеним областима.

8. SWOT анализа подручја

8.1. Увод

SWOT анализа подручја сјеверозападнoг дијела града Бањалука је резултат одржане радионице и анализе интерних и екстерних фактора од стране радног тима на изради Студије. Она помаже да се идентификују садашње и будуће могућности и пријетње из окружења (екстерни фактори), с једне, и снаге и слабости подручја (интерни фактори), с друге стране. Снаге су фактори који студијском подручју пружају компаративне предности и чине га атрактивним за живљење и рад. Слабости су фактори који представљају препреке економском и друштвеном развоју подручја. Могућности представљају очекиване позитивне услове из окружења који омогућавају развој компаративних предности и отклањање препрека у развоју студијског подручја. Пријетње су негативни трендови који доводе до смањења конкурентности или развоја подручја.

На основу идентификованих проблема и потенцијала студијског подручја издвојени су сектори за које су урађене појединачне SWOT анализе и то:

- анализа за просторни развој и инфраструктуру,
- анализа за пољопривреду,
- анализа за туризам,
- анализа за сектор малих и средњих предузећа и
- анализа за друштвену проблематику.

Претходно урађене анализе су обједињене и сачињена је интегрална SWOT анализа, која указује на основне снаге, слабости, могућности и пријетње за развој студијског подручја.

На основу сучељавања интерних снага и слабости студијског подручја са екстерним могућностима и пријетњама, дефинише се визија руралног развоја, циљеви и приоритети развоја.

8.2. Интегрална SWOT анализа

СНАГЕ	СЛАБОСТИ
- Повољан географски положај; - Близина административног центра Републике Српске; - Атрактивни природни ресурси и очувано природно окружење; - Подршка Градске управе и градских развојних агенција руралном развоју (ЦИДЕА, ТОБЛ, ЦУРС); - Саобраћајна инфраструктура; - Еколошки здраво пољопривредно земљиште; - Традиционалне дјелатности као што су пољопривреда и производно занатство; - Постојање научно-образовних, стручних и других надлежних институција (обезбјеђена стручна едукација); - Постојеће културне манифестације (Козарски етно у МЗ Пискавици, вјерска окупљања код манастира Гомионица).	- Просторни план општине Бања Лука, који не одговара друштвено-економској ситуацији; - Недостатак регулационих планова и осталих просторно-планских докумената; - Застарјелост и лоше одржавање локалних водовода; - Неизграђеност канализационе мреже и одговарајућих постројења за третман отпадних вода; - Недовољно развијена еколошка свијест становништва; - Неријешени имовинско-правни односи на пољопривредном земљишту; - Недовољна стручна и савјетодавна помоћ пољопривредним произвођачима; - Уситњени и запуштени посједи; - Недовољно заштитних мјера; - Неповољна демографска структура становништва на селу; - Недовољна искориштеност туристичких потенцијала; - Изразито ниска економска развијеност подручја; - Недовољан број малих и средњих предузећа; - Недостатак финансијских средстава за пројекте руралног развоја; - Неповољни услови кредитирања; - Неадекватно образовање и недостатак програма едукације; - Недовољна развијеност јавних служби и осталих друштвених дјелатности.
МОГУЋНОСТИ	ПРИЈЕТЊЕ
- Очекивана израда Просторног плана града Бања Лука; - Буџет Града; - Средства из Развојног програма Републике Српске; - Међународни фондови за рурални развој; - Формирање задружних удружења; - Укрупњавање посједа; - Развој сточарства, воћарства,	- Веома јак увозно трговачки лоби; - Јака конкуренција руралних подручја у окружењу у области пољопривреде и туризма; - Неприлагођеност правног система тржишним условима пословања; - Константно исељавање становништва, посебно радно способног; - Недовољна политичка стабилност; - Непостојање ентитетске и градске

- производње органске хране итд. - Подршка развоју туризма на градском и републичком нивоу; - Развој селективних облика туризма; - Организовање и повезивање учесника у туризму; - Стварање услова за прекограничну и регионалну сарадњу; - Примјена ЕУ стандарда; - Реформа образовања у складу са тржишним потребама.	- популационе политике; - Социјално-друштвени проблеми; - Рецесија.
---	---

8.3. Секторске SWOT анализе

SWOT анализа ПРОСТОРНО УРЕЂЕЊЕ И ИНФРАСТРУКТУРА

СНАГЕ	СЛАБОСТИ
- Постојање основне мреже путева; - Кориштење постојећих квалитетних изворишта; - Задовољавајућа електроенергетска и телекомуникациона мрежа; - Пољопривредни и шумски ресурси; - Водени токови.	- ПП општине Бања Лука, који не одговара ситуацији; - Недостатак регулационих планова; - Необавјештеност и незаинтересованост за израду просторно-планске документације; - Неасфалтирана путна мрежа у појединим подручјима; - Застарјелост и лоше одржавање локалних водовода; - Неизграђеност канализационе мреже и одговарајућих постројења за третман отпадних вода; - Дотрајалост нисконапонске и високонапонске мреже; - Неодржавање водотокова; - Недовољна финансијска средства.
МОГУЋНОСТИ	ПРИЈЕТЊЕ
- Очекивана израда ПП града Бања Лука; - Побољшавање постојеће инфраструктуре (реконструкција, доградња, увезивање) и изградња инфраструктуре која недостаје; - Буџет Града; - Средства из Развојног програма	- Укрштање путне и жељезничке мреже; - Непланска изградња и девастација земљишта; - Угрожавање изворишта неспровођењем мјера санитарне заштите; - Одлив становништва; - Неодговарајућа законска регулатива.

Републике Српске за инфраструктурне пројекте у оквиру економско-социјалног програма; • Средства из фондова ЕУ за инфраструктурне пројекте.	
---	--

SWOT анализа ПОЉОПРИВРЕДА

СНАГЕ	СЛАБОСТИ
- Повољни агро-еколошки услови; - Очувано пољопривредно земљиште; - Потенцијал у воћарству; - Потенцијал у сточарству; - Путна инфраструктура; - Близина града; - Традиција; - Узорни произвођачи, као примјер; - Просторне могућности; - Постојање градских развојних институција; - Тржиште града Б.Луке и постојање прерађивачких капацитета.	- Неријешени имовинско-правни односи на пољопривредном земљишту; - Недовољна стручна и савјетодавна помоћ, непостојање специјалистичких знања; - Нема заштитних мјера за произвођаче; - Скупе сировине и репроматеријал – зависност од увоза; - Уситњен и запустен посјед; - Неорганизованост пољопривредне производње; - Недостатак инфраструктуре; - Неорганизован откуп; - Недостатак повољних кредитних линија; - Недостатак финансијских средстава и субвенција; - Отпадне воде; - Недовољно коришћење ђубрива и заштитних средстава; - Неповјерење грађана; - Неријешен статус фирме «Агропроект»; - Застарјела механизација; - Миграција радно способног становништва – недостатак младих на селу; - Лоше стање пољопр.објеката у домаћинствима.
МОГУЋНОСТИ	ПРИЈЕТЊЕ
- Формирање подружних јединица Центра за развој и унапређење села по руралним подручјима - едукација становништва; - Укупљавање посједа; - Реорганизација општинских развојних институција; - Наводњавање и одводњавање земљишта; - Формирање пољопривредних задруга; - Удруживање кластера; - Постојање заинтересованих улагача;	- Велики увоз; - Неинформисаност; - Законска регулатива; - Непостојање страних инвестиција; - Социо-економски проблеми; - Недовољно увезивање садржаја на селу са пољопривредом; - Пасивност и незаинтересованост становништва; - Ниже цијене у околини и ЕУ; - Глобално отопљавање; - Рецесија.

- Успостава кредитног фонда и подстицајне мјере; - Сточарска и воћарска производња; - Производња органске хране; - Производња плантажног и зачинског биља; - Успостава машинских прстена по МЗ; - Брендирање подручја и производа; - Формирање одрживих задруга; - Развој агро туризма; - Међународни фондови за рурални развој; - Развој јавног и приватног партнерства са Центром за развој и унапређење села.	
---	--

SWOT анализа ТУРИЗАМ

СНАГЕ	СЛАБОСТИ
- Атрактивни природни ресурси и очувано природно окружење; - На подручју постоје вјерски и други споменици од националног и вјерског значаја; - У окружењу постоји богато геонасљеђе и административни центар Републике Српске-Град Бања Лука, - Повољан географски положај; - Постоји традиција у бављењу пољопривредном производњом, обртом и индустријом; - Активности ТО Града на промоцији туризма и стварању туристичког производа Града и окружења; - Постоје традиционалне манифестације на студијском подручју «Козарски Етно» у МЗ Пискавица, вјерска окупљања код манастира Гомионица; - Све већа заинтересованост за туристичку дјелатност код младих људи; - Постојање у окружењу већ афирмисаних туристичких дестинација СРЦ «Љекарице» и НП «Козара», административни центар и	- Непостојање Стратегије развоја туризма РС; - На подручју не постоји понуда јединственог туристичког производа; - Недовољна искориштеност туристичких потенцијала; - Недостатак финансијских средстава за развој туризма; - Недостатак средстава за обнову и очување културно-историјских вриједности; - Непостојање адекватних смјештајних капацитета на подручју обухвата Студије; - Недостатак сигнализације и инфо центара; - Лош квалитет путних комуникација; - Мали број рецептивних туристичких агенција; - Недостатак традиције и свијести у обављању туристичке дјелатности; - Недостатак стручних кадрова за туристичку дјелатност; - Неосмишљена турстичка понуда; - Недовољна туристичка промоција подручја; - Инфраструктурни проблеми; - Депопулација подручја.

ријека Врбас са својим потенцијалима; - На студијском подручју постоје значајни људски потенцијали, гостољубивост локалног становништва; - Подручје се налази између два емитивна центра; - Постоје значајна археолошка налазишта на студијом обухваћеном подручју.	
МОГУЋНОСТИ	ПРИЈЕТЊЕ
- Планински туризам – на ширем простору падина планине Мањача и Козаре; - Авантуристички туризам - цјелокупно подручје платоа Мањаче и Козаре; - Екстремни спортови – бицилизам; - Сеоски туризам – сеоска домаћинства на цјелокупном подручју; - Еко туризам – нпр. подручје Пискавице у сарадњи са СРЦ«Љекарице»; - Агротуризам – на цјелокупном подручју постоји могућност развоја овог облика туризма; - Ловни и риболовни туризам - подручје планине Мањача и Козара за ловни туризам и водоток ријеке Гомионица за риболовни туризам; - Здравствени туризам - климатска подручја, антистресни програми, итд.; - Манифестациони туризам; - Вјерски туризам - на подручју гдје постоје вјерски објекти, манастир; - Културни туризам - постојање значајних културно историјских споменика, археолошких налазишта на студијском подручју; - Paint Ball - све популарнији туризам ратничких игара-простор платоа Мањаче и до војног полигона и планине Козара; - Рекреативни и спортски туризам на цјелокупном подручју; - Иксористити програме ЕУ за одрживо коришћење туристичких потенцијала; - Укључивање у међуопштинску и међуентитетску сарадњу на програмима руралног интегралног	- Политичко економско стање у БиХ; - Недостатак финансијских средстава за одржавање и обнову културно-историјске баштине; - Недостатак средстава за развојне и инфраструктурне пројекте; - Сезонски карактер туризма; - Конкуренција туристичких тржишта; - Наставак миграције становништва са руралних подручја; - Стагнирање развоја и реконструкције инфраструктуре због недостатка средстава; - Недостатак одговарајуће законске регулативе која би подржала развој сеоског туризма; - Низак ниво образовања локалног становништва; - Образовна политика не прати потребе тржишта; - Недостатак новаца за образовање и преквалификацију; - Немобилност радне снаге; - Непостојање стимулативне стратегије опстанка становништва на селима; - Утицај политичког система и политичке неодговорности на останак руралног становништва.

развоја; - Обнова и изградња локалне путне инфраструктуре, нисконапонске и водоводне мреже; - Привредни развој града Бања Луке; - Подршка развоју туризма; - републичке и локалне власти; - Дефинисање/брендирање туристичког производа подручја; - Организовање и повезивање учесника у туристичкој дјелатности; - Усклађеност струковног образовања према будућим потребама тржишта.	
---	--

SWOT анализа
МАЛА И СРЕДЊА ПРЕДУЗЕЋА (МСП)

СНАГЕ	СЛАБОСТИ
- Постојање предузетничког духа, нарочито код млађе генерације становништва; - Традиционалне дјелатности као што су пољопривреда и производно занатство; - Подршка надлежних служби Градске управе развоју малог и средњег предузетништва; - Финансијска средства из буџета Града за развој МСП; - Постојање градских агенција које кроз своје програме подржавају рурални развој.	- Изразито ниска економска развијеност подручја; - Недовољан број малих и средњих предузећа; - Неразвијеност производног предузетништва; - Преовладавају микро предузећа у МСП; - Интерне слабости малих предузећа (неадекватне менаџерске способности); - Још увијек компликоване процедуре код оснивања предузећа и рјешавања имовинско-правних односа; - Неповољни услови кредитирања.
МОГУЋНОСТИ	ПРИЈЕТЊЕ
- Очекивани приступ БиХ (земља потенцијални кандидат) фондовима и програмима помоћи ЕУ; - Реформа привредног система; - Оснивање фондова за подстицање МСП; - Средства из Развојног програма РС у оквиру привредно-развојне компоненте; - Стварање услова за привлачење директних страних инвестиција; - Развој МСП у производном	- Недовољна политичка стабилност; - Корупција на свим нивоима власти; - Сива економија; - Нестимулативан привредни амбијент за привлачење страних инвестиција; - Веома јак увозно трговачки лоби; - Јака конкуренција руралних подручја у окружењу у области пољопривреде и туризма; - Неприлагођеност правног система тржишним условима пословања; - Константно исељавање становништва, посебно радно способног;

- сектору; - Очекивано стварање услова за прекограничну и регионалну сарадњу; - Примјена ЕУ стандарда; - Реформа образовног система у складу са тржишним потребама.	Рецесија.
--	---

SWOT анализа ДРУШТВЕНА ОБЛАСТ

СНАГЕ	СЛАБОСТИ
Постојеће културне манифестације (етно фестивал у Доњој Пискавици, зимско прело у Горњој Пискавици).	- Негативан природни прираштај-мали наталитет и иселјавање; - Старење становништва; - Пад броја ученика у основним школама; - Лоше грађевинско стање већине објеката подручних одјељења основних школа, сеоских домова културе, мјесних канцеларија, амбуланти, пошта, итд.; - Сеоски домови културе ван примарне функције (запуштеност) у већем дијелу студијског подручја; - Непостојање мјесних канцеларија у појединим насељима (Мотике); - Лошији ниво услуге у здравственим амбулантама; - Недостатак спортских терена; - Мали број удружења грађана; - Недостатак програма едукације.
МОГУЋНОСТИ	ПРИЈЕТЊЕ
- Коришћење празних објеката јавних служби за друге сврхе (вишак објеката); - Вишенамјенско коришћење објеката јавних служби; - Организовање мобилних јавних служби (библиотеке, кина, вртићи, атељеи); - Организовање курсева; - Подршка удружењима грађана; - Нове културне манифестације.	- Лоша политичка ситуација; - Рецесија на свјетском нивоу; - Смањени прилив новчаних средстава у градски буџет; - Непостојање ентитетске и градске популационе политике.

8.4. Закључци

Анализа интерних и екстерних фактора је показала да постоје потенцијали и проблеми у развоју појединих сектора.

У области **просторног развоја и инфраструктуре** евидентирани су многобројни проблеми, као што су недостатак provedбене просторно-планске документације, недовољна финансијска средства за инфраструктурне пројекте. Као изражени инфраструктурни проблеми издвајају се неријешено питање третмана отпадних вода, застарјелост локалних водовода и лоша снабдјељеност електричном енергијом.

Еколошки здраво пољопривредно земљиште на подручју реона Бронзаног Мајдана и Пискавице са Поткозарјем представља значајан ресурс за развој **пољопривреде** и агропрерађивачког сектора. Поред даљег развоја традиционалних пољопривредних дјелатности (сточарство, воћарство, повртларство), изузетан потенцијал на студијском подручју постоји за производњу органске хране. Тржишна шанса за развој пољопривреде јесте близина градског подручја Бањалуке које представља тржите од приближно 200 хиљада становника. Да би дошло до развоја пољопривреде, потребно је максимално искористити компаративне предности које већ постоје и шансе које ће се пружити у наредном периоду.

Атрактивни природни потенцијали (планине Мањача и Козара, ријеке, шуме, чист ваздух итд.) и културно-историјско наслеђе представљају богату туристичку понуду подручја. И поред евидентираних проблема, **туризам** може постати озбиљна развојна шанса подручја. Да би дошло до развоја туризма, потребно је активирати потенцијале и максимално искористити могућности у будућем периоду.

Један од највећих економских и социјалних проблема на студијском подручју је висока стопа незапослености становништва. Изразита економска неразвијеност и самим тим недовољан број радних мјеста утиче на константно иселјавање становништва са студијског подручја. **Мала и средња предузећа (МСП)** могу постати главни носилац развоја привреде подручја, као што је случај у европским земљама. Развој малих и средњих предузећа треба подржати у свим локалним, регионалним и секторским плановима развоја. И поред значајних препрека у развоју МСП, као што су неповољни услови кредитирања, недовољан број МСП, административно-правне препреке код оснивања предузећа, потребно је максимално искористити конкурентске предности и развојне могућности које ће се пружити у наредном периоду.

На студијском подручју посебна пажња се мора посветити **друштвеној проблематици**. Основни и највећи проблем је смањење броја становника, што се огледа у негативном природном прираштају и иселјавању становништва. Лоше стање је и у развијености друштвених дјелатности и опремљености јавних служби, док недостатак културних садржаја представља један од узрока константног иселјавања становништва. Посебна пажња се треба посветити подизању образовног нивоа радно способног становништва у складу са тржишним потребама, нарочито струковног образовања у области пољопривреде и туризма.

9. Компаративна анализа (анализа случаја) студијског подручја и руралног подручја јужног дијела Бањалуке

Анализиран је случај подручја кањона Врбас и платоа Мањаче који је обрађен у оквиру студије „Рурални интегрални развој на подручју кањона Врбас и платоа Мањаче“.

Због сличности простора овај примјер се може примијенити и на подручју који посматра Студија.

Упоредно су приказане социо-економске карактеристике са акцентом на пољопривреду (табела бр.).

У другој табели приказана су теренска истраживања (анкета) за пољопривредна домаћинства на подручју кањона Врбас и платоа Мањаче, као и анкета за укупно 57 газдинства по мјесним заједницама у студијском подручју.

Табела 37. Социо-економске карактеристике студијског подручја и подручја кањона Врбас и платоа Мањаче

Сјеверозападни дио града Бања Луке – Шимићи, Бронзани Мајдан	Подручје кањона Врбас и платоа Мањаче
Положај и територија	
Студијско подручје се налази у сјеверозападном дијелу БиХ и Републике Српске. Подручје има површину од 469,96 km ² или 46.996,2 ha и простира се у сјеверозападном дијелу града Бања Лука и чини 37,93 % територије града Бања Лука.	Студијско подручје се налази у сјеверозападном дијелу БиХ и Републике Српске. Подручје има површину од 585,72 km ² или 58.571,64 ha и простира се у јужној половини града Бања Лука и чини 47,26 % територије града Бања Лука.
Демографски трендови	
Удио становништва подручја у укупном становништву града Бања Лука се непрекидно смањивао од 1948. године и поред мањег пораста популације на овом подручју у периоду 1948 – 1961. Становништво града Бања Лука је у периоду 1948 – 1961. године брже расло од становништва у студијском подручју, а након 1961. год. присутни су супротни демографски процеси (град Бања Лука - раст становништва, студијско подручје – популациони пад).	Удио становништва подручја у укупном становништву града Бања Лука се готово непрекидно смањивао од 1948. године (једини изузетак период 1991–1993. г.) и поред мањег пораста популације на овом подручју у периоду 1948–1961. г. Становништво града Бања Лука је у периоду 1948–1961. године брже расло од становништва на подручју кањона Врбас и платоа Мањаче, а након 1961. год. присутни су супротни демографски процеси (Град - раст становништва, подручје – пад становништва).
Постоји континуирани раст броја домаћинстава у периоду 1948 – 1991. Од	Код кретања броја домаћинстава је нешто другачија ситуација. Ту је постојао

1991. године број домаћинстава је у паду. Објашњење за континуирани раст броја домаћинстава у периоду 1948 – 1991. јесте пораст броја становника у периоду до 1971. године, уз континуирано смањење просјечне величине домаћинства у читавом периоду. Примјера ради 1948. год. просјечна величина домаћинства је била 6,13 члана, док је 1993. износила свега 3,39 члана.

континуирани раст броја домаћинстава у периоду 1948–1971. г., а после тога још и у периоду 1981–1991. г. Од 1991. године и број домаћинстава је у паду. Објашњење за континуирани раст броја домаћинстава у периоду 1948.–1971. г. јесте пораст броја становника у периоду до 1961. године, уз смањење просјечне величине домаћинства, што је у периоду 1981.–1991. г. било основни разлог пораста. Примјера ради, 1948. год. просјечна величина домаћинства је била 7,2 члана, док је 1993. г. износила 3,41 члана.

Претпоставка је да је 2006. године дошло до смањења просјечне величине домаћинства у студијском подручју (3,16) и то испод просјека града (општине) Бања Лука – 3,3.

Ратни губици и негативни миграциони салдо (већа миграциона покретљивост женског становништва) у периоду 1991 – 2006. условили су даље погоршање полне структуре у смислу смањења удјела женског становништва. Процјена за 2006. годину је 47,5 % према 52,5 % (женско становништво - мушко становништво).

Груба процјена је да је 2006. год. старосна структура изгледала на следећи начин:

- становништво 0 – 15 година: 17%,
- становништво 15 – 65 година: 67%,
- становништво преко 65 година: 16 %.

Претпоставка је да је 2006. године дошло до смањења просјечне величине домаћинства на подручју (3,16) и то значајно испод просјека града Бања Лука – 3,3.

Основано се може претпоставити да су ратни губици и негативан миграциони салдо (већа миграциона покретљивост женског становништва) у периоду 1991. – 2006. условили даље погоршање полне структуре у смислу смањења удјела женског становништва. Процјена за 2006. годину је 46% према 54% (женско - мушко становништво).

Груба процјена је да је 2006. год. старосна структура изгледала на следећи начин:

- становништво 0 – 15 година: 17%,
- становништво 15 – 65 година: 64%,
- становништво преко 65 година: 19%.

Привредни развој

Због континуираног одласка младог и радно способног становништва из насеља студијског подручја и промјене структуре становништва, стопа активности укупног становништва становништва је ниска и процјењује се да износи око 35% укупног становништва или 60% радно способног становништва, што је око 6.300 становника.

Највећи број радно активних становника

Због континуираног одласка младог и радно способног становништва из насеља подручја и промјене структуре становништва, стопа активности становништва је изузетно ниска и процјењује се да износи око 30% укупног становништва или 50% радно способног становништва.

Највећи број радно активних становника приходе остварује на индивидуалним

приходе остварује на индивидуалним пољопривредним газдинствима. Анализа привредних субјеката који су предали завршне рачуне у 2006. год. показује да субјекти из области трговине остварују 53,2% укупних прихода, а прерађивачка индустрија са грађевинарством остварује 31,6%. Привредна структура студијског подручја је изузетно неповољна, јер је углавном развијена примарна пољопривредна производња екстензивног карактера.

пољопривредним газдинствима. Анализа привредних субјеката који су предали завршне рачуне у 2006. год. показује да субјекти из области прерађивачке индустрије остварују 59,2% укупних прихода, а трговина и остале услужне дјелатности 40,1%. Регистрована економија пружа погрешну слику привредне структуре подручја због непостојања пописа пољопривредних домаћинстава. Привредна структура подручја је изузетно неповољна, јер је, углавном, развијена примарна пољопривредна производња екстензивног карактера.

Пољопривреда и прехранбена индустрија

У односу на укупне земљишне површине које обухвата ова Студија (46.996,2 ha) пољопривредно земљиште заузима око 62,54%. Укупна површина шума и шумског земљишта на подручју обухвата износи 17.592,14 ha, што износи 37,5% од укупне површине предметног простора. Стање пољопривредне производње на студијском подручју је изразито натуралног карактера. Доминантна су мала приватна газдинства која имају разноврсну производњу претежно намијењеној властитој потрошњи. Релативно мале количине сточарских производа (месо, млијеко, јаја) и воћа је намијењено тржишту. Индивидуални посјед је расцјепкан на већи број парцела што додатно усложњава производњу.

Наведено стање је посљедица запостављања пољопривреде у овом крају, величина и структуре посједа, ниског степена механизовања радних процеса, неадекватна и непотпуна примјена агротехничких, биотехничких, зоотехничких и других мјера неорганизованости.

Инфраструктура

Предметни простор има добру Преко овог подручја прелазе двије значајне саобраћајну мрежу, као и добру саобраћајнице према централној и западној

повезаност са осталим подручјима. Мрежу магистралних путева на овом простору чине следећа саобраћајница: магистрални пут М-4 дионица Приједор – Бања Лука. Мрежу регионалних путева на овом простору чине следеће саобраћајнице: Регионални пут Р-405, ова саобраћајница је оријентисана ка Бронзаном Мајдану; Регионални пут Р-405а, тангира са западне стране обухата студијског подручја и оријентисан је ка регионалном путу Р-405, на који се спаја у реону Старог Мајдана; Регионални пут Р-478, се протеже од магистралног пута Бања Лука – Приједор у зони Поткозарја и иде према сјеверу. На студијском подручју постоје објекти магистралне железничке пруге Нови Град – Бања Лука – Добој – Зворник.

Босни: Бања Лука – Јајце долином Врбаса и Бања Лука – Кључ преко Мањаче. Саобраћајница Бања Лука – Травник преко Кнежево тангира подручје у атару насеља Љубачево, а саобраћајница Бања Лука – Сански Мост у атару насеља Бистрица. Подручје има релативно добар положај и саобраћајну структуру, те је добро повезан са регионом. Један од највећих инфраструктурних проблема је водоснабдијевање, које је на минимуму задовољавајућег.

Табела 38. Резултати истраживања пољопривредних домаћинстава на подручју кањона Врбас и платоа Мањаче и домаћинстава по мјесним заједницама на студијском подручју

Сјеверозападни дио града Бања Луке – Шимићи, Бронзани Мајдан	Подручје кањона Врбас и платоа Мањаче
Људски ресурси	
- Укупно је анкетирано 57 домаћинстава, гдје је највећи број чланова породице старости од 20-60 година тј. 72,3%. - На студијском подручју просјечан број чланова породице је 4,8, а од тога 2,2 је мушког и 2,4 женског пола. Степен њиховог образовања је претежно са завршеном основном и средњом школом, док постоји неколико случајева са високом и вишом школом.	- Од укупног броја домаћинстава које је анкетирано (52 домаћинства, са 216 чланова) највећи број чланова породице је старости од 20 до 60 година, њих 69,4%. - На подручју у зависности од броја чланова које имају анкетирани породице добили смо резултат да је просјечан број чланова једне породице на подручју 4,72 члана, што је имајући на уму старосну структуру и састав породице, више него загрињавајуће стање. Од добијеног просјечног броја чланова породице 2,3 је било мушког и 2,4 женског пола.
Запосленост	

• Од укупно анкетираних домаћинстава, њих 52,6 % се изјаснило да им пољопривреда представља главну дјелатност на основу које остварује приходе, а 47,4 % домаћинстава се изјаснило да им је пољопривреда споредна дјелатност.

• Доходак од пољопривреде:

- 52,6% има мање од 350 КМ,
- 36,8% има од 350-650 КМ
- 10,6% има преко 650 КМ

• Додатна примања (привреда) остварује 35% анкетираних, 21% (државна управа), остало (14,2%), док 29,8% приход искључиво остварује од пољопривреде.

• У просјеку од 45,6 % 2-3 члана породице су укључена у рад газдинства, мање од 2 са 26,3% , више од 3 члана 22,8% и 5,3% није ни један укључен у рад.

Домаћинства

• Анализирајући локације газдинстава у складу са категоријама земљишта утврдили смо да се од 57 посматраних домаћинства, њих 47,3%, се налази на брдско - планинском подручју, док их је 43,8% смјештено у равничарском подручју, док карактер локације планинског подручја нема нити једно газдинство. Пољопривредна домаћинства која су анкетирана, дјеломично су регистровани ПДВ обвезници 52,6% анкетираних (већи произвођачи), а 47,4 % није регистровано. Око 61,4% користи средства подстицаја од стране државе, док 38,6% не користи. Средства користе углавном за куповину инпута за производњу и то 72%, 8,7% за куповину машина, 5,3% за објекте и сл. Око 63,1 % је кредитно задужен код банке, 29,9% не користи кредите, док 7% користи кредит микрокредитне организације.

• Утврђено да сви они који имају намјеру да прошире своју производњу намјеравају да своје земљишне капацитете прошире узимајући земљу у закуп (22,8%), док се 70,2 % домаћинстава изјаснило да нема намјеру да проширује своје земљишне

• Од укупно анкетираних домаћинстава, њих 69,8% се изјаснило да им пољопривреда представља основну дјелатност на основу које остварује приходе, а 30,2% домаћинстава се изјаснило да им је пољопривреда споредна дјелатност.

• Доходак од пољопривреде:

- 56,6% има мање од 350 КМ,
- 34% од 350-650 КМ,
- 9,4% више од 350 КМ.

• Додатна примања (индустрија) остварује 50,9% испитаних домаћинстава, док 49,1% искључиво живи од пољопривреде.

• Анализирајући локације газдинстава у складу са категоријама земљишта утврдили смо да се од 52 посматрана домаћинства, њих 76,9%, се налази на брдско - планинском подручју, док их је 17,3% смјештено у равничарском подручју, само три су имала карактер локације планинског подручја. Пољопривредна домаћинства која су анкетирана, углавном, су нерегистровани ПДВ обвезници (94%), а скоро исти проценат њих имају статус нерегистрованог субјекта (88,4%).

• Анкетирањем је утврђено да сви они који имају намјеру да прошире своју производњу намјеравају да своје земљишне капацитете прошире узимајући земљу у закуп (26,9%), док се 53,8% домаћинстава изјаснило да нема намјеру да проширује своје земљишне капацитете.

• Постоји одређено интересовање газдинстава да се инвестира како у постојеће објекте тако и у градњу нових који би задовољили њихове потребе.

капацитете, 7% се изјаснило да жели концесију.

• Пољопривредни објекти су углавном запуштени и старији. Претежно су то штале, свињци, кокошињци, објекти за сијено, механизацију , као и љетње кухиње. Само један произвођач посједује пластеник.

Постоји релативно мало интересовање газдинстава да се инвестира како у постојеће објекте тако и у градњу нових који би задовољили њихове потребе.

Пољопривреда

• Од укупно анкетираних домаћинстава 79% се бави комбинованим типом производње (сточарство и ратарство), врло мало домаћинстава се бави узгојем стоке (5,3%). Производњом ратарских култура 12,3%, а осталим видовима производње се бави око 3,4 % испитаника.

• Највише је заступљено газдинстава чија је површина од 5-20 хектара око 47,3 % , а од 1-5 хектара 43,8% анкетираних. Само 5,2 % има посјед испод 1 хектара. Овакво стање је нешто повољније у односу на просјек. Чињеница да је студијско подручје прихватљивије за развој пољопривреде с обзиром на конфигурацију терена.

• Доминантна је комбинована пољопривредна производња, у равничарском дијелу је то производња житарица, а у брдском је то воћарска производња. У области сточарства највише испитаника гаји млијечне краве 2-3 грла, само 3 испитаника имају преко 10 грла , 1 има преко 25 грла. Јунад се такође узгајају, гдје 4 испитаника тови преко 20 грла. Свиње и прасад су такође заступљени , гдје 7 анкетираних има преко 15 комада у турнусу. Овце се мање гаје на студијском подручју, то је и очекујуће с обзиром на конфигурацију терена, те само 7 анкетираних има преко 25 грла.

• Пољопривредна механизација је претежно застарјела, доминирају трактори са прикључним машинама. Само 3 анкетирана

• Од укупно анкетираних домаћинстава 75% се бави комбинованим типом производње (сточарство и ратарство), односно на подручју је веома мало домаћинстава која се баве специјализованом производњом (3,8%), врло мало домаћинстава се бави узгојем стоке (5,7%).

• Највише заступљено газдинстава чија је површина од 1 до 5 хектара, што још једном потврђује чињеницу да су на овим просторима пољопривредни посједи веома уситњени и својом величином не пружају могућност озбиљнијег развоја пољопривреде на тим просторима.

• Највећи број анкетираних учесника сматра да је ситуација у области пољопривреде на подручју кањона Врбас и платоа Мањаче у лошем стању.

• Од традиционалних производа који су препознатљиви за подручје кањона Врбас и платоа Мањаче издавају се:

- ракија од шљива,
- млијечни производи (сир, кајмак),
- мед,
- поврће (кромпир),
- воће.

имају комбајн, 4 анкетирани имају систем за наводњавање. Око 25 % испитаника планира куповати нове машине.

• Пољопривредна производња је намијењена за властите потребе, а само мали дио за тржиште, тако да је 35% анкетираних се изјаснило да производи за своје потребе, 35% углавном за своје потребе, а мали дио за тржиште, 14,3 посто подједнако и за потребе и тржиште, 8,7 % анкетираних већи дио производа пласира на тржиште.

Потенцијали

- Повољни кредити и субвенције
- Улагање у воћарство и ратарство
- Органска производња
- Удруживање
- Улагање у механизацију и опрему.

• Анализа мјера за развој пољопривреде која је у домену државне политике је показала да анкетирани учесници сматрају да држава треба, прије свега, да предузме мјере које су у области финансијске помоћи пољопривредним произвођачима. Сљедећа битна мјера је образовање пољопривредних произвођача. Према мишљењу анкетираних учесника извршено је рангирање предложених мјера развоја пољопривреде:

1. већа издвајања новчаних средстава за мјере подстицаја/ субвенционирање пољопривредне производње,
2. кредитирање,
3. политика цијена,
4. унапређење образовања пољопривредних произвођача,
5. инвестиције у примарну пољопривредну производњу.

• Да би се ријешило питање незапослености становништва који је највећи проблем на подручју, осим развојем пољопривреде, могао би се ријешити развојем малих и средњих предузећа у прехранбеној индустрији и развојем туризма и занатства.

Партнерство

- Око 57,9 % анкетираних се изјаснило да је задовољно са сарадњом (инспекција, учесника је оцијенила као задовољавајуће савјетодавна служба, општински органи), док је 42,1% испитаника дало негативан одговор. Од оних који су се позитивно изјаснили по питању сарадње 43,85% је тај рад оцијенио
- Приближно половина анкетираних учесника је оцијенила као задовољавајуће интересовање надлежних општинских служби за покретање нових пројеката у пољопривреди на студијском подручју. Ако се узму у обзир све позитивне оцјене (80%),

добрим, 35,08% задовољавајућим, 14,03% добрим и 7% одличним.

- 87,7% анкетираних није члан задруге или удружења, само њих 12,3% је члан удружења. Ово истраживање потврђује изузетно слабу организованост пољопривредних произвођача, што онемогућава квалитетну производну и тржишну ефикасност.
- 94,7% испитаника продаје производе директно на пијаци, а само 3 анкетирани то ради путем задруге или директно прерађивачкој индустрији.

Информисаност

- Не знају како да дођу до савјетодаваца;
- Много мање од осталих су користили државну подршку;
- Мање од других су покушавали да добију кредите.

10. Економски и развојни трендови у руралним подручјима окружења

Приоритети у развоју руралних подручја Хрватске¹⁵ су:

- пораст броја радних мјеста,
- развој људских ресурса и образовање пољопривредног и сеоског становништва,
- очување и развој сеоског простора.

Рурална подручја Хрватске се сусрећу са многобројним проблемима од којих су највећи неповољна старосна структура становништва, иселјавање младих и губитак радних мјеста. Посебна пажња у будућности ће се посветити повећању броја радних мјеста у пољопривреди, туризму и традиционалним занатима, односно постицању занимања и алтернативних производњи које се могу обављати на пољопривредном газдинству.

Један од предуслова привредног развоја хрватских села и смањења иселјавања становништва ће бити стварање квалитетне физичке инфраструктуре (саобраћајна мрежа, водоснабдијевање, канализација, електроенергетска и телекомуникациона мрежа), затим социјалне инфраструктуре (здравствена заштита, образовање, култура и др.) и предузетничке инфраструктуре (банкарске институције, складишта и друге услужне дјелатности).

У области развоја људских ресурса пажња ће се посветити подстицању:

- стручног оспособљавања и школовања нарочито младих пољопривредника и младог пољопривредног становништва,
- стручног оспособљавања пољопривредника за обављање допунских дјелатности,
- професионалног образовања (квалификација, преквалификација, доквалификација) сеоског становништва за дефицитарна занимања и за алтернативно запошљавање у руралним подручјима.

Поред ових мјера планира се увођење система доживотног стручног образовања и усавршавања пољопривредника у складу са програмима развијених земаља. Да би остварили свеобухватан развој хрватских села надлежне институције ће у будућем периоду утицати на повећање ефикасности рада удружења пољопривредника, управних и стручних служби у пољопривреди.

У области очувања и развоја сеоског простора у будућем периоду ће се радити на:

- очувању и унапређењу биолошке и пејзажне разноликости,
- заштити и очувању културно-историјског наслеђа.

¹⁵ У изради овог дијела кориштен је документ Министарства пољопривреде, рибарства и руралног развоја Републике Хрватске под називом "Национални програм за пољопривреду и сеоска подручја"

11. Економски и развојни трендови града Бањалуке¹⁶

Привредне области које би се према Стратегији развоја града Бањалука у периоду до 2015. год. требале најдинамичније развијати су индустрија, пољопривреда и туризам.

Развојни приоритети у области индустрије

Град Бањалука израста у препознатљиви центар ширих регионалних размјера, али ту улогу може задржати и даље унапређивати само ако више партиципира у новој индустријској стратегији Европске Уније. Повољан геопрометни положај на граници Европске Уније и индустријска традиција и кадрови су значајна полазна предност у трансферу програма и производњи из развијенијих у мање развијене чланице ЕУ и државе у статусу кандидата. То не значи одустајање од индустријских програма високих технологија (информационе технологије, биотехнологија, нанотехнологије); напротив, губитак некадашњих програма високих технологија може се премостити само производима нових генерација, али сада у ширем кооперативном ланцу ЕУ и са мањим степеном финализације.

Закашњели процес приватизације стратешких предузећа проузроковао је велику штету најпропулзивнијим индустријским програмима и капацитетима (електронска индустрија, алатне машине, сервисна опрема) који су скоро угасили неке програме који су могли бити атрактивни за стране улагаче. Међутим, још увијек постоји довољна супстанца у кадровима и опреми, локацијама и објектима, образовним институцијама и инфраструктури на бази којих се може успоставити поновна веза са европском и, поготово, са регионалном индустријском мрежом. Нови еколошки стандарди у очекиваном развоју Града се могу задовољити само високо софистицираним технологијама. Неки капацитети базно-процесне индустрије у Бањој Луци не би могли опстати и да није било рата и пропратних појава. Осим тога, брзи развој Града и све сложенија инфраструктура не подносе нископрофитне послове у ужем урбаном дијелу и срећна је околност да се шире рурално подручје може оспособити за прихват програма и технологија који не могу опстати на данашњим локацијама.

Да се процес транзиције одвијао у нормалним мирнодопским условима, некадашња бањалучка индустрија, односно њени највећи комплекси, би сигурно половину производње дислоцирали у околна насеља, у мале предузетничке фирме кооперанте. Тиме се жели рећи да Град Бања Лука мора имати амбицију да буде центар за везе и трансфер програма и технологија из европског окружења и њихову дистрибуцију у ширим републичким оквирима.

Послије електро-металног комплекса, за индустрију и укупну економију Града значајан је комплекс прехранбене индустрије који је сачувао програме и одржао неопходан технолошки ниво. Ипак, у питању су капацитети који не могу изаћи на инострано тржиште, а неријетко нису конкурентни ни на домаћем. Ипак, постојећи капацитети, традиција, сировинска основа и повољан геостратешки положај су више него довољан услов да прехранбена индустрија Бање Луке буде лидер у Босни и Херцеговини и ширем региону. У склопу прехранбене индустрије развој ће се и даље темељити на мљекарској

¹⁶ У изради овог дијела кориштена је Стратегија развоја Града Бањалука 2007-2015.год. (Нацрт Стратегије)

индустрији, месној индустрији, преради воћа и поврћа, производњи пића, млинско-пекарској индустрији, кондиторској индустрији, али сада на знатно вишем технолошком и организационом нивоу. Таква производња има велике шансе, с обзиром да је на нашем подручју покренута пољопривредна производња на биолошки начин, па се развој прехранбене индустрије мора усмјеравати у правцу стварања препознатљивог имица висококвалитетних и здравих прехранбених производа.

За разлику од раније оријентације на базне хемијске производе, нова развојна концепција мора бити усмјерена на прераду хемијских производа, посебно оних који имају осигуран пласман на локалном и регионалном тржишту. Ту се, прије свега, мисли на фармацеутске производе, широки спектар хемикалија за пољопривреду и прехранбену индустрију, заштиту шума, кућну хемију и слично, гдје су већ изграђени иницијални капацитети.

Убрзани развој Града и градске инфраструктуре и поготово амбициозни планови на крупној саобраћајној и енергетској инфраструктури Републике Српске пружају неограничене могућности за разноврсне програме у индустрији грађевинских материјала. У односу на данашње потребе и обим увоза, данашњи програми и капацитети су минорни, али значајни са аспекта традиције и иницијалних кадровских потреба.

Традиционалне радноинтензивне гране, какве су дрвна индустрија, индустрија коже и обуће и текстилна индустрија имају своје мјесто у индустријској структури, поготово у периоду до пуноправног чланства у ЕУ, али на дужи рок те дјелатности се морају дислоцирати на шире подручје Града, па и у друге околне општине, а цијену градских локација ће моћи поднијети само ексклузивне производње и програми.

Пољопривреда

Развој пољопривреде према Стратегији развоја Града Бањалука оријентисан је ка конкурентној пољопривредној производњи, заснованој на робним произвођачима. При томе се инсистира на равномјерном развоју ове области на цијелом руралном подручју Града, гдје за то постоје услови, уз коришћење компаративних предности и погодности за одређене гране (сточарство, ратарство, воћарство, повртларство и сл.).

Пољопривредну производњу на подручју Града до 2015. године требало би да обиљежи превазилажење проблема уситњених и расцјепканих посједа, као једне од основних претпоставки ефективније и конкурентније пољопривредне производње, путем ефикаснијег кориштења механизације, смањења трошкова производње, специјализације и других мјера које ће омогућити пољопривредним произвођачима наступ на ино - тржиште.

У том правцу треба подржати напоре Центра за развој и унапређење села да убрзаније настави са започетим процесима специјализације и јачања комерцијалних произвођача у пољопривреди, путем изградње савремених сточарских, воћарских и ратарских капацитета, побољшања и ширења програма за стицање стручних знања, кориштења нових технологија и савремене организације, провођења програма повезивања и умрежавања произвођача, те стварања препознатљивих брендова Града у пољопривредној производњи.

Посебно је значајно искористити расположиви научни и стручни потенцијал за пољопривредну производњу, којим града Бања Лука несумњиво располаже. То се, прије

свега, односи на Пољопривредни факултет, Институт за пољопривреду, Ветеринарски институт „Др Васо Бутозан“ и Ветеринарски сточарски центар.

Туризам

Развој туризма у оквиру ове Стратегије заснива се на селективном приступу, односно развоју одабраних грана туризма примјерених расположивим ресурсима Града. То се, првенствено, односи на конгресни туризам, здравствени туризам, авантуристички туризам, етно туризам, религијски туризам, лов, риболов, те посјете у вези са едукативним, културним и спортским садржајима. При томе се као приоритети намећу:

- Ојачан капацитет туристичког сектора Града;
- Богата туристичка понуда;
- Образовани туристички радници и успостављена кадровска основа;
- Квалитетан и конкурентан туристички производ;
- Бања Лука на свјетском туристичком тржишту и
- Успостављена сарадња са туристичким субјектима у окружењу.

Суштину развоја области туризма Бање Луке до 2015. године ће чинити јаче повезивање и умрежавање са сродним туристичким подручјима, туристичким агенцијама и комплетном туристичком привредом, са крајњим циљем да се битно побољша туристичка понуда Града. С тим у вези, посебно ће се водити рачуна о очувању традиционалних аутохтоних вриједности и обичаја, едукацији угоститељских и туристичких радника, повећању смјештајних капацитета, подизању квалитета понуде, те интензивирању маркетиншких активности.

12. Визија руралног развоја подручја

Подручје мјесних заједница сјеверозападнoг дијела Бањалуке, уз подршку Градске управе Бањалука и републичких власти, ће бити развијена рурална средина са конкурентним и одрживим пољопривредним сектором, еколошки чиста, туристички атрактивна, у којој ће људи имати квалитетан и садржајан живот.

ВРИЈЕДНОСТ ВИЗИЈЕ

Визија интегралног руралног развоја подручја сјеверозападнoг дијела Бањалуке оријентационо је дефинисана на период до 2015. године, а заснована је на следећим вриједностима:

- Признавање приватног сектора као темељне снаге у развоју и рјешавању проблема незапослености;
- Ефикасној и способној локалној управи као важном фактору за стварање и промоцију пословног окружења;
- Пољопривреда као производни ресурс подручја;
- Туристичка дјелатност као ресурс овог краја;
- Стварање инфраструктурних и других услова за нова улагања на руралном подручју;
- Образовања становништва на принципима потребе;
- Еколошке заштите подручја;
- Стварање квалитетнијих (садржајнијих) социо-културних услова.

Водећи принципи за имплементацију

Реализација планираних активности у Студији ће се обезбиједити уз поштовање следећих принципа:

- Локално власништво - укључење локалних заинтересованих субјеката у процесе припрема и имплементације политике интегралног руралног развоја подручја;
- Партнерство - јачање партнерства између јавних институција, приватног сектора, НВО, удружења и других заинтересованих за развој подручја (јавно-приватно партнерство);
- Промоција принципа једнаких шанси укључивања у процес - ни једна заинтересована страна неће бити искључена из процеса развоја подручја сјеверозападнoг дијела Бањалуке;
- Промоција традиционалних и културно-историјских вриједности подручја;

- Одрживост – Студија ће настојати да понуди програме и пројекте који имају дугорочне привредне и друштвене вриједности;
- Квалитет - потреба да се промовишу на сваком мјесту високи стандарди;
- Интеграција и координација – активности Студије ће бити комплементарне са циљевима других стратешких докумената Града Бања Луке;
- Иновативност - активности на реализацији Студије ће се развијати и промовисати нови начин извршавања обавеза локалних и државних власти према локалном становништву и привредним субјектима.

13. Циљеви руралног развоја подручја

Стратешки циљеви

Стратешки циљеви су засновани на визији развоја. Они се могу остварити у кратком временском периоду ако се реализују утврђеним хијерархијским приоритетом. Потребно је, дакле, одредити прву групу приједлога пројеката који ће се реализовати у наредном средњорочном (три године) периоду, као и одредити хијерархије дугорочних циљева. У циљу остваривања визије развоја подручја сјеверозападног дијела Бањалуке идентификовани су следећи стратешки циљеви:

Стратешки циљ 1: Унапређена инфраструктура и друштвени живот, еколошки уређена и заштићена средина.

Стратешки циљ 2: Развој одрживе пољопривреде као једног од главних носилаца развоја подручја, производње здраве хране и одрживо управљање шумама и другим шумским потенцијалима.

Стратешки циљ 3: Изграђена и добро промовисана туристичка дјелатност.

Стратешки циљ 4: Конкурентна и одржива рурална привреда са развијеним сектором малих и средњих предузећа.

Стратешки циљ 1: Унапређена инфраструктура и друштвени живот, еколошки уређена и заштићена средина

Анализом стања и проведеним истраживањима утврђено је да постоји низ потреба у области инфраструктуре на Студијом обухваћеном подручју: путна инфраструктура, водоснабдијевање, изградња колектора на подручју, неријешено питање квалитетног одлагања и депоновања смећа, загађење водотока ријечица и да има потребе за предузимањем одговарајућих мјера у области заштите животне средине. Очекује се до 2015. године квалитетније рјешење одвоза смећа из свих мјесних заједница са подручја обухваћеног Студијом, уређење водотока, асвалтирање и уређење локалних путева на подручју, побољшање водоснабдијевања, реконструкција електро мреже и друге инфраструктурне потребе и потребе заштите.

Основни развојни проблем је смањење броја становника, што се огледа у негативном природном прираштају и исељавању становништва. Лоше стање је и у развијености друштвених дјелатности и опремљености јавних служби. У предвиђеном периоду посебну пажњу треба посветити рјешавању проблема недовољно развијеног друштвеног живота.

Разрада реализације стратешког циља 1

Овај стратешки циљ ће се реализовати ако се благовремено реализују следећи оперативни циљеви:

- 1.1. Унапређење просторног планирања у руралним подручјима
- 1.2. Развој инфраструктуре на подручју
- 1.3. Развој друштвеног живота
- 1.4. Заштита и очување животне средине и културно-историјског наслеђа

Стратешки циљ 2: Развој одрживе пољопривреде као једног од главних носилаца развоја подручја, производња здраве хране и одрживо управљање шумама и другим шумским потенцијалима

Пољопривредна производња на студијском подручју је изразито природног карактера. Доминантна су мала приватна газдинства која имају разноврсну производњу претежно намијењену властитој репродукцији газдинства (домаћинства). Релативно мале количине сточарских производа (месо, млијеко, јаја) и нешто воћа је намјењено тржишту. Индивидуални посјед је расцјепкан на већи број парцела што додатно усложњава производњу.

Наведено стање је последица запостављана пољопривреде у овом крају, напуштања села, величина и структуре посједа, старосне структура пољопривредног становништва, ниског степена механизовања радних процеса, неадекватна и непотпуна примјена агротехничких, биотехничких, зоотехничких и других мјера, неорганизованост у задруге и сл.

Овакво тешко стање је последица реалсоцијалистичког наслеђа, рата и процеса транзиције кроз које друштво пролази у цјелини. Недостатак квалитетне аграрне политике и неуређено тржиште довели су у тешку ситуацију приватне фарме.

Чињеница је да студијско подручје има знатно веће могућности и потенцијале за развој аграрног сектора.

Аграрни сектор треба развијати у складу са дугорочним циљевима развоја дефинисаним у *Стратегији развоја пољопривреде Републике Српске до 2015. године* и са *Стратегијом руралног развоја РС-е*.

Интегрална заштита и одрживо коришћење шумских ресурса и других комплементарних природних добара захтијева политичку и економску подршку одговарајућих институција, органа и банака. Потребне су институције и еколошко законодавство окренуте природи, те квалитетно образовани кадрови, научно-истраживачки рад из области заштите животне средине, еколошки едукативно и тржишно оријентисано становништво овог подручја.

Разрада реализације стратешког циља 2

Овај стратешки циљ ће се реализовати ако се благовремено реализују следећи оперативни циљеви:

- 2.1. Повећање конкурентности пољопривредне производње
- 2.2. Очување биодиверзитета, рационално газдовање и одрживо управљање природним ресурсима
- 2.3. Унапређење квалитета и услова живота у сеоским подручјима и развој одрживе руралне економије
- 2.4. Унапређење стања шумског фонда
- 2.5. Развој и унапређење ловства
- 2.6. Интензивније коришћење споредних шумских производа

Стратешки циљ 3: Изграђена и добро промовисана туристичка дјелатност

Општа карактеристика руралних подручја је велика разуђеност потенцијала који се могу ставити у функцију развоја туризма. Анализа туристичких потенцијала се отуда мора посматрати у складу са одређеним карактеристикама и локалитетима на којима се ти потенцијали налазе.

Потенцијали којима располаже подручје сјеверозападног дијела града Бања Лука пружају могућност развоја следећих видова туризам:

1. Планински туризам – на ширем простору падина планине Мањача и Козаре;
2. Авантуристички туризам – цјелокупно подручје платоа Мањаче и Козаре;
3. Екстремни спортови – бициклизам;
4. Сеоски туризам - сеоска домаћинства на цјелокупном подручју;
5. Еко туризам - нпр. подручје Пискавице у сарадњи са СРЦ «Љекарице»;
6. Агротуризам – на цјелокупном подручју постоји могућност развоја овог облика туризма;
7. Ловни и риболовни туризам - подручје планине Мањача и Козара-ловни туризам и водоток ријеке Гомионица за риболовни туризам;
8. Здравствени туризам - климатска подручја, антистресни програми;
9. Манифестациони туризам - организовање манифестација регионалног, националног и међународног карактера: ципијаде, бицикличке туре, етно манифестације и др.
10. Вјерски туризам - на подручју гдје постоје вјерски објекти, манастир;
11. Културни туризам - постојање значајних културних споменика на студијском подручју;
12. Paint Ball - све популарнији туризам ратничких игара-простор платоа Мањаче и до војног полигона и планине Козара;
13. Рекреативни и спортски туризам на цјелокупном подручју;
14. Близина СРЦ «Љекарице» и Националног парка «Козара».

Ово су само неки од облика туризма који се могу развијати на подручју обухваћеном Студијом. Неки од тих потенцијала су наведени у наредном дијелу излагања.

Разрада реализације стратешког циља 3

Овај стратешки циљ ће се реализовати ако се благовремено реализују следећи оперативни циљеви:

- 3.1. Подршка активним мјерама развоја туризма
- 3.2. Развој сеоског туризма и алтернативних привредних активности
- 3.3. Маркетинг туристичког производа руралних подручја Бањалуке и развој информационих система у туризму
- 3.4. Подизање квалитета услуга у туризму
- 3.5. Развој туристичке инфраструктуре

Стратешки циљ 4: Конкурентна и одржива рурална привреда са развијеним сектором малих и средњих предузећа

Анализа привредне активности у оквиру социо-економске и SWOT анализе је показала да је студијско подручје изразито неразвијени дио града Бањалуке. Највећи проблем је висока стопа незапослености становништва, која је основни разлог исељавања руралног становништва. Такође, сектор микро, малих и средњих предузећа је недовољно развијен, чему у прилог говори и чињеница да је студијско подручје у 2006. год. имало 1,1 МСП на 1000 становника. Гледано у апсолутним вриједностима, подручју недостаје још око 160 предузећа да би било на републичком нивоу, односно око 880 да би стигло европски ниво.

Привредни раст студијског подручја подразумијева, уз развој пољопривреде и туризма, и раст и развој МСП у непољопривредним дјелатностима (производне и услужне дјелатности). Захваљујући природним ресурсима као што су: пољопривредно земљиште, рудни и минерални ресурси, који представљају значајне потенцијале поручја, постоје тржишне могућности за развој следећих дјелатности: прехранбена индустрија, вађење и прерада минералних сировина, дрвопрерађивачка индустрија итд.

Производно занатство има перспективу у производњи производа малих серија за које индустрија не показује интерес, а на тржишту су тражени. То се нарочито односи на металопрерађивачке, грађевинске, текстилне, кожарске и сличне дјелатности.

Предности развоја сектора МСП су: флексибилнији пословни или производни програми, прилагодљиви су брзим промјенама које долазе из окружења (тржишне или технолошке промјене), омогућавају релативно лако сељење капитала из једне дјелатности у другу, а такође су и локационо флексибилна. Развој МСП на руралном подручју омогућава задржавање становништва приближавајући им радна мјеста. Успјешан развој МСП захтијева повољну пословну климу и техничку и финансијску подршку.

Предности изградње малих и средњих предузећа у руралном подручју су:

- јефтинија инфраструктура него на урбаном подручју,
- нижи трошкови транспорта сировина,
- потенцијална радна снага има углавном ријешено стамбено питање и ниже трошкове живота због властите поизводње хране.

Разрада реализације стратешког циља 4

Овај стратешки циљ ће се реализовати ако се благовремено реализују следећи оперативни циљеви:

- 4.1. Развој малих и средњих предузећа
- 4.2. Оснивање задруга, пословних удружења и кластера
- 4.3. Развој предузетничке инфраструктуре
- 4.4. Унапређење пословне климе
- 4.5. Развој инструмената за финансијску подршку
- 4.6. Јачање партнерства јавног и приватног сектора

14. Мјере и програми за реализацију циљева

Како би се реализовао стратешки циљ 1. и разрађени оперативни циљеви неопходно је предузети следеће мјере:

Оперативни циљеви	Мјере
1.1. Унапређење просторног планирања у руралним подручјима	М 1.1.1. Доношење регулационих планова за подручја специфичних намјена и подручја на којима предстоји интензивна изградња; М 1.1.2. Доношење ниже просторно-планске документације за подручја специфичних намјена и подручја на којима предстоји интензивна изградња; М 1.1.3. Имплементација Просторног плана РС у областима који се односе на студијско подручје; М 1.1.4. Рјешавање имовинско-правних односа; М 1.1.5. Едукација локалног становништва из области просторног планирања.
1.2. Развој инфраструктуре на подручју	М 1.2.1. Реконструисање постојећих и изградња нових саобраћајница; М 1.2.2. Рјешавање питања водоснабдијевања домаћинства; М 1.2.3. Реконструисање нисконапонске и високонапонске мреже; М 1.2.4. Изградња мрежа које подржавају нове сервисе у области телекомуникационе инфраструктуре; М 1.2.5. Рјешавање одлагања отпада; М 1.2.6. Организовано одвођење отпадних вода; М 1.2.7. Уређивање сеоских гробља; М 1.2.8. Уређивање спортско-рекреативних и других површина.
1.3. Развој друштвеног живота	М 1.3.1. Доношење ентитетске и градске популационе политике; М 1.3.2. Вишенамјенско коришћење објеката јавних служби; М 1.3.3. Успостављање мобилних јавних служби из области културе, дјечије заштите и здравства; М 1.3.4. Враћање у функцију сеоских домова културе; М 1.3.5. Проширење мреже здравствених амбуланти и санација постојећих амбуланти; М 1.3.6. Организовање курсева; М 1.3.7. Успостављање нових културних манифестација;

	М 1.3.8. Унапређење рада мјесних заједница и санација постојећих објеката мјесних канцеларија; М 1.3.9. Повећање површина под спортским садржајима.
1.4. Заштита и очување животне средине и културно-историјског наслеђа	М 1.4.1. Успостављање базе података културно-историјског наслеђа на подручју обухвата Студије; М 1.4.2. Уклањање дивљих депонија комуналног отпада на целокупном подручју; М 1.4.3. Квалитетно рјешавање проблема управљања чврстим отпадом; М 1.4.4. Ревитализација ријечних токова на свим локалитетима; М 1.4.5. Стварање услова за реконструкцију градитељског и културно историјског наслеђа; М 1.4.6. Идентификација и вредновање објеката геонаслеђа; М 1.4.7. Едукација локалног становништва из области заштите животне средине и примјене европских стандарда.

Програм и пројекти који ће допринијети остварењу оперативног циља 1:

Програм дефинисања намјене простора

1. Израда регулационих планова за центре насеља
2. Израда регулационих планова или планова парцелације за туристичко-рекреативне цјелине и друге цјелине од значаја
3. Израда планова парцелације објеката саобраћајне, хидротехничке, електроенергетске и телекомуникационе инфраструктуре
4. Израда урбанистичких пројеката за туристичко-рекреативне цјелине и друге цјелине од значаја
5. Програм едукације локалног становништва из области просторног планирања и заштите животне средине

Програми и пројекти који ће допринијети остварењу оперативног циља 2:

Програм унапређења саобраћајне инфраструктуре

1. Изградња локалног пута МЗ – Мотике – МЗ Српски Милановац – у дужини од 3 km
2. Израда планске и техничке документације и изградња путева који би повезивали насеља и засеок у третираном обухвату и то према захтјевима савјета МЗ
3. Ревитализација регионалног пута Р405 Бања Лука – Бронзани Мајдан - Сански мост у цијелој зони обухвата
4. Анализа потреба за увођење аутобуске линије јавног приградског превоза путника и евентуално увођење линија у насељима Мелина, Кмећани, Г.Борковићи
5. Анализа потреба за повећањем броја аутобуских линија приградског превоза путника на правцима према Бронзаном Мајдану, Поткозарју, Верићима

6. Израда планске и техничке документације и извођење терминуса за возила јавног градског превоза путника у МЗ Бронзани Мајдан
7. Ревитализација регионалног пута Р478 Поткозарје – Барловци - Турјак у цијелој зони обухвата студије
8. Ревитализација и модернизација локалних путних праваца у зони обухвата студије
9. Постављање нових и уређење постојећих аутобуских стајалишта
10. Израда тротоара на РП Р-405 од Бронзаног Мајдана до Старог Мајдана, у МЗ Драгочај од амбуланте до магистралног пута, изградња тротоара кроз насеље Мотике и тротоара код школа у Борковићима и Бистрици
11. Континуирано праћење саобраћајних захтјева и редовно одржавање постојеће саобраћајне сигнализације

Програм рјешавања проблема водоснабдијевања

1. Чишћење корита водотока на подручју Мјесне заједнице Стратинска
2. Изградња фекалне канализације у централном подручју Мјесне заједнице Мишин Хан
3. Чишћење корита и регулација водотока Иваштанка на подручју Мјесне заједнице Мишин Хан
4. Наставак изградње водовода Средовац и разводне мреже градског водовода преосталих подручја у Мјесној заједници Мотике
5. Изградња секундарне водоводне мреже треће висинске зоне подручја Мјесне заједнице Мотике
6. Изградња канализационе мреже у централном подручју Мјесне заједнице Мотике
7. Уређење водотока на подручју Мјесне заједнице Мотике
8. Санација постојећих водовода на подручју Мјесне заједнице Бронзани Мајдан
9. Рјешавање питања канализације и пречишћавања отпадних вода у централном подручју Бронзаног Мајдана
10. Чишћење ријеке Стратинске, Гомјенице и Мељинске ријеке на подручју Мјесне заједнице Бронзани Мајдан
11. Санација локалног водовода на подручју Мјесне заједнице Кмећани
12. Завршетак изградње примарне и секундарне водоводне мреже на подручју Мјесне заједнице Поткозарје
13. Изградња фекалне канализације и постројења за пречишћавање фекалних отпадних вода у централном подручју Мјесне заједнице Поткозарје
14. Стварање услова за прикључак домаћинства на изграђену мрежу градског водовода у Мјесној заједници Пријаковци
15. Рјешавање проблема фекалне канализације и пречишћавања отпадних вода у централном подручју Мјесне заједнице Пријаковци
16. Изградња секундарне водоводне мреже у Баровцима и дијелу Рамића, подручје Мјесне заједнице Драгочај
17. Наставак радова на рјешавању водоснабдијевања на локалитету Ојданића пут – Орловац – Градина у Мјесној заједници Драгочај
18. Изградња фекалне канализације у централном подручју Драгочаја
19. Изградња фекалне канализације у централном подручју Рамића
20. Изградња фекалне канализације у новом насељу Барловци и спајање са постојећом канализацијом (дужина око 1000 м)
21. Изградња фекалне канализације од Геријатријског центра центра у Драгочају (у дужини око 800 м)
22. Чишћење корита водотока на подручју Мјесне заједнице Драгочај
23. Завршетак водовода у Мјесној заједници Верићи

24. Изградња фекалне канализације и третмана отпадних вода у централном подручју Мјесне заједнице Верићи
25. Активности на снабдијевању водом дијелова насеља Бронзани Мајдан Борковићи, Перван, Славичка, Радсавска, Горња Пискавица и Пискавица са водоводног система Црно врело

Програм рјешавања снабдијевања електричном енергијом

1. Изградња нових дистрибутивних трафостаница и прикључних 20 kV далековаода са изградњом нових НН мрежа, те реконструкција постојећих ВН далековаода и трафостаница, као и НН мрежа у свим насељима

Програм унапређења поштанског саобраћаја и телекомуникационих веза

1. Модернизација поштанске мреже
2. Постављање репетитора за радио и ТВ мрежу на локалитетима са славим пријемом сигнала
3. Доградња система телекомуникационе мреже – инфраструктуре (повезивање значајнијих субјеката у информациони систем и телекомуникациону мрежу РС)

Програм рјешавања одлагања отпада и отпадних вода

1. Израда плана управљања чврстим отпадом

Програми и пројекти који ће допринијети остварењу оперативног циља 3:

Програм унапређења друштвеног живота

1. Израда градске популационе политике
2. Формирање мобилних здравствених тимова
3. Формирање мобилне библиотеке (библиобуса), мобилног вртића, кина и атељеа
4. Организовање курсева на студијском подручју
5. Санација старе школе у Стратинској
6. Санација објекта МЗ Мишин Хан
7. Санација О.Ш. «Јанко Веселиновић» Мишин Хан
8. Санација амбуланте породичне медицине у Мишином Хану
9. Изградња мањег спортског центар у Мишином Хану
10. Изградња нове школе у Мотикама
11. Изградња полифункционалног објекта јавних служби у Мотикама
12. Изградња амбуланте у Мотикама
13. Рјешавање статуса гробља у Мотикама
14. Изградња спортског игралишта у Мотикама
15. Санација Дома радничке солидарности у Бронзаном Мајдану и стављање у функцију
16. Изградња спортских терена у центру Бронзаног Мајдана
17. Санација свлачионица на постојећем стадиону у Бронзаном Мајдану
18. Санација зграде МЗ Кмећани и изградња паркинга у непосредној близини

19. Изградња спортског терена код објекта МЗ Кмећани
20. Санација Дома културе у Поткозарју
21. Санација зграде МЗ Поткозарје
22. Изградња трибина на фудбалском стадиону у Поткозарју
23. Изградња спортског терена у Пријаковцима
24. Санација друштвеног дома у Пријаковцима
25. Изградња четворогодишње основне школе у Пријаковцима
26. Изградња дјечијег игралишта у Барловцима у Новом насељу и код школе у Барловцима
27. Изградња споменика погинулим борцима Војске РС у Драгочају
28. Санација друштвеног дома у Драгочају
29. Санација објеката мјесне заједнице и мјесне канцеларије у Драгочају
30. Изградња спортско-рекреативног центра у Рамићима
31. Завршетак изградње школског игралишта у Верићима
32. Реконструкција друштвеног дома у Верићима
33. Распуштање алтернативног смјештаја у објекту МЗ Верићи
34. Изградња новог замјенског објекта подручне школе у Горњој Пискавици
35. Изградња друштвеног дома у Горњој Пискавици
36. Изградња амбуланте у Адамовићима, МЗ Пискавица
37. Санација школе у Борковићима
38. Изградња новог замјенског објекта МЗ Борковићи
39. Изградња новог замјенског објекта амбуланте у Борковићима
40. Изградња поштанског објекта у Борковићима

Програм развоја мјесних заједница

1. Кадровско и материјално оспособљавање мјесних заједница^{17*}
2. Пренос одређених врста услуга на услужне центре (истурене пријемне канцеларије) по мјесним заједницама*
3. Усвајање Средњорочних планова развоја сеоских МЗ-а до 2012. године са Акционим планом имплементације на нивоу Града*

Програми и пројекти који ће допринијети остварењу оперативног циља 4:

Програм заштите животне средине

1. Израда валоризационе основе природних вриједности подручја

Програм заштите културно-историјског наслеђа

1. Израда валоризационе основе културно-историјског наслеђа

Како би се реализовао стратешки циљ 2. и разрађени оперативни циљеви неопходно је предузети следеће мјере:

¹⁷ Пројекти из Стратегије развоја Града Бањалука 2007-2015.год.

Оперативни циљеви	Мјере
2.1. Повећање конкурентности пољопривредне производње	М 2.1.1. Подршка оснивању и раду задруга и удружења М 2.1.2. Промоција продаје аутохтоних пољопривредних производа у организованим откупним станицама по МЗ М 2.1.3. Организовање локалних сајмова и изложби пољопривредних производа М 2.1.4. Подстицање оснивања мини фарми М 2.1.5. Подстицање производње поврћа у пластеницима М 2.1.6. Подстицање подизања засада воћа М 2.1.7. Подстицање производње љековитог и зачинског биља М 2.1.8. Подстицање развоја сточарства М 2.1.9. Увођење нових производа, сорти, раса и нових технологија у производњу М 2.1.10. Набавка механизације и оснивање машинског прстена на простору студије М 2.1.11. Санирање посљедица бруцелозе М 2.1.12. Уговарање откупа између пољопривредних произвођача и сакупљача шумских плодова и љековитог биља
2.2. Очување биодиверзитета, рационално газдовање и одрживо управљање природним ресурсима	М 2.2.1. Подршка уређења пашњака и ливада М 2.2.2. Сертификација пољопривредних производа М 2.2.3. Промовисање и суфинансирање органске производње
2.3. Унапређење квалитета и услова живота у сеоским подручјима и развој одрживе руралне економије	М 2.3.1. Подршка финансирању пољопривредних произвођача (субвенције, подстицаји) - повезивање комерцијалних банака и произвођача М 2.3.2. Успостављање, материјално и кадровско оспособљавање општинске мултидисциплинарне пољопривредне савјетодавне службе М 2.3.3. Подршка израде пословних планова за сеоска газдинства М 2.3.4. Подршка у фомирању и заједничком дјеловању пољопривредних удружења на тржишту М 2.3.5. Финансирање капиталних улагања у некретнине, опрему и основно стадо на газдинствима М 2.3.6. Обезбјеђивање повољних кредита за МСП која послују на студијском подручју М 2.3.7. Економска диверзификација газдинства М 2.3.8. Подршка финансирању за развој и промоцију традиционалних производа
2.4. Унапређење стања шумског фонда	М 2.4.1. Успостављање савјетодавства у шумарству

	М 2.4.2. Подршка производним инвестицијама (пошумљавање, изградња шумских комуникација) М 2.4.3. Подршка непроизводним инвестицијама М 2.4.4. Организовање удружења власника приватних шума М 2.4.5. Субвенције шумског садног материјала М 2.4.6. Заштита шума
2.5. Развој и унапређење ловства	М 2.5.1. Ново бонитирање станишта М 2.5.2. Израда законске регулативе (ловне основе) М 2.5.3. Подршка инвестицијама у ловство (обнова стања ловне дивљачи, изградња ловних објеката) М 2.5.4. Маркетинг М 2.5.5. Квалитетна чуварска служба
2.6. Интензивније коришћење споредних шумских производа	М 2.6.1. Успостављање савјетодавне службе и едукација локалног становништва М 2.6.2. Формирање откупних станица и капацитета за прераду самониклог љековитог и ароматичног биља, шумског воћа и гљива

Пројекти који ће допринијети остварењу оперативног циља 1:

1. Заштита и очување аутохтоних пасмина
2. Организовање манифестација (организовање сајма пољопривредних производа)
3. Маркетиншка припрема (едукација) пољопривредних произвођача за тржиште
4. Организовање откупа пољопривредних производа
5. Подршка формирању кластера пољопривредних произвођача, оснивање земљорадничких задруга и удружења на студијском подручју
6. Финансирање организовања станица за откуп млијека по МЗ (инсталирање лактофриза)
7. Пројекат оснивања машинског прстена на простору студије
8. Пројекат стручног оспособљавања и обуке пољопривредника и младих по мјесним заједницама
9. Пројекат подршке развоја допунских активности на пољопривредним газдинствима (диверзификација дјелатности)

Пројекти који ће допринијети остварењу оперативног циља 2:

1. Промоција и подршка органске пољопривредне производње
2. Суфинансирање узгоја пчела на цијелом студијском подручју
3. Подршка развоју плантажног узгоја љековитог, ароматичног и медицинског биља
4. Пројекат огледне производње на пољопривредним газдинствима
5. Пројекат улагања у изградњу мини рибњака на природним водотоцима

Пројекти који ће допринијети остварењу оперативног циља 3:

1. Пројекат улагања у производњу или проширење малих погона за производњу млијечних производа
2. Подршка развоју малих и средњих предузећа из области пољопривреде на породичним газдинствима
3. Подршка развоју сточарства на цијелом студијском подручју (мини фарме крива музара,тов јунади,фарме оваца)
4. Подршка развоју ратарства на цијелом студијском подручју (кукуруз, тритикале, раж, јечам)
5. Подршка развоју повртларства кроз изградњу стакленика и пластеника на цијелом студијском подручју (регресијање садног материјала, стручна подршка)
6. Подршка развоју воћарства на цијелом студијском подручју (регресијање садног материјала, стручна подршка)
7. Подршка развоју плантажног узгоја индустријског биља
8. Изградња хладњаке за воће, поврће и споредне шумске производе са системом за сортирање и паковање
9. Подршка изградњи сушаре за воће и љекобиле
10. Додјела иницијалне финансијске подршке пољопривредним произвођачима (start up) - кредити

Пројекти који ће допринијети остварењу оперативног циља 4:

1. Пошумљавање државног шумског земљишта
2. Пошумљавање земљишта у приватном власништву
3. Заштита шума
4. Формирање удружења власника приватних шума

Пројекти који ће допринијети остварењу оперативног циља 5:

1. Подршка инвестицијама за набавку ловне дивљачи
2. Подршка инвестицијама за изградњу ловно-техничких и ловно-узгојних објеката

Пројекти који ће допринијети остварењу оперативног циља 6:

1. Подршка сакупљању самониклог љековитог, ароматичног и зачинског биља, шумског воћа и гљива
2. Изградња откупних станица и капацитета за прераду споредних шумских производа

Како би се реализовао стратешки циљ 3. и разрађени оперативни циљеви неопходно је предузети следеће мјере:

Оперативни циљеви	Мјере
3.1. Подршка активним мјерама развоја туризма	М 3.1.1. Израда регулационих планова који ће обухватити локације пилот пројеката М 3.1.2. Припрема приједлога финансијске подршке развоју туризма (локалне власти, Влада Републике Српске) М 3.1.3. Подршка обезбјеђивању подстицајних мјера градске управе и Владе за обнову традиционалних заната и едукацију кадрова за њих М 3.1.4. Промоција ресурса подручја и тражење стратешких партнера за инвестирање у развој туризма
3.2. Развој сеоског туризма и алтернативних привредних активности	М 3.2.1. Стварање базе података учесника пружања туристичких услуга на сеоским имањима (регистрација и лиценцирање) М 3.2.2. Организовање едукативних семинара за пружање туристичких услуга у домаћинству М 3.2.3. Стварање услова за организованији наступ на туристичком тржишту и креирање туристичког производа подручја М 3.2.4. Промоција, очување и обнова традиционалних заната М 3.2.5. Заштита и реконструкција културних, историјских и рекреационих атрактивних локација на цијелом подручју М.3.2.6. Уређивање атрактивних еко-туристичких локација
3.3. Маркетинг туристичког производа руралних подручја Бања Луке и развој информационог система у туризму	М 3.3.1. Успостављање информационе базе података туристичких дестинација на подручју обухвата Студије М 3.3.2. Промоција заједничке туристичке понуде са већ препознатљивим дестинацијама у окружењу (СРЦ «Љекарице», НП «Козара») М 3.3.3. Предложити формирање атрактивних бициклистичких стаза које би се надовезале на планиране стазе на граничном подручју СЗ дијела Бања Луке М 3.3.4. Ставити у функцију излетишта и друге атрактивне локације М 3.3.5. Креирање и штампање промотивног материјала М 3.3.6. Агресивнија маркетиншка кампања и израда WEB-презентација еко-туристичке понуде подручја, са презентацијом сеоских домаћинстава
3.4. Подизање квалитета услуга у туризму	М 3.4.1. Организовање едукативних семинара за представнике заинтересованих породица за туризам на сеоским имањима М 3.4.2. Тематски семинари за представнике локалне управе, јавних и приватних предузећа са подручја обухвата студије и градске управе М 3.4.2. Стручни семинари потреба сталног стручног

	усавршавања М 3.4.3. Примјери добре праксе (обука на терену за учеснике у туристичкој дјелатности) М 3.4.4. Даља изградња планираних туристичких садржаја на подручју (одабране локације за пилот пројекте)
3.5. Развој туристичке инфраструктуре	М 3.5.1. Израда мапе туристичких потенцијала подручја М 3.5.2. Израда туристичке сигнализације М 3.5.3. Обезбјеђење адекватних туристичких капацитета на подручју и успостављање квалитетиније сарадње са туристичким дестинацијама у окружењу М 3.5.4. Идентификација и развој специфичних туристичких садржаја

Пројекти који ће допринијети остварењу оперативног циља 1:

1. Израда регулационог плана за локалитет Туристичко угоститељског комплекса »Батар Центар» Стратинска/Бронзани Мајдан
2. Израда регулационог плана за локалитет Туристичко рекреативног центра »Излетиште Дубока», Сарачица
3. Израда регулационог плана за локалитет Туристичко рекреативног комплекса »Гомионица» Кмећани/Бронзани Мајдан

Пројекти који ће допринијети остварењу оперативног циља 2:

1. Туристичко рекреативни центар Мотике
2. Туристичко угоститељски комплекс »Батар Центар» Стратинска /Бронзани Мајдан
3. Туристичко рекреативног центра »Излетиште Дубока», Сарачица
4. Туристичко рекреативног комплекса »Гомионица» Кмећани/Бронзани Мајдан
5. Пилот пројекти развоја сеоског туризма (у селима Пискавица, Поткозарје, Бронзани Мајдан, Борковићи, Шимићи,...) одабрати 10 домаћина који имају услове и заинтересовани су за развој сеоског туризма
6. Изградња етно села у Пискавици
7. Подршка предузетницима у сеоском туризму (кредитирања, пореске олакшице, подстицаји, пословна и правна саветовања)
8. Подршка дешавањима од интереса која доприносе обогаћивању туристичке понуде и заштити културних и природних вриједности (Козарски етно, Зимско прело и сл.)

Пројекти који ће допринијети остварењу оперативног циља 3:

1. Промоција ресурса подручја и туристичке понуде подручја и тражење стратешких партнера за инвестирање у развој туризма
2. Израда мапе туристичких потенцијала подручја
3. Израда базе података сеоског туризма и интерактивне интернет странице
4. Увезивање са другим дестинацијама сеоског и осталих видова туризма у окружењу и стварање јединственог производа

Пројекти који ће допринијети остварењу оперативног циља 4:

1. Организовање едукативних семинара и студијских путовања за домаћине-постојеће и потенцијалне пружаоце услуга у сеоском туризму
2. Промоција, очување и обнова традиционалних заната кроз организовање обуке за заинтересоване за развој традиционалног занатства

Пројекти који ће допринијети остварењу оперативног циља 5:

1. Израда туристичке сигнализације на цјелокупном подручју
2. Изградња бициклистичких и пјешачких стаза
3. Изградња археолошких паркова

Како би се реализовао стратешки циљ 4. и разрађени оперативни циљеви неопходно је предузети следеће мјере:

Оперативни циљеви	Мјере
4.1. Развој малих и средњих предузећа	М 4.1.1. Промоција предузетничког духа и примјера добре праксе у школама, медијима и мјестима окупљања локалног становништва М 4.1.2. Оснивање бизнис информационах пултова (first-stop-shop) М 4.1.3. Пружање услуга помоћи у поступку регистрације предузећа М 4.1.4. Организовање семинара и тренинга у области израде бизнис планова, финансијског менаџмента и маркетиншких знања М 4.1.5. Подстицање увођења система стандарда квалитета у МСП М 4.1.6. Подстицање диверсификације производње и услуга у правцу нових производних и услужних програма
4.2. Оснивање задруга, пословних удружења и кластера	М 4.2.1. Подстицање оснивања пословних удружења М 4.2.2. Подстицање оснивања кластера
4.3. Развој предузетничке инфраструктуре	М 4.3.1. Идентификација и стављање на располагање локација за потенцијалне инвеститоре М 4.3.2. Формирање производно-пословних зона М 4.3.3. Стварање бизнис инкубатора
4.4. Унапређење пословне климе	М 4.4.1. Подршка активностима градских развојних институција (ЦИДЕА, ТОБЛ, ЦУРС) М 4.4.2. Унапређење сарадње између кључних актера (ресорна министарства, Привредна комора РС и регије Бањалука, градска одјељења, развојне агенције и образовне и стручне институције)

	М 4.4.3. Доношење дугорочног плана развоја малих и средњих предузећа М 4.4.4. Брже и ефикасније рјешавање имовинско-правних односа М 4.4.5. Подршка предузећима која имају извозне програме М 4.4.6. Олакшице код плаћања комуналних накнада М 4.4.7. Обука будућих предузетника, нарочито младих М 4.4.8. Преквалификација радника у складу са тржишним потребама
4.5. Развој инструмената за финансијску подршку	М 4.5.1. Формирање кредитног фонда за подршку развоја МСП на нивоу Града М 4.5.2. Подршка формирању Гарантног фонда за МСП М 4.5.3. Финансијска подршка за почетни бизнис (start up) кроз бесповратна средства М 4.5.4. Привремене фискалне олакшице за почетнике М 4.5.5. Подршка Инвестиционо развојне банке пројектима на студијском подручју М 4.5.6. Припрема пројеката за финансирање из претприступних фондова ЕУ
4.6. Јачање партнерства јавног и приватног сектора	М 4.6.1. Израда модела развоја партнерства јавног и приватног сектора М 4.6.2. Промоција руралне привреде

Пројекти који ће допринијети остварењу оперативног циља 1:

1. Програм промоције предузетништва
2. Формирање бизнис информационих пултова у Бронзаном Мајдану и Пискавици
3. Организовање семинара и тренинга за оснивање нових и унапређење постојећих МСП
4. Пружање консултантских услуга МСП
5. Израда студије оправданости експлоатације минералних сировина и њихове прераде

Пројекти који ће допринијети остварењу оперативног циља 2:

1. Подршка формирању пословних удружења
2. Формирање кластера (у секторима пољопривреде, производње здраве хране, туризма, прераде метала, текстила итд.)

Пројекти који ће допринијети остварењу оперативног циља 3:

1. Израда документације за потенцијалну индустријску зону у Поткозарју

Пројекти који ће допринијети остварењу оперативног циља 4:

1. Кадровско и материјално оспособљавање Градске развојне агенције, Центра за развој и унапређење села и Туристичке организације Града*
2. Израда Стратегије руралног развоја града Бањалуке
3. Успостављање прецизног катастра некретнина Града*
4. Активна политика комуналних накнада*
5. Израда ГИС-а о ресурсима Града Бањалуке
6. Програм промоције и заштите географског поријекла пољопривредних производа произведених или прерађених на газдинству
7. Обука будућих предузетника, нарочито младих
8. Преквалификација радника у складу са тржишним потребама

Пројекти који ће допринијети остварењу оперативног циља 5:

1. Израда програма за подршку развоја МСП - мали грант
2. Формирање гарантног фонда за мала и средња предузећа*
3. Израда програма подршке руралном развоју (суфинансирање и кредитирање)
4. Стимулативне мјере за привредне субјекте

Пројекти који ће допринијети остварењу оперативног циља 6:

1. Израда модела јавно-приватног партнерства
2. Програм промоције руралне привреде студијског подручја

15. Акциони план

Акциони план реализације пројеката из области унапређења просторног планирања, инфраструктуре, друштвеног живота, животне средине и културно-историјског наслеђа

Број	Пројекти	Носиоци	Рок реализације ¹⁸	Процијењена вриједност (у КМ)
Унапређење просторног планирања у руралним подручјима				
1.	Израда регулационих планова за центре насеља	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	90.000
2.	Израда регулационих планова или планова парцелације за туристичко-рекреативне цјелине и друге цјелине од значаја	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	75.000
3.	Израда планова парцелације објеката саобраћајне, хидротехничке, електроенергетске и телекомуникационе инфраструктуре	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	75.000
4.	Израда урбанистичких пројеката за туристичко-рекреативне цјелине и друге цјелине од значаја	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Дугорочни	60.000
5.	Програм едукације локалног становништва из области просторног планирања и заштите животне средине	Урбанистички завод РС	Краткорочни	10.000
Развој инфраструктуре на подручју				
Програм унапређења саобраћајне инфраструктуре				
6.	Изградња локалног пута МЗ – Мотике – МЗ Српски Милановац – у дужини од 3 km	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	700.000
7.	Израда планске и техничке документације и изградња путева који би повезивали насеља и засеке у третираном обухвату и то према захтјевима савјета МЗ	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Дугорочни	2.000.000
8.	Ревитализација	ЈП «Путеви РС»	Дугорочни	1.500.000

¹⁸ Краткорочни рок: до 3 године
Дугорочни рок: од 3 до 7 година

	регионалног пута Р405 Бања Лука – Бронзани Мајдан - Сански мост у цијелој зони обухвата			
9.	Анализа потреба за увођење аутобуске линије јавног приградског превоза путника и евентуално увођење линија у насељима Мелина, Кмеђани, Г.Борковићи	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	30.000
10.	Анализа потреба за повећањем броја аутобуских линија приградског превоза путника на правцима према Бронзаном Мајдану, Поткозарју, Верићима	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	40.000
11.	Израда планске и техничке документације и извођење терминуса за возила јавног градског превоза путника у МЗ Бронзани Мајдан	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	70.000
12.	Ревитализација регионалног пута Р478 Поткозарје – Барловци - Турјак у цијелој зони обухвата студије	ЈП «Путеви РС»	Дугорочни	1.500.000
13.	Ревитализација и модернизација локалних путних праваца у зони обухвата студије	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Дугорочни	3.000.000
14.	Постављање нових и уређење постојећих аутобуских стајалишта	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	350.000
15.	Израда тротоара на РП Р-405 од Бронзаног Мајдана до Старог Мајдана, у МЗ Драгочај од амбуланте до магистралног пута, изградња тротоара кроз насеље Мотике и тротоара код школа у Борковићима и Бистрици	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	800.000
16.	Континуирано праћење саобраћајних захтјева и редовно одржавање постојеће саобраћајне сигнализације	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Дугорочни	600.000
Програм рјешавања проблема водоснабдијевања, отпадних вода и уређења водотока				
17.	Чишћење корита	Ресорно одјељење	Дугорочни	500.000

	водотока на подручју Мјесне заједнице Стратинска	административне службе Града Бањалука, Републичка дирекција за воде		
18.	Изградња фекалне канализације у централном подручју Мјесне заједнице Мишин Хан	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	600.000
19.	Чишћење корита и регулација водотока Иваштанка на подручју Мјесне заједнице Мишин Хан	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Дугорочни	200.000
20.	Наставак изградње водовода Средовац и разводне мреже градског водовода преосталих подручја у Мјесној заједници Мотике	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука, Центар за развој и унапређење села	Краткорочни	50.000
21.	Изградња секундарне водоводне мреже треће висинске зоне подручја Мјесне заједнице Мотике	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	300.000
22.	Изградња канализационе мреже у централном подручју Мјесне заједнице Мотике	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	600.000
23.	Уређење водотока на подручју Мјесне заједнице Мотике	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Дугорочни	900.000
24.	Санација постојећих водовода на подручју Мјесне заједнице Бронзани Мајдан	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука, Центар за развој и унапређење села	Краткорочни	150.000
25.	Рјешавање питања канализације и пречишћавања отпадних вода у централном подручју Бронзаног Мајдана	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	600.000
26.	Чишћење ријеке Стратинске, Гомјенице и Мелинске ријеке на подручју Мјесне заједнице Бронзани Мајдан	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	300.000
27.	Санација локалног водовода на подручју Мјесне заједнице Кмећани	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука, Центар за развој и унапређење села	Краткорочни	500.000
28.	Завршетак изградње примарне и секундарне	Ресорно одјељење административне службе	Краткорочни	500.000

	водоводне мреже на подручју Мјесне заједнице Поткозарје	Града Бањалука		
29.	Изградња фекалне канализације и постројења за пречишћавање фекалних отпадних вода у централном подручју Мјесне заједнице Поткозарје	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	600.000
30.	Стварање услова за прикључак домаћинства на изграђену мрежу градског водовода у Мјесној заједници Пријаковци	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	350.000
31.	Рјешавање проблема фекалне канализације и пречишћавања отпадних вода у централном подручју Мјесне заједнице Пријаковци	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	600.000
32.	Изградња секундарне водоводне мреже у Барловцима и дијелу Рамића, подручје Мјесне заједнице Драгочај	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	450.000
33.	Наставак радова на рјешавању водоснабдијевања на локалитету Ојданића пут – Орловац – Градина у Мјесној заједници Драгочај	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука, Центар за развој и унапређење села	Краткорочни	400.000
34.	Изградња фекалне канализације у централном подручју Драгочаја	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	400.000
35.	Изградња фекалне канализације у централном подручју Рамића	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	400.000
36.	Изградња фекалне канализације у новом насељу Барловци и спајање са постојећом канализацијом (дужина око 1000 м)	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	400.000
37.	Изградња фекалне канализације од Геријатријског центра у Драгочају (у дужини око 800 м)	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	160.000
38.	Чишћење корита водотока на подручју	Ресорно одјељење административне службе	Дугорочни	150.000

	Мјесне заједнице Драгочај	Града Бањалука		
39.	Завршетак водовода у Мјесној заједници Верићи	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	500.000
40.	Изградња фекалне канализације и третмана отпадних вода у централном подручју Мјесне заједнице Верићи	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	600.000
41.	Активности на снабдијевању водом дијелова насеља Бронзани Мајдан Борковићи, Перван, Славичка, Радсавска, Горња Пискавица и Пискавица са водоводног система Црно врело	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука, Центар за развој и унапређење села	Дугорочни	10.000.000
Програм рјешавања снабдијевања електричном енергијом				
42.	Изградња нових дистрибутивних трафостаница и прикључних 20 kV далековада са изградњом нових НН мрежа, те реконструкција постојећих ВН далековада и трафостаница, као и НН мрежа у свим насељима	ЗДП Електромрежа	Краткорочни	1.500.000
Програм унапређења поштанског саобраћаја и телекомуникационих веза				
43.	Модернизација поштанске мреже	ЈОДП "Поште Српске"	Дугорочни	15.000
44.	Постављање репетитора за радио и ТВ мрежу на локалитетима са slabим пријемом сигнала	Радио телевизија Републике Српске	Краткорочни	20.000
45.	Доградња система телекомуникационе мреже-инфраструктуре (повезивање значајнијих субјеката у информациони систем и телекомуникациону мрежу РС)	Телеком РС, Министарство саобраћаја и веза РС	Краткорочни	30.000
Програм рјешавања одлагања отпада				
46.	Израда плана управљања чврстим отпадом	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	8.000
Развој друштвеног живота				
Програм унапређења друштвеног живота				

47.	Израда градске популационе политике	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	60.000
48.	Формирање мобилних здравствених тимова	Дом здравља Бања Лука; Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	90.000
49.	Формирање мобилне библиотеке (библиобуса), мобилног вртића, кина и атељеа	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука; Министарство просвјете и културе РС	Краткорочни	120.000
50.	Организовање курсева на студијском подручју	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука; Центар за развој и унапређење села	Континуирано	120.000
51.	Санација старе школе у Стратинској	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука; Министарство просвјете и културе РС	Дугорочни	30.000
52.	Санација објекта МЗ Мишин Хан	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	30.000
53.	Санација О.Ш. «Јанко Веселиновић» Мишин Хан	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука; Министарство просвјете и културе РС	Краткорочни	300.000
54.	Санација амбуланте породичне медицине у Мишином Хану	Дом здравља Бања Лука; Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	15.000
55.	Изградња мањег спортског центар у Мишином Хану	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука; Министарство за породицу, омладину и спорт РС	Дугорочни	150.000
56.	Изградња нове школе у Мотикама	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука; Министарство просвјете и културе РС	Краткорочни	300.000
57.	Изградња полифункционалног објекта јавних служби у Мотикама	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	240.000
58.	Изградња амбуланте у Мотикама	Дом здравља Бања Лука; Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	80.000
59.	Рјешавање статуса гробља у Мотикама	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	40.000
60.	Изградња спортског	Ресорно одјељење	Дугорочни	90.000

	игралишта у Мотикама	административне службе Града Бањалука; Министарство за породицу, омладину и спорт РС		
61.	Санација Дома радничке солидарности у Бронзаном Мајдану и стављање у функцију	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука; Министарство просвјете и културе РС	Краткорочни	80.000
62.	Изградња спортских терена у центру Бронзаног Мајдана	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука; Министарство за породицу, омладину и спорт РС	Краткорочни	90.000
63.	Санација свлачионица на постојећем стадиону у Бронзаном Мајдану	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука; Министарство за породицу, омладину и спорт РС	Краткорочни	10.000
64.	Санација зграде МЗ Кмећани и изградња паркинга у непосредној близини	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	25.000
65.	Изградња спортског терена код објекта МЗ Кмећани	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука; Министарство за породицу, омладину и спорт РС	Дугорочни	90.000
66.	Санација Дома културе у Поткозарју	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука; Министарство просвјете и културе РС	Краткорочни	80.000
67.	Санација зграде МЗ Поткозарје	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Дугорочни	40.000
68.	Изградња трибина на фудбалском стадиону у Поткозарју	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука; Министарство за породицу, омладину и спорт РС	Дугорочни	50.000
69.	Изградња спортског терена у Пријаковцима	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука; Министарство за породицу, омладину и спорт РС	Краткорочни	90.000
70.	Санација друштвеног дома у Пријаковцима	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука; Министарство просвјете и	Краткорочни	40.000

		културе РС		
71.	Изградња четворогодишње основне школе у Пријаковцима	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука; Министарство просвјете и културе РС	Дугорочни	150.000
72.	Изградња дјечијег игралишта у Барловцима у Новом насељу и код школе у Барловцима	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука; Министарство за породицу, омладину и спорт РС	Краткорочни	160.000
73.	Санација друштвеног дома у Драгочају	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука; Министарство просвјете и културе РС	Краткорочни	80.000
74.	Изградња споменика погинулим борцима Војске РС у Драгочају	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	100.000
75.	Санација објекта мјесне заједнице и мјесне канцеларије у Драгочају	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	20.000
76.	Изградња спортско- рекреативног центра у Рамићима	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука; Министарство за породицу, омладину и спорт РС	Дугорочни	1.000.000
76.	Завршетак изградње школског игралишта у Верифима	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука; Министарство за породицу, омладину и спорт РС	Краткорочни	40.000
77.	Реконструкција друштвеног дома у Верифима	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука; Министарство просвјете и културе РС	Краткорочни	60.000
78.	Распуштање алтернативног смјештаја у објекту МЗ Верифи	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука; Министарство за избјегла и расељена лица	Краткорочни	50.000
79.	Изградња новог замјенског објекта подручне школе у Горњој Пискавици	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука; Министарство просвјете и културе РС	Краткорочни	96.000
80.	Изградња друштвеног дома у Горњој Пискавици	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука; Министарство просвјете и културе РС	Дугорочни	120.000
81.	Изградња амбуланте у	Дом здравља Бања Лука;	Краткорочни	50.000

	Адамовићима, МЗ Пискавица	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука		
82.	Санација школе у Борковићима	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука; Министарство просвјете и културе РС	Краткорочни	300.000
83.	Изградња новог замјенског објекта МЗ Борковићи	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	80.000
84.	Изградња новог замјенског објекта амбуланте у Борковићима	Дом здравља Бања Лука; Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	90.000
85.	Изградња поштанског објекта у Борковићима	Поште РС; Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	20.000
Програм развоја мјесних заједница				
86.	Кадровско и материјално оспособљавање мјесних заједница	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	1.000.000
87.	Пренос одређених врста услуга на услужне центре (истурене пријемне канцеларије) по мјесним заједницама	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	100.000
88.	Усвајање Средњорочних планова развоја сеоских МЗ-а до 2012. године са акционим планом имплементације на нивоу Града ^{19**}	Центар за развој и унапређење села; Градска развојна агенција; Туристичка организација Града	Краткорочни	145.000
Заштита и очување животне средине и културно-историјског наслеђа				
Програм заштите животне средине и природног наслеђа				
89.	Израда валоризационе основе природних вриједности подручја	Завод за заштиту културно-историјског и природног наслеђа	Краткорочни	300.000
Програм заштите културно-историјског наслеђа				
90.	Израда валоризационе основе културно-историјског наслеђа	Завод за заштиту културно-историјског и природног наслеђа	Дугорочни	100.000

¹⁹ **Пројекти који се односе на цјелокупно подручје Града Бањалуке

Акциони план реализације пројеката из области развоја пољопривреде, шумарства и лова

Број	Пројекти	Носиоци	Рок реализације ²⁰	Процијењена вриједност (у КМ)
Повећање конкурентности пољопривредне производње				
1.	Заштита и очување аутохтоних пасмина	Центар за развој и унапређење села; Пољопривредни факултет	Дугорочни	150.000
2.	Организовање манифестација (организовање сајма пољопривредних производа)	Центар за развој и унапређење села; Градска развојна агенција	Краткорочни	50.000
3.	Маркетиншка припрема (едукација) пољопривредних произвођача за тржиште	Центар за развој и унапређење села	Дугорочни	50.000
4.	Организовање откупа пољопривредних производа	Центар за развој и унапређење села	Краткорочни	75.000
5.	Подршка формирању кластера пољопривредних произвођача, оснивању земљорадничких задруга и удружења на студијском подручју	Градска развојна агенција	Дугорочни	250.000
6.	Организовање станица за откуп млијека по МЗ (инсталирање лактофриза)	Задруге	Краткорочни	75.000
7.	Пројекат оснивања машинског прстена на простору студије	Центар за развој и унапређење села	Дугорочни	500.000
8.	Стручно оспособљавање и обука пољопривредника и младих по мјесним заједницама	Центар за развој и унапређење села	Краткорочни	50.000
9.	Подршка развоју допунских активности на пољопривредним газдинствима (диверзификација дјелатности)	Центар за развој и унапређење села; Градска развојна агенција	Краткорочни	50.000
Очување биодиверзитета, рационално газдовање и одрживо управљање природним ресурсима				
10.	Промоција и подршка органске пољопривредне производње	Центар за развој и унапређење села; Пољопривредни факултет	Краткорочни	150.000

11.	Суфинансирање узгоја пчела на цијелом студијском подручју	Центар за развој и унапређење села	Краткорочни	150.000
12.	Подршка развоју плантажног узгоја љековитог, ароматичног и медицинског биља	Центар за развој и унапређење села; Пољопривредни институт РС	Дугорочни	200.000
13.	Пројекат огледне производње на пољопривредним газдинствима	Центар за развој и унапређење села; Градска развојна агенција	Краткорочни	150.000
14.	Пројекат улагања у изградњу мини рибњака на природним водотоцима	Центар за развој и унапређење села; Удружење риболоваца	Дугорочни	100.000
Унапређење квалитета и услова живота у сеоским подручјима и развој одрживе руралне економије				
15.	Пројекат улагања у производњу или проширење малих погона за производњу млијечних производа	Центар за развој и унапређење села	Дугорочни	1.000.000
16.	Подршка развоју малих и средњих предузећа из области пољопривреде на породичним газдинствима	Центар за развој и унапређење села; Градска развојна агенција	Краткорочни	250.000
17.	Подршка развоју сточарства на цијелом студијском подручју (мини фарме крава музара,тов јунади, фарме оваца)	Центар за развој и унапређење села	Краткорочни	2.000.000
18.	Подршка развоју ратарства на цијелом студијском подручју (кукуруз, тритикале, раж, јечам)	Центар за развој и унапређење села	Дугорочни	1.000.000
19.	Подршка развоју повртларства кроз изградњу стакленика и пластеника на цијелом студијском подручју (регресирање садног материјала, стручна подршка)	Центар за развој и унапређење села	Дугорочни	400.000
20.	Подршка развоју воћарства на цијелом студијском подручју (регресирање садног материјала, стручна подршка)	Центар за развој и унапређење села	Краткорочни	3.000.000
21.	Подршка развоју плантажног узгоја индустријског биља	Центар за развој и унапређење села	Дугорочни	200.000
22.	Изградња хладњаче за воће, поврће и споредне шумске производе са системом за сортирање и паковање	Центар за развој и унапређење села; Агропромет	Дугорочни	1.000.000
23.	Подршка изградњи сушаре за воће и љекобиле	Центар за развој и унапређење села	Краткорочни	50.000
24.	Додјела иницијалне финансијске подршке пољопривредним	Влада Републике Српске; Административна	Дугорочни	500.000

	произвођачима (start up)-кредити	служба Града Бања Лука; Банке; Микрокредитне организације		
Унапређење стања шумског фонда				
25.	Пошумљавање државног шумског земљишта	ЈПШ „Шуме Републике Српске“ и Агенција за шуме	Дугорочни	5.000.000
26.	Пошумљавање земљишта у приватном власништву	Агенција за шуме	Дугорочни	2.000.000
27.	Заштита шума	ЈПШ „Шуме Републике Српске“ и Агенција за шуме	Дугорочни	100.000
28.	Формирање удружења власника приватних шума	приватни сектор	Краткорочни	20.000
Развој и унапређење ловства				
29.	Подршка инвестицијама за набавку ловне дивљачи	Ловачки савез Републике Српске -ЛУ „Змијање“ Бања Лука -ЛУ „Поткозарје“ Пискавица	Краткорочни	1.000.000
30.	Подршка инвестицијама за изградњу ловно-техничких и ловно-узгојних објеката	Ловачки савез Републике Српске -ЛУ „Змијање“ Бања Лука -ЛУ „Поткозарје“ Пискавица	Краткорочни	500.000
Остали шумски потенцијали				
31.	Подршка сакупљању самониклог љековитог, ароматичног и зачинског биља, шумског воћа и гљива	Центар за развој и унапређење села	Дугорочни	300.000
32.	Изградња откупних станица и капацитета за прераду споредних шумских производа	Центар за развој и унапређење села	Дугорочни	500.000

Акциони план реализације пројеката из области развоја одрживог туризма

Број	Пројекти	Носиоци	Рок реализације	Процијењена вриједност (у КМ)
Подршка активним мјерама развоја туризма				
1.	Израда регулационог плана за локалитет Туристичко угоститељског комплекса»Батар Центар» Стратинска/Бронзани Мајдан	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	50.000
2.	Израда регулационог плана за локалитет Туристичко рекреативног центра «Излетиште Дубока», Сарачица	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	20.000
3.	Израда регулационог плана за локалитет Туристичко рекреативног комплекса «Гомионица» Кмећани/Бронзани Мајдан	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	30.000
Развој сеоског туризма и алтернативних привредних активности				
4.	Туристичко рекреативни центар Мотике	Туристичка организација града Бања Лука	Дугорочни	4.500.000
5.	Туристичко угоститељски комплекс »Батар Центар» Стратинска /Бронзани Мајдан ²¹	Туристичка организација града Бања Лука	Дугорочни	5.000.000
6.	Туристичко рекреативног центра «Излетиште Дубока», Сарачица ²²	Градска развојна агенција; Туристичка организација града Бања Лука; Инвеститор	Дугорочни	1.280.000
7.	Туристичко рекреативног комплекса «Гомионица» Кмећани/Бронзани Мајдан ²³	Туристичка организација града Бања Лука	Дугорочни	1.500.000
8.	Пилот пројекти развоја сеоског туризма (у селима Пискавица,	Туристичка организација града Бања Лука; Градска развојна агенција; Центар	Дугорочни	3.000.000

²¹ Укупна вриједност инвестиције износи 12.000.000 КМ, од чега износ средстава неопходних за суфинансирање пројекта износи 5.000.000 КМ.

²² Укупна вриједност инвестиције износи 2.300.000 КМ, од чега износ средстава неопходних за суфинансирање пројекта износи 1.280.000 КМ.

²³ Укупна вриједност инвестиције износи 3.500.000 КМ, од чега износ средстава за суфинансирање пројекта износи 1.500.000 КМ.

	Поткозарје, Бронзани Мајдан, Борковићи, Шимићи,...) одабрати 10 домаћина који имају услове и заинтересовани су за развој сеоског туризма	за развој и унапређење села; Домаћинства заинтересована за унапређење услова за развој сеоског туризма на својим газдинствима		
9.	Изградња етно села у Пискавици	Туристичка организација града Бања Лука; Градска развојна агенција; Центар за развој и унапређење села	Краткорочни	150.000
10.	Подршка предузетницима у сеоском туризму (кредитирања, пореске олакшице, подстицаји, пословна и правна савјетовања)	Туристичка организација града Бања Лука; Градска развојна агенција; Центар за развој и унапређење села	Дугорочни	5.000.000
11.	Подршка дешавањима од интереса која доприносе обогаћивању туристичке понуде и заштити културних и природних вриједности (Козарски етно, Зимско прело и сл.)	Туристичка организација града Бања Лука; Градска развојна агенција; Центар за развој и унапређење села	Дугорочни	100.000
Маркетинг туристичког производа руралних подручја Бања Луке и развој информативних система у туризму				
12.	Промоција ресурса и туристичке понуде подручја и тражење стратешких партнера за инвестирање у развој туризма	Туристичка организација града Бања Лука	Краткорочни	50.000
13.	Израда мапе туристичких потенцијала подручја	Туристичка организација града Бања Лука	Краткорочни	10.000
14.	Израда базе података сеоског туризма и интерактивне интернет странице	Туристичка организација града Бања Лука	Краткорочни	50.000
15.	Увезивање са другим дестинацијама сеоског и осталих видова туризма у окружењу и стварање јединственог производа	Туристичка организација града Бања Лука	Дугорочни	300.000
Подизање квалитета услуга у туризму				
16.	Организовање едукативних семинара и студијских путовања за домаћине-постојеће и потенцијалне пружаоце услуга у сеоском	Туристичка организација града Бања Лука	Дугорочни	50.000

	туризму			
17.	Промоција, очување и обнова традиционалних заната кроз организовање обуке за заинтересоване за развој традиционалног занатства	Туристичка организација града Бања Лука	Дугорочни	50.000
Развој туристичке инфраструктуре				
18.	Израда туристичке сигнализације на цјелокупном подручју	Туристичка организација града Бања Лука	Краткорочни	150.000
19.	Изградња бициклических и пјешачких стаза	Туристичка организација града Бања Лука	Дугорочни	100.000
20.	Изградња археолошких паркова	Административна служба Града Бањалука; Завод за заштиту културно-историјског наслијеђа РС	Дугорочни	10.000.000

Акциони план реализације пројеката из области развоја сектора малих и средњих предузећа

Број	Пројекти	Носиоци	Рок реализације	Процијењена вриједност (у КМ)
Развој малих и средњих предузећа				
1.	Програм промоције предузетништва	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука; Градска развојна агенција; Центар за развој и унапређење села	Дугорочни	50.000
2.	Формирање бизнис информационих пултова у Бронзаном Мајдану и Лискавици	Градска развојна агенција; Центар за развој и унапређење села	Краткорочни	100.000
3.	Организовање семинара и тренинга за оснивање нових и унапређење постојећих МСП	Градска развојна агенција; Центар за развој и унапређење села	Континуирано	100.000
4.	Пружање консултантских услуга МСП	Градска развојна агенција	Континуирано	50.000

5.	Израда студије оправданости експлоатације минералних сировина и њихове прераде	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	100.000
Оснивање задруга, пословних удружења и кластера				
6.	Подршка формирању пословних удружења	Градска развојна агенција; Центар за развој и унапређење села; Привредна комора регије Бањалука	Краткорочни	20.000
7.	Формирање кластера (у секторима воћарства, сточарства, производње здраве хране, туризма, итд.)	Градска развојна агенција; Центар за развој и унапређење села; Привредна комора регије Бањалука	Краткорочни	50.000
Развој предузетничке инфраструктуре				
8.	Израда документације за потенцијалну индустријску зону у Поткозарју	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Дугорочни	100.000
Унапређење пословне климе				
9.	Кадровско и материјално оспособљавање Градске развојне агенције, Центра за развој и унапређење села и Туристичке организације Града**	Административна служба Града Бањалука	Краткорочни	1.000.000
10.	Израда Стратегије руралног развоја Града Бањалуке**	Градска развојна агенција; Центар за развој и унапређење села; Туристичка организација Града Бањалука	Краткорочни	30.000
11.	Успостављање прецизног катастра некретнина Града**	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	1.000.000
12.	Активна политика комуналних накнада**	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	Краткорочни	50.000
13.	Израда ГИС-а о ресурсима Града Бањалуке**	Градска развојна агенција	Краткорочни	100.000
14.	Програм промоције и заштите географског поријекла пољопривредних производа	Административна служба Града Бањалука; Центар за унапређење и развој села, НВО; Произвођачи	Дугорочни	100.000

	произведених или прерађених на газдинству			
15.	Обука будућих предузетника, нарочито младих	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука; Градска развојна агенција	Дугорочни	150.000
16.	Преквалификација радника у складу са тржишним потребама	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука; Министарство просвјете и културе РС, Завод за запошљавање РС, Универзитет у Бањој Луци, НВО	Дугорочни	50.000
Развој инструмената за финансијску подршку				
17.	Израда програма за подршку развоју МСП-мали грант**	Градска развојна агенција	Краткорочни	500.000
18.	Формирање гарантног фонда за мала и средња предузећа**	Градска развојна агенција	Краткорочни	1.300.000
19.	Израда програма подршке руралном развоју (суфинансирање и кредитирање)**	Градска развојна агенција; Центар за развој и унапређење села; Туристичка организација Града Бањалука	Краткорочни	2.000.000
20.	Стимулативне мјере за привредне субјекте**	Градска развојна агенција; Центар за развој и унапређење села	Дугорочни	70.000
Јачање партнерства јавног и приватног сектора				
21.	Израда модела јавног-приватног партнерства**	Градска развојна агенција	Краткорочни	50.000
22.	Промоција потенцијала студијског подручја	Градска развојна агенција; Центар за развој и унапређење села; Туристичка организација Града Бањалука	Дугорочни	30.000

Оријентациона финансијска средства за реализацију предложених пројеката по носиоцима

ПРОЈЕКТИ ПО НОСИОЦИМА	ГРАДСКА УПРАВА (вриједност пројеката који се односе на студијско подручје)	ГРАДСКА УПРАВА (вриједност пројеката који се односе на подручје Града Бањалука)	ВЛАДА РС, ДРЖАВНЕ ИНСТИТУЦИЈЕ И ПРЕДУЗЕЋА	УКУПАН ИЗНОС
Пројекти унапређења просторног планирања	300.000	-	10.000	310.000
Пројекти унапређења инфраструктуре	27.808.000	-	4.565.000	32.373.000
Пројекти унапређења друштвене инфраструктуре	5.756.000	145.000	20.000	5.921.000
Пројекти заштите животне средине и културно-историјског наслеђа	-	-	400.000	400.000
Пројекти развоја пољопривреде	10.900.000	-	500.000	11.400.000
Пројекти развоја шумарства и лова	820.000	-	8.600.000	9.420.000
Пројекти развоја туризма	31.390.000	-	-	31.390.000
Пројекти развоја сектора малих и средњих предузећа	900.000	6.100.000	-	7.000.000
УКУПНО	77.874.000	6.245.000	14.095.000	98.214.000

Акциони план реализације пројеката који требају имати приоритет у имплементацији

Број	Пројекти по областима	Носиоци	Процијењена вриједност (у КМ)
Унапређење просторног планирања			
1.	Израда регулационих планова за центре насеља	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	90.000
2.	Израда регулационих планова или планова парцелације за туристичко-рекреативне цјелине и друге цјелине од значаја	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	75.000
Унапређење инфраструктуре			
3.	Ревитализација регионалног пута Р405 Бања Лука – Бронзани Мајдан - Сански мост у цијелој зони обухвата	ЈП «Путеви РС»	1.500.000
4.	Ревитализација регионалног пута Р478 Поткозарје – Барловци - Турјак у цијелој зони обухвата студије	ЈП «Путеви РС»	1.500.000
5.	Постављање нових и уређење постојећих аутобуских стајалишта	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	350.000
6.	Израда тротоара на РП Р-405 од Бронзаног Мајдана до Старог Мајдана, у МЗ Драгочај од амбуланте до магистралног пута, изградња тротоара кроз насеље Мотике и тротоара код школа у Борковићима и Бистрици	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	800.000
7.	Наставак изградње водовода Средовац и разводне мреже градског водовода преосталих подручја у Мјесној заједници Мотике	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука, Центар за развој и унапређење села	50.000
8.	Изградња секундарне водоводне мреже треће висинске зоне подручја Мјесне заједнице Мотике	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	300.000
9.	Санација постојећих водовода на подручју Мјесне заједнице Бронзани Мајдан	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука, Центар за развој и унапређење села	150.000
10.	Санација локалног водовода на подручју Мјесне заједнице Кмећани	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука, Центар за развој и унапређење села	500.000
11.	Завршетак изградње примарне и секундарне водоводне мреже на	Ресорно одјељење административне службе	500.000

	подручју Мјесне заједнице Поткозарје	Града Бањалука	
12.	Стварање услова за прикључак домаћинстава на изграђену мрежу градског водовода у Мјесној заједници Пријаковци	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	350.000
13.	Изградња секундарне водоводне мреже у Барловцима и дијелу Рамића, подручје Мјесне заједнице Драгочај	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	450.000
14.	Наставак радова на рјешавању водоснабдијевања на локалитету Ојданића пут – Орловац – Градина у Мјесној заједници Драгочај	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука, Центар за развој и унапређење села	400.000
15.	Завршетак водовода у Мјесној заједници Верићи	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	500.000
16.	Активности на снабдијевању водом дијелова насеља Бронзани Мајдан Борковићи, Перван, Славичка, Радсавска, Горња Пискавица и Пискавица са водоводног система Црно врело	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука, Центар за развој и унапређење села	10.000.000
17.	Изградња нових дистрибутивних трафостаница и прикључних 20 kV далековод са изградњом нових НН мрежа, те реконструкција постојећих ВН далековод и трафостаница, као и НН мрежа у свим насељима	ЗДП Електрокрајина	1.500.000
18.	Израда плана управљања чврстим отпадом	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	8.000
Унапређење друштвене инфраструктуре			
19.	Израда градске популационе политике	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	60.000
20.	Формирање мобилних здравствених тимова	Дом здравља Бања Лука; Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	90.000
21.	Формирање мобилне библиотеке (библиобуса), мобилног вртића, кина и атељеа	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука; Министарство просвјете и културе РС	120.000
22.	Санација амбуланте породичне медицине у Мишином Хану	Дом здравља Бања Лука; Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	15.000
23.	Изградња нове школе у Мотикама	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука; Министарство просвјете и културе РС	300.000
24.	Изградња амбуланте у Мотикама	Дом здравља Бања Лука;	80.000

		Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	
25.	Санација Дома радничке солидарности у Бронзаном Мајдану и стављање у функцију	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука; Министарство просвјете и културе РС	80.000
26.	Изградња спортског терена код објекта МЗ Кмећани	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука; Министарство за породицу, омладину и спорт РС	90.000
27.	Санација Дома културе у Поткозарју	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука; Министарство просвјете и културе РС	80.000
28.	Санација друштвеног дома у Пријаковцима	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука; Министарство просвјете и културе РС	40.000
29.	Изградња дјечијег игралишта у Барловцима у Новом насељу и код школе у Барловцима	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука; Министарство за породицу, омладину и спорт РС	160.000
30.	Санација друштвеног дома у Драгочају	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука; Министарство просвјете и културе РС	80.000
31.	Изградња споменика погинулим борцима Војске РС у Драгочају	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	100.000
32.	Реконструкција друштвеног дома у Верићима	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука; Министарство просвјете и културе РС	60.000
33.	Распуштање алтернативног смјештаја у објекту МЗ Верићи	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука; Министарство за избјегла и расељена лица	50.000
34.	Изградња новог замјенског објекта подручне школе у Горњој Пискавици	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука; Министарство просвјете и културе РС	96.000
35.	Изградња новог замјенског објекта МЗ Борковићи	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	80.000

	Изградња новог замјенског објекта амбуланте у Борковићима	Дом здравља Бања Лука; Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	90.000
37.	Кадровско и материјално оспособљавање мјесних заједница	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	1.000.000
Заштита животне средине			
38.	Израда валоризационе основе природних вриједности подручја	Завод за заштиту културно-историјског и природног наслијеђа	300.000
Развој пољопривреде			
39.	Подршка формирању кластера пољопривредних произвођача, оснивању земљорадничких задруга и удружења на студијском подручју	Градска развојна агенција	250.000
40.	Организовање станица за откуп млијека по МЗ (инсталирање лактофриза)	Задруге	75.000
41.	Пројекат оснивања машинског прстена на простору студије	Центар за развој и унапређење села	500.000
42.	Подршка развоју малих и средњих предузећа из области пољопривреде на породичним газдинствима	Центар за развој и унапређење села; Градска развојна агенција	250.000
43.	Подршка развоју сточарства на цијелом студијском подручју (мини фарме крава музара,тов јунади, фарме оваца)	Центар за развој и унапређење села	2.000.000
44.	Подршка развоју ратарства на цијелом студијском подручју (кукуруз, тритикале, раж, јечам)	Центар за развој и унапређење села	1.000.000
45.	Подршка развоју повртларства кроз изградњу стакленика и пластеника на цијелом студијском подручју (регресирање садног материјала, стручна подршка)	Центар за развој и унапређење села	400.000
46.	Подршка развоју воћарства на цијелом студијском подручју (регресирање садног материјала, стручна подршка)	Центар за развој и унапређење села	3.000.000
47.	Изградња хладњаче за воће, поврће и споредне шумске производе са системом за сортирање и паковање	Центар за развој и унапређење села; Агропромет	1.000.000
48.	Додјела иницијалне финансијске подршке пољопривредним произвођачима (start up)- кредити	Влада Републике Српске; Административна служба Града Бања Лука; Банке; Микрокредитне организације	500.000

Развој шумарства и лова			
49.	Пошумљавање државног шумског земљишта	ЈПШ „Шуме Републике Српске“ и Агенција за шуме	5.000.000
50.	Пошумљавање земљишта у приватном власништву	Агенција за шуме	2.000.000
51.	Подршка инвестицијама за набавку ловне дивљачи	Ловачки савез Републике Српске -ЛУ „Змијање“ Бања Лука -ЛУ „Поткозарје“ Пискавица	1.000.000
52.	Подршка инвестицијама за изградњу ловно-техничких и ловно-узојних објеката	Ловачки савез Републике Српске -ЛУ „Змијање“ Бања Лука -ЛУ „Поткозарје“ Пискавица	500.000
Развој туризма			
53.	Израда регулационог плана за локалитет Туристичко угоститељског комплекса»Батар Центар» Стратинска/Бронзани Мајдан	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	50.000
54.	Израда регулационог плана за локалитет Туристичко рекреативног центра «Излетиште Дубока», Сарачица	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	20.000
55.	Израда регулационог плана за локалитет Туристичко рекреативног комплекса «Гомионица» Кмећани/Бронзани Мајдан	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	30.000
56.	Туристичко рекреативни центар Мотике	Туристичка организација града Бања Лука	4.500.000
57.	Туристичко угоститељски комплекс »Батар Центар» Стратинска /Бронзани Мајдан	Туристичка организација града Бања Лука	5.000.000
58.	Туристичко рекреативног центра «Излетиште Дубока», Сарачица	Градска развојна агенција; Туристичка организација града Бања Лука; Инвеститор	1.280.000
59.	Туристичко рекреативног комплекса «Гомионица» Кмећани/Бронзани Мајдан	Туристичка организација града Бања Лука	1.500.000
60.	Пилот пројекти развоја сеоског туризма (у селима Пискавица, Поткозарје, Бронзани Мајдан, Борковићи, Шимићи,..) одабрати 10 домаћина који имају услове и заинтересовани су за развој сеоског туризма	Туристичка организација града Бања Лука; Градска развојна агенција; Центар за развој и унапређење села; Домаћинства заинтересована за унапређење услова за развој сеоског туризма на својим газдинствима	3.000.000

61.	Изградња етно села у Пискавици	Туристичка организација града Бања Лука; Градска развојна агенција; Центар за развој и унапређење села	150.000
62.	Израда базе података сеоског туризма и интерактивне интернет странице	Туристичка организација града Бања Лука	50.000
Развој сектора малих и средњих предузећа			
63.	Израда документације за потенцијалну индустријску зону у Поткозарју	Ресорно одјељење административне службе Града Бањалука	100.000
64.	Кадровско и материјално оспособљавање Градске развојне агенције, Центра за развој и унапређење села и Туристичке организације Града	Административна служба Града Бањалука	1.000.000
65.	Израда Стратегије руралног развоја Града Бањалуке	Градска развојна агенција; Центар за развој и унапређење села; Туристичка организација Града Бањалука	30.000
66.	Формирање гарантног фонда за мала и средња предузећа	Градска развојна агенција	1.300.000
67.	Израда програма подршке руралном развоју (суфинансирање и кредитирање)	Градска развојна агенција; Центар за развој и унапређење села; Туристичка организација Града Бањалука	2.000.000
68.	Израда модела јавног-приватног партнерства	Градска развојна агенција	50.000

Оријентациона финансијска средства за реализацију приоритетних пројеката

Пројекти по областима	Износ (у КМ)
Пројекти унапређења просторног планирања	165.000
Пројекти унапређења инфраструктуре	18.858.000
Пројекти унапређења друштвене инфраструктуре	2.671.000
Пројекти заштите животне средине	300.000
Пројекти развоја пољопривреде	8.975.000
Пројекти развоја шумарства и лова	8.500.000
Пројекти развоја туризма	16.080.000
Пројекти развоја сектора малих и средњих предузећа	4.480.000
УКУПНО	57.029.000

16. Могућности развоја пољопривреде на студијском подручју

Пољопривредна производња на студијском подручју је изразито природног карактера. Доминантна су мала приватна газдинства која имају разноврсну производњу претежно намијењену властитој репродукцији газдинства (домаћинства). Релативно мале количине сточарских производа (месо, млијеко, јаја) и нешто воћа је намијењено тржишту.

Индивидуални посјед је расцјепкан на већи број парцела што додатно усложњава производњу, те је неопходно извршити комасацију земљишта, односно укрупњавање парцела како би се омогућило ефикасније обрађивање земљишта (нпр. локалитет Милојевића Баре-Радосавска).

Наведено стање је последица запостављана пољопривреде у овом крају, напуштања села, величина и структуре посједа, старосне структура пољопривредног становништва, ниског степена механизовања радних процеса, неадекватна и непотпуна примјена агротехничких, биотехничких, зоотехничких и других мјера, неорганизованост у задруге и сл.

Овакво тешко стање је последица реалсоцијалистичког наслеђа, рата и процеса транзиције кроз које друштво пролази у цјелини. Недостатак квалитетне аграрне политике и неуређено тржиште довели су у тешку ситуацију приватне фарме.

Чињеница је да студијско подручје има знатно веће могућности и потенцијале за развој аграрног сектора.

Аграрни сектор треба развијати у складу са дугорочним циљевима развоја дефинисаним у Стратегији развоја пољопривреде Републике Српске до 2015. године и са Стратегијом руралног развоја РС-е.

У складу са тим циљевима производну структуру треба усмјерити, глобално, у сљедећим правцима:

- Развој сточарства у цјелини, са посебним тежиштем на производњу млијека и говеђег меса.
- Производња кабасте и концентроване сточне хране, са нагласком на унапређење производње на ливадама и пашњацима.
- Производња воћа на савременим основама, посебно јабучастог и ситног воћа, за стону потрошњу, прераду и извоз.
- Производња поврћа намијењеног за стону потрошњу, извоз и индустријску прераду.
- Производња ратарских култура (пшеница, тритикале, итд.)
- Производња кукуруза, прије свега кроз повећање приноса и обезбјеђивање хране за стоку.
- Изградња савремених капацитета за финализацију пољопривредних сировина, извозно оријентисаних.
- Производња, сакупљање и прерада љековитог биља, прије свега поступком дестилације и екстракције.

16.1. Биљна производња

Биљна производња има значајан потенцијал на равничарском дијелу студијског подручја са специфичним и на агроколошке услове прилагођеним врстама.

Биљна производња би се требала развијати у правцима смањења укупних површина под ратарским културама, повећању површина под воћњацима (наглашено јагодичасто воће), ливадама, те повећању приноса по јединици капацитета и побољшању квалитета производа.

Ратарску производњу треба да карактерише смањење површина под житима, а повећање површина под крмним и повртним биљем.

Производњу пшенице треба усмјерити у правцу повећања приноса на нивоу од 5,0 т/ха, уз благи пораст сјетвених површина на рачун необрађених површина и којим би се обезбиједили довољни тржишни вишкови за подмирење домаћих потреба.

Производња кукуруза је од изузетно великог значаја за унапријеђење сточарске производње што захтијева повећање производње.

Ово је могуће остварити јер постоје хибриди кукуруза који су прилагођени на агроколошке услове руралног подручја.

Ово би требао да буде приоритет у ратарској производњи, гдје би се исторемено повећао и принос на 6,0 т/ха.

Производња ражи са повећањем приноса од 4 т по ха, тритикалеа 5 т/ ха, јечма 5 т по хаи производња овса од 4 т по ха.

Индустријско биље (посебно треба издвојити уљну репицу) би требало у планираном периоду у структури производње заузети високо мјесто. Наиме, ове биљне врсте треба да заузму најмање 10% сјетвених површина.

Производња поврћа треба да се првенствено базира на пластеничку производњу на годишњем нивоу која обезбјеђује значајно највећи профит, у односу на бројне видове производње хране. Доминантна повртна култура је кромпир, за шта је потребно обезбиједити финализацију.

Повећањем површина под повртним биљем, те примјеном савремене технологије производње, квалитетно сјеме, правилна исхрана и заштита усјева, те наводњавање, ову област биљне производње сврстава у, готово, најдоходовније производње. Међутим, оно што би још више повртарску производњу учинило профитабилном јесте подизање пластеничке производње са оријентацијом на рану производњу парадајза, паприка, краставаца и др. Ову производњу треба развијати, прије свега, на локацијама гдје постоји јефтина или бесплатна, додатна, топлотна енергија.

Производња кабасте сточне хране

Производња крме је на доста ниском нивоу, с обзиром на могућности. Потребно је још напоменути да се веома мало користи силажа и сјенажа. Сијена и силажа са сијаних и природних травњака готово се и не користе. Код нас још увијек постоји традиционални, номадски начин држања стоке (овце), што без потребе ствара бројне проблеме. Као два основна предуслова унапређења производње, посебно преживара, се мора ослањати на повећану производњу квалитетне кабасте сточне хране. Неопходно је адекватније

коришћење ливада и пашњака и њихово максимално укључивање у функцију развоја сточарства.

Воћарска производња

Основна карактеристика воћарске производње на студијском подручју је њена екстензивност, застарио сортимент, неадекватна агротехника и посебно заштита и њега. Међутим, у подручју Поткозарја воћарство је нешто развијеније и постоји одређена традиција. Евидентирано је неколико квалитетних и развијених произвођача јабучастог воћа, који користе савремене технологије. Они треба да буду замајац развоја воћарства овог подручја.

Доминантна је производња јабуке, крушке и шљиве. Производња јагодичастог воћа је такођер на ниском нивоу, посебно малине која има потенцијал на студијском подручју. Међутим, воћарска производња представља један од најпрофитабилнијих видова пољопривредне производње, а данас и један реалан програм економске ревитализације руралних подручја. Овдје се мисли на високоинтензивну, интегралну воћарску производњу (ИПВ) по концепту »засада на дохват руке«. Имајући у виду потребе прерађивачке индустрије за воћем као сировином за прераду, као и могућности пласмана ових производа на домаћем тржишту гдје постоји значајан дефицит, и коначно могућност извоза. Програм воћарске производње са становишта могућности, али и као компаративна предност, може представљати реалан и одржив програм економске ревитализације простора сјеверозападног дијела Града.

Љековито и ароматично биље

Традиција сакупљања љековитог биља и самомедијације веома је дуга на нашим просторима. Све је више произвођача који се одлучују за плантажну производњу љековитог и ароматичног биља. Увођењем подстицајних мјера од стране РС, ова производња почела се брже развијати. На територији Града значајни су пројекти НВО „Крајина“ из области плантажне производње љеко биља.

Данас у свијету све више расте потреба за љековитим биљем, које се користи на разне начине: чајеви, фармацеутске сировине за производњу лијекова, етерична уља, индустрија козметичких препарата итд. Захтијева се производ са сертификатом и произведен на органски начин.

Захваљујући повољном географском положају биодиверзитет љековитог и ароматичног биља веома је богат и постоје огромни потенцијали и могућности на руралним подручјима. У будућности овој производњи треба посветити посебну пажњу.

16.2. Сточарство

Сточарство на студијском подручју има велики потенцијал за развој. Анализирајући постојеће ресурсе дошло се до закључака да говедарска и овчарска производња треба да буду доминантне гране развоја сточарства и пољопривреде уопште.

Развојем сточарства долази до валоризације радних и производних потенцијала; остваривању веће добити по грлу по хектару и по запосленом; одржавању и побољшању плодности земљишта; укупној интензификацији и јачању извозне оријентације агроиндустријске производње.

Промјеном у структури сјетвених површина и повећањем приноса, обезбиједило би се повећање производње крмног биља на ораницама, мелиорацијом природних пашњака очекује се повећање производње травне масе, што са производњом концентроване сточне хране ствара добру основу за бржи развој сточарске производње. Промјене у производњи и стандардизацији и контроли квалитета сточне хране и технологије исхране, уз селекцију и одлимање, треба да допринесу повећању броја грла и производње по грлу стоке. Развој сточарске производње на бази расположивих агроеколошких потенцијала, са тежиштем на производњу преживара, позитивно ће утицати и на структурне промјене у биљној производњи.

Говедарство би требало да се базира на: осавременавању технологије, побољшању генетских особина говеда, унапријеђењу мљечних типова домаћег шареног говечета (укрштањем црнобијелог са холштајном и смеђим), односно меснатих типова (укрштањем домаћег шареног са товним расама), побољшању услова исхране, бољем кориштењем пашњака, већим учешћем кабасте сточне хране, као и њега и здравствене заштите животиња.

Кроз подршку пројекту изградње двадесетак намјенских, и по свим постојећим критеријумима функционалних фарми, са 20 и више музних грла, добили бисмо знатан развојни потенцијал и замајак развоја на студијском подручју.

Фарме би у исто вријеме биле живи демонстрациони модели, за тржишну производњу квалитетног млијека.

Овчарска производња значајно је редукована и преставља својеврсно обиљежје сточарства руралног подручја. Постоји велика традиција експлоатације оваца на простору студије, гдје овца служи за производњу меса и дјелимично млијека. У ранијем времену овца је била основа за обезбјеђивање вуне, као главног производа за највећи дио одјеће, посебно руралног становништва.

Истовремено, сем производа неместиковане анималне производње, постоји потенцијал да се на европском тржишту наши произвођачи могу појавити са јагњећим месом, копитарима, дјелимично квалитетним јунећим месом и највише производима различитих видова неместиковане анималне производње (НАП). Преко аутохтоних овчарских производа, у руралним може се снажно развити органска производња хране као подлога за коњукуртни рурални туризам.

Основне мјере за унапређење овчарске производње су: рјешавање проблема номађења оваца, повећање производности по једној биолошкој јединици – овци, искључивање елемената регресивног и линеарног дефицита у исхрани оваца; формирање продуктивне фарме оваца, које ће представљати основно занимање фармера као регистрованих субјеката; формирање репро центара за овчарство; промовисање, заштитити и стандардизовање аутохтоних производа оваца као видова органске производње хране у еколошки интактним подручјима; формирање пословне асоцијације овчара – фармера и других држалаца оваца на нивоу општине; забрана торења на једној микро-локацији планинских пашњака, као и давање соли на пашној тартини; обезбјеђивање пројекта комплексних овчарника за 100, 250 и више оваца.

Пчеларство

Пчеларство има дугу традицију на посматраном простору. Друштвене и политичке промјене и дешавања на овим просторима у претходних петнаест година су у многоме

утицале на улогу и могућности пчеларства у руралним срединама. Пчеларство преставља значајну грану и извор финансирања руралног становништва. Студијско подручје има потенцијал у погледу погодности природних ресурса и незагађености за развој ове профитабилније гране.

Уз обезбјеђивање механизма финансијске подршке, квалитетнијег организовања пчелара, квалитетнијег маркетинга производа, пчеларство има значајно мјесто у развоју подручја Мањаче.

16.3. Интегрална и органска производња и сертификација

Са повећањем потреба у храни и интензивирањем пољопривредне производње у последњим деценијама, јако је наглашена потреба очувања животне средине, а посебно очувања необновљивих или тешко обновљивих природних ресурса. Основни правци очувања животне средине уз обезбјеђење довољних количина хране дефинисани су различитим протоколима у производњи хране који су названи једним именом, одрживи развој и одржива пољопривредна производња.

Интегрална производња и органска производња су два протокола производње хране и два правца одрживог развоја и одрживе пољопривреде.

Интегрална производња је дефинисана протоколима, који су у складу са обавезама које проистичу из међународних конвенција, а које повезују заштиту животне средине и заштиту здравља људи, биљака и животиња са производњом довољних количина хране у свијету. Широко прихваћена дефиниција каже да је интегрална производња економична производња која обезбјеђује пољопривредне производе високог квалитета и која минимизира употребу агрохемикалија у циљу заштите здравља људи и очувања и заштите животне средине.

Органска пољопривреда своју бржу експанзију у свијету и код нас почиње уназад 15 година. Савремени потрошачи траже и радо конзумирају органске производе и поред виших цијена. Органска производња код нас тренутно је мало заступљена, мали је број произвођача који се желе бавити овом производњом. Тржиште није организовано, мала је понуда, док је потражња нешто већа. Свијест наших људи о потребама за овом производњом и њезиним могућностима постоји због чега је и неопходно ову производњу подржати на свим нивоима. *Органска пољопривредна производња преставља развојну шансу студијског подручја.*

16.4. Управљање фармом

Пољопривредна производња на малим фармама на студијском подручју сматра се краткорочним рјешењем тренутних социјалних проблема. У том случају не можемо говорити о фармама као тржишно оријентисаним производним јединицама, већ изворима хране за задовољавање сопствених потреба породица. Евентуални вишкови тешко налазе пут до тржишта, јер мале фарме немају никакву стратегију маркетинга, продаје и удруживања. У оваквим околностима готово је немогуће поређење са аграрним сектором у развијеним земљама. Међутим, постоји одређена компаративна предност подручја јер располаже са ресурсима за производњу органске (здраве) хране.

Констатовано је да на простору Студије постоји значајан број пољопривредних произвођача, који схватају да пољопривреда није само саставни дио начина живљења и традиције, већ да то може бити финансијски исплатив посао.

У складу с тим, фармерима би требало дати подршку за превазилажење проблема, олакшати систем планирања приликом доношења одлука у управљању пословима на фарми.

Примјер таквог система је рачунање укупне добити (Gross margin) у пољопривреди.

Рачунање укупне добит се базира на томе да се оцјењује цјелокупно пословање фарме кроз анализу пословања сваке поједине производње. Тек на овај начин пољопривреднику ће бити јасно која од његових производњи доноси добит, а која је на губитку. Када се ситуација сагледа на овакав начин, лакше је доносити одлуке шта треба промијенити на фарми и како планирати производњу за наредне периоде.

Укупна добит производње се добије тако да се од укупног прихода одузму варијабилни трошкови настали у производњи.

Укупна добит биљне производње

<i>Завршна вриједност усјева</i> Плус: <i>Продаја производа;</i> <i>Тржишна вриједност приноса која се користи у другим производњама на фарми;</i> <i>Тржишна вриједност приноса која се користи за кућне потребе</i> и <i>Субвенције</i>
Минус:
<i>Почетна вриједност биљне производње</i>
Једнако:
<i>Излаз биљне производње</i>
Минус:
<i>Варијабилни трошкови;</i> <i>Сјеме</i> <i>Ђубриво</i> <i>Хемикалије</i> <i>Наводњавање</i> <i>Повремена радна снага</i>
Једнако:
<i>Укупна добит производње</i>

Укупна добит сточарске производње

<i>Завршна вриједност стоке</i> Плус: <i>Стока продата за клаоницу или жива;</i> <i>Продаја излучених;</i>

<i>Остали продати производи;</i> <i>Тржишна вриједност стоке или сточних производа који се користе у другим производњама на фарми,</i> <i>Тржишна вриједност производа који се користе за кућне потребе</i> и <i>Субвенције</i>
Минус:
<i>Стока купљена за производњу;</i> <i>Тржишна вриједност стоке премјештене из једне у другу производњу;</i> <i>Почетна вриједност стоке</i>
Једнако:
<i>Излаз сточарске производње</i>
Минус:
<i>Варијабилни трошкови:</i> <i>Концентрати, ветеринар и лијекови;</i> <i>Вјештачко осјемењивње;</i> <i>Остале потребе</i>
Једнако:
<i>Укупна добит производње искључујући трошкове крме</i>
Минус:
<i>Варијабилни трошкови крме;</i> <i>Сјеме, ђубриво, хемикалије;</i> <i>Повремена радна снага у припреми крме</i>
Једнако:
<i>Укупна добит производње</i>

Модел калкулација

Структура модела рачунања укупне добити осмишљена је тако да се може на једноставан начин примјенити на различите технологије у производњи. Калкулације су рађене на основу прихода и трошкова који се остварују на површини од 1 ха, односно по једној животињи за репродукцију или тов, зависно од врсте производње, за раздобље од једне године.

Улазне и излазне цијене се морају изразити у просјечним тржишним цијенама.

Модел калкулација сточарске производње

Калкулације за производњу у сточарству се ради за једно приплодно или товно грло на бази једне године (музла крава, крмача, овца, коза итд...) или циклуса производње (јуница за приплод до 25 мјесеци). Товна грла су представљена кроз раздобље од годину дана, што зависи од дужине трајања това.

У дијелу гдје је приказан главни производ из одређене производње, додаје се вриједност излученог грла подијељен са претпостављеним бројем година експлоатације. Од прихода одређене производње одузима се ремонт (годишњи удио) животиње за приплод. Овај се податак рачуна када се тржишна вриједност приплодне животиње подијели са бројем година предвиђених за држање животиње у расплоду, и код мушких животиња, подијели се бројем женских животиња које долазе на једно приплодно мушко грло.

Код животиња у тову представљена је тржишна вриједност улазног материјала за тов, која је одузета од излаза одређене производње. Значи, у првом дијелу калкулација трошкови улазног материјала за неке производње (као товни материјал) представљени су као роба која се купује на тржишту да би се започео производни циклус.

Када су у питању цијене грла која иду за приплод, оне су у пракси нешто веће, јер се ради о квалитетном подмлатку, како мушком тако и женском.

Број грла по хектару говори нам колико се грла стоке поједних категорија домаћих животиња може хранити са једног ха површине, на бази процијењених потреба животиње за кабастом сточном храном. Поред укупне добити по грлу, у овом моделу се може израчунати укупна добит по 1 ха површине.

У дијелу који се односи на физичке показатеље (забиљешке) престављени су:

- одређени физиолошки показатељи, подаци који су крећу у физиолошким границама за одређене категорије животиња;
- вијек експлоатације појединих категорија стоке;
- потребе за концентрованом и кабастом сточном храном на бази броја дана исхране у љетњем и зимском периоду и сл.;
- тржишне цијене одређене категорије стоке.

Модел калкулација ратарске производње

Методологије рачунања поједних ставки у калкулацијама укупних добити, гдје спадају житарице, индустријско и крмно биље, исте су, осим ако постоје специфични приходи или трошкови, као што су премије у структури прихода или трошкови амбалаже у повртларској производњи.

У технологији производње ратарских култура предвиђено је наводњавање, ради постизања што бољих приноса и издвојено је као варијабилни трошак, тамо гдје је то могуће утврдити као трошак за одређену производњу. У противном, трошкови наводњавања и воде рачунају се као заједнички трошак на нивоу цијеле фарме и тада се сврставају у групу фиксних трошкова.

Принос у ратарској производњи преставља она количина производа која се може продати на тржишту, оставити као залиха у складишту, искористити као улаз у другу производњу или потрошити за властите потребе.

Остварена висина приноса главног и споредног производа зависи од: климатских услова, типа земљишта, квалитета улазних репроматеријала и примјене одређене технологије, а изражена у т/ха и то у двије класе квалитета (I и II класа). Једна од ставки која се битно разликује је принос и култура по ха, тако да је ово један од разлога рачунања укупних добити.

Сјеменски и садни материјал у складу је са сјетвеним нормама и технологијом производње за поједине производе и изражен у кг/ха и КМ /ха.

Минерална ђубрива, изражена у кг/ха и КМ/ха, у складу су са претпостављеном технологијом и количином потребном за остваривање наведених приноса.

Органско ђубриво, које је споредни производ у сточарској производњи, није у пракси предмет купопродаје на тржишту и зато је третиран као производ који се углавном искориштава на властитим фармама, те стога није сврстан у варијабилне трошкове одређених производњи. Трошкови хемијских средстава се изражавају у КМ/л или КМ/кг и КМ/ха.

Анализа осјетљивости је представљена у односу на промјену приноса и цијене производа по варирању $\pm 20\%$ од основног приноса и цијене.

Трошкови механизованих операција се приказују као појединачне механизоване операције које су изражене у КМ/радном часу и КМ/ха, а на бази процјене радних часова по ха за поједине механизоване операције у нормалним условима кориштења.

Модел калкулације воћарске производње

Методологија рачунања у овим калкулацијама је иста као код ратарских култура, изузев одређених специфичности који се односе на воћарску производњу. Наиме, ради се о вишегодишњим засадима који у различитим стадијумима животног вијека дају различите приносе и имају различите потребе за храњивим материјама и одржавањем. У овом моделу назначена је година експлоатације, размак садње и сл.

Приноси у калкулацијама воћарске производње су просјечни, који се могу постићи уз претпостављену технологију и изражени у т/ха, и то у двије класе.

Варијабилни трошкови се односе на већ засновану производњу и подијељени су на број година експлоатације засада.

17. Потребна организованост за ефикасан развој туризма у руралним подручјима

Ефекти развоја туризма на руралним подручјима

У досадашњем развоју брдско-планинских села доминантну, често пута и једину функцију привређивања имала је пољопривреда која се сводила на сточарство и ратарство. Бројне друге дјелатности и активности локалног стаовништва, које су се заснивале на различитим природним и антропогеним локалним ресурсима остајале су на маргинама догађања.

Међутим, када би се стекли повољни економски, организациони и други услови развоја туризма на руралном подручју би могао дати вишеструке позитивне ефекте.

Ти ефекти би се рефлектовали на побољшање укупног стања на подручју и то кроз:

- Економску компоненту - која би се одразила на повећање прихода домаћинства пружањем туристичких услуга, јачању економске моћи домаћинства, пласману производа, повећању запошљавања, подизању стандарда живота итд.
- Демографску компоненту - која би се рефлектовала на повећање интереса за останак на руралном подручју, побољшање старосне структуре становништва (останак млађе популације).
- Еколошку компоненту – која би произвела повећање интереса локалног становништва за квалитетном заштитом, унапређење животне средине, а нарочито у производњи здраве хране (сточни производи, житарице, воће, поврће, шумски плодови, љековито биље итд.).
- Културни сегмент – који би допринио укупно повећању интереса локалног становништва за очување културних традиција и карактеристика подручја, историјских и других вриједности, као и обнови заборављених и изгубљених обиљежја и обичаја подручја.
- Инфраструктурну компоненту – која би допринијела подизању квалитета приступних саобраћајница и локалних путева, побољшање снабдијевања електричном енергијом, побољшање снабдијевања подручја водом за пиће, одржавање ПТТ веза и пријемног ТВ сигнала, итд.
- Комуналну компоненту – која би довела до побољшања квалитетнијег снабдијевања подручја питком водом кроз одржавање сеоских водовода или тамо гдје постоје техничке могућности проширења градске водоводне мреже него и до квалитетнијег рјешавања питања канализације, отпадних вода и самог отпада, као и амбијенталног уређења села.
- Интегративни – веза туризма са комплементарним дјелатностима, уз подстицај заборављених занимања и заната.

Како би се осјетили наведени позитивни ефекти које развој еко-туризма може да пружи на руралном подручју потребно је обзиром на услове и могућности обезбједити одређене претпоставке које се првенствено односе на организациону и финансијску подршку.

Организационе претпоставке

Како би се створиле квалитетне претпоставке за развој сеоског туризма на руралном подручју, па и на подручју сјеверозападног дијела града Бања Луке потребно је направити одређене организационе претпоставке. Ефикасна организација је једна од битних претпоставки за успјешан развој сеоског туризма. Организација која би водила бригу о развоју сеоског туризма на подручју града Бања Лука требала би да буде саставни дио туристичке организације града као једна од њених компоненти која би у неким ситуацијама могла да дјелује и самостално. Наиме, таква организација би могла да заступа интересе пружаоца услуга смјештаја на сеоским домаћинствима, представнике рецептивног туризма који се налазе на руралним подручјима, те представнике локалне управе, и могла би преузети одговорност за сљедеће активности²⁴:

- Креирање визије и стратегије развоја туризма,
- Организација и одржавање система класификације,
- Маркетинг сеоског туризма на подручју,
- Пружање услуга пословне подршке онима који се баве сеоским туризмом,
- Организовање форума за размјену искуства,
- Организовање мреже пружаоца туристичких услуга,
- Организовање обуке и едукације кадрова,
- Финансирање и лобирање код владиних и других агенција.

Дакле, потребно је формирати такав организациони облик који не би представљао паратуристичку организацију него би чинио са њом компатибилну везу, у ствари њен саставни елемент једним дијелом, а другим дијелом би самостално водио искључиво бригу о развоју туристичке дјелатности на руралном подручју Бања Луке и био задужен за горе наведене активности. Исто тако тај организациони облик мора имати тијесне везе са:

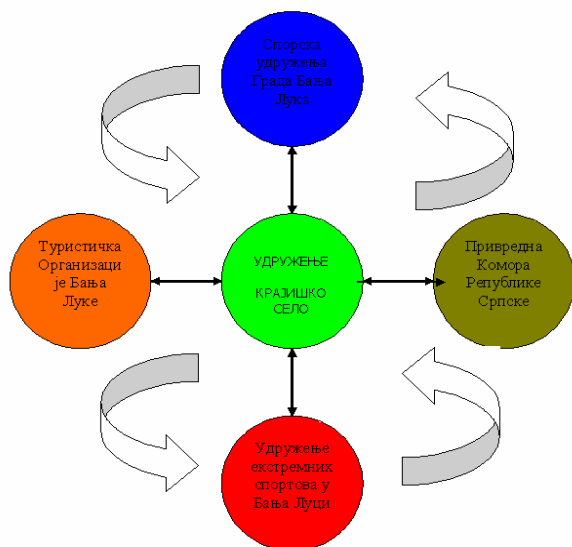
- Удружењима екстремних спортова која дјелују на руралном подручју Бања Луке,
- Спортским удружењима која дјелују на подручју Бања Луке,
- Привредном комором Републике Српске,
- Удружењима спортских ловаца и риболоваца,
- Туристичком организацијом Бања Луке и Републике Српске (графикон 8)

Ако организацију која би водила бригу о развоју, организацији и промоцији сеоског туризма на подручју обухваћеног овом Студијом назовемо «Крајишко село», тада би та организација водила бригу око организације и финансијске подршке развоју сеоског туризма на руралном подручју града Бања Луке, а самим тим и на сјеверозападном дијелу који је предмет ове Студије.

Оно што треба да буде првенствени задатак јесте обезбјеђивање средстава подстицаја за развој сеоског и еко туризма на студијом обухваћеном подручју, а и на цјелокупном руралном подручју града.

Сличне иницијативе већ постоје у земљама окружења. У Хрватској су поред подстицајних средстава за развој туризма на селу обезбјеђена и врло повољна кредитна средства намијењена развоју сеоског туризма. Србија такође има програм врло квалитетне субвенције намијењене развоју еко туризма.

²⁴ Закључци са Семинара о сеоском туризму под називом «Сеоски туризам у Европи; Искуства и перспективе», у организацији Свјетске туристичке Организације (World Tourism Organization – WTO), одржан у Београду, јуна 2002 .

Графикон 8. Удружење мора остварити квалитетну сарадњу са другим субјектима

18. Могућности и приједлози за развој одрживог туризма на студијском подручју

18.1. Неки оквирни појмови у вези са одрживим туризмом

Екотуризам

Екотуризам је широко прихваћен као подргрупа алтернативног туризма који основу свог дјеловања темељи на природној околини као главном мотиву за путовање. Представља туризам који се састоји од путовања у релативно неометана и незагађена природна подручја са специфичним циљем истраживања, дивљења и уживања у пејзажима и његовим дивљим богатством флоре и фауне, као и у свим осталим постојећим културним, историјским и традиционалним вриједностима.

Екотуризам тежи у свим облицима да постигне стање одрживог развоја. Његова чврста оријентација ка еволуцији принципа и смјерница заснованих на стандардима одрживости пружа му значајно мјесто у области туризма. Рурално подручје Бања Луке са очуваним природним атракцијама које се ријетко гдје могу наћи на тако малом простору заједно са богатим културно-историјским вриједностима пружају велике могућности у развоју екотуризма.

Туристичке активности и рекреација у руралном простору

Због способности да валоризује природна обиљежја и простор као економски ресурс, рурални туризам се, из досадашњег искуства, показао као значајна компонента у ланцу одрживог развоја многих руралних подручја. Рурални туризам се на неки начин може тумачити и као добра комбинација интереса:

- туризма - као економске компоненте,
- околине - као дијела природне компоненте,
- еколошког система и локалне заједнице - као социјалне компоненте са својим карактеристикама.

Таква структурна дефиниција руралног туризма захтијева и одређене принципе који се морају слиједити. При томе се подразумијева одређени рационални однос према: ресурсима којима простор располаже, контролисани и добро планирани развој, одрживост система итд.

Ови принципи се нису увијек користили при имплементацији развоја руралног туризма, међутим данас је то постала темељна одредница при планирању и реализацији развоја туризма на руралном подручју. Разлог лежи у чињеници да је рурални развој имао (и има) велики утицај на социоекономске прилике локалног становништва, њихов начин живота, културу, традицију, итд. Врло је тешко и данас помирити неке сукобљене интересе. Начини превазилажења тих сукоба се морају увијек потражити уз учешће локалних представника и других заинтересованих субјеката.

18.2. Могућности развоја туризма на подручју сјеверозападног дијела града Бања Лука

Рурални туризам представља туризам изван урбаних насеља и класичних туристичких капацитета, па отуда и нема карактеристике масовног туризма. Општа карактеристика руралних подручја је велика разуђеност потенцијала који се могу ставити у функцију развоја туризма. Анализа туристичких потенцијала се отуда мора посматрати у складу са одређеним карактеристикама и локалитетима на којима се ти потенцијали налазе.

Потенцијали којима располаже подручје сјеверозападног дијела града Бања Лука пружају могућност развоја следећих видова туризам:

15. Планински туризам – на ширем простору падина планине Мањача и Козаре;
16. Авантуристички туризам - цјелокупно подручје платоа Мањаче и Козаре;
17. Екстремни спортови – бицилизам;
18. Сеоски туризам - сеоска домаћинства на цјелокупном подручју;
19. Еко туризам - нпр. подручје Пискавице у сарадњи са СРЦ «Љекарице»;
20. Агротуризам – на цјелокупном подручју постоји могућност развоја овог облика туризма;
21. Ловни и риболовни туризам - подручје планине Мањача и Козара-ловни туризам и водоток ријеке Гомионица за риболовни туризам;
22. Здравствени туризам - климатска подручја, антистресни програми;
23. Манифестациони туризам - организовање манифестација регионалног, националног и међународног карактера: ципијаде, бициклистичке туре, етно манифестације и др.
24. Вјерски туризам - на подручју гдје постоје вјерски објекти, манастир;
25. Културни туризам - постојање значајних културних споменика на студијском подручју;
26. Paint Ball - све популарнији туризам ратничких игара-простор платоа Мањаче и до војног полигона и планине Козара;
27. Рекреативни и спортски туризам на цјелокупном подручју;
28. Близина СРЦ «Љекарице» и Националног парка «Козара».

Ово су само неки од облика туризма који се могу развијати на подручју обухваћеном Студијом. Неки од тих потенцијала су наведени у наредном дијелу излагања.

18.2.1. Културни и вјерски објекти на студијском подручју као туристички потенцијали

На Студијом обухваћеном подручју постоје значајни вјерски објекти и културно историјски споменици који представљају неискориштене туристичке потенцијале.

Студијом обухваћено подручје припада у складу са територијалном организацијом православне цркве подручју епархије бањалучке. У саставу архијерејског намјесништва бањалучког које покрива подручје обухваћено студијом налази се неколико парохија које имају своје вјерске објекте од којих неколико њих ина карактер значајних вјерских објеката, како за локално становништво тако и шире.

Манастир Гомионица – храм Ваведење Прес.Богородице подигнут у XV вијеку, заједно са својим филијалним храмом св. пророка Илије у селу Трамошиња који је подигнут 1939.

године чини значајни вјерски и културно историјски комплекс који окупља велики број вјерника, како за значајне вјерске манифестације тако и свакодневно. Представља значајан културно историјски и вјерски комплекс који пружа могућност развоја вјерског туризма на студијом обухваћеног подручја и може да представља његову окосницу у даљем развоју.

Осим старости и специфичности градње овај вјерски објекат садржи и значајне вјерске реликвије и иконе из периода настајања. Тако да представља велики драгуљ за све љубитеље старина и духовних вриједности овог краја, и поклонице православне вјере.

Ако се томе придодују и уз ријеку Гомионицу прекрасни предјели на чијем водотоку још увијек постоји одређени број воденица које су у функцији и представљају велику атракцију, те низ других садржаја који постоје на том подручју онда је јасно да се ради о значајном туристичком потенцијалу тог подручја.

Ово може бити окосница за зачетак развоја и неких других видова туризма који су компатибилни са вјерским, планинским, сеоским, ловним, манифестационим и другим видовима туризма за које постоје потенцијали на овом подручју.

Осим манастира на студијом обухваћеном подручју има велики број других вјерских објеката који служе православним вјерницима, а који заврјеђују и пажњу других посјетилаца, те представљају такође туристички потенцијал овог подручја за развој вјерског туризма. Ако се томе придодују и вјерски објекти других конфесија које живе на овом подручју (као што је на примјер црква у Шимићима), тада се слика употпуњује и туристичка понуда за вјерски туризам бива још додатно обогаћена својим садржајима.

18.2.2. Манифестације на подручју и у окружењу као туристички потенцијали

Град Бања Лука као највећи привредни, политички, административни, образовни, културни и спортски центар Републике Српске даје велике могућности за развој манифестационог и конгресног туризма. Највећи дио подручја обухваћеног студијом је са административним центром повезан са два регионална путна правца: Б.Лука –Приједор и Б.Лука–Сански Мост.

С обзиром да се у граду организују значајни сајмови са међународним карактером, постоји могућност да се понуда за манифестациони туризам на ширем подручју употпуни са манифестацијама које се дешавају на студијом обухваћеног подручја.

Осим тога, у граду Бања Лука се одржавају и многобројне спортске манифестације, као што су «Светосавски рукометни куп», ауто трке на кружним стазама, међународни тениски турнир, ATP SCALLINGER, Првенство Балкана у бициклизму и други спортски догађаји.

Треба напоменути да су у организовању манифестација које се одржавају на студијом обухваћеном подручју значајан искорак начинили у МЗ Пискавица гдје се одржавају етно сусрети међународног карактера, који се сваке године допуњавају квалитетнијим садржајима. Та манифестација и друге вјерске манифестације могу бити окосница развоја манифестационог туризма на цјелокупном подручју, а који заједно са понудом манифестација града добија посебно на значају. (Табела 39.)

Слика 8: Фолклор са подручја Пискавице

Многе од тих манифестација имају у свом садржају и богате спортске садржаје који их употпуњују. Међу њима су посебно богате спортским садржајима:

- Љето на Врбасу – богато великим избором спортских активности на води (рафтинг, кајак, кану, скокови са моста и пливање)
- Кочићев збор - борба бикова, разна друга спортска и културна такмичења
- Етно сусрети у МЗ Пискавица.

Табела 39. Календар најзначајнијих сајамских манифестација у Бања Луци

Сајмови ²⁵	Календар одржавања
Међународни сајам грађевинарства »Грамес«	14-18. март
Међународни сајам достигнућа у електро машинској индустрији и иновације «Демис»	14-18. март
Међународни сајам цвијећа	19-21. април
Дани моде	19-21. април
Међународни сајам медицине и козметике	19-21. април
Међународни сајам туризма	10-13. мај
Сајам финансија «Дани БХ финансија»	10-13. мај

²⁵ Организатори сајма задржавају могућност промјене датума одржавања сајма ради усаглашавања са датумима у региону

Међународни сајам намјештаја «Сан»	6-10. јун
Међународни сајам пољопривреде и прехрамбене индустрије «Агрос»	7-11. септембар
Сајам књига, биро опреме и школског прибора	18-24. септембар
Сајам информатике, комуникација и графице	18-24. септембар
Сајам медија «Промедија»	18-24. септембар
Међународни сајам аутомобила «Сам»	12-17. октобар
Међународни сајам лова, риболова, спорта, туризма и угоститељства «Лоримес»	8-11. новембар
Новогодишњи вашар робе широке потрошње	Децембар

18.2.3. Могућности развоја сеоског туризма

Најзначајнији вид руралног туризма који се може развијати на руралном подручју је сеоски туризам. То је туризам који се реализује на сеоском пољопривредном имању (сеоско домаћинство)²⁶.

Упоришне тачке овог туризма леже у сеоским домаћинствима која своју егзистенцију заснивају првенствено на пољопривредној активности свог домаћинства. Домаћинству укљученом у пружање туристичких услуга пружа могућност да вишак својих производа пласира на туристичкој пијаци.

На тај начин се пружа могућност сеоском домаћинству да реализује допунску зараду у свом властитом дворишту стварајући услове за радно ангажовања свих чланова домаћинства.

Осим што се на овај начин пружа могућност продаје вишка пољопривредних производа у свом дворишту стварајући додатне приходе, сеоско домаћинство кроз изнајмљивање смјештајних капацитета, пружањем услуга прехране и неких других видова ствара могућност за значајна додатна примања (продаја ракије, вина, изнајмљивање коња,...).

Могућности које пружа развој сеоског туризма су сљедеће²⁷:

- сеоски туризам даје могућност за стварање и отварање радних мјеста;
- стварање додатних економских ангажмана радно способног становништва села у замјену за традиционална сеоска занимања која су у изумирању, те на тај начин смањи одлив сеоског становништва;
- животна средина представља основну компоненту развоја сеоског туризма.

²⁶ Сеоско домаћинство – у смислу правилника о начину пружања услуга у сеоском домаћинству који је донијело министарство трговине и туризма у савезу са осталим министарствима: је домаћинство које је организовано као туристичко сеоско домаћинство, у којем његови чланови имају пребивалиште и учествују у пружању угоститељских услуга, а привређивање сеоског домаћинства, претежно произилази из програма властите производње.

²⁷ Свјетска Туристичка Организација ((World Tourism Organization – WTO) је организовала јуна 2002. године у Београду Семинар о сеоском туризму под називом «Сеоски туризам у Европи, Искуства и перспективе».

- Осим тога, уравнотежени приступ у вођењу сеоских туристичких газдинстава ће, учећи на позитивним примјерима из праксе, дати гаранцију дугорочног спровођења заштите.
- Усмјеравање посјетилаца ка руралним подручјима ће дати значајан допринос у одржавању виталности тих подручја чиме се директно даје допринос квалитетнијем начину живљења на тим просторима индиректно, цјелокупне локалне заједнице, а директно домаћинства која су укључена у туристичку дјелатност.
- Због значаја који култура и традиција имају за посјетиоце руралних подручја, сеоски туризам има важну, скоро непроцењиву улогу у њиховом очувању.

У циљу стварања повољнијих услова за развој туризма на сеоским подручјима покренуте су одређене активности од стране Туристичке организације Града и Центра за развој и унапређење села, Развојне агенције града Бања Лука и других невладиних организација. О иницијативама тих организација, као и иницијативама које треба предузети у циљу развоја туризма на сеоским имањима студијом обухваћеног подручја, ће се накнадно анализирати у овој Студији.

18.2.4. Потенцијали за развој ловног и риболовног туризма

Према катастроу ловишта површина коју обухвата ова Студија је 469,96 км². Ловном површином управља неколико ловачких удружења.

У орографском погледу највећи дио ловишта спада у ред брдовитих и планинских предјела.

Ловно подручје се налази у зони умјерено-континенталне климе.

Циљ и задатак чланова удружења је системска заштита, чување, одржавање и кориштење ловних ресурса. Природни услови подручја пружају могућност за:

- Узгој дивљачи – укључујући могућност узгоја у «гатерима»,
- Заштиту и одрживо кориштење,
- Укључивање лова у туристичку понуду подручја.

У сваком удружењу постоји организована ренцарска служба која врши заштиту дивљачи од криволоваца и других предатора. Ловачка удружења имају у складу са законом календар лова (Табела 40) којег се придржавају приликом организовања лова на дивљач.

Табела 40. Календар лова дивљачи

Врста дивљачи	Латински назив дивљачи	Ловна сезона
Срндаћ европски	Capreolus capreolus L.	15.5-15.9
Срна и лане	Capreolus capreolus L.	01.09-31.12
Дивојарац	Rupicapra rupicapra L.	01.08.- 31.12
Дивокоса	Rupicapra rupicapra L.	01.09.- 31.12
Дивља свиња	Sus scrofa L.	Током цијеле године
Јелен европски	Cervus elaphus L.	01.09.- 31.01
Зећ европски	Lepus europaeus L.	01.10.- 05.12.
Велики тетеријеб	Tetrao urogallus	01.04.- 31.05.

Љештарка пијевац	-	16.08.- 31.12.
Фазан	Phasianus spp.	01.10.- 05.01.
Јаребица пољска	Perdix perdix L.	01.10.- 05.01.
Јаребица камењарка	Alectoris graeca	01.10.- 05.01.
Довља патка глугара	Anas platyrhynchos L.	01.09.- 29.02.
Дивља патка крца	Anas crecca L.	01.09.- 29.02.
Дивља гуска лисаста	Anser albifrons Sc.	16.09.- 29.02.
Препелица	Coturnix coturnix L.	01.08.- 31.12.
Дивљи голуб	Columba palumbus L.	01.08.- 31.12.
Грлица	Streptopelia turtur L.	01.08.- 31.12.
Шумска шљука	Scolopax rusticola L.	01.08.- 29.02.
Црна лиска	Fulica alba L.	01.09.- 29.02.
Медвјед	Ursus arctos	01.10.- 15.05.

У циљу развоја ловног туризма сачињен је дугорочни план развоја ловства на овом подручју (Ловна основа вриједи за период 2000-2010.). У реализацији планираног развоја ловства као туристичке гране ловачка удружења очекују подршку како локалних тако и републичких органа, и шире друштвене јавности. Коначни циљ је подизање квалитета ловне дивљачи на виши ниво што би допринијело развоју и унапређењу ловног туризма на овим подручјима.

Осим тога, не треба занемарити ни чињеницу да се ово ловно подручје налази у близини веома атрактивног и за ловце привлачног посебног ловишта «Козара» којим управља Национални парк «Козара» чија је површина око 16.400 ha, а које је прави мамац за љубитеље ловног туризма.

18.2.5. Могућности развоја излетничког туризма

На подручју обухваћеном овом Студијом излетнички туризам нема масовнији карактер. Разлог може бити близина других атрактивнијих мјеста у околини самог подручја, као што су НП Козара, СРЦ «Љекарице» и још нека друга мјеста у оклини која се налазе уз долину ријеке Врбас.

Међутим, на подручју постоје значајни туристички потенцијали који пружају могућност развоја овог облика туризма поготово ако се интегрише са другим облицима. На основну постојећих природних, културно-историјских, вјерских, традиционалних, гастрономских и других вриједности могућност креирања излетничких (једнодневних) обилазака овог подручја су велике.

На самом подручју има такође и велики број традиционалних излетничких мјеста која викендом или одређеним традиционалним данима окупљања посјећује велики број становника града Бања Луке. Излетнички туризам подручја има велике потенцијалне могућности развоја ако се имају у виду културно историјски споменици Града Бања Луке (тврђава Кастел, музеј, галерије, вјерски објекти), његова излетишта (Траписти, Бањ-брдо, Шибови), као и природне љепоте и историјске знаменитости. Национални парк Козара, језеро Балкана, природни резерват Бардача код Српца, Зеленковац код Мркоњић Града и други дају додатну могућност развоја излетничког туризма на овим подручјима.

Развоју излетничког туризма на овом подручју ће значајно допринијети изградња планираних туристичких комплекса:

- Туристичко угоститељског комплекса »Батар Центар» Стратинска/Бронзани Мајдан,
- Туристичко рекреативног центра «Излетиште Дубока», Сарачица,
- Туристичко рекреативног комплекса «Гомионица» Кмећани/Бронзани Мајдан,
- Туристичко рекреативног центра етно села «Чокорска поља».

18.2.6. Културно-историјско и градитељско наслеђе подручја

На Студијом обухваћеном подручју туристичке потенцијале представља и значајан број културно-историјског и градитељског наслеђа.

Према Просторном плану Републике Српске извршена је класификација националних споменика који се налазе на територији РС-е, а са тог списка на студијом обухваћеном подручју се налазе:

1. Историјске грађевине и споменици са привремене листе:

- Жупна црква св. Вида која се налази у Барловцима,
- Ојданића брдо-капела св.Крижа у Барловцима,
- Капела св. Николе Талевића – Поткозарје (Ивањска) у засеоку Церићи,
- Капела св. Леополда Богдана Мандића која се налази у Мјесној зајдници Мотике-село Чивчије,
- Капела св. Рока, смјештена у Мотикама, село Ђелановац,
- Марија Звјезда-Филијална црква св. Илије у Пријечанима,
- Жупна црква узнесења БДМ и жупна кућа у Поткозарју (Ивањска)

2. Градитељске цјелине са листе

- Биједа- Барловци- гробље,
- Капела св. Николе Талевића –Поткозарје (Ивањска) у засеоку Церићи и гробље,
- Гробље и филијална црква св. Рока- у Поткозарју (Ивањска) у мјесту Висока Главица,
- Гоминоца –православни манастир.

3. Градитељске цјелине проглашене националним спомеником

Међу многобројним споменицима који су проглашени националним споменицима на територији града Бања Лука, на Студијом обухваћеним подручјем, манастир Гомионица је са својом комплетном градитељском цјелином проглашен за национални споменик.

Градитељско наслеђе које постоји на Студијом обухваћеном подручју представља значајне туристичке потенцијале. Ако се томе придодају етно вриједности, традиционална гастрономија и друге вриједности, може се рећи да на подручју постоје значајни потенцијали за развој туризма.

18.2.7. Зимски туризам

На подручју обухваћеном овом Студијом нема изграђених ски лифтова нити висински терени пружају могућност за развој тог облика туризма. У близини подручја на планини Козара у Националном парку «Козара» постоји ски лифт и исти је у функцији.

Оно што би требало озбиљно да се узме у обзир када је у питању инвестирање у развој зимског туризма на овом дијелу подручја јесу резултати истраживања која су обавили истраживачи у Аустрији и Швајцарској²⁸, а која показују да ће се у наредном периоду (период од 15-20 година) десити такве климатске промјене које ће изазвати помјерање висине на којој се стално налази снијег за око 150 до 200 m.

Та чињеница говори у прилог томе да ће се на мањим висинама, а то су висине ових простора, активна зимска сезона временски смањивати до границе рентабилности уложених средстава у развој зимског туризма.

Ова и слична истраживања се требају узимати у обзир када се планирају капацитети зимских садржаја на висинама које су мање од 1.200 m.

На подручју планине Козара се у наредном периоду може очекивати смањивање броја дана када ће се моћи уживати у зимским љепотама.

Због тога се на подручју ове које обухвата ова студија не може говорити о могућности развоја зимског туризма, него се може говорити само о инкорпорирању туристичке понуде овог краја у току зимског периода са туристичком понудом која се нуди у оквиру Националног парка «Козара».

18.2.8. Транзитни туризам

Захваљујући географском положају подручја које је обухваћено овом Студијом, као и близини и положају града Бања Лука којем подручје припада и путној комуникацији која пролази кроз подручје (магистрални и регионални путни правци), те близини Националног парка «Козара» и Спортско рекреативног центра «Љекарице», на овом подручју постоји могућност развоја транзитног туризма. Могућности развоја овог вида туризма уз реализацију планираних аутопутева кроз ово подручје су далеко веће од садашњег стања у којем се налази развој тог облика туризма.

18.2.9. Здравствени туризам

Здравствени туризам представља један од најстаријих облика туризма у оквиру којег се стручно и контролисано користе природни љековити ефекти, поступци физикалне терапије и у посљедње вријеме и антистресни програми у очувању и унапређењу здравља и квалитета живота.

Подручје сјеверозападног дијела града Бања Луке пружа одређене могућности развоја таквог облика туризма. Ако се узме у обзир да се у непосредној близини налазе већ

²⁸ Hansruedi Müller, 'Turizam i ekologija, 2004, Masmedija, Zagreb, u prevodu Jasenke Kosanovic.

препознатљиве туристичке дестинације (НП «Козара» и СРЦ «Љекарице»), као и близина љековитих бања Топлице и Слатина, тада се може оправдано рећи да на овом подручју уз све природне љепоте које постоје на њему може се развијати неки од облика здравственог туризма (антистресни програми, рекреативне шетње, рекреативне активности, одмор на сеоским имањима кроз психотерапијски рад, итд.).

Комбинујући тај облик туризма и развијајући све популарније антистресне програме туристички потенцијали овог подручја добијају додатну могућност туристичке валоризације. Осим тога, чист ваздух, здрава клима у комбинацији са природним љепотама које посједује ово подручје дају могућност развоја овог вида туризма. Обзиром на брзо опадање квалитета савременог живота узрокованог великим стресовима и загађењима, здравствени туризам поприма све значајнију улогу у обнављању психофизичких способности савременог човјека.

Могућности развоја овог облика туризма на овом подручју се морају максимално искористити, јер се налази у близини све брже нарастајућег административног центра Републике Српске. Све већи број људи ће имати потребе за овим видом услуга, које су допуњене:

- програмима уравнотежене прехране,
- искљученост буке и загађења,
- рекреативне вјежбе и шетње,
- обогаћеним друштвено духовним садржајима.

18.2.10. Планинарење

На самом подручју обухваћеном Студијом, као и у његовој непосредној близини налазе се прекрасни предјели које планинарска удружења и љубитељи природе увелико користе да задовоље своје потребе.

Непоновљиве амбијенталне цјелине које постоје на подручју планине Козара и Мањаче, пећине, извори, шумски комплекси, те многобројни видови са погледом на прекрасне предјеле и пејзаже пружају могућност развоја планинарења.

Планински врхови који се налазе у непосредној близини подручја представљају неодољиви мамац за љубитеље планинарења и планинарским удружењима који своје активности обављају на тим просторима (Табела 41). Та компаративна предност се треба користити у креирању туристичке понуде овог подручја, као и развоју туризма на подручју.

Табела 41. Најзначајнији висови у непосредној близини студијског подручја са надморским висинама

Вис	Надморска висина (м)	Планина
В.Мањача	1236	Мањача
М.Мањача	1162	Мањача
Преплетњак	1117	Мањача
Узловац	1082	Мањача
Лисина	952	Козара

Извор: Креирано на основу постојећих картографских података

18.2.11. Планински бициклизам/Mountbiking

Једна од све више нарастајућих, како у Европи тако и на нашим просторима, је бициклическа активност у природном окружењу. Простори обухваћени Студијом пружају изванредне могућности за овај вид спортско-рекреативне активности која је популарна како код млађих нараштаја, тако и код оних који су средњих година.

На подручју које обухвата ова Студија тренутно нема значајнијих активности у правцу масовнијег бављења тим спортом. Обзиром на могућности које пружа овај све популарнији вид туристичке активности, а имајући у виду да је на подручју платоа Мањаче, Туристичка организација града Бања Луке предложила и извршила трасирање одређених рута у циљу развоја бициклизма на том подручју, сигурно је да се и на овом подручју може планирати неколико бициклических рута које могу бити или допуна предложених или чинити засебну руту. У сваком случају се у сарадњи са Туристичком организацијом Града треба извршити планирање развоја планинског бициклизма на овим просторима.

18.2.12. Падобранство

Један од водећих екстремних спортова је свакако и скакање из авиона са падобраном. На подручју Бања Луке дјелује Аеро клуб «Свети Илија» чији инструктори пружају могућност обуке за почетничке прве скокове са падобраном. Обука пружа могућност да се већ у првом дану обука заврши са скоком са 850 метара помоћу школских падобрана деветокоморне куполе типа НАВИГАТОР-280 и SKYMASTER-290. За скокове са већих висина и евентуално одређивање за овај екстремни спорт пружа се могућност обуке у разним техникама и дисциплинама (скок на циљ, фигуративни скокови, релативни скокови и др.), након чега се на крају полаже стручни испит.

Дакле, на подручју обухвата Студије постоји могућност за развој и омасовљавање овог вида туризма било самостално или у комбинацији са неким другим видом туризма.

18.3. Оцјена стања туристичке дјелатности на студијском подручју

Организоване туристичке дјелатности на студијом обухваћеном подручју може се рећи слободно да и нема, ако се изузму појединачни покушаји ентузијаста да направе искорак у правцу организовања туристичке понуде кроз активирање неких од туристичких потенцијала. Међутим, ако се узме у обзир близина овог подручја центру града Бања Лука и покушаја да се туристички потенцијали ставе у функцију (прије свега потенцијали на подручју Града Бања Луке и непосредне близине подручја СРЦ Љекарице и НП Козара), тада можемо рећи да у задње вријеме постоје значајнији искораци у покушају стављања потенцијала овог подручја у функцију туристичке понуде Града.

Како одрживи развој туризма подразумева да од туристичке дјелатности економску корист има (и то у значајној мјери) локално становништво, досадашњи покушаји развоја туризма и коришћења туристичких потенцијала овог подручја не може се сматрати одрживим нити представља облик развоја на којем би се могли мобилисати туристички потенцијали подручја.

Дакле, циљ је да туристичка активност на овом подручју има првенствено подршку локалном становништву које мора да буде активнији судионик, а не само пасивни посматрач. Укључивање локалног становништва у туристичку дјелатност се може остварити кроз развој нових видова туризма (сеоски туризам, агротуризам) и кроз радно ангажовање локалног становништва у туристичкој дјелатности (локални водичи, туроператори, производња сувенира итд.).

Дакле, потребно је извршити диверзификацију учесника пружања туристичких услуга кроз цјелокупан простор обухваћен овом студијом, кроз стварање услова за развој таквих облика туризма у који ће се моћи укључити и заинтересовано локално становништво.

18.4. Оцјена квалитета окружења сеоског домаћинства на студијском подручју

Пољопривредници, власници породичних имања уколико желе да се укључе у пружање туристичких услуга на својим имањима морају процијенити да ли њихово газдинство задовољава потребне услове за пружање туристичких услуга. Ова оцјена се првенствено односи на процјену:

- Туристичку привлачност подручја у којем се газдинство налази,
- Туристичку привлачност самог газдинства,
- Оцјену карактеристика породице - њиховом броју, старости, љубазности, знању и друго које су потребне за пружање туристичких услуга на свом имању.

Када су у питању стандарди квалитета које мора испунити окружење како би постојали услови за развој сеоског туризма на имањима у том подручју, вриједно је истакнути стандарде које је препоручила Генерална скупштина EuroGites-а 2005.²⁹ год. За укључење у сеоски туризам од окружења се очекује да задовољи стандарде наведене у табели 42., а који могу помоћи приликом оцјене квалитета окружења на којима се планира развој сеоског туризма. Као што се може видјети из табеле од окружења се очекује да на високом нивоу задовољи критеријум руралног окружења смјештајних капацитета који се нуде, да се на минимум сведе утицај разних непријатности које би дјеловале на посјетиоца, затим да подручје располаже са ресурсима који се односе како на природно окружење, пејзаж, очување животне средине тако и на етно вриједности подручја, очување његове изворне традиције, архитектурних вриједности, културних обиљежја, тако и културну и духовну одговорност и значајно учешће у локалној производњи, те договор са заинтересованим странама.

²⁹ EuroGites-Европска федерација за сеоски туризам

Табела 42. Препорука стандарда оцјене квалитета окружења за развој сеоског туризма³⁰

Опис	Минимум за домаће тржиште	Међународно тржиште
Рурално окружење смјештајног објекта	Захтијева се на високом нивоу	Захтијева се на високом нивоу
Утицај разних непријатности (непријатни мириси, бука, нарушен видик и др.)	У складу са локалним прописима	Веома мали (3) Препоручују се никакви
Ресурси 1: природа, пејзаж, крајолик	С, стање средњи (2)	Високи (3)
Ресурси 2: етнографски, култура, традиција, архитектура	Средњи(2)	Високи (3)
Стање очувања животне средине	Средњи (2)	Високи (3)
Допринос локалној производњи	На основном нивоу (1)	На средњем нивоу (2)
Друштвена и културна одговорност	Врло висока (4)	Врло висока (4)
Договор са локалним учесницима	У складу са локалним прописима	У складу са локалним прописима
Енироментална одговорност	У складу са законом	Врло висока (3)

Први предуслов је чиста природа - зрак, вода, клима, очувана околина, сликовит пејзаж, могућност слободног кретања и разгледања. Близина ријека, планинских ланаца, недируте природе је оно што ће понуду подручја употпунити. Осим овог, туристи траже и удобан смјештај и већину предности које нуди цивилизација. На првом мјесту су захтјеви за висок степен опремљености:

- **комуналном инфраструктуром** - телефон, квалитетно снабдијевање електричном енергијом, гријање, водоснабдијевање, збрињавање отпада и отпадних вода;
- **друштвеном инфраструктуром** - здравствена заштита, пошта, музеји, школе, трговине, угоститељски објекти итд.

Услове које сеоско домаћинство треба испунити како би се регистровало за пружање туристичких услуга у Републици Српској прописано је Правилником о начину пружања услуга у сеоском домаћинству којег је прописало Министарство трговине и туризма. На основу Закона о угоститељству (СГ РС-е 03/04) и Закона о туризму (СГ РС-е 28/94). Тим правилником се уређује:

³⁰ Поени од 1 до 4 имају вриједности како слиједи:

- 1 - основни, задовољавајући минимум,
- 2 - нормални или средњи ниво, задовољавајући,
- 3 - добар, висок ниво, уочљиво изнад нормалног,
- 4 - веома добар, веома висок, одличан.

Препоручени стандарди немају обавезујући карактер него само препоруке коју би требали заинтересовани испоштовати. Компензације појединих фактора су могуће.

- појам сеоског домаћинства,
- минимални услови за пружање туристичко-угоститељских услуга у сеоском домаћинству,
- поступак и начин категоризације објеката у којима се пружају угоститељске услуге у сеоском домаћинству,
- одређује појам «програма властите производње»,
- одређују врсте производа које не морају бити из «програма властите производње».

У циљу анализирања оцјене услова за развој сеоског туризма на Студијом обухваћеном подручју проведено је истраживање у сарадњи са локалном заједницом. У анкетирању су укључена домаћинства са подручја обухвата. Кроз низ одабраних питања извршено је анкетирање чији су резултати анализирани и служе за оцјену испуњености услова за развој сеоског туризма.

Туристичка атрактивност мјеста

Оцјена туристичке атрактивности једног мјеста се врши на основу провјере постојања одређених туристичких мотива на том мјесту. Сматра се да је туристичко мјесто атрактивно ако посједује сљедеће туристичке мотиве:

- здраву климу;
- уређене стамбене објекте, близина објекта имању, разноврсна стока;
- очувана природа, сликовит пејзаж;
- очувано градитељско и културно-историјско наслијеђе;
- посједује услове за рекреацију, разоноду, посјету културним вриједностима;
- угоститељски објекти у којима се искључиво нуде регионална јела припремљена на традиционални начин и пиће, посебно вина и ракије које су карактеристичне за то подручје;
- добра путна повезаност мјеста;
- удаљеност од прве амбуланте и поште мања од 15 км;
- удаљеност од прве трговине и гостине мања од 5 км;
- заинтересованост већег броја сеоских домаћинстава за бављење туризмом;
- телефон.

У наредном дијелу је на основуведеног истраживања извршена процјена атрактивности подручја обухваћеног Студијом, као и испуњености потребних услова.

Према оцјени испитаника, потенцијалних учесника у пружању туристичких услуга на својим газдинствима, велики број њих (66,67%) је оцијенило подручје као *атрактивним* (посједује природне и културне вриједности које су карактеристичне за то подручје), док је 6,67% оцијенило подручје као изузетно атрактивним. Дакле, више од двије трећине испитаника је оцијенило подручје интересантним са становишта атрактивности која се може ставити у функцију развоја туризма.

Иако је на самом подручју туристичка дјелатност тек у почетним развојним корацима, одређени број туриста посјећује ово подручје, али њихова званична регистрација се не обавља јер на подручју нема организоване институције која би прикупљала податке.

Према проведеном истраживању, као главни разлози посјете овом подручју наводе се:

- Очувану природу и природне атракције 46,67 % испитаника навело је као први разлог посјета које се обаве на овом подручју;
- Здраву климу и домаће специјалитете које нуде малобројни угоститељски објекти као главни разлог посјете сматра 73,34% испитаника;

- Културно-историјске вриједности као главне разлоге због којих се посјећује ово мјесто навело је 26,6 % испитаника;
- остали разлози имају мање вриједне оцјене.

У циљу утврђивања додатних садржаја који могу бити разлог посјете овом подручју сагледано је постојање одређених манифестација на подручју које имају било интернационални или национални карактер, а које су у стању да на одређеној локацији окупе већи број посјетилаца. Према резултатима истраживања такве манифестације на овом подручју постоје. Испитаници су наводили сљедеће манифестације:

- Као националне и локалне манифестације које су карактеристичне за ово подручје наведени су: фестивал фолклора и прело у Пискавици, вјерски скуп за Велику Госпојину који се одржава код манастира Гомионица, те друге вјерске празнике.

Оцјена стања инфраструктуре окружења сеоског домаћинства

Једна од основних претпоставки развоја сеоског туризма јесте оцјена стања основне инфраструктуре на подручју гдје би се стварале претпоставке пружања туристичких услуга. Наиме, туристи имају високи захтјев када је у питању инфраструктура. Према препорукама стандарда, које је одобрила Генерална скупштина EuroGites-a 2005.³¹ год., за укључење у сеоски туризам када су у питању услови везани за инфраструктуру су приказани табелом 43.

Табела 43. Препоручени стандарди који се односе на инфраструктуру предложени од стране Генералне скупштине EuroGites-a

Опис	Минимум за домаће тржиште	Међународно тржиште
Прилаз/сигнализација	Основни прилаз, са одређеним проблемима/да	Добар прилаз за уобичајене приватне аутомобиле/да
Снабдјевање текућом водом	Захтијева се	Захтијева се
Снабдјевање топлим водом	Захтијева се довољна количина за све вриједности	Захтијева се довољна количина за све вриједности уз стално снабдјевање
Гријање просторија	Да	Да
Климатизација	Не	Да (гдје је примјенљиво)
Енергијом	Захтијева се	Захтијева се

Анализирајући стање инфраструктуре у домаћинствима на студијом обухваћеног подручја оцјене које смо добили показују сљедеће резултате:

Оцјена снабдјевености подручја енергијом

Према резултатима проведеног истраживања оцјењујући квалитет снабдјевања електричном енергијом домаћинстава, највећи број испитаника је снабдјевање електричном енергијом оцијенило као стање које не задовољава њихове потребе, док је

³¹ EuroGites-Европска федерација за сеоски туризам

мањи број њих оцијенио стање као задовољавајуће. Оно што је алармантно је да оцјену добром снабдијевању електричном енергијом није дао нити један од испитаника. Ако исказемо оцјене испитаника о квалитету снабдјевања енергијом процентуално, тада је одређење испитаника како слиједи:

- не задовољава потребе становништва (60%) ,
- задовољно квалитетом снабдјевања енергијом (40%).

Разлози због којих је дата оваква оцјена леже у томе да су водови нисконапонске мреже скоро на цијелом подручју у веома лошем стању, односно како су неки испитаници рекли «жице држе стубове умјесто да стубови служе да држе жице». Због тога се дешавају чести кварови и прекиди преноса енергије који стварају одређене проблеме.

Снабдјеვენост подручја водом

Анализирајући квалитет снабдјевања водом подручја посматрали смо следеће начине водоснабдјевања: снабдјевање из градског водовода, снабдјевање из локалног водовода, снабдјевање из властитог бунара и других извора. Наконведеног истраживања утврдили смо следеће стање: становништво на студијом обухваћеном подручју које се снабдјева водом из градског водовода оцијенило је то снабдјевање на следећи начин:

- као добрим и уредним снабдијевањем оцијенило је 9,1% испитаника;
- задовољавајућим то снабдијевање је оцијенило 36,36%;
- да то снабдијевање не задовољава њихове потребе оцијенило је 54,54%;

док они који се снабдјевају из локалних (сеоских) водовода дали су следеће оцјене по питању квалитета водоснабдијевања својих домаћинстава:

- задовољавајућим то снабдијевање је оцијенило 38,46%;
- да то снабдијевање не задовољава њихове потребе оцијенило је 61,53%.

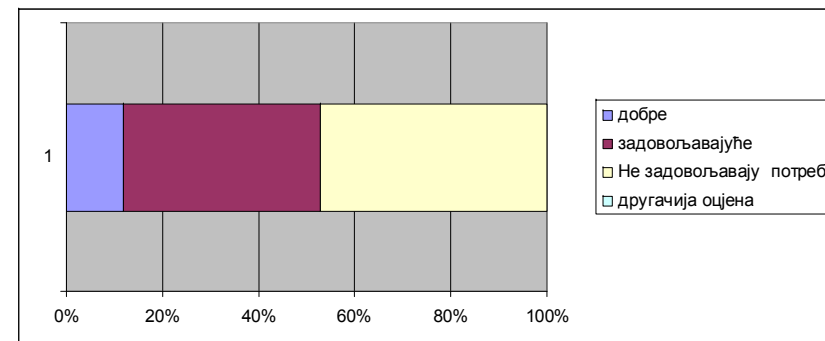
Она домаћинства која се снабдијевају водом из властитих бунара то своје снабдијевање су оцијенили на следећи начин:

- посједује свако домаћинство свој властити бунар са квалитетном водом изјаснило се њих 25%,
- имају сеоски бунар за пиће, а за стоку користе кишне каптаже изјаснило се 50%,
- немају заједнички бунар за село, само пију кишницу изјаснило се 25% испитаника.

Оно што се може закључити изведеног истраживања јесте да без обзира на који начин да су рјешили питање водоснабдијевања на овом подручју оно не задовољава потребе домаћинстава. Очито ће у наредном периоду бити потребно да се интервенише у квалитетније водоснабдјевање овог подручја.

Оцјена путних комуникација

Квалитет путних комуникација премаведеном истраживању је оцијењено као задовољавајуће (41,17%), док је њих 47,5% оцијенило да путне комуникације не задовољавају потребе села, односно да су путне комуникације у лошем стању и да се слабо одржавају (Графикон 9). Слична оцјена је дата и за путне комуникације регионалног и националног карактера.

Графикон 9. Оцјена квалитета путних комуникација локалног нивоа

Када се ради о оцјени стања у области телекомуникационих веза онда се може рећи да је скоро цијелокупно подручја покривено фиксном и мобилном телефонијом (80% испитаника се изјаснило да на својим домаћинствима имају и фиксну и мобилну телефонију). Да на свом подручју имају само мобилну телекомуникациону мрежу изјаснило се 13% испитаника.

Обзиром на позицију студијом обухваћеног подручја и близину административног центра неке од мјесних заједница имају могућност коришћења и градског јавног саобраћаја који их повезује са Бања Луком (38,46%).

Оцјена економског и политичког окружења

У покушају да се сагледају основни услови економске политике са становишта републичких, државних и локалних институцијаведено истраживање је показало да се од укупно испитаних, њих 63,63% изјаснило да оквирне услове економске политике развоја туризма које се односе на државне институције нису испуњене, док је њих 64% мишљења да је тај услов испуњен са становишта локалне власти наводећи при томе као основни разлог непостојања подстицајних средстава за развој туризма у републичким институцијама, очекујући очито од ресорног министарства већу подршку у том правцу.

Еколошка проблематика-проблеми који се односе на крупни отпад и отпадне воде

Анализирајући на који начин се рјешава проблем отпада на подручју испитаницима су понуђене одређене могућности на који начин се тај проблем рјешава на њиховом подручју. Они су се могли одређити на један од понуђених начина или да евентуално допуне својим случајем. Резултати су показали слиједеће:

- Испитаници су навели да се углавном проблем отпада рјешава његовим отпремањем на градску депонију са оних подручја гдје је градско комунално предузеће преузело обавезу одвоза, изјаснило се њих 80%;
- Оно што се наводи као друга алтернатива јесте одлагање отпада у неки од потока који се налазе у близини села, (6,6%);
- Осим тога је регистрована и појава одлагања отпада на свом имању у истом проценту (6,6%).

Оцјена постојања стручних знања и вјештина

Анализирајући стање потребних знања за туристичку дјелатност на овом подручју и то са два аспекта:

- посједовање одређених знања за туристичку дјелатност и
- постојање заинтересованости за укључивање у туристичку дјелатност на Студијом обухваћеном подручју.

Резултати истраживања су показали да становници посједују одређена знања, али су та знања недовољна за квалитетно укључивање у туристичку дјелатност (за оцјену таквог става изјаснило се 73,3% испитаника), док се 20% њих изјаснило да нема никаквог искуства у погледу туристичке дјелатности.

Дакле, биће потребно предузети одговарајуће мјере у правцу стварања квалитетнијих образовних услова у домаћинствима како би се иста могла укључити у туристичку дјелатност. Међутим, какви су тренутни услови за стицање потребних знања, као и приступна могућност локалног становништва финансијским средствима на подручју, резултати показују слиједеће:

- Немају приступ ни знању ни капиталу нити су заинтересовани (26,6%)
- Немају приступ, али је заинтересованост велика (46,6%)
- Имају приступ свему, само су незаинтересовани (6,6%)
- Имају приступ свему и заинтересовани су изјаснило се 20% испитаника.

Оцјена утицаја развоја туризма на локално становништво

Оно што је посебно значајно је да учесници у проведеном анкетирању имају јединствен став по питању утицаја еко-туризма на екосистеме и изражавају став да екосистеми не могу бити уништени развојем екотуризма на овим подручјима (њих 92% је тог мишљења).

Када је у питању утицај развоја туризма на локалну заједницу, тада је према мишљењу учесника у анкетирању, локална заједница осјетљива само у случају да се број туриста на подручју повећа до тог броја да су бројнији од становника и ако су при томе туристи бахатог понашања (50 %).

Осим овог утицаја развоја туризма истиче се и негативни ефекат туристичке дјелатности на подручју који се манифестује кроз одлагање отпада на непрописан начин од стране посјетилаца (37,15%) који узрокује загађење околине. Исто тако су испитаници исказали и одређену осјетљивост и на друге негативне пратиоце развоја туризма, а који се односе на:

- Загађење околине 40%
- Губитак локалног идентитета (20%)
- Појаву дроге (20%)
- Појаву проституције (10%)
- Као и непоштовање вјерске традиције (10%).

Након проведене анализе можемо констатовати да сеоски туризам на имањима који се налазе на студијском подручју је тек у почетној фази развоја. Међутим, поред туристички вриједних потенцијала које постоје на породичним имањима (здрава и чиста средина, традиционалне вриједности подручја, љубазни домаћини, традиционални гастрономски

специјалитети, здрава храна и др.), због непостојања одређених знања и сазнања овај облик туризма на нашим просторима није имао прилику да се значајније развије. Могућности развоја сеоског туризма су истраживањем детаљније анализирани, а резултати могућности развоја ће бити изложени у наредном дијелу излагања.

Према мишљењу учесника у проведеном истраживању у оцјени приоритетних мјера које би се морале предузети у правцу унапређења туристичке дјелатности и како би се туризам подигао на виши ниво су:

- потреба припреме стратешких докумената (20 % испитаника);
- потреба подизања сарадње на свим нивоима на виши ниво (26,67% испитаника);
- квалитетнији маркетиншки наступ у презентацији локалних туристичких потенцијала (33,34 % испитаника);
- Повећање учешћа приватног капитала у туристичкој привреди 13,3%.

18.5. Оцјена препоручених услова за могуће укључење домаћинстава у туристичку дјелатност

Препоручени услови за укључење домаћинства у туристичку дјелатност

Туристичко сеоско имање представља мању привредну цјелину које је смјештено у туристички атрактивном подручју, које нуди властите производе или услуге привређивања, а у рад су укључени сви чланови породице. Пољопривредно сеоско домаћинство које пружа туристичке услуге стиче статус »туристичког сеоског домаћинства«. Туристичка дјелатност на породичном сеоском имању представља допунску дјелатност. У склопу своје туристичке понуде туристичко сеоско имање може пружати слиједеће туристичке услуге:

- Смјештај гостију на властитом имању,
- Понуда властитих производа,
- Понуда јела из властите кухиње,
- Понуда пића из властитих подрума,
- Дегустација домаћег вина и ракије,
- Организација излета у околину (пикник)
- Камповање на имању,
- Изнајмљивање коња за јахање,
- Бербa воћа и поврћа,
- Сакупљање љетине (активности на имању),
- Пружање услуга према организованим посјетама.

Основна карактеристика у пружању услуга јела и пића је чињеница да све намирнице које се нуде морају бити произведене на традиционални начин и на властитом имању, при чему се морају слиједити трендови производње »здраве хране«. Сваки домаћин у границама својих могућности пружа својим посјетиоцима садржаје који заједно дају допринос квалитетнијој заједничкој понуди.

Домаћини који желе да се баве пружањем туристичких услуга на свом имању морају најприје извршити процјену могућности и услова које има њихово имање.

Без обзира што гости, првенствено, очекују очувану природу, сеоску архитектуру села и подручја која имају здраву климу и чист ваздух. Осим тога што имају такве захтјеве

туристи очекују: добар смјештај, воду, струју, телефон, добру саобраћајну везу, трговину, пошту и могућност здравствене услуге.

Како бисмо добили квалитетну процјену могућности развоја туризма на сеоским имањима - газдинствима која се налазе на подручју сјеверозападног дијела града Бања Лука проведено је истраживање које је обухватило од 10 до 15 домаћинстава на подручју мјесних заједница. У истраживању су учествовала домаћинства према властитом одређивању, а истраживању су значајан допринос дали и представници локалних органа мјесних заједница. На овај начин се добио репрезентативан број (позив на учествовање у испитивању добило је 150 домаћинстава, а одазвало се 52 домаћинства), како би се оцијенила мотивисаност домаћинстава за укључивање у развој сеоског туризма.

Упитник је био сачињен од питања која су требала да дају оцјену могућности укључења сеоског домаћинства у пружање туристичких услуга.

Стандарди који су потребни да се испуне у погледу смјештаја и других захтјева за домаћинство сеоско које жели да се региструје и пружа туристичке услуге на свом имању прописани су Правилником о начину пружања услуга у сеоском домаћинству којег је прописало Министарство трговине и туризма. Међутим, стандарди које је препоручила Генерална скупштина EuroGites-a се односе на приједлог за домаће и међународно тржиште приказана је табелом 44.

Табела 44. Препоручени стандарди за домаћинство које се жели укључити у пружање туристичких услуга на свом имању

Опис	Минимум за домаће тржиште	Међународно тржиште
Локални стил градње	Са елементима који су типични за регион (2)	Архитектура у стилу локалне градње (3)
Локални стил уређења	Компатибилан локалном стилу (2)	Компатибилан локалном стилу (2)
Стање очуваности	Висок ниво (3)	Веома висок ниво (4)
Традиционално/аутентично опремање	Основно (1)	Средње (2)
Укупна чистоћа	Врло висок ниво (4)	Врло висок ниво (4)
Величина једнокреветних соба	Према локалним прописима	10 м ² (соба-ноћење/доручак) 8 м ² (самостално припремање хране)
Величина двокреветних соба	Према локалним прописима	15 м ² (соба-ноћење/доручак) 12 м ² (самостална припрема хране)
+ за сваки додатни кревет	Локални прописи	+3 м ²
Величина заједничке просторије	Одговарајућа (2) за број гостију	Одговарајућа (2) за број гостију
Купатило - минимум опреме	Затворен простор који се може закључати, туш са завјесом, вентилација, гријање	Туш, WC, умиваоник, ормарић, огледало. Препоручује се WC у одвојеној просторији
Услуге чишћења	Не захтијева се	Не захтијева се (Препоручује се постојање)

		могућности)
Пружање услуга исхране у смјештајним објектима	Не захтијева се	Не захтијева се. Препоручује се код издавања собе на бази ноћење – доручак
Локална гастрономија/ Угоститељски објекти за исхрану	Да	Да

Оцјена препоручених услова за укључење домаћинстава у туристичку дјелатност на студијском подручју

У жељи да се изврши оцјена могућности укључивања домаћинстава на студијом обухваћеном подручју извршено је анкетирање домаћинстава са подручја. Анкетирање се провело у сљедећим мјесним заједницама: Бронзани Мајдан, Шимићи, Мотике, Драгочај, Пријаковци, Поткозарје, Верићи, Горња Пискавица и Борковићи. Иако се анкетирање није успјело провести на подручју свих мјесних заједница, могу се извести закључци јер су добијени резултати из мјесних заједница са различитих дијелова њихова подручја (села и засеоци), тако да се може направити једна квалитетна процјена о могућности укључења домаћинстава у пружање туристичке услуге на својим имањима, као и идентификација кључних недостатака да се тај квалитет укључивања подигне на виши ниво.

Као циљ анкетирања постављена је оцјена могућности укључења у туристичку дјелатност на свом имању кроз мјерење сљедећих индикатора:

- Оцјена смјештајних капацитета домаћинства,
- Анализа постојања производних и пратећих објеката у домаћинству (оцјена могућности презентације своје производње и коришћења исте у туристичке сврхе, као и могућност укључења у агротуризам),
- Оцјена атрактивности газдинства - у оквиру оцјене квалитета туристичке понуде газдинства,
- Оцјена приступних комуникација до газдинства - индикатор испуњености стандарда о приступу,
- Оцјена снабдјевености домаћинства електричном енергијом и питком водом - оцјена испуњености основних услова,
- Оцјена услова телекомуникационих веза - оцјену испуњености основних услова,
- Оцјена могућности да се домаћинство које није уређено као пољопривредно газдинство преуреди у привредно газдинство - индикатор оцјене инвестиционих улагања у домаћинства која су заинтересована за развој туризма на свом газдинству, а немају одређене услове испуњене,
- Оцјена квалификационе структуре унутар домаћинстава - индикатор спремности у укључење у туристичку дјелатност и инвестирање у образовање и обуку чланова домаћинства, те њихову заинтересованост за едукацију за потребе пружања туристичких услуга на домаћинству,
- Оцјена удаљености домаћинства од јавних услуга – један од основних захтјева за квалитетан развој сеоског туризма – удаљеност мања од 15-20 км од јавних услуга,
- Оцјена квалитета боравка и хигијенско техничких услова боравка госта на газдинству.

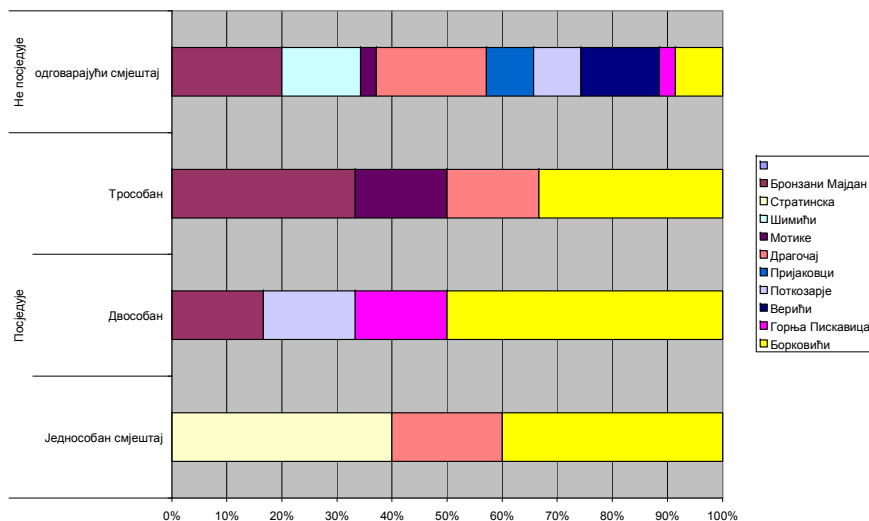

Сваки од ових индикатора је оцјењиван кроз адекватно питање на које су испитаници могли једноставно одговорити. Њихови одговори су сумарно анализирани. Резултати те анализе су приказани како слиједи.

Оцјена смјештајних могућности у домаћинству

Према Правилнику који дефинише ову проблематику, за смјештај гостију треба обезбједити суве, прозрачне и свијетле просторије са примјерним намјештајем. Правилником су дефинисани и услови и квалитет смјештаја. Потребно је осигурати и заједничку просторију за јело и дневни боравак гостију. Просторије за смјештај и боравак гостију морају бити одвојене од приватног стамбеног простора породице.

Анализирајући смјештајне могућности домаћинстава на студијом обухваћеном подручју, истраживање је показало да од укупног броја анкетираних 67,3%% се изјаснило да нема адекватан смјештај за туристе, мада у њиховим срединама постоје газдинства која имају смјештај који би задовољио потребе посјетилаца, док се 32,7% анкетираних изјаснило да посједује неки од смјештајних капацитета који могу бити намијењени туристима (једнокреветни, двокреветни или трокреветни смјештај). Резултати анкетања су приказани на графикану 10.

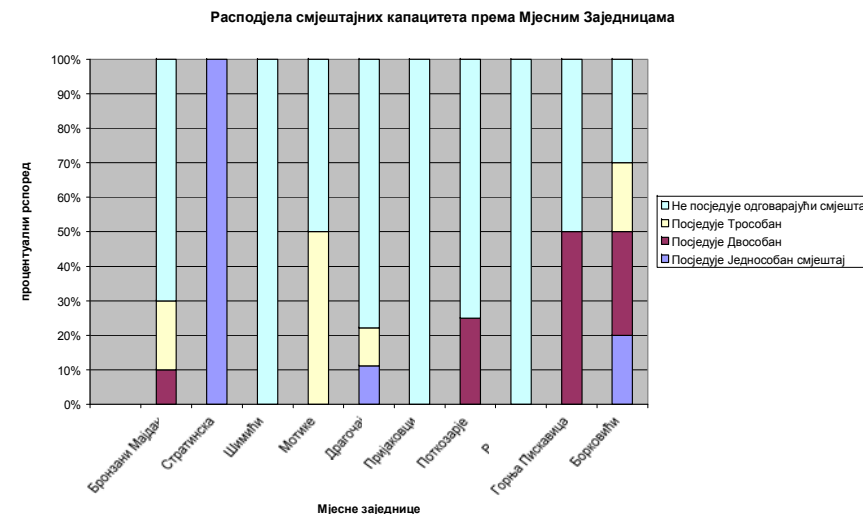
Графикон 10. Оцјена расположивих смјештајних капацитета на студијском подручју

Како су смјештајни капацитети распоређени према анкетираним подручјима, показано је на графикану 11.

Туристи који посјећују сеоска имања имају и захтјеве који су повезани са могућношћу организовања домаћинства као привредног газдинства које је у стању произвести на свом

имању одређене производе за потребе посјетилаца (храна, пиће, месо и др.) У сврху оцјене способности газдинства да на свом имању производи одговарајуће производе за потребе туриста, извршена је оцјена могућности производње на властитом имању анкетираних домаћина.

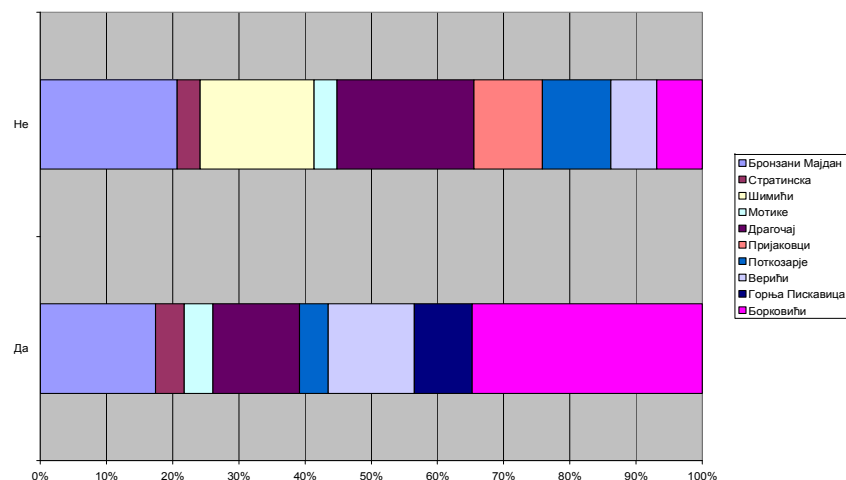

Графикон 11. Расподјела смјештајних капацитета по мјесним заједницама

Процјена постојања могућности производње на властитом имању

Да би се утврдила бројност газдинстава која су у стању да на свом имању обаве одређене производне процесе, кориштена је идентификација таквих газдинстава на основу показатеља постојања објеката за привредну производњу у којима би евентуално на захтјев посјетилаца могли презентовати начин производње коју обављају. Резултати provedеног истраживања су приказани на графику 12.

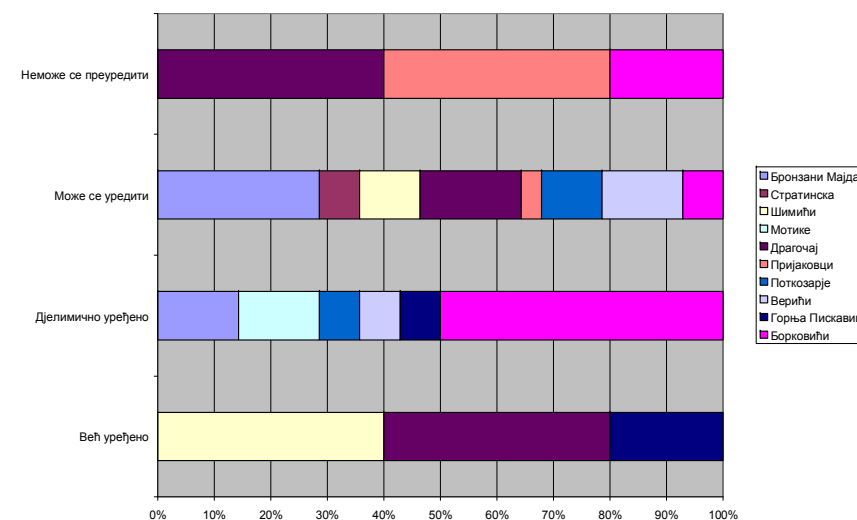
Вриједно је напоменути да од укупно анкетираних домаћинстава, њих 55,8% нема на својим имањима производне и пратеће објекте, док их је 44,2% изјавило да има одговарајуће ресурсе који се могу ставити у функцију производње на свом имању.

Графикон 12. Постојање производних капацитета и пратећих објеката у газдинству те њихов распоред према мјесним заједницама.

Са графика се може видјети да у свакој мјесној заједници има домаћинстава која имају пратеће производне и привредне објекте и могућност производње пољопривредних производа на свом имању. Највећи број таквих газдинстава је на подручју мјесне заједнице Борковићи (34,8 %), а најмање је таквих анкетираних домаћинстава на подручју мјесне заједнице Шимићи и Пријаковаца.

Није само довољно посједовати привредне и производне објекте него мора постојати и могућност да се домаћинство претвори у пољопривредно газдинство које је у стању да произведе потребне производе не само за себе него и за продају. Анализа проведеног истраживања, која показује колико је од анкетираних домаћинстава у могућности да се преуреди у привредно газдинство, је дата графиком 13.

Графикон 13. Анализа процента анкетираних домаћинстава која се могу преуредити у привредно газдинство

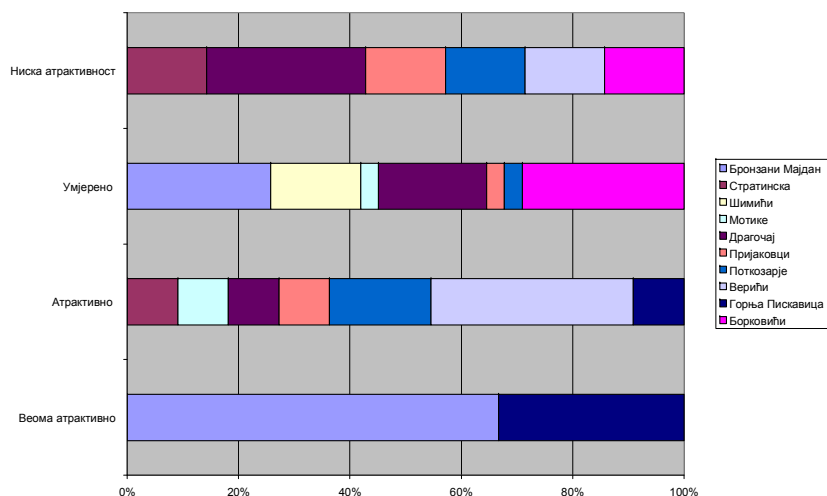
Оно што показује графикон 13 је да се одређен број анкетираних домаћинстава изјаснио да нису у могућности да се преоријентишу у пољопривредно газдинство, односно да нису у стању да на својим имањима остваре производњу која би могла да послужи за туристичку понуду на својим имањима (таквих домаћина међу анкетираним има 9,6%).

Са друге стране већи број њих се изјаснио да постоји могућност да се њихова имања преуреди у пољопривредно газдинство (90,4%).

На основу извршене анализе показало се да постоји значајан број домаћинстава у скоро свим мјесним заједницама који је већ преуређен и функционише као привредно газдинство или га је могуће преуредити уз одређене реконструкције и инвестиције.

Оцјена атрактивности домаћинства

Да би оцијенили мишљење домаћина о атрактивности свог имања од учесника у анкетама је тражено да према својој перцепцији појма атрактивности, дају оцјену за своје домаћинство. Учесници су могли да се одређују за једну од понуђених оцјена (веома атрактивно, атрактивно, умјерено атрактивно, ниска атрактивност). Мада сам одговор на ово питање има велику дозу субјективности у оцјењивању, ипак ово питање има како социолошки, тако и психолошки ефекат. У овом случају је вреднован лични став и мишљење о атрактивности власника имања. Резултати њихових ставова приказани су графиком 14.

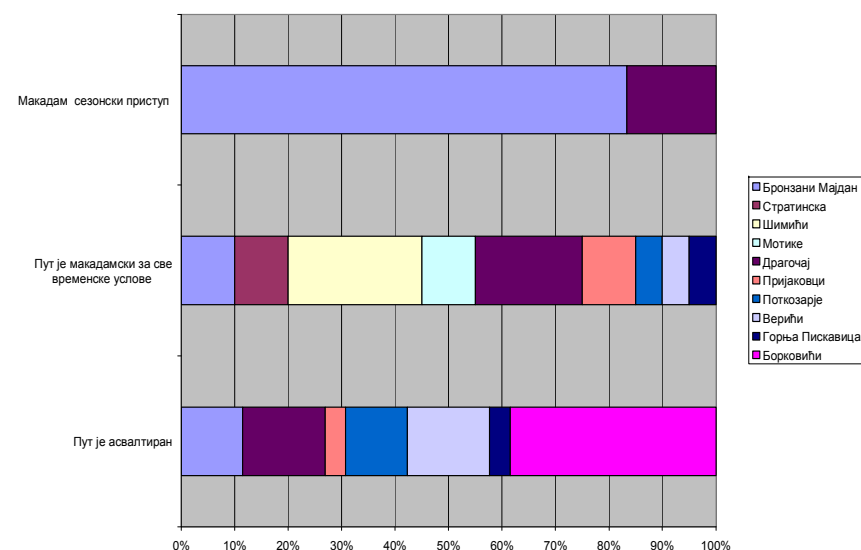
Графикон 14. Оцјена атрактивности сеоских домаћинстава

На основу графикана 14 видимо да су испитаници доиста били самокритични, па је њих 59,61% оцјенило да су њихова имања умјерене атрактивности што говори у прилог да су ипак покушали реално оцјенити атрактивност својих имања, док је њих 21,15% оцјенило своја имања као атрактивна. Осим тога треба напоменути да је њих 13,4% оцјенило да су њихова имања ниске атрактивности, односно да су туристички неатрактивна.

Међутим, може се извести општа оцјена да на подручју обухвата ове студије постоји значајан број имања која могу да носе оцјену да су: атрактивна или да имају умјерену атрактивност, те да представљају туристички потенцијал тог подручја, односно да се могу укључити у пружање туристичких услуга.

Оцјена стања путних комуникација до домаћинства

Анализирајући инфраструктурне услове за посјетиоце, а прије свих приступне могућности до газдинства испитаницима је понуђена могућност да дају одговор на питање какав је приступни пут до њиховог газдинства. Резултати тог испитивања приказани су графиком 15.

Графикон 15. Анализа оцјене стања приступних путних комуникација до домаћинства

Са графикана 15 можемо видјети да се приступне путне комуникације до домаћинстава могу оцјенити као задовољавајуће, с тим да у свакој мјесној заједници постоји одређени број домаћинстава до којих приступне комуникације не задовољавају препоручене стандарде, нити задовољавају свакодневне потребе људи који у њима живе.

Квалитет снабдјевања домаћинства електричном енергијом

Сва домаћинства са подручја обухвата Студије имају снабдјевање електричном енергијом. Нисконапонска мрежа којом се снабдјевају стара је више од 30 година. У недостатку средстава преносиви стубови су дотрајали и у лошем су стању, тако да се на цјелокупном подручју јављају чести прекиди у снабдјевању електричном енергијом. Отуда је већина испитаних домаћинстава исказала негативну оцјену када је у питању квалитет снабдјевања електричном енергијом, односно општа је оцјена да је по питању снабдјевања подручја електричном енергијом стање врло лоше.

Оцјена снабдијевања домаћинства водом за пиће

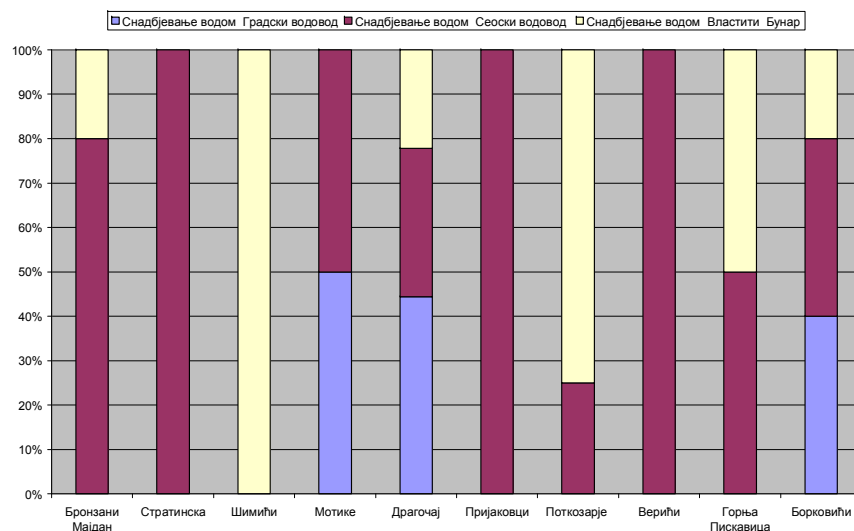
Једно од важних питања јесте снабдјевања домаћинства питком водом. Испитаницима је понуђена могућност да наведу један од начина како се снабдијевају водом за пиће. Понуђене могућности су се односиле да је снабдијевање обезбјеђено: градским водоводом, сеоским водоводом, властитим бунаром или нека друга опција.

Анализирајући начине на које се домаћинства снабдевају водом за пиће резултати су показали следеће:

- Да се 17,3% испитаника снабдијева из градског водовода, то су подручја оних мјесних заједница које су ближе административном центру,
- Да се 53,84% испитаника снабдијева из сеоских бунара,
- И да 28,84% њих има властити бунар.

Оно што треба напоменути је да без обзира на начин на који се снабдијевају анкетирани домаћинства су јединствена у томе да тај вид снабдијевања не задовољава њихове потребе за водом, као и напомену да су потребна проширења капацитета водоснабдевања тих подручја. Како су се изјаснили анкетирани домаћини када је у питању начин на који се снабдевају водом приказано је графиком 16.

Графикон 16. Анализа начина снабдијевања домаћинстава питком водом као и оцена тог снабдијевања

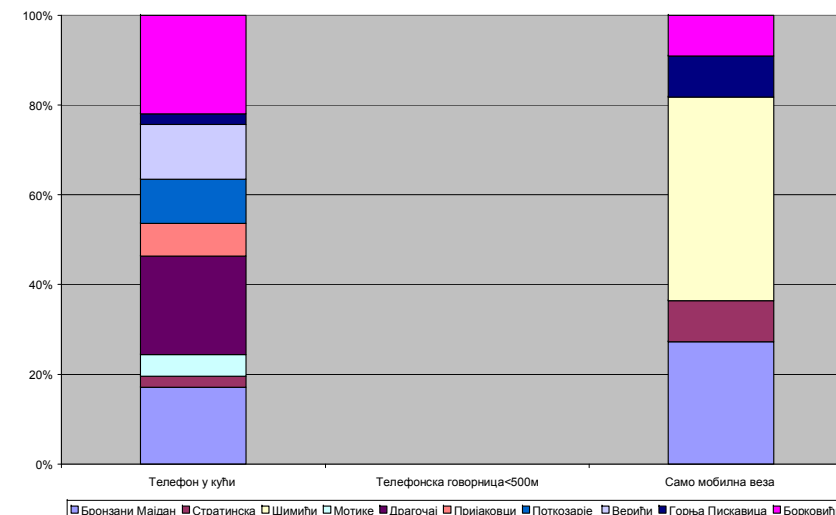
Оно што треба напоменути односи се на то да је један од кључних услова да се домаћинства укључе у пружање туристичких услуга на свом имању је да имају квалитетно ријешено питање снабдијевања водом и електричном енергијом. Без тих темељних предуслова нема ни развоја сеоског туризма.

Оцена комуникационих веза у домаћинству

Анализирајући услове и могућност кориштења телекомуникационих веза у домаћинству на посматраном подручју истраживање је показало да је тај сегмент инфраструктуре на задовољавајућем нивоу (78,84%). Наиме, већина подручја је покривена фиксним

телефонијом, мада има и оних дијелова који су покривени само мобилним телефонским сигналом (21,15%). Анализа телекомуникационих веза на подручју приказана је графиком 17.

Графикон 17. Анализа комуникационих веза у домаћинству

Оцена образовне и кадровске структуре домаћинства

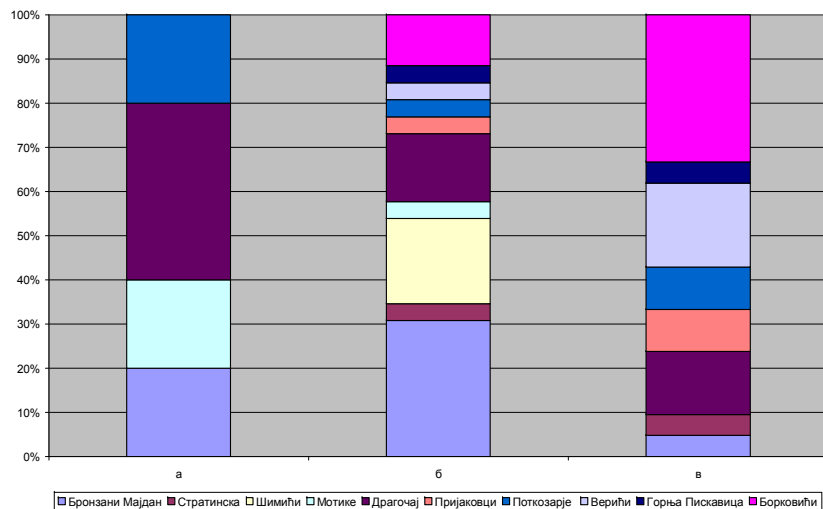
У намјери да се утврди да ли и у ком броју:

- домаћинства посједују одређена стручна знања за укључивање у пружање туристичких услуга,
- ако таква знања не посједују да ли су заинтересовани за усвајање таквих вјештина.

Истраживања су показала да врло мали број домаћинстава посједује потребна знања за пружање туристичких услуга, али да постоји заинтересованост код одређеног броја домаћинстава да се потребна знања усвоје. Са друге стране ово се показало као стварни проблем који постоји у сеоским домаћинствима, а то је да због старосне структуре чланова породице велики број њих нема могућност за квалитетнију едукацију. Резултати provedеног истраживања су приказани графиком 18.

Испитаницима су понуђене следеће могућности за одговор:

- а) Постоје такви чланови у породици;
- б) Нема таквих чланова, али има заинтересованих;
- в) Нема таквих чланова у домаћинству нити има заинтересованих због старосне доби укупана.

Графикон 18. Оцјена заинтересованости чланова породице за стицање потребних знања за пружање туристичких услуга

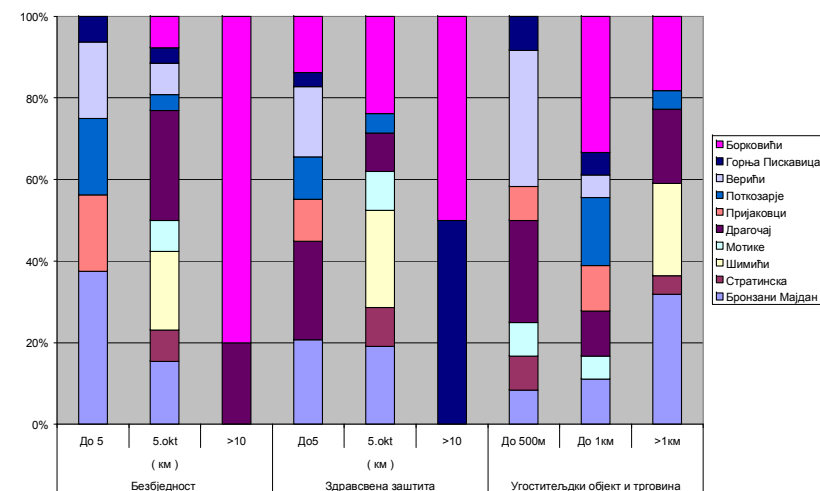
Оно што је показало истраживање када је у питању старосна структура чланова домаћинства, квалификациона структура и заинтересованост да се укључе у туристичку дјелатност је да:

- У свакој мјесној заједници постоји проблем непостојања одговарајуће квалификоване радне снаге,
- Да је највећи узрок непостојања заинтересованости углавном старосна структура чланова домаћинства,
- Да постоји одређена заинтересованост за едукацијом чланова како би се створили услови за укључивање у туристичку дјелатност.

Дакле, ако се предузму одговарајуће иницијативе у погледу идентификације заинтересованих и организовања за њих едукативних програма, тада ће се број стручно оспособљених за обављање туристичке дјелатности на подручју повећати и сигурно повући за собом низ позитивних ефеката.

Оцјена доступности објектима услуге и заштите

Обзиром да постоје и други предуслови који морају бити испуњени како би се на одређеном подручју створиле претпоставке за развој туризма у даљњем истраживању су анализирани фактори који се прије свега односе на удаљеност услужних објеката и објеката заштите од газдинства. Проведено истраживање је имало за циљ да поштујући дефинисане стандарде за удаљености одређених услужних објеката провјери какво је стање на подручју мјесних заједница на којима је извршено анкетирање. Резултати истраживања су приказани графиком 19.

Графикон 19. Анализа удаљености станице безбједности, здравствених, угоститељских и трговинских објеката од газдинства

Са графикона бр. 19 видимо да:

- већина домаћинстава задовољава предложене стандарде који се односе на удаљеност објекта безбједности од домаћинства и то њих 80,76%,
- док 19,23% не задовољавају тражене стандарде.

Уз све примједбе на услове здравствене заштите која постоји и функционише на подручју села обухваћених овом студијом, стандардима предложена удаљеност центра за пружање здравствених услуга се у скоро свим мјесним заједницама може сматрати испуњеном. Одлучујући фактор који даје пролазну оцјену када су у питању оцјене ових индикатора јесте концентрација мјеста становања око сеоских центара у којима се налазе и саме просторије за пружање ових услуга. Наиме, резултати истраживања су показали следеће:

- да 76,92% имају приступ здравственој заштити која се налази на растојању мањем од 10 км,
- Док остали испитаници (њих 23,07%) имају ту заштиту на растојању које је веће од 10 км, и не задовољавају тражене стандарде.

На самом подручју Студије налази се неколико угоститељских радњи и трговинских објеката који служе потребама локалног становништва. Ти угоститељски објекти су у таквом стању да не могу задовољити потребе захтјевнијих туриста. И поред тога на основу извршене анализе показано је следеће:

- Угоститељске и друге услужне објекте на растојању које је до 1 км има 57,7% испитаника,
- Док остали испитаници имају услужне и угоститељске објекте на растојању које је веће од 1 км.

Оцјена услова у домаћинству

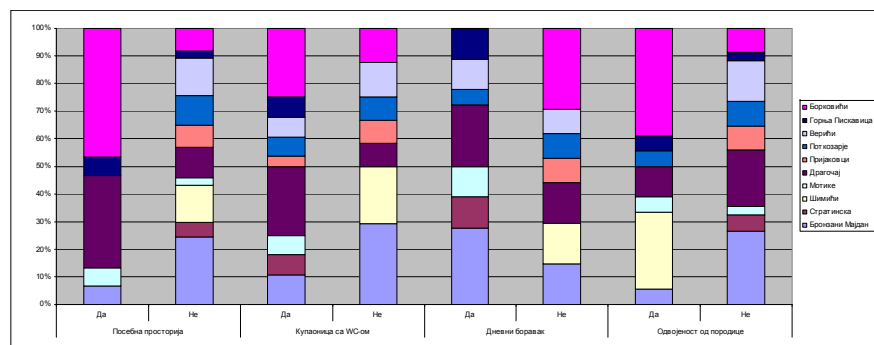
Захтјеви који се односе на смјештајне услове у домаћинству прописани су Правилником о начину пружања услуга у сеоском домаћинству којег је прописало Министарство трговине и туризма, не одступају много од стандарда које је препоручила Генерална скупштина EuroGites-a који се односе на домаће и међународно тржиште.

Ти захтјеви имају карактер минимума који мора домаћинство обезбједити како би се укључило у пружање туристичких услуга на свом имању. Оцјену тих захтјева у домаћинствима на подручју обухвата Студије извршили смо у склопуведеног истраживања и то:

- Постојање посебне просторије за посјетиоце,
- Постојање посебне просторије за дневни одмор посјетиоца,
- Постојање санитарних услова.

Оцјена стања које се односи на постојања техничких услова за посјетиоце у домаћинству односило се на то да се провјери да ли домаћинство посједује тражене просторе и располаже ли са санитарно хигијенским условима за боравак гостију.

Резултати истраживања су приказани графиком 20.

Графикон 20. Анализа смјештајних услова у домаћинству

Са графика можемо видјети да:

- Посебне просторије за посјетиоце има 28,8% анкетираних домаћинстава,
- Док њих 71,2% нема смјештајне капацитете,
- Да 53,84% њих има обезбјеђене санитарне услове,
- Да 34,62% има дневни боравак за посјетиоце и исти проценат њих има и могућност да госте одвоји од остатка породице.

Иако ови услови представљају основни минимум за регистравање пружања туристичких услуга у домаћинству, истраживање је показало да већи број анкетираних домаћинстава нема тренутно испуњене те услове. Разлог лежи у томе што објекти за становање на овим просторима нису ни грађени са простором који не би био искориштен у току цијеле године. Оно што представља позитивну страну јесте одређеност домаћина да би уз повољну финансијску подршку већи број њих обезбједио те услове.

Општа оцјена о могућности развоја туризма на сеоским имањима на подручју обухвата Студије

Наконведеног анализирања оцјене стања могућности укључивања домаћинства у туристичких услуга на подручју сјеверозападног дијела града Бања Луке могу се издвојити следећи закључци:

- Значајан број домаћинства има повољно окружење за развој сеоског туризма,
- Приступне комуникације до домаћинства се могу оцијенити као задовољавајуће,
- Комуникационе везе су на задовољавајућем нивоу,
- Снабђивање електричном енергијом треба подићи на виши ниво и обезбједити да се домаћинства снабдијевају квалитетније са енергијом,
- У свакој мјесној заједници постоји критични број домаћинства која су заинтересована за пружање туристичких услуга,
- Значајан број домаћинства у свакој мјесној заједници може се преоријентисати у производно пољопривредно газдинство,
- Значајан број домаћинства има услове да на свом имању произведе потребне производе за себе и посјетиоце (обезбједи вишак производа),
- Домаћинства немају довољно стручних знања за обављање туристичке дјелатности,
- Постоји значајан број чланова домаћинства који има интерес да потребна знања и усвоји,
- Мањи број домаћинства има тренутно обезбјеђене техничке услове за смјештај посјетиоца према важећим стандардима, али им је потребна техничка подршка,
- Већина домаћинства је на локацијама које обезбјеђују услове за задовољење безбједносне и здравствене заштите посјетилаца, као и могућност пружања трговачко угоститељских потреба посјетилаца.

Дакле, након извршене свеобухватне анализе уз финансијску, едукативну, савјетодавну, правну и програмску подршку постоје реалне основе да се на подручју обухвата Студије развије сеоски туризам који ће допринијети развоју села, повећању кућног буџета, као и останку младих на селу.

18.6. Формирање туристичког производа подручја

Обилазак подручја - као универзална туристичка понуда

Да би креирали модел туристичког производа који се може понудити на овим просторима направимо резиме туристичког потенцијала који смо изложили напријед. Осим тога, осврнимо се и наведено истраживање око могућности развоја сеоског туризма на Студијом обухваћеном подручју. Уведеном истраживању утврдили смо да постоји значајна заинтересованост локалног становништва да се укључи у туристичку дјелатност као активни судионици.

Идентификацијом газдинстава која ће се укључити у пружање туристичких услуга на својим имањима може се направити један пресјек туристичке понуде овог подручја. На основу извршене анализе потребно је сачинити приједлог туристичког производа овог подручја који ће се понудити на тржишту.

Оно што карактерише села овог подручја, а што би се могло укључити у организовани обилазак укључујући при томе и сеоска имања овог краја је:

- Фото поинт (могућност да се направи фотографија; панораме подручја, лијепог поглед са врха Лисина на планини Козара и врхова Мањаче, локална флора и фауна)
- Постојање вјерских објеката (цркве, манастири)
- Постојање традиционалне производње на селу (печење ракије, врцање меда, неки од традиционалних заната, плетење чарапа, џемпера и др.)
- Посјета сеоском имању (гдје се може видјети пољопривредна производња)
- Дегустација и продаја локалних производа (сир, кајмак, мед, ракија, сухомеснати производи, традиционални производи од житарица)
- Неки од атрактивних културно-историјских споменика
- Фото сафари на обронцима Козаре и Мањаче
- Посјета локалној тржници (у Пискавици, Бања Луци, итд.)
- Посјета неком од мјеста са традиционалном легендом (нпр. манастир Гомоница)
- Могућност организовања концерата традиционалне музике, наступи културно-умјетничких друштава, фолклора, вјерских зборовања итд.
- Спортске активности и рекреација (јахање, пецање, лов, риболов) и комбинација са СРЦ «Љекарице», те посјете НП «Козара».

Не искључујући могућност комбиновања различитих видова туризма који се може развијати на овом подручју чини се најефикаснија понуда која ће у садашњим условима (када нема довољан број смјештајних капацитета на овим подручјима) обезбједити развој туризма на овим просторима и допринијети свеукупном развоју је формирање једнодневних обилазака подручја.

На основу «фотографских» налаза потенцијала који постоје на овом подручју може се сачинити оквирни приједлог модела једнодневне посјете подручју. На основу тог модела могуће је начинити значајан број тура - обилазака подручја и сваки тај обилазак би на одређен начин био јединствени доживљај. Како је у пракси већ показано једнодневни излети су временски ограничени у периоду од 5 до 8 сати, самим тим и обилазак појединим мјестима - тачкама, посјете имају временски ограничен период и крећу се од 5 до 45 минута. Оно што може да послужи као мотив обилазак одређеној тачки (мјесту) даје нам могућност да предложимо модел за креирање једнодневних тура - обилазака подручја (графикон бр.21)

Графикон 21. Модел једнодневне посјете подручју сјеверозападнoг дијела града Бања Лука

Предложени модел има два основна циља: први циљ је да се посјетиоци упознају са сјеверозападним дијелом града Бања Лука и створе одређена сазнања о љепотама овог подручја и пожеље да га користе за свој дужи одмор, а други је да се локалном становништву пружи могућност додатне зараде продајом својих производа у свом дворишту и да схвате које се потенцијалне зараде могу остварити пружањем туристичких услуга.

Оно што се мора имати на уму приликом кориштења овог модела и припремања туре - обилазак подручја јесте да свака тачка мора бити означена са прецизном дужином трајања, максимално вријеме између двије тачке, као и укупно вријеме трајања обилазак подручја. Овако креиран модел се може примјенити на цијели простор Студије, као и шире комбинујући га са туристичком понудом окружења користећи при томе већ познате туристичке локације (СРЦ «Љекарице» и Национални парк «Козара»).

Кључно је да се води рачуна о дужини трајања посјете и временској дистанци између двије планиране тачке (мјеста) посјете, као и планирани број мјеста за обилазак (који се мора уклопити у дужину трајања обилазак - у принципу од 6 до 10 мјеста се треба планирати за један обилазак).

19. Коришћење ГИС алата у изради Студије

Студија руралног развоја треба да омогући обједињавање свих расположивих података о ресурсима студијског подручја и одреди смјернице за:

- рационално коришћење и заштиту природних ресурса,
- усмјеравање привредног развоја (првенствено пољопривреде и туризма),
- усмјеравање друштвеног развоја (раст популације, развој друштвених дјелатности, систем насеља и др.) и
- презентовање подручја за привлачење улагања.

Коришћење ГИС-технологија у наведеним активностима омогућило би квалитетније сагледавање и вредновање простора и његових ресурса и олакшало доношење одлука које се односе на развој студијског подручја.

ГИС технологија integriше више различитих димензија проблема и зато је погодна за коришћење у управљању простором у локалној управи, комуналним предузећима и другим дјелатностима које су мултидисциплинарне.

Креирањем ГИС базе података постојећих и потенцијалних ресурса студијског подручја (природних, пољопривредних, туристичких и др.), сви расположиви подаци који имају просторну димензију integriшу се са другим видовима података (описни, табеларни подаци), ради визуализације, нумеричког и просторног анализирања, креирања тематских мапа и извјештаја, те доношења одлука.

База просторних података ресурса Бањалуке треба да садржи следеће податке:

1. топографске карте (1:25000)
2. границе (административна подјела)
3. дигитални модел терена (ДТМ)
4. пољопрвредно земљиште
5. шумско земљиште
6. водне ресурсе
7. енергетске ресурсе
8. руде и други минерални ресурси
9. природне и културно-историјске вриједности
10. привреда
11. демографија
12. мрежу саобраћајница (државни, регионални и локални ниво)
13. мрежу комуналне инфраструктуре
14. производња и транспорт енергије (енергетска инфраструктура)
15. телекомуникациона инфраструктура

Помоћу ГИС софтверских алата реални свијет се разлаже на елементарне јединице, односно просторне објекте који имају своје квантитативне (геометријско-позиционе) и квалитативне особине (тематско-описне). Просторни објекти се у ГИС-у описују путем:

1. геометријских података (векторски или растерски начин приказа),
2. тополошких односа и веза (чворови, линије, површине),
3. тематских обиљежја (описни подаци или атрибути) и
4. објектних идентификатора (кључеви).

ГИС апликација треба да обезбиједи механизме за ефикасно уношење, обраду и презентовање података.

У процесу уношења података потребно је:

- анализирати врсту и структуру расположивих база података, да би се подаци прилагодили коришћењу у ГИС окружењу,
- креирати структуру података која ће омогућити повезивање разноврсних података прикупљених из различитих извора,
- ажурирати постојеће податке и
- конвертовати податке у ГИС-окружење (дигитализација, георефернцирање).

Обрада података обухвата: манипулисање графичким подацима, додјеливање атрибута графичким подацима, просторне анализе, статистичке анализе, креирање упита, филтрирање по атрибутима.

Презентовање података обухвата: креирање тематских мапа, извјештаја, графикона, табела, интуитиван графички интерфејс за преглед мапа, интегрисање и преклапање свих просторних података ради лакшег сагледавања.

20. Извори финансирања развојних активности

Модел финансирања пројеката руралног развоја могу бити:

- Међународни,
- Регионални,
- Национални и
- Микрокредити

1. Међународне банкарске институције

- Европска инвестициона банка (EIB)
- Европски инвестициони фонд (EIF)
- Свјетска банка (WB)
- Европска банка за обнову и развој

Европска Унија путем програма и фондова ће у периоду 2007-2013. год. пружити финансијску помоћ земљама које желе да се придруже Унији. Финансирање пројеката руралног развоја ће се обављати преко следећих програма:

- Претприступна помоћ (Инструмент за претприступну помоћ – IPA),
- Програми Заједнице (Оквирни програм за конкурентност и иновативност 2007-2013.)

Инструмент за претприступну помоћ – IPA се састоји од 5 компоненти од којих се 4 директно или индиректно односе на рурални развој, а то су:

1. Транзициона помоћ и институционална изградња
2. Прекогранична сарадња
3. Регионални развој
4. Развој људских ресурса
5. Рурални развој.

Компоненте регионалног развоја, развоја људских ресурса и руралног развоја ће бити доступне искључиво земљама кандидатима. Помоћ земљама потенцијалним кандидатима, у које спада и БиХ, ће бити обезбијеђена у оквиру прве двије компоненте програма IPA, али ће средства за финансирање инфраструктуре, регионалног развоја, руралног развоја и развоја људских ресурса бити доступна у оквиру компоненте *Транзициона помоћ и институционална изградња*.

Ове компоненте су осмишљене са циљем да би се кандидатске земље припремиле за имплементацију кохезивне и пољопривредне политике послје уласка у ЕУ.

Свако физичко или правно лице које има пребивалиште или службено сједиште у земљама кандидатима или земљама потенцијалним кандидатима моћи ће да аплицира за финансирање у оквиру програма IPA, и то: непрофитне организације, државне институције, посебно локалне самоуправе, јавна/комунална предузећа, владине агенције, универзитети и институти, образовне институције, невладине организације и удружења, пословна удружења, привредне коморе.

Оквирни програм за конкурентност и иновативност 2007.-2013. (CIP) обухвата три специфична програма:

- Програм за предузетништво и иновације

- Програм подршке политици информационе и комуникационе технологије
- Програм интелигентна енергија за Европу у коме земље ван ЕУ не могу да учествују.

Циљ Програма за предузетништво и иновације јесте помоћ развоју иновација у предузетништву обезбеђивањем приступа финансијским средствима путем подјеле ризика и добити са инвеститорима и обезбеђивање контрагаранција или узајамних гаранција за националне гаранцијске шеме. У оквиру програма, мала и средња предузећа ће имати јасан и ефикасан приступ Европској Унији путем мрежа подршке предузећима које пружају бројне информације и савјете о постојећим евро инфо центрима. Поред тога што се заснива на испробаним и тестираним програмима, програм CIP, такође, обухвата нове елементе као што су: инструмент (за ризични капитал) за висок раст и иновативне компаније; секуритизација структуре банковних зајмова за МСП; већа улога мрежа подршке иновацијама и предузетништву. Програм CIP је усмјерен на европске организације и предузећа, уз посебан нагласак на мала и средња предузећа.

2. Регионалне иницијативе, такође, својим финансијским подршкама дају допринос у финансирању пројеката развоја туризма у руралним просторима:

- Међусусједски пројекти (CROSS BORDER),
- Међурегионалне иницијативе и
- Кластерски пројекти.

3. Национални програми морају, такође, дати значајан допринос у финансирању пројеката развоја пољопривреде и туризма кроз:

- Мјере финансијске подршке – кредити,
- Стимулативне каматне стопе на банкарске кредите,
- Смањење трошкова текућег пословања,
- Инвестиционе гаранције,
- Субвенције и
- Пореске олакшице.

Ово су само неке од могућности које се могу провести на националном нивоу у пружању подршке развоју пољопривреде и туризма на овом подручју, као и на другим руралним подручјима.

Град Бањалука даје финансијску подршку развоју малих и средњих предузећа, нарочито за почетнике у бизнису (start up) преко Градске развојне агенције – Центар за мали бизнис и то кроз повољно кредитирање и субвенције.

Инвестиционо-развојна банка Републике Српске, која треба да буде најважнији стуб финансијске подршке развоју, дефинисала је следеће кредитне линије за подстицај пољопривреде, туризма и предузетништва:

- Кредити за пољопривреду,
- Кредити за микробизнис у пољопривреди,
- Кредити за предузетнике и предузећа.

Преко ових кредитних линија ће се пласирати средства из Развојног програма Републике Српске за период 2007-2010. год. која су намијењена за подстицај пољопривреде, туризма и развој малих и средњих предузећа.

Субвенционирање пројеката за развој села кроз инвестирање у рурални туризам

Добар примјер стимулисања развоја сеоског туризма кроз субвенцирање пројеката је начин на који је то урадила Република Србија, а који би могао да се имплементира и на подручју Републике Српске кроз УРЕДБУ коју доноси Влада. На тај начин би се дао подстицај развоју туризма и на подручју обухвата ове Студије. Овом Уредбом били би утврђени услови и начин расподјеле и коришћења подстицајних средстава за подршку развоју села кроз инвестирање у рурални туризам.

Право на коришћење подстицајних средстава имају:

- 1) физичка лица - власници непокретности на којој се инвестиција врши, која имају пребивалиште на селу гдје се инвестиција врши;
- 2) физичка лица - носиоци пољопривредних газдинстава који су уписана у Регистар пољопривредних газдинстава у складу са правилником о Регистру пољопривредних газдинстава и имају пребивалиште на селу гдје се инвестиција врши;
- 3) предузетници који су регистровани код Агенције за привредне регистре, који имају сједиште на подручју села у коме се инвестиција врши и који обављају дјелатност руралног туризма.

Право на коришћење подстицајних средстава корисници средстава остварују за пројекте који се односе на побољшање квалитета живота у руралним подручјима и процес диверзификације руралне економије, а који обухватају и:

- 1) обнову традиционалног сеоског домаћинства у функцији туризма, чији је крајњи циљ категоризација капацитета;
- 2) доградњу и адаптацију објеката за категорисане капацитете;
- 3) набавку опреме за обављање руралног туризма за некатегорисане капацитете;
- 4) промотивне активности у руралном туризму за развој категорисаних капацитета.

Ово је примјер како се може организовано пружити финансијска подршка за развој туризма на селу. Треба га слиједити и креирати исти или сличан модел подршке за развој еко-туризма на подручју Бронзаног Мајдана и Пискавице са Поткозарјем.

21. Закључци Студије

Рурално сиромаштво је последица дуготрајног запостављања уравнотеженог развоја и зато се мора успоставити координација свих актера који могу утицати на његово смањење. Коришћењем адекватне аграрне политике и ЕУ фондова рурално сиромаштво може бити значајно смањено, али је потребно знање, координација и ВЕЛИКИ напор институција за ефикасно коришћење домаћих и донаторских средстава.

Да би се реализовао концепт руралног развоја предложен у Студији неопходно је следеће:

- Изградити Политику руралног развоја града Бањалуке са основним принципима:
 - o Развојем руралних подручја зауставити миграцију активне радне снаге;
 - o Створити услове за насељавање становништва кроз стварање програмских садржаја у руралним дијеловима Бањалуке;
 - o Повећати конкурентност (подршка инвестицијама, подизање квалитета, вертикална интеграција, укупњавање посједа, млади фармери);
 - o Боље управљати земљишним ресурсима (издвајања за мање развијена подручја, еколошки програми, агро-шумарство);
 - o Створити услове да се сеоско становништво бави и другим активностима: (сеоска инфраструктура, програми обуке, оспособљавање за сеоски, еко и агротуризам, мала предузећа и занатски погони за прераду, очување културне баштине).
- Пружити техничку и финансијску подршку реализацији пројеката из Студије. Исто тако, да се пружи техничка и финансијска подршка реализацији пројеката из Стратегије развоја града Бањалука, а који се односе на студијско подручје.
- Разрадити посебан систем подстицаја руралног развоја, кроз формирање намјенских руралних фондова. Кроз фондове ће се пружити подршка економски вриједним пројектима насталим на нивоу локалне заједнице и појединаца у руралним срединама.
- Обезбједити подршку Владе Републике Српске за концепт развоја дефинисан Студијом.
- Изградити секторске стратегије и акционе планове (МСП, пољопривреда и туризам) у складу са предметном студијом и усвојеном Стратегијом развоја Града.
- Градска скупштина треба да донесе одлуку о изradi Стратегије руралног развоја града Бањалуке.
- Градска развојна агенција у сарадњи са Центром за развој и унапређење села, Туристичком организацијом Града и Административном службом, треба да разради модел јавно-приватног партнерства уважавајући приступ "одоздо према горе", уз укљученост свих других релевантних субјеката.
- Разрадити модел "брендирања руралног подручја Бањалуке". Овим ће се активностима дати подршка развоју одрживе пољопривреде аутохтоних и производа са географским поријеклом, развоју прераде примарних

пољопривредних производа и локалног тржишта кроз промоцију руралног, агро и еколошког туризма.

- Разрадити модел финансијских подстицаја који ће допринијети реализацији предложених пројеката, укључујући бесповратна средства за рурални развој, улагања у пољопривредна газдинства, улагања у инфраструктуру (комуналну, друштвену и туристичку), улагање у изградњу и адаптацију привредних објеката, набавку опреме, субвенције за увођење стандарда и др.
- Урадити промотивни водич за привлачење потенцијалних инвеститора за предметни обухват и то са идентификацијом ресурса, његовом квантификацијом и описима локација у електронском, интернет и у писаном облику.
- Остварити јачање сарадње локалних актера са актерима унутар и изван студијског подручја, нарочито са подручјем платоа Мањаче и кањона Врбас, на начин у коме би локални актери остваривали бенефицију.
- Пружити институционалну и материјалну подршку Градској развојној агенцији за пројекте који ће допринијети развоју малих и средњих предузећа.
- Пружити институционалну и материјалну подршку Центру за развој и унапређење села за пројекте у области развоја примарне пољопривредне производње и руралног развоја.
- Пружити институционалну и материјалну подршку Туристичкој организацији града Бањалука за пројекте у области развоја туризма.
- Градска развојна агенција, заједно са другим актерима имплементације препорука Студије, треба да припреми каталог пројеката, као и пројекте за кандидовање код међународних и других фондова (посебно за IPA фонд) уз истовремено кадровско оспособљавање и прихватање захтјевних ЕУ предприступних процедура.
- Градска скупштина треба да задужи Административну службу Града да формира координационо тијело од 5 чланова од представника Градске скупштине, Административне службе Града, Градске развојне агенције, Туристичке организације и Центра за унапређење и развој села у циљу концентрације и координације активности и средстава, који ће пратити припрему, реализацију и мониторинг предложених пројеката.
- Градска скупштина треба да обавезе административну службу посебним закључком на формирање експертске групе на нивоу Града за предприступне фондове ЕУ са циљем реализације акционог плана предметне Студије и усвојене Стратегије развоја Града за период 2007-2015.

22. Литература и документација

- Стратегија развоја Града Бањалука, конзорцијум за израду, 2008. год.
- Стратегија развоја Града Бањалука – Социоекономска анализа, 2007. год.
- Услови, могућности и правци интегралног развоја Бања Луке, Економски институт Бања Лука, март 2001. године
- Стратегија развоја малих и средњих предузећа РС, Републичка агенција за развој малих и средњих предузећа, 2006. год.
- Подаци о предузећима из АПИФ-а, 2006. год.
- Пројекат ревитализације и развоја подручја бивше општине Бронзани Мајдан, Институт за ревизију и унапређење пословања и Урбанистички завод РС, Бањалука, 1996.
- Одрживи развој туризма у заштићеним подручјима, Нови Сад, магистарски рад, Стојановић Н.(2006)
- Туризам у заштићеним подручјима, Сарајево, Стојановић Н. и Стојановић Ј., 2006.
- Маркетинг менаџмент туристичке дестинације, Економски факултет, Београд Бакић О. (2002)
- Маркетинг у туризму, Економски факултет, Београд, Бакић О.(2003)
- Одговорни и одрживи развој туризма, ЦенОПТ, Београд, Попеску Ј.(2002)
- Маркетинг у туризму, ЦенОПТ, Београд, Попеску Ј.(2002)
- Манастир Гомионица, Глас Српске, Љиљана Шево, Бањалука, 2002.
- Примјена Теорије Фази скупова у одређивању степена одрживости туристичког развоја заштићеног подручја, докторска дисертација, ПМФ, Нови Сад, 2007.
- Стратегија развоја пољопривреде Републике Српске до 2015.г.
- Основа заштите, коришћења и уређења пољопривредног земљишта Града Бања Лука, Проф.др Михајло Марковић са сарадницима, Пољопривредни факултет Бања Лука
- ДЕИ – Дирекција за Европске интеграције БиХ
- Основни принципи одрживог просторног развоја европског континента, Европска конференција министара одговорних за просторно планирање (СЕМАТ), Хановер, септембар 2000.
- Перспектива просторног развоја Европске уније, Влада Републике Србије, Канцеларија за придруживање Европској унији, Француско – српски форум за просторно планирање и регионалне политике, Београд; 2005.
- Љубљанска декларација о територијалној димензији одрживог развоја, СЕМАТ – Љубљана, 2003, Инжињерска комора Србије, Матична секција просторних планера, Београд, 2005.
- Стратегије интегралног просторног развоја подручја Централне Европе, Подунавља и Јадрана, Visionplanet, www.uniserver.sz/visionplanet/default en/htm
- CORINE LAND COVER, Европчан Енвиронмент Агенцу, www.eea.europa.eu
- Инвентар стања земљишних ресурса Босне и Херцеговине у послјератном периоду; Завод за Агропедологију Сарајево, Пољопривредни Институт Бања Лука, Агрономски Институт Свеучилишта у Мостару, Food and Agriculture Organization of the United Nations Sarajevo
- Просторни план Републике Српске 1996 – 2015., етапни план 1996 – 2001., Урбанистички завод Републике Српске, Бањалука; Бањалука, 1996. године,
- Просторни план Босне и Херцеговине за период 1981 – 2000, пречишћени текст; Скупштина СР БиХ, Сарајево, 1989.

- Просторни план Босне и Херцеговине за период од 1981. до 2000. године, Аналитичко-документациона основа, синтезни материјал, Републички комитет за грађевинарство, стамбене и комуналне послове, Институт за архитектуру, урбанизам и просторно планирање архитектонског факултета у Сарајеву, Сарајево, септембар 1981.
- Нацрт Просторног плана Републике Српске до 2015. године, Урбанистички завод Републике Српске а.д. Бања Лука, Бања Лука, јули 2005.
- Просторни план Републике Српске до 2015. године, Урбанистички завод Републике Српске а.д. Бања Лука, Бања Лука, септембар 2007.
- Просторни план општине Бања Лука 1986 – 2005, Урбанистички завод Бања Лука, Бања Лука, 1990.
- Урбанистички план града Бања Лука (синтеза), Урбанистички завод Бања Лука, Бања Лука, 1975.
- Урбанистички план града Бањалука, документација (природни услови), Урбанистички завод Бања Лука, Бања Лука, 1975.
- Municipality Information Fact Sheet Banjaluka, International Centre for Migration Policy Development, Repatriation Information Centre, 1999.
- Публикација - насељена мјеста у Републици Српској, Републичка управа за геодетске и имовинско-правне послове Бања Лука
- Статистички годишњаци СР БиХ, СФРЈ
- Статистички годишњак Републике Босне и Херцеговине 1992.
- Статистички билтени 1998 – 2006. године, Републички завод за статистику РС, Бањалука
- Становништво БиХ – Народносни састав по насељима, Државни завод за статистику Републике Хрватске, Загреб, 1995. године
- Попис становништва, домаћинства и станова у 1981. години [CD-ROM], Савезни завод за статистику, Београд
- Попис становништва 1953, становништво и домаћинства, књига 12, подаци за насеља и дијелове насеља према управној подјели у 1953. години - Београд, 1959.
- Одрживи развој планинских подручја Србије, зборник радова, Посебна издања ИАУС, Београд, 2004.
- Планина – 2002: раубовање ресурса, одсуство развоја, одлазак становништва, зборник радова, Савез инжењера и техничара Србије и ИАУС, Београд, 2002.
- Анализа стања локалне управе и самоуправе у Босни и Херцеговини (нацрт), ЕДА - Агенција за развој предузећа, Фонд отворено друштво Босна и Херцеговина, SDC / Intercooperation, мај 2005.
- Политика развоја становништва Републике Српске – пројекат, Влада Републике Српске, Републички савјет за демографску политику, Бања Лука, 2005.
- Осим прикупљене документационе основе, кориштени су подаци из одјељења Административне службе Града Бања Лука о јавним службама, као и подаци Градске изборне комисије (број и размјештај бирача)
- Еколошко-вегетацијска рејонизација Босне и Херцеговине; *Стефановић В., Беус В., Бурлица Ч., Диздаревић Х., Вукореп И.*
- Ловачки приручник; *Др Вукман Шелмић*
- Шумско-привредна основа ШПП „Доњеврбаског“
- Годишњи план газдовања ловиштем „Бања Лука“ и ловиштем „Бобија“, за ловну 2007/2008. годину
- Педологија, проф.др. Миливоје Ђирић, Сарајево, 1991.
- Дугорочни програм снабдијевања питком водом становништва и привреде у СР БиХ, Завод за водопривреду, Сарајево 1988. год.

- Студија дугорочног програма снабдијевања водом ширег подручја Бања Лука, д.п. Урбанистички завод, д.о.о. Хидротехника; Бања Лука 1991. год.
- Водоводни систем „Бања Лука“, дистрибутивна мрежа – генерални пројекат, „Хидротехника“ д.о.о. Бања Лука, „Беоинжењеринг“ Београд, ОДКЈП „Водовод“ Бања Лука, 2000. год.
- Регулација водотока Драгочај, идејно рјешење, Урбанистички завод Бања Лука 1976. год.
- Регулација Широке ријеке, дионица од аутопута до моста у улици Млађе Ћусића, Урбанистички завод Републике Српске, Бања Лука 1999. год.
- Анализа могућности снабдијевања питком водом ширег подручја Кола – Мањачки плато, „Хидротехника“, д.о.о. Бањалука 2006. год.
- Анализа могућност снабдијевања питком водом са изворишта „Црно врело“ у сливу водотока Суботица – Гомјеница, „Хидротехника“, д.о.о. Бањалука 2004. год.
- Студија снабдијевања водом са водоводног система „Суботица“, Урбанистички завод Републике Српске, а.д. Бањалука, 2003. год.
- Урбанистички план града Бање Луке, аналитичко-документациона основа, Урбанистички завода Бања Лука 1992. год.
- Технолошке шеме претходног пречишћавања индустријских отпадних вода на подручју Бања Луке, Институт за водопривреду „Јарослав Черни“, Београд 1972. год.
- Дугорочни програм снабдијевања питком водом становништва и привреде у СР БиХ, Завод за водопривреду, Сарајево 1988. год.
- Студија дугорочног програма снабдијевања водом ширег подручја Бања Лука, д.п. Урбанистички завод, д.о.о. Хидротехника; Бања Лука 1991. год.
- Водоводни систем „Бања Лука“, дистрибутивна мрежа – генерални пројекат, „Хидротехника“ д.о.о. Бања Лука, „Беоинжењеринг“ Београд, ОДКЈП „Водовод“ Бања Лука, 2000. год.
- Регулација водотока Драгочај, идејно рјешење, Урбанистички завод Бања Лука 1976. год.
- Регулација Широке ријеке, дионица од аутопута до моста у улици Млађе Ћусића, Урбанистички завод Републике Српске, Бања Лука 1999. год.
- Анализа могућности снабдијевања питком водом ширег подручја Кола – Мањачки плато, „Хидротехника“, д.о.о. Бањалука 2006. год.
- Анализа могућност снабдијевања питком водом са изворишта „Црно врело“ у сливу водотока Суботица – Гомјеница, „Хидротехника“, д.о.о. Бањалука 2004. год.
- Студија снабдијевања водом са водоводног система „Суботица“, Урбанистички завод Републике Српске, а.д. Бањалука, 2003. год.
- Студија управљања чврстим отпадом за регију Бањалука, Урбанистички завод РС а.д., Бањалука, 2002. год.

23. Прилози

1. Графички прилози

1. Територија студијског подручја	P = 1:150000
2. Висински појасеви	P = 1:150000
3. Нагиб терена (у степенима)	P = 1:150000
3а. Нагиб терена (у процентима)	P = 1:150000
4. Експозиција терена	P = 1:150000
5. Геолошка карта	P = 1:150000
6. Пољопривредно земљиште	P = 1:150000
7. Педолошка карта	P = 1:150000
8. Карта употребне вриједности земљишта	P = 1:150000
9. Шуме и шумска земљишта	P = 1:150000
10. Распрострањеност ловне дивљачи	P = 1:150000
11. Намјена површина	P = 1:150000
12. Густина насељености 2006. г.	P = 1:150000
12а. Динамика становништва у периоду 1991-2006. г.	P = 1:150000
13. Привредна структура по насељима 2006.год.	P = 1:150000
13а. Распоред привредних дјелатности по насељима	P = 1:150000
14. Саобраћајна инфраструктура	P = 1:150000
15. Хидротехничка инфраструктура	P = 1:150000
16. Електроенергетска инфраструктура	P = 1:150000
17. Поштански саобраћај и телекомуникације	P = 1:150000
18. Природно наслеђе	P = 1:150000
19. Извод из Просторног плана општине Бања Лука 1986-2005.	P = 1:150000

2. Идејна урбанистичка рјешења за локалитете пилот пројеката

2.1. Туристичко-угоститељски комплекс „Батар центар“

2.2. Туристичко-рекреативни центар „Излетиште Дубока“

2.3. Туристичко-рекреативни комплекс „Гомионица“